Sven Hedin

DEN VANDRANDE SJÖN

STOCKHOLM - ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Presented by

The late Dr. Kazuo Enoki

Apr. 10, 1990

The Toyo Bunko

290.9
HE01
023

SVEN HEDIN

I DET OKÄNDAS LAND

Digitized by Google

SVEN HEDIN

DEN VANDRANDE SJÖN

SVEN HEDIN

DEN VANDRANDE SJÖN

自民黨藏書

DEN VANDRANDE SJÖN

AV

SVEN HEDIN

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Copyright. Albert Bonniers förlag 1937.

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1937

FÖRORD.

För två år sedan redogjorde jag i förordet till min bok "Stora Hästens flykt" för planen att i en trilogi av reseskildringar berätta om den expedition jag i kinesiska regeringens tjänst åren 1933—35 hade äran att föra till hjärtat av Asien.

"Stora Hästens flykt" utkom på hösten 1935, "Sidenvägen" 1936. Med föreliggande arbete är trilogien fullbordad.

De i texten införda skisserna har jag renritat i tusch efter flyktiga utkast i blyerts. I de båda slutkapitlen har ett antal teckningar medtagits, vilka på sin tid publicerades i "Scientific Results of a Journey in Central Asia", men aldrig ingått i mina för en större allmänhet avsedda böcker. De på särskilda blad reproducerade teckningarna i blyerts och de fyra färgplanscherna äro original utförda under färden 1934.

Fotografierna äro tagna av mina kamrater, Hummel, Chen, Bergman, Yew, Kung och Ambolt och jag tackar dem för att de så rikligt illustrerat denna bok.

Doktor Erik Norin har skänkt mig sin gedigna och sakkunniga hjälp vid sammansättningen av kartan. Han har därvid, för västra delen, begagnat min karta av Kum-daria i 84 blad, för det centrala området

Hörners och Chens karta över den nybildade sjön Lop-nor, för det i norr angränsande övergångsområdet till Kuruk-tagh sina egna topografiska mätningar och för Pei-shanområdet i öster Chens, Yews och Kungs konturkarta över vår bilfärd.

I den serie av vetenskapliga arbeten från våra expeditioner 1927—35, som nu tack vare regeringens och riksdagens frikostiga understöd är under utgivning, skall också en detaljerad skildring av Lop-nor-området, författad av Norin, Hörner och mig, ingå. Där skola också kartorna över detta aldrig förut kartlagda land komma till sin rätt.

En annan volym i vår serie kommer att innehålla Bergmans bearbetning av gravfynden från Lop-nor samt hans övriga arkeologiska samlingar från Sinkiang. Den blir färdig till publikation nästa vår.

Till sist ett tack till Folke Bergman, som varit mig behjälplig vid korrekturläsningen och redaktionen av "Den vandrande sjön".

Senhösten 1887 utkom min första bok, "Genom Persien, Mesopotamien och Kaukasien" på Albert Bonniers förlag. Jag begagnar därför detta tillfälle att, på samma gång jag lyckönskar förlaget till dess hundra år, också framföra mitt tack till Karl Otto Bonnier för gott samarbete under femtio år.

Stockholm den 30 september 1937.

Sven Hedin.

UPPBROTT TILL LOP-NOR

Påskdagen, den 1 april 1934, blev en av våra stora dagar, ty då slog för oss befrielsens timme efter en månads fångenskap i Korla. Ma Chung-yin, "Stora Hästen", och hans tunganska trupper hade blivit slagna och flytt mot väster och den segerrika nordarmén, röda och vita ryssar, mongoler och kineser under befäl av general Bektieieff var nu herre i den lilla östturkiska staden. Den militära generalguvernören av Sinkiang, Sheng Shih-tsai, hade, enligt ett meddelande av Bektieieff, föreslagit att vi skulle dra oss öster ut inåt ökentrakten kring sjön Lop-nor och först efter två månader begiva oss till huvudstaden, Urumtji, dit vägen ännu gjordes osäker av förrymda tunganska soldathopar och plundrande rövarband.

Generalguvernören, som säkerligen aldrig hört talas om Lop-nor, anade icke hur välkommet hans beslut var för oss, och särskilt för mig, som så ivrigt önskade att ännu en gång få återse en trakt, vilken blomstrat för 2,000 år sedan och där den vandrande sjön tillika med Tarims nedersta lopp år 1921 återvänt till sin forna bädd.

Under de sista dagarna i mars hade vi från morgon till kväll varit sysselsatta med att sy nya lätta tält,

köpa och stuva den proviant av mjöl, ris, frukter och ägg, som kunde fås i byarna, reparera och lasta bilarna med det bensinförråd som ännu fanns kvar och slutligen packa vårt enskilda bagage. Allt överflödigt lämnades kvar i ett förseglat rum i vår f. d. fängelsegård, där en skadad lastbil likaledes under soldatvakt fick vänta på vår återkomst.

Som vanligt vid uppbrott till vidlyftigare företag är det en mängd små angelägenheter, som uppskjutits till sista ögonblicket: skräddare, snickare och smeder, vilka komma med sina räkningar, lantmän från utbyarna, som hört att vi betalade bra för deras varor, några ännu felande spadar, hinkar och kopparkannor, och tiden gick och middagstimmen var redan förbi innan vi kunde lossa alla förtöjningar. Gårdsportarna mot den trånga gatan mellan låga gråa lermurar och hus slogos upp, och den skådelystna hopen vek undan då de tungt lastade bilarna med buller och bång rullade ut i dammet.

I krigstid, då civilbefolkningen till största delen uppsökt fredliga nejder, finnes ingen som sköter bevattningskanalernas flöden och därför stodo nu ett par sträckor av landsvägen översvämmade. Med vattnet forsande kring hjulen brusade de tre lastbilarna genom sjöarna, men personbilen fastnade och måste halas ut med tillhjälp av en kabel och några lantmän från granngårdarna.

Vid den minnesvärda plats där överfallet den 11 mars ägt rum, stannade vi ett par minuter och funno i pilarnas stammar några av hålen efter tunganernas

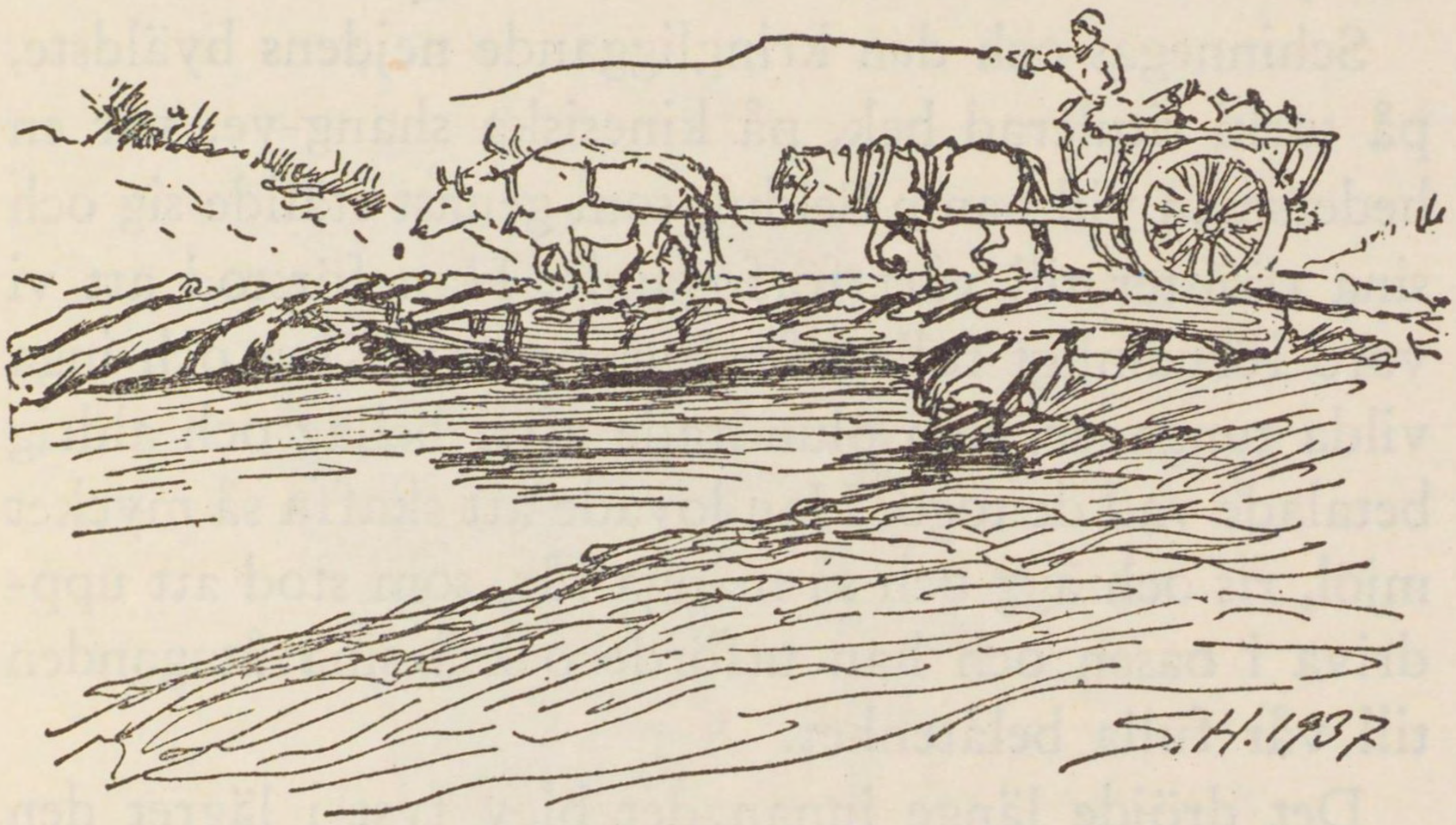

En för lastbilar rätt obehaglig bro, söder om Korla.

kulor. Nu hotade inga andra faror än de små bräckliga träbroarna, som märkvärdigt nog höllo under våra tunga lass. Pilallén tar slut, vid en sista lantgård synas några kvinnor, ett stäppbälte följer utan buskar och träd och sedan går färden vidare mot söder över steril ”gobi”.

Detta ökenbälte är smalt och åter rulla vi genom dammoln över mjuk, svagt kuperad och bevuxen mark. Flera kanaler passeras, ett par av dem ganska stora. En bro gav vika under en av lastbilarna och det tog tid att få åbäket på rätt köl igen. I skymningen nådde vi utkanterna av den spridda, nu av ett fåtal turkifamiljer bebodda byn Schinnega. Genom ett virrvarr av små vegetationskoner av lerjord, glesa träd och vanligen övergivna bondgårdar och över kanaler med eländiga

träbroar sökte vi upp en lämplig plats för vårt läger n:r 52 vid randen av en större irrigationskanal.

Schinnegas och den kringliggande nejdens byäldste, på turki titulerad bek, på kinesiska shang-ye, var en hedersman vid namn Seidul, som genast ställde sig och sina tjänster till vårt förfogande. Han förstod att vi voro förnämligt folk från Europa och Kina och inga vilda tunganer, som plundrade efter behag och aldrig betalade vad de togo. Han lovade att skaffa så mycket mjöl, ris och ägg och så många får, som stod att uppdriva i oasen och han utförde också sina åtaganden till vår fulla belåtenhet.

Det dröjde länge innan det blev tyst i lägret den kvällen. Våra mekaniker, Georg Söderbom och Effe Hill och de båda mongoliska chaufförerna, Serat och Djomtja, hade som vanligt att se över bilarna och att reparera skavanker här och där. Mitt i natten drogo ett par knarrande oxkärror förbi och drivarnas maningsrop till dragarna genljödo gällt genom tystnaden. Det var flyktingar, som återvände hem till sina gårdar.

Följande dag gjorde Georg, den kinesiske ingenjören C. C. Kung, kosacken Gagarin[1] och jag med personbilen en liten förberedande spaningstur till trakten Kara-kum belägen något mer än tre svenska mil söder ut vid floden Kontje-daria. Landskapet var det vanliga i övergångsbältena mellan stäpp och öken, lermark, å vägen uppmjukad av kärrornas hjul, boskapens klövar och hästarnas hovar till det finaste stoft, som virvlas

[1] Nordarméns överbefälhavare hade tilldelat oss en eskort av fyra ryska kosacker.

Teckning av förf.

Gammal östturk från Schinnega.

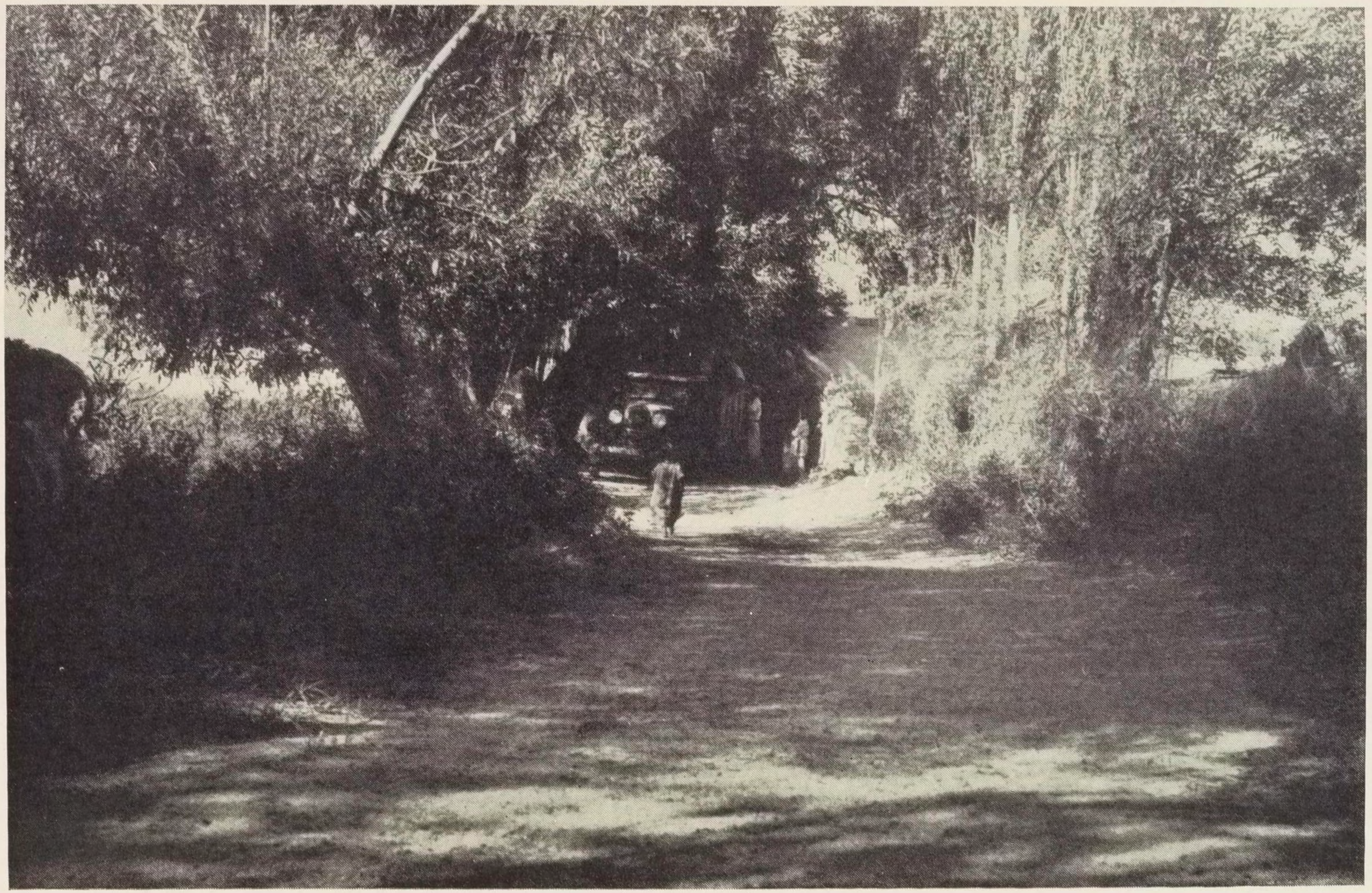

Chen foto.

Svalkande skugga i Schinnega.

upp av bilen till ogenomträngliga moln av damm. På sidorna resa sig lerkoner bevuxna med mer eller mindre tynande vass och tamarisker. Vid de första gårdarna åt detta håll växa popplar i små dungar.

Man märkte att krigstid rådde i landet. Även här voro gårdarna för det mesta avfolkade. Men efter många om och men och med tillhjälp av hederlig vedergällning lyckades vi att förmå en ung bondflicka att i detta virrvarr av stigar visa oss den bästa vägen till traktens huvudort, Yü-li-hsien, östturkarnas Kontje, belägen vid själva stranden av Kontje-daria.[1]

Flickan var modig. ”Kom med bara!” ropade hon och sprang med lätta steg i förväg och vi följde henne långsamt och försiktigt — att åka fort i denna terräng var under alla omständigheter omöjligt, och det var inte långt. Snart hade hon lotsat oss till början av en pilallé. Där stannade hon och förklarade att allén ledde till Kontje.

Den lilla orten, en fattig och av kriget utsugen by, hade aldrig sett en bil, och hela befolkningen, kanske ett par hundra människor, samlades snart omkring den underliga gästen.

Det var inte svårt att hitta till yamen, där Yü-li-hsiens kinesiske amban eller distriktschef bodde. För att vara så fjärran från större stråkvägar var denna yamen ingen dålig ämbetslokal. Den bestod av flera trähus i vanlig kinesisk stil, skilda från varandra av små fyr-

1 Kontji eller köntji betyder ”garvare”. Uttalet av flodens namn ligger mellan Kontje- och Köntje-daria. Dária betyder flod och skrives även darja eller darya.

kantiga gårdar. Sedan Kung och jag, åtföljda av hela Kontjes befolkning, passerat den sista gårdens gångbana av flata stenar, mötte oss amban själv, en liten mager och blek man av allvarlig, nästan ängslig uppsyn. Det var inte underligt att han blev förvånad, i krigstid kunde allting hända. Men Kung lugnade sin landsman, som artigt bjöd oss in i sitt enkla mottagningsrum. Han tycktes vara glad över att vi icke hörde till samma band som de tunganhopar, vilka tre gånger under det nu pågående kriget hemsökt och plundrat Kontje och kommit honom att fly ut i öknen för att rädda sitt liv.

Minnet av dessa äventyrliga upplevelser förklarade väl i någon mån den mjukhet och undfallenhet han lade i dagen gentemot oss. Han frågade inte ens efter vårt ärende och våra avsikter och bad icke att få se våra pass. Till en början tänkte han väl, att om vi hörde till nordarmén, så hade vi generalguvernören Sheng Shih-tsai bakom oss och vore vi en patrull från något av Stora Hästens truppförband, så finge han väl, när det började osa hett på allvar, vid lägligt tillfälle för fjärde gången söka sin räddning i öknen. Men Kung behandlade honom diplomatiskt och det dröjde inte många minuter förrän han lovade att göra allt i sin makt för att uppfylla våra önskningar.

Då vi förklarade att vi behövde ett dussin kanoter, tillkallade amban en ung sakkunnig östturk, som försäkrade att inga farkoster för tillfället funnes i Kontje, men väl i trakten av Tjong-köl (Storsjön) på ett avstånd av 70 li eller 35 km. Finge de blott en dag och

en natt på sig, så skulle farkosterna vara i Kontje med både manskap och åror. De rådde oss att surra ihop kanoterna parvis eller tre och tre medelst tvärstörar och belägga dem med plankdäck för bagaget. En tredubbel farkost kunde bära 1,500 kinesiska gin eller 900 kg. För detta ändamål skulle också plankor och störar i tid vara på platsen. En del livsmedel skulle med kärror sändas ett par dagsresor nedåt floden. Får behövde vi inte bekymra oss om, ty herdar vaktade sina hjordar på stränderna ända ned till den punkt, Tömenpu, där den nya floden, Kum-daria, lämnar Kontje-darias gamla bädd.

Vi reste oss för att återvända till lägret i Schinnega; men amban, som tydligen var lycklig över att i så orolig tid äntligen ha träffat hyggliga och välvilliga människor, bad oss enträget att stanna kvar och intaga ett enkelt aftonmål med honom. Ett avslag hade sårat honom och vi lovade därför att komma tillbaka efter en halvtimme.

Vi ville nämligen, innan solens herravälde efterträddes av skymningens, göra en liten promenad ned till Kontje-darias vänstra strand, som var helt närbelägen och där det för oss gällde att utse en lämplig båthamn och utgångspunkt för den långa flodfärden till den nya sjön.

Vid en liten vik hade ett par kärror med höga hjul kört ut i vattnet för att tvättas rena under det att deras hästar fingo sig ett uppfriskande bad. Strax ovanför viken bildade stranden en ganska brant stupande

vall mot djupt vatten. Denna plats utsågs till hamn och här överenskoms att de beställda kanoterna skulle ligga förtöjda vid middagstiden den 4 april.

Med tanken riktad på livets underliga och outgrundliga vägar återsåg jag nu denna trakt, som jag för första gången besökt år 1896 på våren. Hur föga anade jag då att jag efter 38 långa år ännu en gång skulle komma dit!

Floden Kontje-daria gjorde ett ståtligt intryck mellan sina markerade och här och där med skog och buskar bevuxna stränder och sin lansettformiga ö nära högra stranden. Av kanoter syntes blott en enda, men den var skev och utdömd där den låg i sitt marvatten. Jag längtade efter att få gå ombord på den flottilj vi beställt och att sedan av strömmen och årbladen föras genom den förr så vattenlösa öknen till vårt fjärran mål, den gåtfulla, vandrande sjön.

I ambans yamen hade under tiden aftonmålet blivit tillrett. Där vankades östturkarnas livrätt, rispudding kokad i fårfett med russin, morötter och lök, pilmén (hackat fårkött i mantlar av deg), äggröra och kokt fårkött, idel solida muhammedanska rätter och ingen av det raffinerade kinesiska kökets delikatesser.

Efter måltidens slut reste vi oss och togo farväl. Skymningen hade nu tätnat och den nya natten var i antågande. Georg försäkrade att han även utan lampor såg vårt gamla bilspår och lätt kunde följa det. Men vi hade inte hunnit långt förrän han ohjälpligt kört fast i dy och förgäves försökte att få upp bilen på hårdare mark. Till sist måste han till fots uppbåda

några bönder, som snart hjälpte oss på rätt köl och till rätta vägen. Sedan tändes lamporna och vi nådde lägret efter en lyckad spaningsfärd.

Även den 3 april tillbringade vi i Schinnega. Flodpartiet, d:r David Hummel, ingenjör C. C. Kung, herr Parker C. Chen och jag samt två av de fyra ryska kosackerna och ett par av våra kinesiska tjänare, plockade ihop och packade våra enskilda saker. Kocken, Chia Kwei, hade mycket bestyr med spis, grytor, kokkärl, servis och proviant. En östturk Ibrahim, som 1928 varit i tjänst hos Bergman, anställdes. Han var en skicklig antilopjägare. Men då han lämnade hustru, barn och svärföräldrar kvar i Schinnega, bad han att i förskott utfå en del av sin lön, vilket gärna beviljades.

Hela flodbagaget, däribland proviant för femton man i två månader, lastades i skymningen på tre kärror, vilka under natten skulle köra till Kontje och anmäla sig hos vår nye vän, amban. En fjärde kärra skulle följande morgon föra två tält, våra bäddar och köket samma väg.

Då dagen randades tog kanotpartiets medlemmar farväl av bilgruppens. De senare skulle på en omväg inåt land ta sig fram till en välkänd flodkrök, Saj-tjeke, där jag lägrat år 1896 och där de båda grupperna skulle mötas. Någon viss tidpunkt för mötet kunde icke fastslås — därtill var både land- och vattenvägen för osäker. Den grupp, som kom först skulle invänta den andras ankomst. Det var viktigt att upprätthålla kontakten så länge vi icke voro alltför långt från människoboningar. Sedan kanotpartiet en sista gång lämnat

bilfolket bakom sig, voro vi uteslutande hänvisade till oss själva i trakter där icke en enda levande människa finnes.

I Kontje uppvaktade vi genast amban, som meddelade att allt vad vi beställt låg färdigt vid flodstranden, dit han följde oss. Den embarkeringsplats vi utsett hade nu antagit ett helt annat utseende än sist. Där lågo sex stora och lika många mindre kanoter, var och en förtöjd vid en i strandterrassens sluttning instucken åra. Där syntes också en hel trave av plankor, till längden motsvarande två kanoter i bredd samt ett antal lika långa störar.

Tio "sutji", egentligen "vattenmän", men i verkligheten "roddare", presenterades av amban för oss. Sadik, Hajit och Rozi voro från Tjong-köl, Seidul, Haschim och Musa Ahun från Kontje, Sajit, Aveile, Abdurahim och Osman från byn Ak-supe ett par dagsleder nedåt floden. Till bas för besättningen utsågs Seidul.

Kanoten, den vanliga farkosten på hela Tarim alltifrån trakten strax nedanför Jarkend till flodens slut, hugges med yxor ur en enda poppelstam. En medelstor kanot är omkring fyra meter lång och så smal, att en man kan sitta på dess botten med utsträckta ben och händerna stödda mot relingarna, men utan svängrum i sidoled. I tvärsnitt är farkosten rund liksom poppelstammen och har därför ett ytterst känsligt jämviktsläge på vattnet. Den har en naturlig benägenhet att gå runt vid varje förskjutning av lasten. Men roddarna äro lika säkra och vana vid manövreringen som våra

norrlänningar vid timmerflottningen på älvarna. Roddaren står upprätt eller på knä i aktern på sin farkost, som han skickligt manövrerar med sin bredbladiga åra. Har man bråttom anlitas två roddare då båten med fräsande fart glider fram på vattnet. Det tar några dagar innan främlingen vänjer sig vid de hastiga rörelserna och lär sig att foga sig efter dem och bidraga till balansen.

Men vi skulle arbeta ombord under en flodfärd av nära två månader. Jag skulle göra en detaljerad karta av den nya floden Kum-daria, och Chen skulle mäta dess vattenmängd, djup, strömhastighet, bredd m. m. Hummels uppgift var att samla växter och djur, särskilt fåglar, och preparera dem. Och då vi dessutom hade en betydande last av proviant, tält, bäddar och annan utrustning, hade vi varit illa betjänta med dessa vingliga enkelkanoter och läto därför besättningen surra ihop kanoterna parvis och förse dem med plankdäck midskepps. När jag arbetade vid mitt skrivbord — en tomlåda — satt jag på däckets främsta planka och hade ett ben i vardera kanoten. Bakom mig var min hoprullade bädd fastsurrad och tjänade till ryggstöd. Min ena roddare, Sadik, satt eller stod i fören av den högra kanoten, den andre Hajit, i aktern av den vänstra. De rodde nästan oavbrutet hela dagarna, och i allmänhet vunno vi mera terräng genom rodden än genom strömmen.

Chen hade ordnat sin dubbelkanot praktiskt för sina mätningar och hade av lådor gjort ett par låga bord för sina instrument. Hummels farkost antog snart

utseendet av ett laboratorium. Ingenjör Kung, som var med oss de första dagarna, gästade vanligen hos Chen och biträdde vid hans mätningar.

På en fjärde dubbelkanot huserade vår kock Chia Kwei, en kristen kines från en svensk missionsstation, och den unge kosacken Eraschin Sokolenko. De höllo ihop med spisen, köksattiraljen och en del av proviant-ten. En annan kosack, Konstantin, solón från Semiretsjensk, talande turki och ryska och även kinesiska och mongoliska, blev Hummels biträde vid preparering av fågelskinn och skötte sig förträffligt.

Det säger sig självt att de vingliga kanoterna ligga stadigt och säkert på vattnet så snart de med tillhjälp av tvärstörar och plankdäck blivit fastsurrade vid varandra. Det befanns att provianten var för tung för dubbelkanoter och därför staplades den upp på två bäriga farkoster, var och en bestående av tre hop-bundna enkelkanoter. Vi köpte alltså inalles fjorton enkelkanoter, och hela den stolta flotta, som skulle erövra floden ända ned till Lop-nor, kostade icke mer än sextio svenska kronor.

Hela dagen gick åt för alla dessa förberedelser och våra båda tält uppslogos på stranden. Våra karlar voro ute på spaning i Kontjes basarer och återvände med ännu 800 gin eller 480 kg. mjöl, som på kärror genom natt och dag skulle föras ned till byn Ak-supe. Bland andra varor som köptes märktes förstärkning i risförrådet, ägg, valnötter, rep, reservåror och några långa störar. Nät och andra fiskedon skulle hållas i

Teckning av förf.

Kanoterna iordningställas i Kontje.

Hummel foto.

Kanotflottan vid stranden av Kontje-daria.

beredskap i Ak-supe, men kommo under färden aldrig till användning. De fattiga lantmän som kommit in till Kontje och de av kriget utsugna köpmännen voro tacksamma över att äntligen ha funnit kunder, vilka betalade hederligt för alla de varor de köpte. Besättningskarlarna, våra "sutji", som hade fem silverdollar i månaden och allting fritt, fingo en månadslön i förskott för sina familjers underhåll. I sista ögonblicket befanns att vi hade en man för litet, och en elfte "sutji", Apak från Kontje, blev därför anställd.

Först sent på kvällen började det glesna i de skådelystnas led och äntligen kunde vi dra oss tillbaka till våra tält och till nattens vila.

Vårt hopp att få bryta upp i skaplig tid följande morgon gäckades, ty ännu återstodo otaliga småbestyr, man skaffade halmmattor och stänger till solskydd över Hummel, Chen och mig på våra farkoster, våra roddare kommo dragande med sitt enskilda bagage, som stuvades på en åt dem upplåten dubbelkanot och slutligen satt Chen på strandbrinkens krön och betalade ut kinesiska pappersliang (35 på en silverdollar) åt våra leverantörer.

Först när solen fullbordat det mesta av sin dag, den 5 april 1934, var allting stuvat och fastsurrat ombord, och beväpnade med sina åror intogo roddarna sina platser. Hela den lilla stadens befolkning med amban i spetsen stod tåligt i timtal på stranden och väntade på att få bevittna vår avfärd till trakter dit strömmen skulle föra oss och dit ännu ingen människa framträngt. Något sådant hade ingen av dem skådat i sitt

liv och ingen kunde förstå varför vi med dessa väldiga förråd av livsmedel drogo öster ut inåt öknen på den nya flodens vattenväg. Ett par köpmän, som med sina karavaner varit vida omkring i landet, hade ryktesvis hört att den för tretton år sedan nybildade floden Kum-daria fortsatte sitt lopp ända till staden Tun-hwang i Kansu. Att ta oss fram genom öknen så långt strömmen räckte, vore nog en lätt sak, men hur ville vi anträda återtåget *mot* strömmen? Det var inte utan att vi själva ägnade den frågan en flyktig tanke. Men för mig var huvudsaken att få hela flodloppet kartlagt ända till dess slut. Hur det sedan skulle gå med oss fick bli ett senare bekymmer. Vi hade ju bilarna, och vore terrängen oframkomlig för dem, så kunde vi ju i värsta fall gå tillbaka utmed floden, där vi alltid hade vatten, sjöfågel och fisk till hands. Ett skimmer av äventyr och hasardspel svävade över vår färd, men just därför ökades också dess tjusning. Ännu en tid skulle vår flodväg ligga fastlåst mellan våra stödjepunkter, och det stora äventyret skulle icke börja förrän varje ny dagsled förde oss allt längre bort från den sista av dem.

Vid stranden sitta ett par pojkar och sörpla grumligt flodvatten ur sina händer formade till skålar.

”Är allting klart?” frågar jag.

”Allt är klart, herre!” svaras det.

”Lägg ut!” Sadik, min roddare i fören, sätter sin åra vertikalt i floden och bänder med all kraft medan Hajit, aktermannen, skjuter ut från stranden. Efter ett par knyckar lossnar båten och glider ut på floden för

att genast tagas av strömmen. Om styrbord försvinner den lansettformiga ön vid högra stranden, i vårt kölvatten följer hela raden av kanoter parvis eller tremännings hopbundna, bakom oss skymmas snart Kontjes hyddor och gråa lerhus — och folket, ur vars tysta led blott ett par enstaka rop förnummits: ”Khuda jol versun!” Gud give väg!

東洋文庫

VÅR FÖRSTA DAG PÅ FLODEN

Hur underbart, hur härligt! Inga ord kunna skildra hur jag njöt. Under en hel månad hade vi bland tunganska soldathopar varit hotade till livet och inom fängelsemurar berövats varje skymt av frihet. Nu voro vi ute i vildmarken utan annan kontroll än de båda hyggliga kosackerna, för vilka båtfärden utgjorde ett behagligt avbrott i deras tunga krigstjänst och nu skulle vi inom kort vända ryggen åt de sista människorna i denna del av jorden. Åter skulle mitt liv förflyta på en asiatisk flod; från dylika färder bevarade jag oförgätliga och dyrbara minnen. År 1899 hade jag med en färja drivit utför hela Tarim för att följande år med kanoter befara och kartlägga det dåvarande deltats slingrande vattenarmar. År 1907 hade jag gjort en mycket kort men oförgätligt pittoresk färd i en båt av hopsydda jakhudar på Tsangpo eller övre Brahmaputra i Tibet. Nio år därefter drev jag på en färja 104 sv. mil utför Eufrat från Djerablus till Feludja och gick, 1930, på floden Luan-ho i en kinesisk djonk från Jehol ned mot kusten.

Och nu började jag åter en idyllisk färd på en flod i Asien. Men denna nya färd var av större betydelse än de föregående. Den skulle utgöra slutstenen i det

Hummel foto.

Lunchrast vid Kontje-daria. Förf., Chen och Kung.

Hummel foto.

Kanoterna lastas, Kontje-daria.

komplex av hydrografiska och kvartärgeologiska problem som stå i samband med ”Den vandrande sjön”. Därför syntes mig denna färd på Kontje-daria och dess fortsättning Kum-daria mera tilldragande och lockande än någon tidigare flodfärd.

Vi levde på vattnet. Det var vattnet som tjänade oss till drivkraft och oavlåtligt förde oss närmare det fjärran målet. Kompakt och tung gled Kontje-darias vattenmassa ned mot öster genom sin långsamt fallande, nyckfullt slingrande bädd. Den vattenväg vi nu navigerade var nedersta delen av hela det avloppssystem, som samlas i huvudstammen Tarim. Vi gledo på en flod som skulle bli allt mindre ju längre mot öster vi nådde. Efter ett par dagsleder skulle vi passera de sista små tillflödena från Tarim och sedan skulle den rad av strandsjöar och träsk begynna, vilka brandskatta floden och lämna allt mindre vattenmängd kvar i dess huvudbädd.

Särskilt genom docenten Nils Hörners och herr Parker C. Chens resa på vintern 1930—31 visste vi att påståendet om flodens framträngande ända till tre dagsresor från Tun-hwang var falskt. Och var den nya sjön Lop-nor var belägen och där Kum-daria upphörde, visste vi också. Frågan var blott om floden var navigabel ända fram till den trakt, där Hörner och Chen undersökt dess deltaarmar. Häri låg för oss den stora spänningen i den upptäcktsfärd vi började den 5 april.

Det grågröna vatten, på vilket vi gledo, härstammade från fjärran trakter. Då man fyllde en bägare

ur dess flöde, släcktes ens törst, men vattendropparna förrådde icke var de från molnen fallit ned på jorden för att genom rännilar och bifloder samlas till Tarim. Genom Kaschgar-daria, Gez-daria och Raskan-daria strömmade vattenflöden som härstammade från Pamirs, Kara-korums och västra Tibets eviga snöfält och blåskimrande glaciärer. Från Kun-luns fjäll kommo bidrag genom Kara-kasch och Jurun-kasch till Khotan-daria, som under ett par sommarmånader förenade sig med Tarim. Och genom Aksu-daria skänkte Tien-shan och Khan-tengri sin tribut till flodens huvudstam. Till en betydande del hade det vatten, som kluckade och porlade under våra kanoter, sitt hem i de delar av Tien-shan, där Khaidu-gols källor äro belägna, den flod vi i början av mars hade korsat vid staden Kara-schahr.

När man dricker en bägare vatten ur den flod, på vilken vi nu för en tid skulle leva, är det därför icke som att dricka ur en källa eller en rännil bland bergen. Det är något särskilt underbart med detta vatten, denna dryck, som utgör en blandning av tributer från hela det innersta Asien, det egentliga Centralasien, denna krans av några av jordens högsta och vildaste bergssystem, vilka i norr, väster och söder kringsluta Tarimbäckenet. Man vänjer sig snart därvid, men till en början är man rov för en högtidlig känsla inför tanken på den enorma värld av berg, som är källområdet för denna, på sin väg mot öster långsamt sinande flod. Man mottar hälsningar från och dricker en skål för de fjärran höga regioner vid glaciärernas

och de eviga snöfältens bräm, där Ovis Poli, Marco Polos vildfår med de mäktigt svängda hornen lever sitt fria liv och gör sina viga språng från klippa till klippa. Man tror sig höra bruset av smältvattnets bäckar, vid vilkas stränder orongoantiloperna och vildjakarna beta i fridlyst ro och man lyssnar till ett bortdöende eko av de tibetanska jägarnas entoniga sånger och skotten från deras mynningsladdare. I trakter där detta flöde ännu var ungt utvecklade vildåsnorna sina skvadroner och ansattes av hungriga vargar. På ängar och betesmarker i Tien-shans höga dalar, där kirgiser och mongoler hade sina jurt uppslagna drucko fårhjordarna och deras herrar ur detta vatten, vars sista strömdrag nu förde oss allt längre och längre mot öster.

I alla de trakter, där denna flods källflöden sjöngo sina evigt klingande sånger, hade jag dragit fram med mina karavaner av hästar, jakar eller kameler och 44 år hade förflutit sedan jag först lärde känna dem. Det var därför icke så underligt att jag kände denna nya färd som ett återseende och att jag betraktade de behagfullt och tyst dansande virvlarna på flodens yta som gamla vänner. Bland dem kände jag mig fullkomligt hemmastadd.

Aha, ni kommer från Muz-taghs gletschrar, från Taghdumbasch-Pamir, från de mördande höjder, där jag på vintern 1907—08 började dödsmarschen genom Tibet till Taschi-lunpos klosterstad! Minns ni hur ni skummade och dånade kring min lilla vita Ladaki, då han bar mig genom era iskalla, grusiga bäddar?

Tarims liksom de flesta ökenfloders öden likna människolivets i dess olika skeden. I sin barndom jollrar en rännil bland mossor och lavar i högfjället, men växer till en yngling, en brusande och forsande vildbäck, som med oemotståndlig kraft bryter sin bädd genom de hårdaste klippor. Den samlar sig till dånande styrka då den på höjden av sin mannaålder lämnar de stora svårigheterna bland bergen bakom sig för att i ett mera sansat och sakta lopp flyta ut över jämnare nejder. Floden åldras. Alltmera långsamt och tyst blir dess lopp. Den kraft den samlat under livet ökas icke mer, den avtar. Floden har liksom människan passerat livets middagshöjd. Nu kämpar den inte längre, den har blivit passiv och vegeterar, dess massa krymper efter hand och slutligen dör den och faller räddningslöst i sin grav, Lop-nor, ”Den vandrande sjön”.

Men vad Tarims nedersta lopp beträffar, skulle vi efter några dagar finna att det icke var så försvagat av ålder och mödor att det icke förmådde utföra ännu ett stordåd. Den handlingskraft, som år 1921 kommit till utbrott, hade bestått däruti, att floden, trots sin skenbara ålderssvaghet och sitt stilla lugn, hade förmått att spränga sina sekelgamla fjättrar och bryta sig en ny väg.

Och nu drevo vi på denna flod i obetydliga krökar, vilka dock i stort sett förde oss mot ostsydost. De konkava strandterrasserna äro skarpt uteroderade av vattnet och vanligen lodräta, en eller två meter höga, under det att den motstående konvexa strandlinjen har ett långsamt fall vanligen med en söm av slam närmast

Hummel foto.

Gamla popplar med hägerbon, Kontje-daria.

Hummel foto.

Köksdepartementet på Kontje-daria, Li, Chia Kwei, Gagarin och två roddare.

vattnet. På stränderna växa popplar i glesa dungar eller enstaka, icke den höga pyramidpoppeln utan den i hela Östturkistan förhärskande Populus diversifolia med sin låga, runda krona. Mellan träden trivas taggiga buskar, tamarisker och vass, där någon gång en herde synes med sin hjord av får och getter.

På vänstra stranden reser sig en hydda (sattma) av enklaste slag, uppförd av stänger, grenar, ris och vassknippor. Där har om nätterna en herde sin bostad medan fåren skyddas i en fålla. Mittemot leder en smal kanal till en närbelägen strandsjö, en av dessa parasiter, som sedan hela vägen tära på flodens livskraft. Vid högvatten strömmar ett litet flöde till den grunda sjön och den oavbrutna avdunstningen från dess yta verkar som en sugning eller aspiration genom kanalen.

Vi glida stilla och vackert utför floden. Det blåser icke, vattenytan ligger ofta blank som en spegel, vilken skarpt återkastar bilderna av de pittoreska kanoterna. Ett par av farkosterna äro framför oss, ett par bakom. Den inbördes grupperingen undergår dock ständiga förändringar. Än är jag i täten, än sist. Från alla klingar roddarnas sång. De entoniga, melankoliska sångernas rytm underlättar rodden. En roddare som sjunger blir icke trött, han märker i varje fall icke sin trötthet förrän han slutat att sjunga. Från första roddtaget börjar sången ackompanjerad av plasket från årbladen. Ibland, då farkosterna gå i en samlad klunga, sjunga roddarna unisont eller i ett slags växelsång, där somliga båtlag stämma in i refrängen. Repertoaren är icke stor, samma visor återkomma sedan dagligen och

genljuda över floden från morgon till kväll. Snart kan man dem utantill, men tröttnar icke därpå och man förstår att utan sång är rodden otänkbar.

På en planka lagd tvärsöver mina två kanoter sitter jag framåtlutad mot låren, som tjänar till skrivbord, och på vilken kartbladet n:r 1 är utbrett. Kompassen, klockan och blyertspennan äro mina viktigaste instrument. Mycket sällan kan jag göra en pejling på fem minuter, vanligen ändras vår rörelseriktning var eller var annan minut. Jag är därför oavbrutet i verksamhet och hinner blott, då rörelseriktningen icke förändras under flera minuter, att göra en anteckning i dagboken.

Lika upptagen är Chen, som ideligen mäter strömhastigheten och den fart, till vilken rörelsen uppbringas med årornas hjälp. Årorna betyda mer än strömmen, adderade ge de båda värdena den tillryggalagda sträckan. Till Chens uppgift hörde också att ofta mäta djupet och här och där även flodens bredd.

På sin av tre kanoter hopsurrade färja hade Hummel sitt laboratorium. Han var alltid upptagen med sina växter, insekter och fåglar och förlorades snart ur sikte.

Solen står vid horisonten, och hennes sken färgar buskar, trädstammar och strandterrasser rödlätta. Klockan var sex då min förroddare Sadik plötsligt utropade: ”Ördek kelldi.”

”Ördek” betyder på östturkiska vildand, ”kelldi” har kommit. Upptagen som jag var med min karta

tänkte jag i hastigheten blott att Sadik ville göra mig uppmärksam på den första vildand vi sett sedan vi för ett par timmar sedan lämnat Kontje. Men då han samtidigt pekade på ett par ryttare, vilka följde vänstra stranden i samma riktning som vi, höllo in sina hästar och gjorde tecken att de ville tala med oss, förstod jag att den ene ryttaren, en gubbe med vitt skägg, var min gamle trotjänare Ördek, "Vildanden", som kommit för att ännu en gång i livet efter mer än tre årtionden återse sin forne herre.

Jag gav därför order att göra an stranden. Vi stucko snett över floden och landade vid den punkt där de båda ryttarna suttit av. Den vitskäggige hasade sig utför den knappt två meter höga strandterrassen och steg ombord. Med tårar i ögonen kom han fram till mig och räckte mig sina av tid och arbete valkiga och hårda händer. Och det var verkligen Ördek i egen hög person. De många åren hade vårdslöst farit fram med honom. Han var mager, skrynklig och tärd, hans panna låg i djupa veck, ansiktet var brynt av solen, skägg och mustascher hängde i stripiga testar ned mot bringan. På huvudet bar han en illa faren pälsmössa, var klädd i en "tjapan" eller östturkisk rock av det vanliga slaget, urblekt och trasig och kring livet omgiven med en tyggördel. Man kunde se att hans utslitna stövlar burits i åratal under oräkneliga trötta steg genom öknar, stäpper och snår.

"Välkommen Ördek, hur har du haft det sedan vi träffades sist för 32 år sedan?"

”Gud har bevarat mig, herre, alltsedan jag var i er tjänst. Det har icke gått någon nöd på mig, men nog är det längesedan jag uppgav hoppet att någonsin få återse er.”

”Hur kunde du veta att jag just i dag skulle komma roende utför floden?”

”Ack, det är snart en månad sedan ett rykte nådde min hydda vid Jangi-köl att ni äntligen hade återvänt till Korla och sedan dess har jag inte unnat mig någon ro förrän jag träffat er. Då vi skildes i Kaschgar för 32 år sedan lovade ni att en gång komma tillbaka till oss. Vi väntade och väntade och ni kom aldrig. Många av era tjänare från den tiden äro döda, men några leva ännu. Och nu är jag lycklig över att min önskan äntligen blivit uppfylld.”

I november 1899 hade denne Ördek blivit anställd i min tjänst då jag med färjan drev utför den mäktiga Tarimfloden och kort därefter fastnade i vinterisen. Han var också en av de fyra män, vilka deltogo i korsandet av Taklamakanöknen mellan Jangi-köl och Tatran vid Tjertjen-daria. I nyårsnatten den 31 december 1899—1 januari 1900 satt han med mig och sina tre kamrater kring vår lilla lägereld i hjärtat av den stora öknen.

Och i vår betydelsefulla vandring genom Kumdarias då sedan 1600 år torra bädd deltog han likaledes — i mars 1900. Vid upptäckten av Lou-lans ruiner den 28 mars samma år spelade han en ärorik roll. Ty då han och en av kosackerna gingo i förväg för att lotsa kamelerna genom de bekvämaste passagerna var

han den ene av de två härolder, vilka först upptäckte uråldriga trähus, byggda av människohänder. Vid de förberedande grävningarna kvarglömde han vår enda spade och måste därför, från vår nästa lägerplats ensam återvända för att hämta den. På natten utbröt en sandstorm, Ördek förlorade vårt spår, men fortsatte oförskräckt och fördes genom en lycklig slump till en tempelruin, varifrån han medtog ett par vackra träskulpturer, nu förvarade i Östasiatiska Samlingarna i Stockholm. Han gav sig icke heller förrän han funnit spaden och efter två dagar nådde han karavanen till stor glädje för mig och de andra, som nästan uppgivit hoppet att någonsin få återse honom.

Ördeks upptäckt av tempelruinen omkastade hela min resplan. Jag förstod genast att det här gällde fynd av den allra största historiska betydelse och beslöt att nästa vårvinter återvända till den gamla staden i öknen.

Då jag på sommaren 1901 i mongolisk förklädnad och åtföljd av den burjatiske kosacken Schagdur och den mongoliske munken Schereb Lama från Karaschahr, från norra Tibet gjorde en framstöt mot Lhasa, medtogo vi Ördek för att själva få sova i ro ännu ett par nätter i obebott land och anförtro nattvakten över våra hästar och mulåsnor åt honom.

Två dagsleder hade vi tillryggalagt utan att se spår av människor och lade oss sorglöst till vila även den andra natten. Men vid midnatt stack Ördek in huvudet genom tältöppningen och väste, skrämd från vettet: ”Bir adam kelldi”, en man har kommit! Vi ru-

sade ut med gevär och pistol och jagade våra kulor efter ett par rövare som stulit våra två bästa hästar. Följande morgon hade Ördek ensam och till fots fått återvända till vårt ståndläger, dit han framkommit i medtaget tillstånd och ännu halvtokig efter alla de skuggor han sett på natten och tagit för rövare, som traktade efter hans liv.

Det var den 29 december 1901 som jag senast sett den hederlige Ördek, den trofaste "Vildanden", som spelat en så viktig roll i ett längesedan svunnet skede av mitt liv.

Sedan det gått upp för mig att min roddare Sadik med sitt "Ördek kelldi" icke menat en vanlig vildand, utan att det verkligen var fråga om min gamle reskamrat och trotjänare, slog mig likheten i detta korta budskap: "Ördek kelldi" med Ördeks eget ödesdigra budskap, "Bir adam kelldi", den dystra natten i Tibet då blåsten klagade kring tältet och sönderslitna stormmoln drogo som hotfulla drakar under månen. De orden kunde ha passat lika bra nu. Då menades med "en man" (bir adam) den spejare som rövarbandet skickat fram i en ravin för att skrämma våra hästar till flykt åt lämpligt håll. Nu, efter 33 år, var den man som kommit ingen annan än min beskedlige Ördek. Sedan åren flugit förbi över hans huvud kunde vi icke vänta för mycket av det sentima återknytandet av förbindelserna.

Den andre ryttaren, som i Ördeks sällskap kommit för att genskjuta oss på Kontje-daria, var hans son, Sadik. Ördek hade nämligen gift sig några år sedan

vi sist träffats. Både han och sonen hade sina vasshyddor i Tjara nära Jangi-köl och levde på fisk, änder, vildgäss och deras ägg. Deras trakt hade ett par gånger under det nu pågående kriget blivit plundrad av tunganer, som tagit ett par hästar och några får från dem.

Vid Jangi-köl hade jag haft mitt ståndläger på vintern 1899—1900. Tarim, i vars istäcke färjan låg fastfrusen, hade då varit en mäktig och samlad flod och genom dess bädd strömmade allt avloppsvatten från hela Östturkistan utom Kontje-daria, som gick sin egen väg och först längre ned blandade sig med huvudfloden. Nu återstod endast en försvinnande obetydlighet av vattnet i den gamla bädden och icke en droppe nådde ned till sjön Kara-koschun, på vilken jag åren 1896, 1900 och 1901 gjort långa kanotfärder. Där denna sjö, upptäckt av Prschevalskij 1876—77, haft sin bädd, var landet på väg att förvandlas till fullständig öken. Själva sjön hade år 1921 vandrat norr ut och det var till denna nya sjö, den efter halvtannat årtusende återuppståndna historiska sjön Lop-nor vi nu voro på väg! En säkrare vägvisare kunde inte tänkas än det vattendrag på vars yta vi drevo allt längre och längre mot öster.

Men nu kunde vi icke dröja längre. Solen var på väg att slockna mellan popplarnas stammar i väster och snart skulle skymningen breda sitt flor över floden och försvåra pejlingarna framåt i nya krökar. Ördek klättrade uppför strandterrassen, satt upp i sin slitna sadel och galopperade med sin son i förväg. Han skulle

utse en lämplig lägerplats åt oss, där bränsle fanns att tillgå, och mellan träden uppröja en jämn markyta för våra tält.

Floden strök här i nästan rak linje mot sydost och innan den sista skymten av dagen slocknat nådde vi den plats, där de båda ryttarna bundit sina hästar och med ett par trädgrenar till krattor vräkte undan kvistar och ris till lägerplats i själva strandbrynet. Alltifrån Kwei-hwa räknat, över Etsin-gol, Hami, Turfan, Kara-schar, Korla och Yü-li-hsien (Kontje) bar detta läger n:r 54. Skogstrakten kallades Uzun-bulung eller "Långa kröken".

Under rop och årplask landade våra båtlag i en lång rad invid varandra utmed stranden. Det var första gången på den långa båtfärden vi gästade i vildmarken, men besättningen var genast inne i sina roller och bar i en hast tält, kistor och kök i land. Medan kocken, Chia Kwei, satte upp den enkla spisen i det fria, samlade Ördek och hans son bränsle, och ett par roddare hämtade i hinkar och kannor upp vatten från floden.

Det tält, i vilket Hummel, Chen, Kung och jag skulle tillbringa natten, möblerades med våra fyra sovsäckar och de små kistor vi behövde för dagligt bruk. Mellan glesa popplar, tamarisker och buskar hade vi genom tältöppningen utsikt över floden, som dock snart insveptes i skymning och mörker. Det dröjde inte länge förrän elden sprakade under spisen och tevattnet kokade. Chia Kwei och kosackerna hade sitt eget tält medan besättningen föredrog att sova kring sin eld i fria luften.

Efter den spännande månad vi tillbringat i Korla övervakade av soldater kändes det ljuvligt att åter vara ute i Guds fria natur och se eldarna flamma i nattmörkret. Mitt första kartblad såg lovande ut och jag njöt av tanken att nu äntligen vara på väg till denna nyckfullt vandrande sjö, som förut skådats av blott en europé, docenten Nils Hörner, vilken i sällskap med Parker C. Chen på vintern 1930—31 gått dit österifrån genom öknen och gjort en noggrann karta därav.

Någon tryckande vårvärme hade vi inte behövt beklaga oss över den första dagen och lätta friska brisar drogo tid efter annan över floden och dess skogstrakter. På aftonen hade det blivit rätt kyligt att sitta stilla och rita och på natten sjönk temperaturen till — 0,8°. Sovsäckarna av fårskinn voro härliga att ha och då det första järnbäckenet med glödande kol bars in, spred sig en behaglig värme i tältet och våra stela lemmar tinade upp.

Efter aftonmålet som bestod av grönsakssoppa med smörgås och ost, köttbullar, potatis och kaffe med dopp, kom Ördek på visit och underhöll mig i timmar om sina levnadsöden. I minnet återupplevde vi de spännande dagarna i öknen då vi upptäckt Lou-lan och Ördek kom ihåg den minsta detalj i berättelsen om sin spaning efter den kvarglömda spaden.

Sent omsider fick glöden falna och nattens stillhet sjönk över våra luftiga boningar vid Uzun-bulung.

EXPEDITIONEN SAMLAD VID SAJ-TJEKE

Redan i soluppgången blir det liv i lägret. Man hör kosackerna kommendera manskapet att samla in nytt bränsle bland fallved och bråte och hämta vatten till te och matlagning. Ett glödfat bäres in för att hålla tältet varmt då vi krypa ur sovsäckarna i den friska morgonluften. För min del sover jag lika avklädd som hemma och får ett väldigt handfat av järnbleck fyllt med varmt vatten till tvagning. Med rakningen är det inte så kinkigt, men även den lyxen iakttages åtminstone var tredje dag.

Man hinner knappt bli färdigklädd förrän en låg kista mitt i tältet står dukad med te, en varmrätt, bröd och smör. Ris, som kokats på kinesiskt sätt, hör till de stående rätterna. Men viktigast av allt är ändå fårköttet. Så länge vi färdas på Kontje-daria passera vi dagligen herdeläger och kunna köpa får. Chia Kwei är slängd i att tillaga det efter alla det svenska kökets regler och även efter det turkiska i form av "schislik", rostat i småstycken uppträdda på spett över glöd och med tunna fettskivor emellan.

Att bryta upp lägren under en flodfärd är vida enklare än på en ökenresa där allting lastas på kameler.

Man packar sina kistor, rullar ihop sovsäckarna och tälten och stuvar hela bagaget på dess vanliga platser ombord. Innan man vet ordet av är allt klart, årorna stötas mot strandbrynet, kanoterna glida ut i strömdraget och föras bort av flodens rastlöst rörliga vattenmassa.

En ny dag har börjat. Tyst och högtidligt upprullar det säregna landskapet sina linjer och färger i morgonens ljus. Himlen är strålande klar. På stränderna växer skog, gles, förvildad och ovårdad bland torra snår av buskar och vass. Endast himlen är blå liksom dess spegelbild i flodytan, allt annat är grått med dragning i brunt och gult, träden äro ännu avlövade, men ha börjat att knoppas, sand och stoft och de avskurna flodterrasserna äro gråa, endast tamariskerna lysa gröna. Även kanoterna och männens urblekta och slitna tjapaner gå i grått, men den spridda flottiljen erbjuder ändå en pittoresk tavla och sången klingar klar i den svala luften.

Vid högra stranden utmynnar en vattenarm från Tarim. Den ser vida mäktigare ut än den är — någon ström synes icke på dess yta och dess tribut till Kontjedaria är försvinnande liten. Icke en fläkt rör sig och långa sträckor ligger floden blank som en spegel, reflekterande stränderna och deras träd. Blott av kanoterna, som ständigt drivas framåt av sina roddare, splittras spegeln för en stund. Ofta hör man änder och andra vattenfåglar lyfta med smällande och vinande vingslag och någon gång slår en fisk i vattenbrynet.

Här äro strandterrasserna två, ibland tre meter höga. De äro lodräta, icke sällan, tack vare vattnets undermінerande kraft, överhängande. På deras kant vajar fjolårets gulnade vass och dess rötter hänga ned som draperier släpande i vattnet, som lustigt porlar kring dem och kommer dem att vrida och slingra sig som otaliga ormar.

Nu blev floden mera nyckfull än första dagen. Efter ett par halvcirkelformiga krökar sträckte dess lopp ut rakt mot söder för att snart vända åter mot norr, SSO, NNV, SSO, NNV och sedan i de mest bisarra snirklar liksom söka sin väg mot ett fjärran, okänt mål.

Man kan bli vimmelkantig för mindre. Så länge vi gå mot öster och OSO ha vi solen glödande ljus rakt i ögonen och dess spegelbild i det blanka vattnet bidrar till att blända oss. Men floden gör en tvärkrök och innan vi ana det ha vi solen i ryggen och alla belysningseffekter förändrade. Så tyckes solen hela dagen svänga fram och åter, först vid horisonten, därpå med de skridande timmarna allt högre upp på fästet. I förhållande till kompassnålen, som alltid pekar mot norr, är det emellertid dess mässingsetui som jämte farkosten svänger hit och dit i de ständigt växlande krökarna.

Vid middagstiden gå vi i land högst en halvtimmes tid för att låta roddarna vila ett tag och för att dricka te och äta kakor. Detta var vår lunchrast, som sedan iakttogs mest hela vägen. Chia Kwei är en mästare i att få liv i en eld och vattnet att koka inom några minuter.

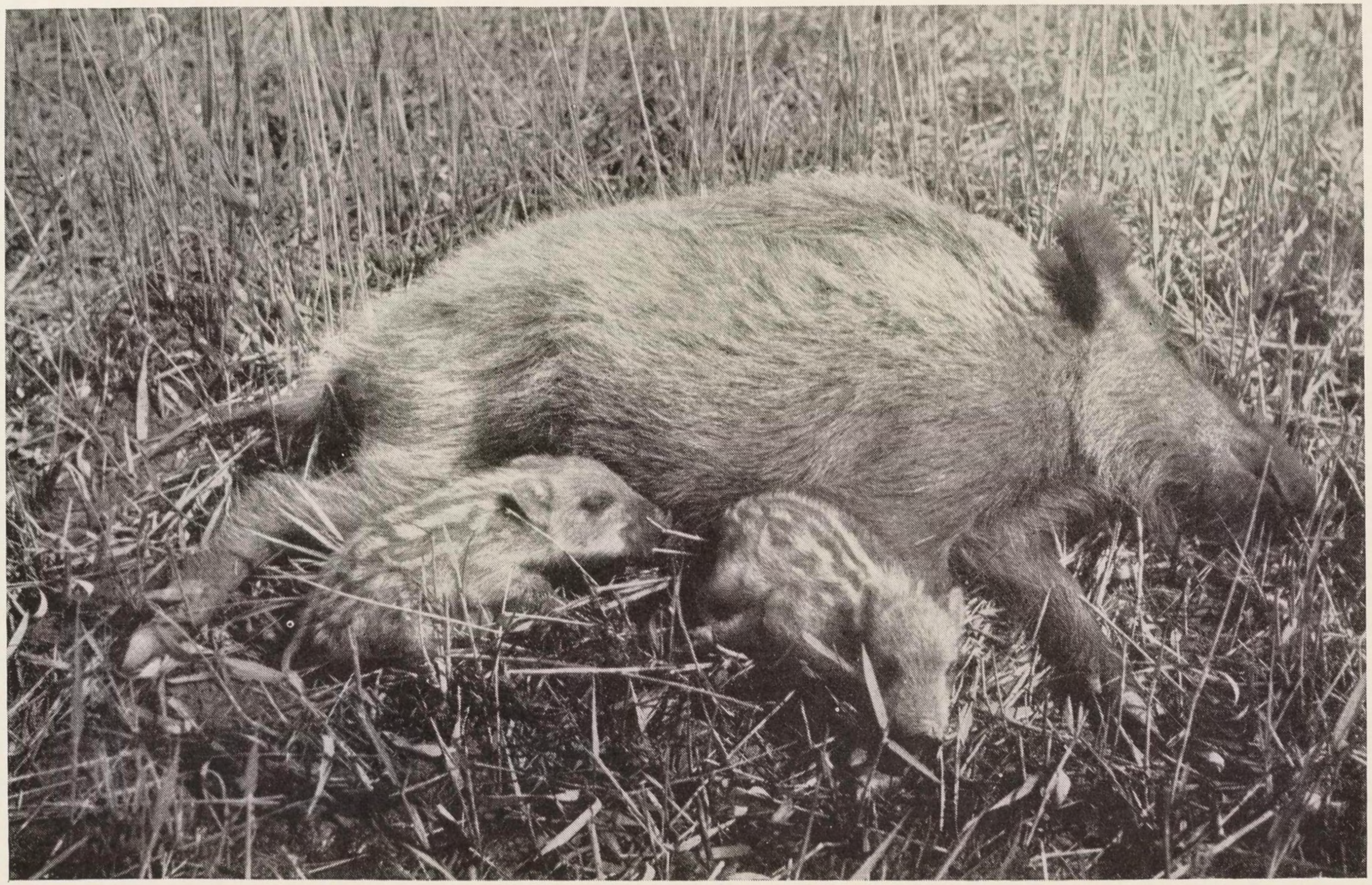

Hummel foto.

Vildsvin med grisar.

Hummel foto.

Flottiljen glider utför Kontje-daria.

På stränderna av ett par av dagens krökar stod skogen ganska tät och erbjöd en dekorativ anblick. Fram på eftermiddagen visade sig i vänstra strandens skogsbryn fem ryttare, vilka skyndsamt redo i strömmens riktning som om deras avsikt varit att genskjuta oss. En månad hade ännu icke förgått sedan vår bilkolonn söder om Korla blivit genskjuten av tunganskt kavalleri och belagd med eld från dess karbiner. Skulle vi nu även på floden hejdas och beskjutas? Det kunde vara marodörer från Stora Hästens sprängda armé, som voro ute på plundring och ämnade göra sig ett gott kap på vår proviant och andra tillhörigheter! Håll gevären klara! ropade jag åt de båda kosackerna. Men denna gång var det ingen fara å färde. Ördeks son Sadik, som stannat ett stycke längre ned, berättade att ryttarna voro fredliga köpmän från Turfan, vilka med barn och blomma lägrade i trakten för att från Jartjeke fortsätta till Kutja.

Det började skymma då vi nådde dagens lägerplats, Jar-tjeke, där karavanvägen mellan Korla och Tjarkhlik korsar Kontje-daria och där resande och köpmän med last- och riddjur föras över floden på en färja hopfogad av fem kanoter, över vilka plankor blivit lagda till däck. Färjan halas utmed ett tvärsöver floden spänt rep och färjkarlen har sin lerkoja vid högra stranden, där också vi reste våra tält.

Under tiden gingo vi upp till färjkarlens bostad, där en matta breddes ut på marken i det fria och te serverades i porslinsskålar. Vår värd var högeligen förvånad över ett så ovanligt besök och visste till en bör-

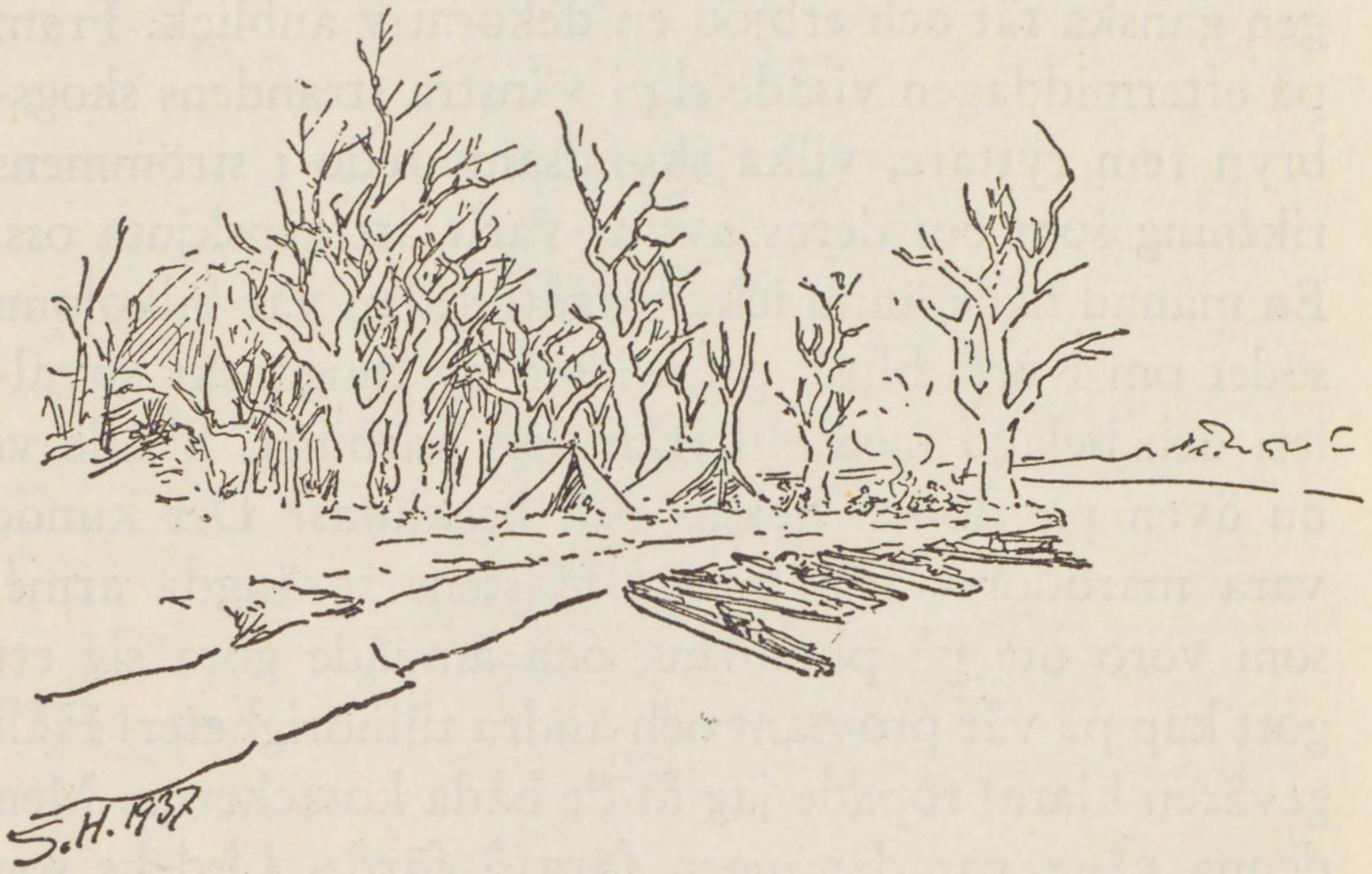

Läger 56 den 8 april.

jan inte vad han skulle tro om oss. Men han lugnade sig småningom, skänkte oss ett par får, nyfångad fisk och färskt bröd, som rikligt ersattes i landets föga tillförlitliga sedlar. Medan vi väntade på Hummel och ett par efterblivna transportbåtar sutto vi vid en flammande lägereld och underkastade färjkarlen ett grundligt förhör om allt vad han visste om sin trakt, om trafiken, om krigets verkningar på handeln och om flodens stigande och fallande med årstiderna.

Vår förhoppning att bryta upp tidigt följande morgon gick om intet. Mittpå natten utbröt en häftig storm. Hummel vaknade och skyndade ned till båtarna för att väcka våra roddare, vilka sovo på stranden. I stark sjögång fyllas kanoterna efter hand och lasten blir förstörd eller går förlorad. Nu fördes hela baga-

get i land ur räckhåll för vågorna. Våra tält, som hotade att flyga sin väg, stagades med tillhjälp av kistor och säckar och så kröp man åter till kojs, medan vågorna dånade mot stranden.

Den nya dag som randades inbjöd icke till uppbrott. Sand och stoft fyllde luften, med möda kunde man se den närbelägna floden, hela landet var insvept i ogenomträngligt töcken; det var ingen möjlighet att trotsa sådant väder. Man stannar vackert innanför tältduken. Roddarna höllo till i färjkarlens koja och spelade tärning med fårkotor. Kosackerna sällskapa med kocken i kökstältet, och vi utarbeta anteckningar, läsa och ta livet lugnt.

Efter — 0,5° på natten kändes det svalt på morgonen den 8 april och jag satt insvept i päls och ritade min karta med stela fingrar. Men nu var vädret lugnt och nya krökar tillryggalades. Små gulskimrande, vassbevuxna, lansettformiga öar dyka upp vid stränderna, andra äro mera klumpiga och likna saffransbullar. Vid en udde som vi glida förbi, står en gumma med en korg och viftar. En av våra båtar stannar. Korgen är full av färska gåsägg, som vi med nöje köpa. Lägret n:r 56 bar det betecknande namnet Tjurulmetj eller "Den slingrande (floden)".

Natten till den 9 april sjönk temperaturen ännu lägre eller till — 1,8°. Medan vi väntade på lägrets nedtagning och lastning på kanoterna, strövade Kung omkring i skogen och räknade ut att 8,200 träd växte på en kvadratkilometer. De flesta voro medelålders,

men även gamla stammar funnos, fantastiskt vridna och liknande drakar med utsträckta ben och klor.

Vi gjorde en kort färd till den lilla byn Ak-supe, dit vi från Kontje och Tikenlik beställt mjöl, samt några nya kanoter, åror och rep. I Ak-supe bor ett sjuttiotal familjer, till största delen invandrade från Tjara och odlande vete. Då Tarim sinade i deras hembygd, flyttade de hit för vattnets skull. Bevattningskanalens botten befann sig nu en meter över flodytan, men i september och oktober strömmar vattnet in i dess fåra och sprides över fälten. Vi fingo här ett värdefullt bevis på att irrigation är praktiskt möjlig nedåt floden. Det lilla samhället har till och med sitt skolhus, snarare liknande en "sattma" såsom de luftiga hyddor kallas vilka herdarna uppföra. Sali Bek, platsens byäldste, en storväxt, grov och rejäl turk, kom på besök med gåvor in natura. Han berättade att Tarim numera förenar sig med Intjike-daria vid Eschek-ölldi och att vattnet sedan från Tjong-köl i tre armar går till Kontje-daria, där högvattnet strömmar förbi i september och oktober och lågvattnet i slutet av sommaren.

Den 10 april vaknade vi vid "sarik-buran" eller "gul storm", d. v. s. rätt hård blåst, ehuru icke jämförlig med en "kara-buran" eller "svart storm". Som vanligt kom även dagens brådskande vind från öster. Vi trotsade den och lade ut. Det blev en rätt orolig, bullersam och spännande färd. Vågorna dunkade mot båtarna och slogo in och inom kort satt man i ett fotbad. Allt blev vått av stänket. Vid lästranden hade vi

Bergman foto.

Utsikt uppför Kontje-daria från Sai-tjeke.

Teckning av förf.

76-årige herden Islam från Ak-basch.

det härligt och lugnt, då den lodräta erosionsterrassen och dess vassbestånd skyddade mot vinden, men då floden krökte åt öster och vi bortom en sista udde kommo ut på öppet vatten, där blåsten hade fritt spel, började böljornas dans på nytt och roddarna spände sina krafter till det yttersta för att så snart som möjligt åter nå skyddande lä.

Man sitter insvept i päls och fryser ändå. Nej, vi måste värma oss ett tag! Här finnas döda, torra popplar och tamarisker vid vänstra stranden. Låt oss landa, göra upp eld och dricka te, äta bröd och gåsägg med salt! Dessa dagligen återkommande lunchraster voro behagliga avbrott i färden och det ganska krävande kartarbetet. Men endast 40 minuter fingo offras därpå. Sedan man väl blivit uppvärmd både ut- och invändigt skyndade man åter till båtarna och lade ut.

Våra roddare äro skickliga i att undvika de försåtliga sandbankar som lura under vattenytan och förråda sin tillvaro genom en gulaktig skiftning. Blott sällan fastna vi på grund, men komma hastigt loss igen. Ibland glida vi förbi hela poppelstammar, som av erosionens underminerande kraft störtat i floden för att fastna på något grunt ställe mitt i bädden. Annat bråte, torr vass och tamariskgrenar, fastna vid den grundstötta poppeln och dess grenar, och efter hand uppkommer en liten ö, vid vars sidor strömmen porlar melodiskt. Stolta och förnäma flyga vildgässen förbi över oss. Solen sjunker i töcken och liknar en oslipad rubin. Vid lägerplatsen, Aghzi-tar-tokai eller ”Den trånga mynningens skogstrakt”, räknade Kung 10,500

träd på 1 kvkm. och fann deras diameter i medeltal uppgå till 24 cm. strax ovan marken.

Nattens minimum den 11 april sjönk till — 2,8° — överraskande kallt så sent på våren. Det var snarare som om vi gingo mot hösten. Men dagen blev vacker och klar och den medförde dessutom ett uppfriskande avbrott i vår eljest ganska enformiga färd.

Vi hade tillryggalagt ett par krökar då floden tycktes göra en kraftansträngning och sträcka ut sig i nästan rak linje en bra bit mot ONO. På betydande avstånd framåt syntes vid vänstra stranden på dyner och bland tamarisker flera vita tält, en massa män, hästar och ryttare.

”Där ha vi Saj-tjeke!” förklarade mina roddare Sadik och Hajit, och där vid ”Grusöknens flodkrök”, hade vi också stämt möte med den övriga expeditionen.

Och nu satte Sadik och Hajit sina fenor i vattnet som aldrig förr. Årorna stodo som spända pilbågar, skummet fräste kring kanoternas förstävar och vår farkost susade fram över floden som en uppskrämd vildand. Den brokiga tavlan i fonden framträdde allt skarpare i sina detaljer. Somliga stå i en klunga på den högsta strandbrinken, andra skynda ned till landningsplatsen. Där synas de, alla de våra, Bergman, manligt rak och skäggbevuxen, Yew med sina amerikanska glasögon, Georg, högrest och leende, Effe, blond och solbränd, Serat och Djomtja och ett par kinesiska boyar.

Just då jag stiger i land, uppstämmer Effe och de andra ett dånande hurra och grammofonen spelar en

Teckning av förf.

Khodai Kullu.

Hummel foto.

Uppbrott från Sai-tjeke.

festmarsch. Många händer tryckas och vi tåga upp till lägret mellan dynerna, beskådade av resande köpmän från eller till Turfan. Vi bjudas till Bergmans tält, smakfullt placerat på ett krön med magnifik utsikt uppåt floden — den väg vi kommit. Kaffe och smörgås serveras, vi berätta om vår vattenväg och de andra om sin mödosamma färd genom öknar och sand. Bilarna synades och på kvällen hade Georg mottagning i sitt tält. I dess mitt brann en eld i "tolgan" eller den dubbla järnring som uppbär grytan. Det rödgula skenet föll på väderbitna ansikten, svenska och kinesiska, ryska, turkiska och mongoliska. Där satt den vitskäggige Ördek skarpt belyst av elden, och Sali Bek hade också infunnit sig. Man bjöd på te och pratade på flera tungomål. Tavlan var pittoresk och de kraftiga färgerna dämpades av röken, som hela tiden steg från tolgan.

Då jag vandrade till mitt tält, erbjöd den vänstra flodstranden en ovanlig anblick i denna eljest så livlösa trakt där man endast sällan ser röken från en herdes lägereld. Nu brunno icke mindre än sexton eldar i vår omedelbara närhet bildande ett pärlband uppåt floden. Där lägrade turkiska krämare från Kutja och Turfan. Den präktiga illuminationen påminde om strandkajen i en liten sjöstad. Nedåt floden syntes endast fem eldar, kring vilka våra tjänare och roddare intogo sina aftonmål.

"Grusöknens flodkrök" — själva namnet förråder att vid denna punkt öknen når ända fram till floden och att den kvävande torra ödemarken, där dödens

stillhet råder, räcker handen åt livet, som näres av Kontje-darias flöden. Det var icke första gången jag lägrade vid Saj-tjeke. För 38 år sedan eller den 23 mars 1896 hade jag varit där. Men då drog jag fram med en liten karavan av kameler och hästar.

Vid Saj-tjeke lågo vi kvar över en dag för att organisera de för den närmaste framtiden planerade expeditionerna. I Lop-norfärden skulle endast Chen och jag deltaga. Hummel färdades långsamt och ville ligga över vid givande platser för sina samlingars skull. Ingenjör Kung stannade för att vara med på en bilfärd över Budjentu-bulak och Altmisch-bulak och eventuellt till Su-lo-ho och tillbaka till Lop-nor, varifrån de skulle hjälpa Chen och mig på återvägen till högkvarteret. Vi hade sex dubbelbåtar och tio roddare. Bagaget packades och stuvades och farkosterna gjordes i ordning till en lång färd. Den dubbelkanot, på vilken mjölsäckarna lastades, försågs med spjäldäck. De två största kanoterna bundos stadigt ihop och i dem lades sju stora bensindunkar, var och en om 150 gin (1 gin 0,6 kg.), vilka vi för att göra lastbilarna lättare togo med oss nedför floden till expeditionens blivande högkvarter i närheten av källan Jardang-bulaks meridian.

På den tredje dubbelkanoten forslades köket, Gagarin och kocken Chia Kwei, på den fjärde hade vi får och proviant. Den femte och sjätte voro Chens och min, vilka förblevo oförändrade.

På morgonen den 13 april gingo våra två proviantbåtar, kök och bensinbåtarna i förväg utför floden. Chen mottog ett litet reseapotek och medicinska in-

struktioner från Hummel och slutligen ställde man till ett kafferep nere vid hamnen, där expeditionens alla åtta medlemmar samlades till avsked. Detta var sista gången vi alla voro tillsammans. Sedan skildes våra vägar åt olika håll och vid det slutliga uppbrottet från Sinkiang till Kina saknades två medlemmar, Hummel och Bergman. Redan vid den nästa mötesplatsen, högkvarteret vid Jardang-bulak, fattades några. Till detta läger skulle bilkolonnen bryta upp följande dag. I dess färd deltogo Bergman, Yew, Kung, Georg och Effe, mongolerna och de kinesiska tjänarna, utom Chia Kwei, Chens och min kock, och Li, som hörde till Hummels parti.

Ombord! Loss! Farväl och lycklig resa! Ett sista handslag. Vi gingo mot okända öden. Skulle våra båtar fastna i av vass blockerade sjöar och träsk och skulle bilarna hejdas av ogenomtränglig sand, raviner eller blockkäglor? Ingen visste det. Den metropol vi för ett par dagar framtrollat vid stranden av Saj-tjeke, skulle nu försvinna och öknens stillhet åter utbreda sin frid över dyner och tamarisker.

DEN SISTA DAGEN PÅ KONTJE-DARIA

Det är på tiden att jag nämner några ord om vattenmängden i Kontje-daria våren 1934. Med stor omsorg och noggrannhet utfördes dessa mätningar av herr Parker C. Chen, som därvid begagnade Lyths hydrometriska flygel med elektrisk markering.

Floden Khaidu-gol, som kommer från Juldusdalen och utfaller i sjön Baghrasch-köl, förde vid Karaschahr den 28 februari 45,26 m.^{3} vatten i sekunden. Att Kontje-daria i Korla den 5 mars endast förde 25,77 m.^{3} bevisar att kanalerna ovanför Korla beröva floden en högst betydande del av dess vattenmängd. Av stort intresse är resultatet av mätningen vid Jar-tjeke den 7 april, då floden förde 94,65 m.^{3}, en siffra, vars storlek förråder att floden mottager ett ansenligt bidrag från Tarim. Vid Saj-tjeke uppgick vattenmängden den 12 april till 96,87 m.^{3}, förrådande ännu ett mindre bidrag från Tarim. Vid sistnämnda plats hade floden en bredd av 67,1 m., ett maximidjup av 5,50 m., och en största strömhastighet av 1,099 m. i sekunden. Detta belopp, 96,87 m.^{3} i sekunden, var det högsta vi mätte. Att döma av högvattensmärken på stränderna

Hummel foto.

Patienter i Hummels tältöppning. Dilpar.

Hummel foto.

Förf. i sin dubbelkanot.

Hummel foto.

Sattma, hydda av vass, vid Dilpar.

Hummel foto.

Assan Bais barn.

och enligt de upplysningar vi fingo är vattenmängden på hösten (september—oktober) mycket större än på våren, och uppgår sannolikt till ett par hundra kubikmeter i sekunden, till allra största delen härstammande från Tarims högvatten.

Allt detta vatten, som nedanför Saj-tjeke rinner ut i öknen, går sålunda förlorat. Vår uppgift var att undersöka huruvida det kunde betvingas och göras nyttigt till människors välfärd. Befolkningen i Östturkistans oaser är nästan uteslutande beroende av det vatten, som strömmar ned från de kringstående bergen, Kunlun, Pamir och Tien-shan och i oräkneliga ariker eller kanaler sprides över åkrar och trädgårdar. Den vattenmängd, som genom Kontje-daria och dess fortsättning, den sedan 1921 återuppståndna Kum-daria, föres genom öknen till Lop-nor, skulle om den tillvaratogs genom irrigation, kunna skänka levebröd åt många tusental människor.

Emellertid lämnade vi den 13 april Saj-tjeke, den pittoreska metropol, som tack vare vårt besök vuxit upp mellan dynerna på Kontje-darias strand och drevo med strömmen som på den yppersta kungsväg mot okända öden. Lansettformiga, vassbevuxna öar följa varandra vid stränderna, där vassen likaledes bildar vidsträckta gula fält. Vildgäss, änder och andra vattenfåglar lyfta ofta med visslande vingslag och gälla varningsrop. Vid en liten tätt bevuxen holme, som vi singla förbi, hoppar en roddare i land och kommer tillbaka med ett halvt dussin andägg; när en andhona

lyft från ett vassnår i floden, kan man misstänka att hon kommer från ett bo med ägg.

Ett par skott höras från Eraschins bössa i den täta buskskogen. Han har sårat en vildsvinsgalt som dock undkommit.

Svarta rökmoln stiga från ett brinnande vassfält ett stycke för över. Jag får en chock, undrande om det är bensinkanoterna som fattat eld. Nej, ingen fara, de äro bakom oss. Jag ger stränga order att våra båda eldfarliga båtar alltid måste förtöja på vederbörligt avstånd från lägerelden och i lovart om den.

Stundtals är luften stilla och floden blank som en spegel. Då dansar myggen omkring oss och med moskitoslöjans och cigarrettens hjälp sätter man sig i försvarstillstånd så gott man kan. Bland glesa träd och snår av fallna stammar och grenar på vänstra stranden slå vi läger då skymningen drar sin slöja över floden. Chia Kwei planterar spisen i det fria och snart sprakar elden under aftonvardens grytor. I vårt tält ha Chen och jag en ljusstark lampa brinnande och vid dess sken utarbeta vi dagens iakttagelser. Floden är oväntat djup, i dag ända till 8 m.!

Hackspettar knacka flitigt i trädstammarna då vi lägga ut på morgonen den 14 april. Med god fart glida vi mellan skogbevuxna stränder på detta klara, i grönt skiftande vatten och åter snudda vi förbi en rad av små öar, tätt bevuxna med vass. Vid Seppe Niasigi, där vi lägra på högra stranden, möter oss följande morgon Ala Kullu, bek eller byäldste från Tjara. Han medför

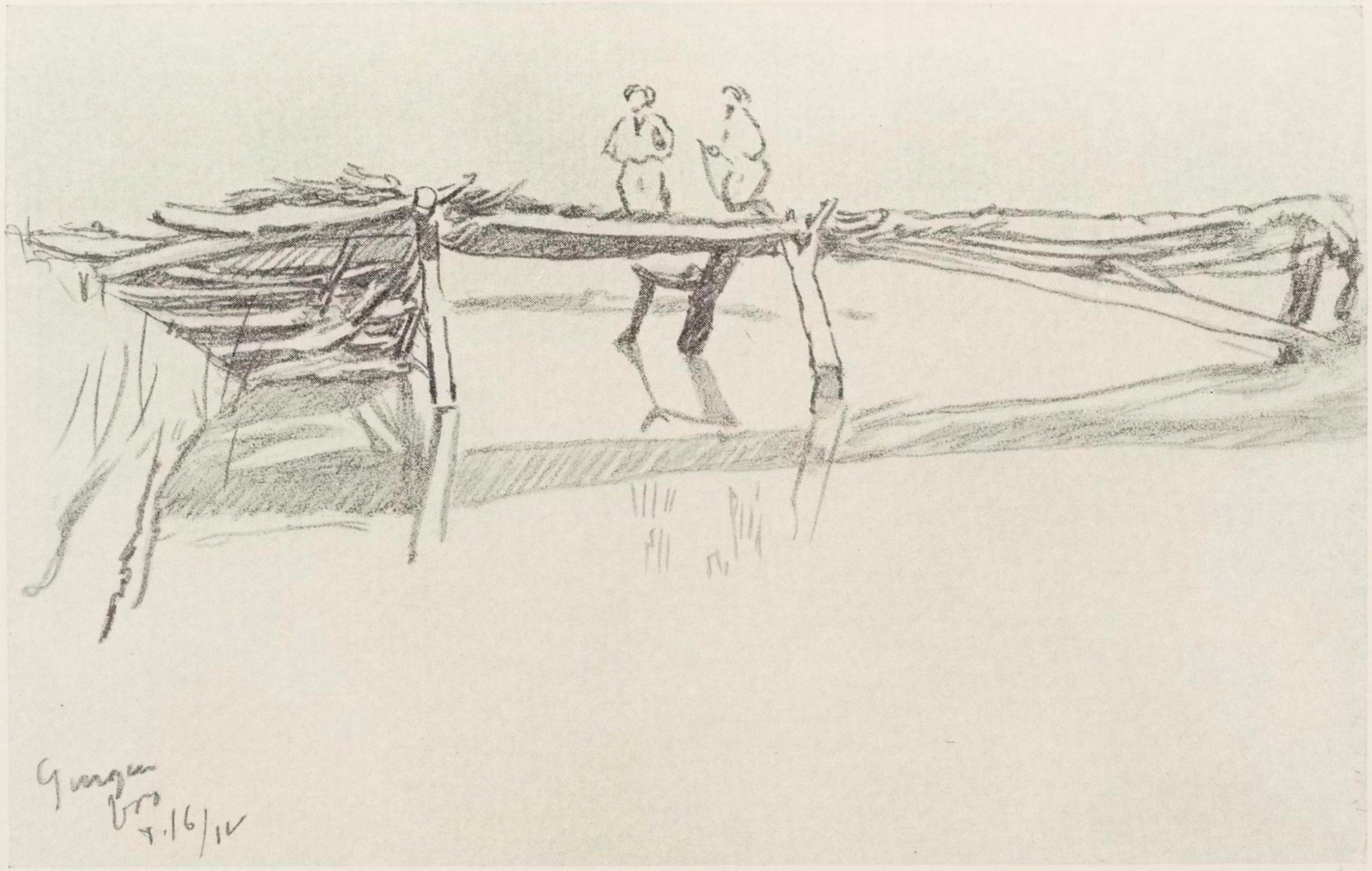

Teckning av förf.

Bron vid Gurgur.

Chen foto.

Vattenfall vid Gurgur.

260 gin vetemjöl, fem nya åror och 27 famnar fiskenät. I en sattma eller herdehydda vid stranden bjuder Ala Kullu på te, bröd och ägg och skänker oss ett får. Ett par män i hans följe äro från Jangi-köl och minnas ännu mitt besök i deras hemtrakt; 34 års fattigdom och kamp för livet har icke utplånat minnet från den tiden. Bland de besökande voro också Ördeks hustru och hans sonhustru.

Ett stycke längre ned möter oss vid en plats kallad Kujusch ännu en byhövding, Jusup Bek, som bjuder på "schislik" eller över glödande kol rostat fårkött. I hans följe är den gamle Khodai Kullu, som deltog i min resa genom den torra flodbädden på våren år 1900. Jag kände väl igen honom fast han blivit skrynklig och böjd. Både för mina gamla trotjänare och mig var det alltid en glädje att träffas efter så många år och att i minnet återuppliva våra äventyr från den tiden.

Ännu längre ned göra vi en ny rast vid den punkt där Dilpar-armen skänker Kontje-daria ett tillskott av knappt en $m.^3$ vatten i sekunden. Men den 60 m. breda Kontje-daria hade ännu en vattenmängd av 94,92 $m.^3$ i sekunden, ett djup av 6,60 m. och en strömhastighet av 1,2 m.

I dagens läger, Dutte, räknade vi icke mindre än 30 personer, besättning, besökande bekar, herdar och Ördeks kvinnor.

Den 16 april mätte vi ännu två tillflöden, nämligen Gurgur och Ak-basch med resp. två och en halv kubikmeter vatten och kommande från Intjike-daria, vars

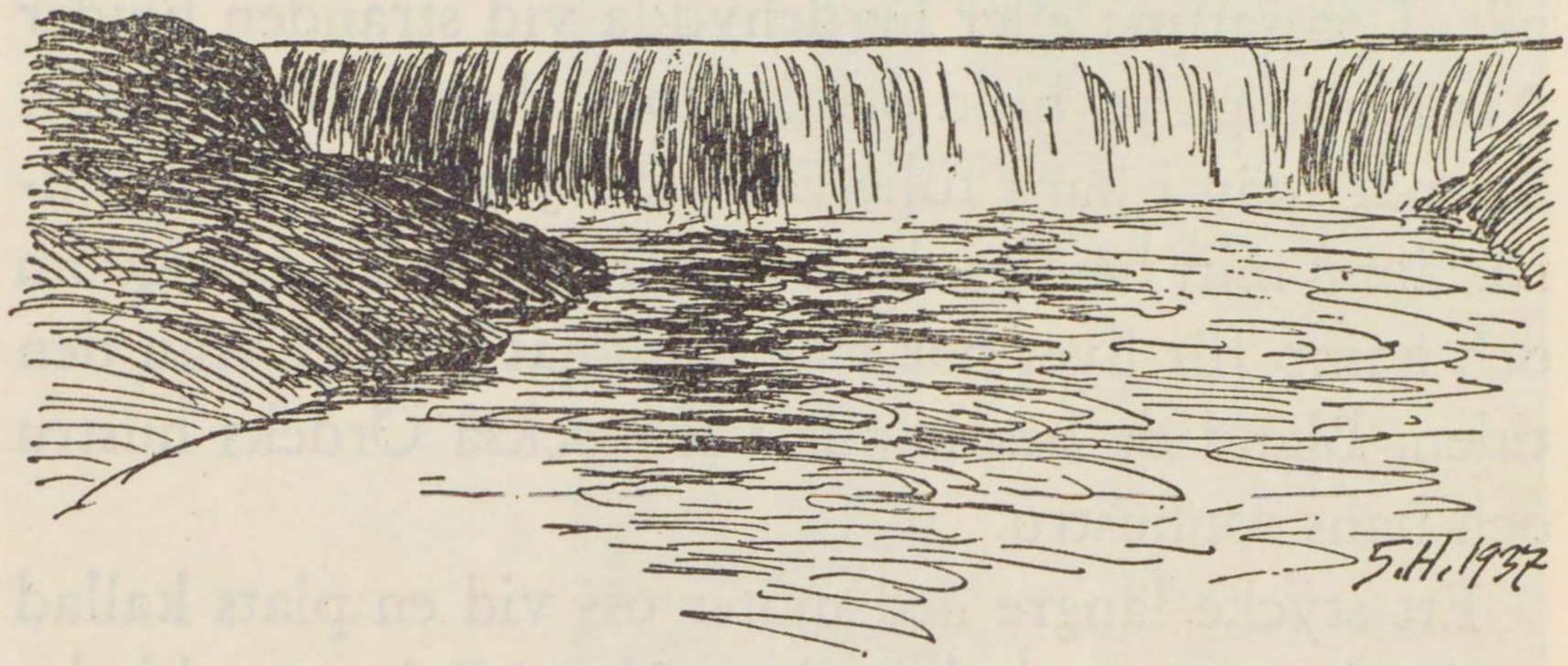

Vattenfallet vid Gurgur, den 16 april.

vatten härstammar från Tien-shan och strömmar förbi Schah-jar och söder om Kutja. Gurgur-armen bildar ett brusande vattenfall 75 cm. högt. Nedanför detta leder en pittoresk träbro över bifloden, som på hösten är en god meter högre än nu. Alla dessa småarmar sägas närmast komma från en sjö eller ett träsk, Tjongköl. Jarkend-daria eller egentliga Tarim går till Jangiköl och blir där under sommaren nästan torr.

Vid dagens läger bodde en 76-årig gubbe, Islam, som tillbringat 60 år på platsen, liksom före honom hans far. Han ägde 40 får, 20 kor, 3 hästar och några åsnor, men för det mesta lever han på fiske och ägg. För det får han skänkte oss fick han, liksom alla andra, hederligt betalt.

En frisk bris susar genom vassen då vi driva vidare med strömmen mellan glesa, tynande popplar. Floden gör de vildaste krökar. Ibland fattas det mycket litet i den fullständiga cirkeln, då floden i sista ögonblicket svänger åt motsatt håll och avlägsnar sig från den tids-

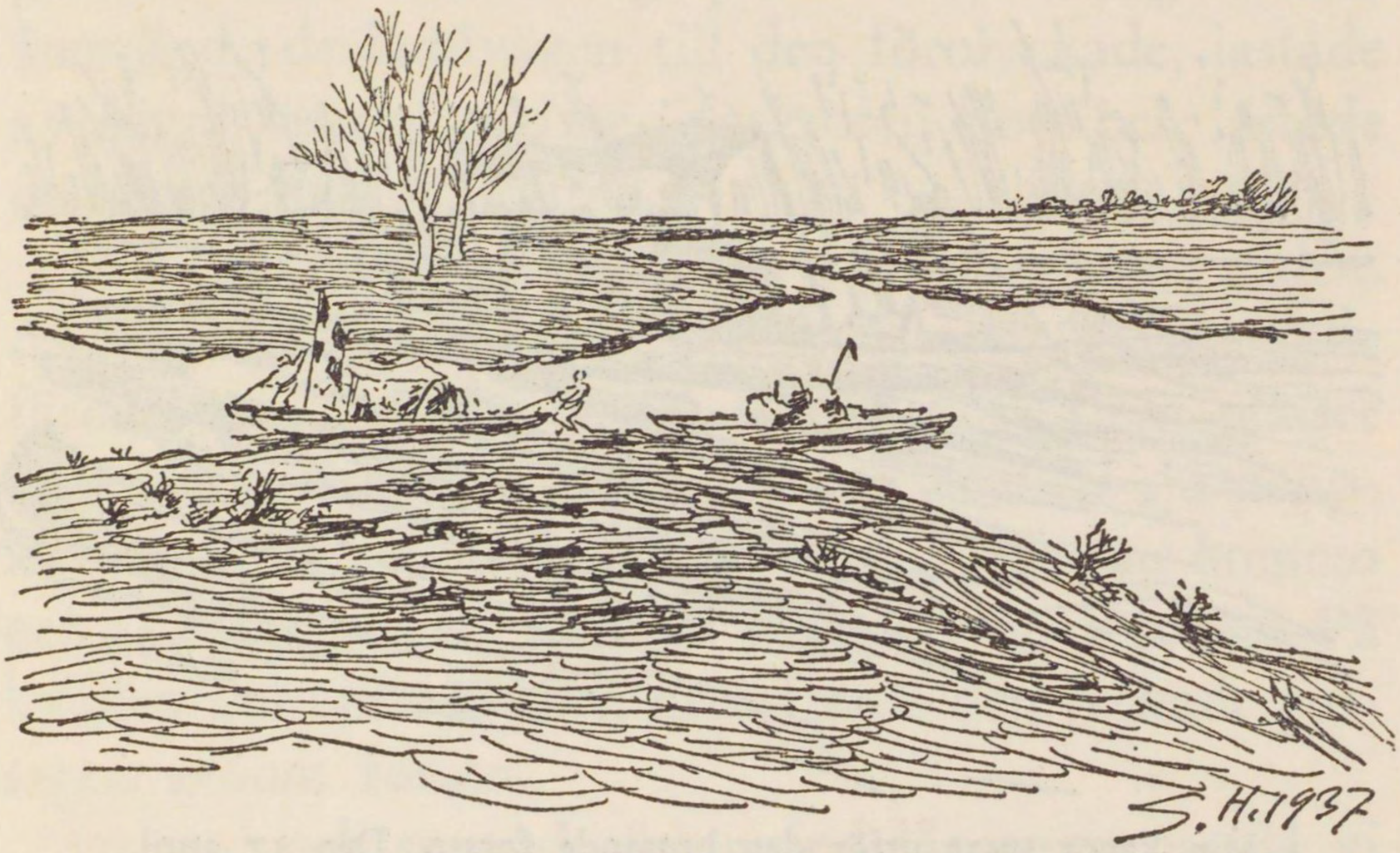

Läger 63. Till vänster Ak-basch, ett tillflöde från Intjike-daria. I fonden Kontje-daria. Den 16 april.

ödande öglan. Åter komma herdar och andra vandrare ned till floden och skänka oss ägg och fisk. Dessa välvilliga uppvaktningar ta också sin tid och vi längta bort till trakter, där inga människor längre kunna störa oss.

Strax nedanför en skogstrakt kallad "De sju popplarna" hördes för över ett dovt dånande brus, floden krympte till en bredd av blott 20 m. och strömhastigheten ökades. Vi landade för att spana och för att undgå ett skeppsbrott i vilda forsar. Sedan kommenderade jag full fart och ledde vår flotta till den kritiska platsen. Bruset tilltog i styrka, spänningen växte, våra roddare skreko och utstötte högljudda varningsrop. Men min dubbelkanot var redan inne i forsen och vitskummande vågor dansade omkring oss. Mina rod-

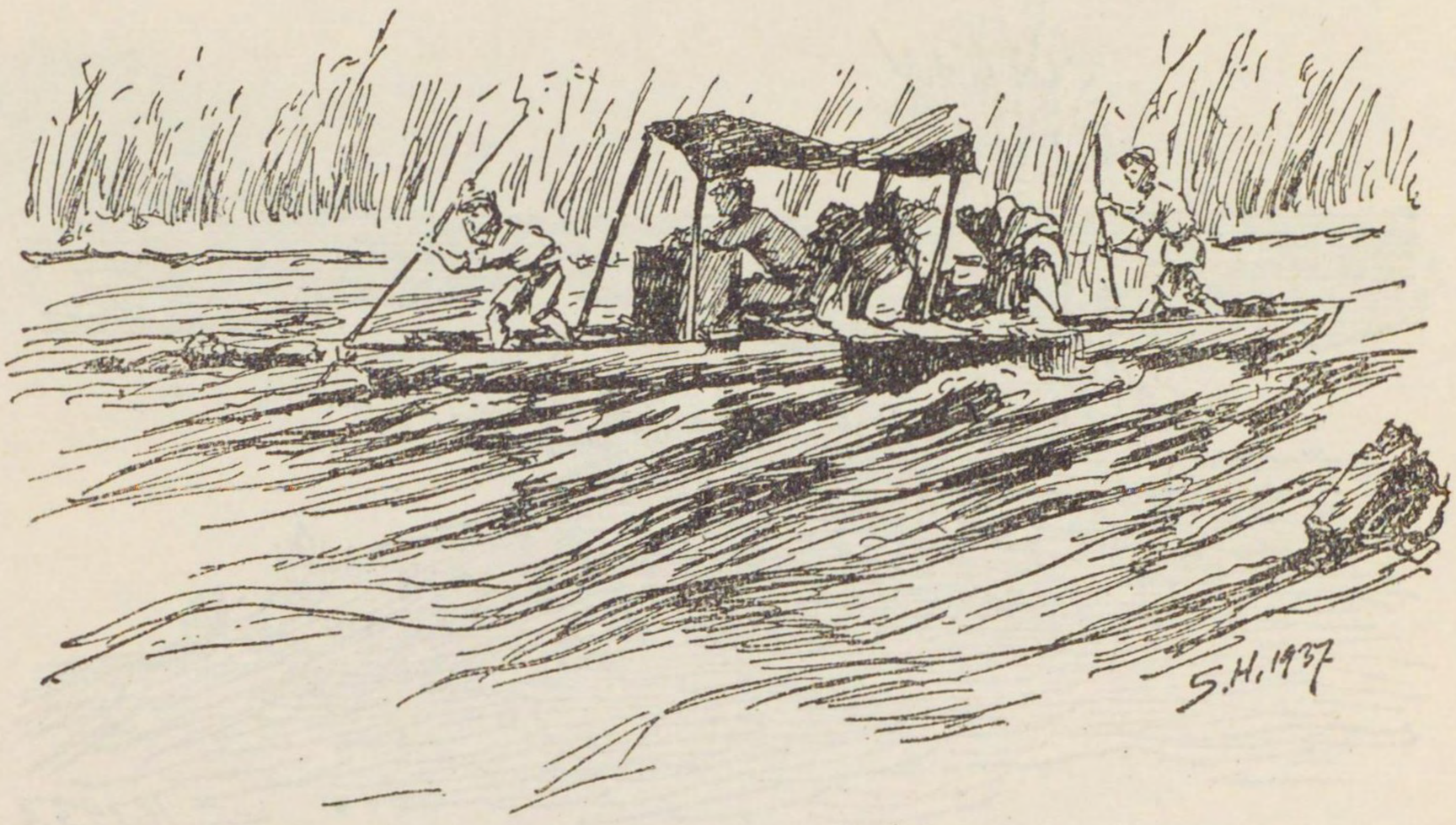

Min kanot susar utför den brusande forsen. Den 17 april.

dare förstodo att nu gällde det! De höllo farkosten parallell med stränderna, lotsade oss fram mellan försåtliga grund och block och visste att om vi här råkade på tvären skulle kanoterna fyllas i ett ögonblick och ett skeppsbrott vara oundvikligt.

Just här bildar floden en mycket skarp S-formig dubbelkrök och det gäller att passa på. Böljorna äntra kanoterna, det stänker och fräser omkring oss, varje ögonblick väntar man en grundstötning och en kantring. Det kan gälla livet, dånet överröstar ropen bakom oss. Men nu är det inte långt kvar. De vita skumvågorna sjunka i höjd, floden blir åter bredare och vattnet lugnare. Det hela har gått på en minut. I nästa ögonblick är min farkost räddad och landar. Då se vi de andra fäktande med årorna och sökande sig väg mellan lurande försåt. Endast bensinbåten åkte på

grund och sedan de övriga passerat den farliga forsen återvände de landvägen till den förolyckade, lastade av några bensinfat, fingo farkosten flott och lastade den åter i lugnare vatten.

Vid Kalpuk-otjogu lägrade vi på vänstra stranden. Alla männen voro ännu uppskakade av den spännande färden och undrade om vi skulle möta flera platser lika denna. Starkare forsar än den vid "De sju popplarna" skulle kanoterna knappast tåla. Herdar kommo och skänkte oss ett får. Vi hade nu sju stycken. På kvällen slaktades ett och man firade den lyckade passagen genom forsen.

En sval och sugande östanvind låg emot oss då vi lade ut på morgonen den 18 april. När man glider i skuggan under två eller tre meter höga strandterrasser, kännes det helt enkelt kallt och det är skönt att ha den lätta fårskinnspälsen nära till hands. Men frampå dagen blir det varmt — ända till 25°. Enstaka, döende popplar växa här och där och vid överhängande strandterrasser släpa deras rötter i vattnet. Vi ha kacklande höns och bräkande får på några av våra farkoster, och flottiljen påminner om en lantgård i drift. Roddarna sjunga, ofta i växelsång. Den rytmiska sången underlättar rodden. Från norr till nordost synes Kuruk-tagh som en lätt kontur, men ändå tydligt.

Klockan var nära 5 då vi hamnade vid Tömenpu, en mycket intressant plats på Kontje-darias högra strand. Där löper alldeles i strandbrynet en 4 m. hög terrass, som företer en egendomlig anblick i det att den blivit genomgrävd i fyra parallella passager, liknande ga-

pande portar. Nedanför vallen byggdes för fyra år sedan på ambans befallning en damm tvärsöver floden, ty det var just vid denna punkt som Kontje-daria år 1921 lämnade sin gamla bädd och bröt sig ett nytt avlopp genom Kuruk- eller Kum-darias torra bädd, den bädd som jag följt och kartlagt år 1900. Under loppet av några år flyttade så gott som hela floden över i Kum-darias bädd och Kona-daria, "Den gamla floden", vilken förut strömmat till Tikenlik, blev i det närmaste torr. Endast på hösten kommer ännu något vatten denna väg till Tikenlik, men långtifrån tillräckligt för lantbruket.

Därför trodde man i fåvitsko att människohänder skulle kunna betvinga en av naturens nycker och förmå Kontje-darias vattenmassa att återvända till sin gamla bädd och som förr bevattna åkerfälten vid Tikenlik. 400 man uppbådades från Tjarkhlik, Tikenlik, Jangi-köl, Kontje och Ullug-köl och på sommaren, då floden var lägst, drevos 500 stadiga poppelpålar på två rader ned i bädden tvärsöver floden som här har en bredd av 69,6 m., ett maximaldjup av 3,63 m., en största strömhastighet av 0,679 m. och en vattenmängd av 80,18 m.^{3} i sekunden, allt den 19 april 1934. Pålarna i varje rad stodo tätt, men några meters mellanrum skilde raderna åt, och detta mellanrum skulle nu av de 400 arbetarna i våldsam hast fyllas med jord, vass, rötter, grenar och bråte. När fyllningen väl var genomförd skulle floden, mötande denna ansenliga tröskel, tvingas att böja av mot

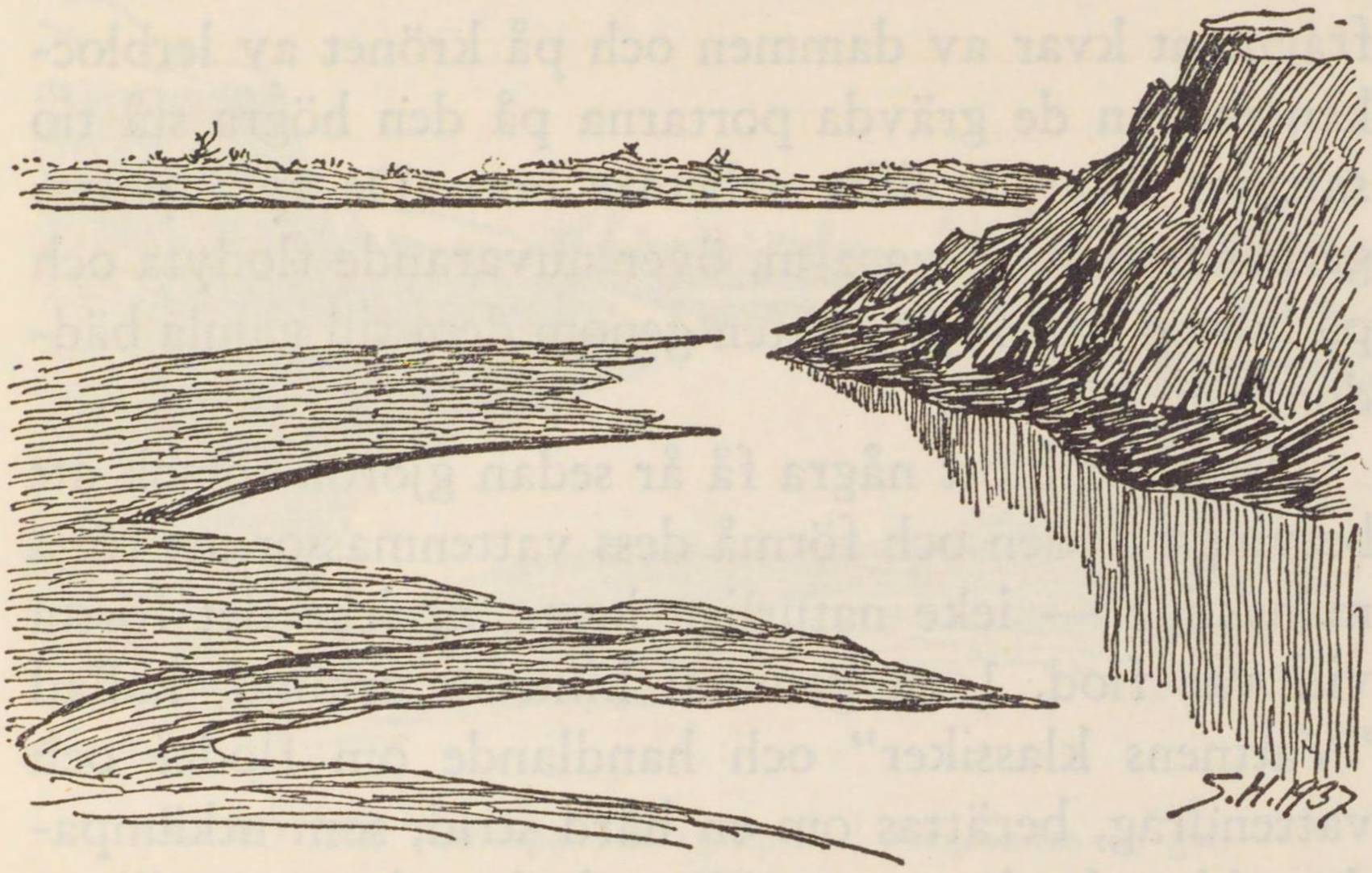

Utsikt mot NO från det östligaste genombrottet vid Tömenpu, den 17 april.

höger och söka sitt avlopp genom de fyra grävda passagerna i strandvallen samt vackert återvända till sin gamla bädd.

Under buller och bång, skrik och rop rusade de 400 med sina bårar fullastade med jord och bråte till dammen för att fylla mellanrummet mellan pålraderna. Det vimlade av män som i den värsta batalj, de sprungo ikull varandra, de reste sig, tömde sina bördor och skyndade tillbaka efter nya. Men allt var förgäves. Vattnet silade mellan pålarna och sköljde bort fyllningen och på hösten då högvattnet kom, spolades hela dammen bort och de massiva pålarna vräktes undan som tändstickor.

Man har sedan upprepat försöket, den förtvivlade kampen mot floden, men med lika liten framgång.

Blott vid vänstra stranden äro 10 m. sönderbrutna fragment kvar av dammen och på krönet av lerblocken mellan de grävda portarna på den högra stå tio sattmor kvar, i vilka arbetare bott. De fyra passagernas botten är c:a 2 m. över nuvarande flodyta och på hösten går något vatten genom dem till gamla bädden och Tikenlik.

Detta för blott några få år sedan gjorda försök att betvinga floden och förmå dess vattenmassor att följa mänskliga — icke naturliga lagar, är icke det första vid vår flod. I en gammal kinesisk urkund, kallad "Vattnens klassiker" och handlande om floder och vattendrag, berättas om en hård strid, som utkämpades vid nedre loppet av Kum-daria och som tydligen gick ut på att genom en tvärdamm tvinga flodens vatten in i irrigationskanalen och därigenom göra det nyttigt för åkrarnas gröda.

I den nämnda skriften berättas om en kinesisk general, So Man, hemma i Tun-hwang, som blev Lou-lanfolkets läromästare i irrigationskonsten just i den trakt, till vilken vi nu voro på väg. Omkring år 260 e. Kr. höll han i spetsen för 1,000 man från Suchow och Tunhwang sitt intåg i staden Lou-lan i avsikt att där grunda en kinesisk militärkoloni.

Även från grannrikena uppbådade So Man folk för att i Chu-pinfloden, den s. k. Sydflodens mynningslopp (d. v. s. nedre Tarim) bygga en damm tvärsöver flodbädden. Men den dag då floden skulle uppdämmas, störtade sig vattnet mot hindret med så våldsam kraft att vågorna vräkte över dammen.

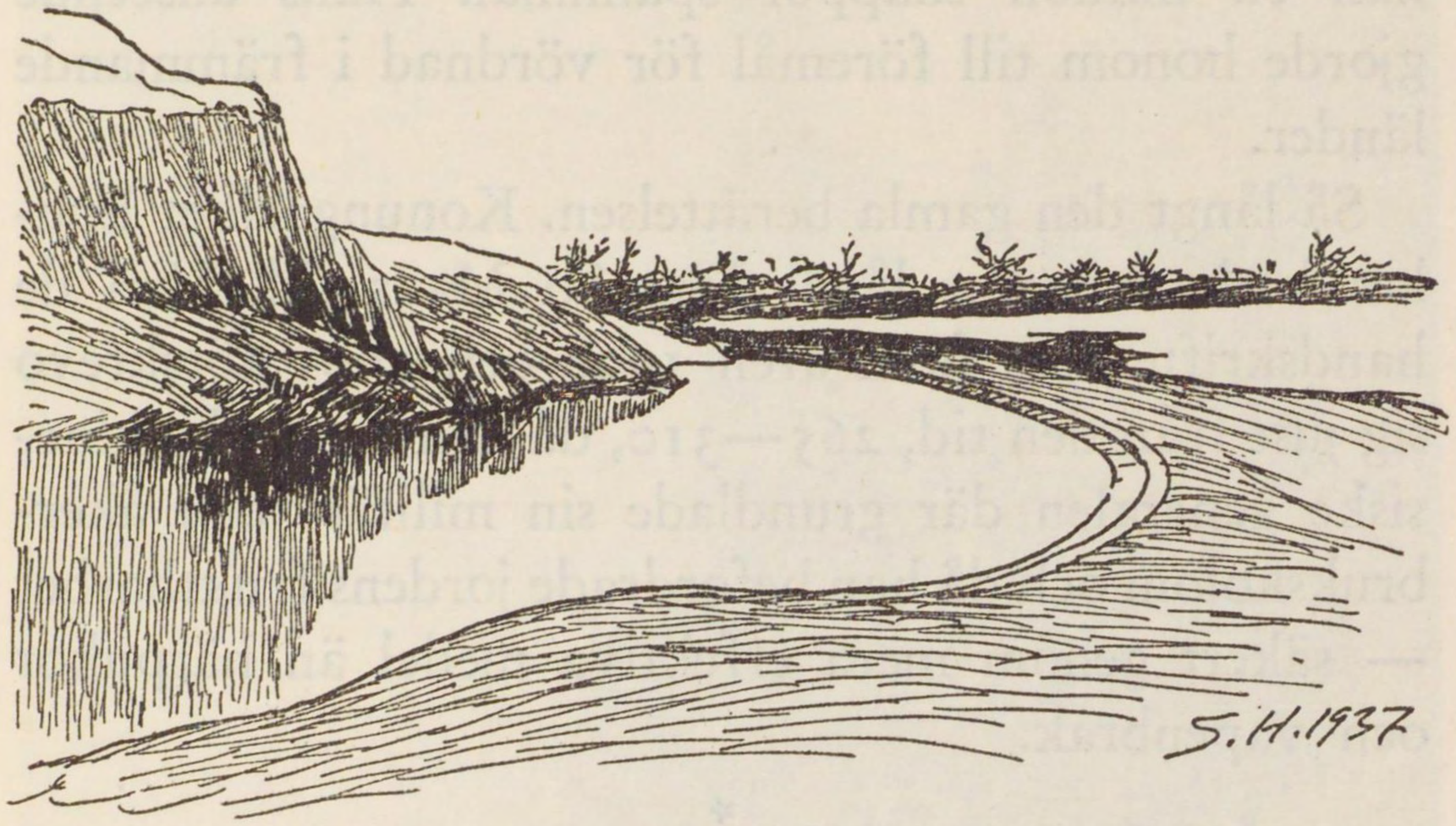

Mot SO från Tömenpu den 19 april. I förgrunden en göl.

Då talade So Man med sträng stämma: När Wang Tsun höjde sitt ämbetstecken, sjönko Hwang-hos dammar icke under vattnet; då Wang Pau frambar beviset för sin fullkomliga uppriktighet, stannade floden Hu-to i sitt lopp. De gudomligheter som äro starkare än vattnets kraft, äro i dag desamma som i forntiden.

Därpå fullbordade So Man i egen person böner och offer. Men vattnet sjönk icke. Sedan uppställde han sina soldater i slagordning och beväpnade dem. De slogo på trummorna och utstötte vilda stridsrop, under det att de än fäktade med svärden, än avsköto sina pilar. Så utkämpade de under tre dagar mot floden ett stort slag. Då drog sig vattnet tillbaka och sjönk. Det tjänade sedan till bevattning och frambringade fruktbarhet. Invånarna betraktade detta som ett under. So Man anlade vidsträckta fält och efter tre år skördade

han en million skäppor spannmål. Hans anseende gjorde honom till föremål för vördnad i främmande länder.

Så långt den gamla berättelsen. Konungariket Loulan hade existerat långt före So Mans tid. Men de handskrifter jag fann åren 1900 och 1901 förskrevo sig just från den tid, 265—310, då den energiske kinesiske generalen där grundlade sin militär- och åkerbrukskoloni och då han befordrade jordens fruktbarhet — säkert genom mera effektiva medel än härpukor och vapenbrak.

*

Tömenpu var en högeligen intressant plats. Här lägrade vi för sista gången vid Kontje-daria, här sågo vi de sista dungarna av levande popplar. Nästa dagsled skulle föra oss ut på Kum-daria, Sandfloden, den nya floden. Hela vår vattenväg ända ner till Lop-nor skulle föra genom vildmark utan levande träd och, med några få undantag, utan herdar och hyddor. Vi skulle bli de första att navigera Kum-daria och kartlägga denna flod i minsta detalj och jag skulle med en känsla av högtidligt vemod återse en trakt som jag för 34 år sedan genomrest med kameler. Därför avvaktade vi med spänning morgondagen och den bjärta scenförändring som framkallats av flodens ändrade lopp.

Chen foto.

Ṭömenpu.

Chen foto.

Förf. i samspråk med bekar vid Tömenpu.

DE FÖRSTA DAGARNA PÅ KUM-DARIA

Vid Tömenpu lämnade vi sålunda den punkt, där den sedan 1921 nybildade floden bryter sig ut ur Kontje-darias gamla bädd för att söka sig en ny bana inåt öknen eller rättare sagt, för att återvända till sin urgamla bädd, den klassiska fåra som förde vatten på Kristi tid och en bit in på 300-talet. e. Kr.

Vid Tömenpu, där bifurkationen har sin rot och där man förgäves försökt att tvinga vattnet tillbaka till Kontje-darias bädd för att som förr bevattna åkerfälten vid Tikenlik, utfrågade jag våra roddare och de bekar som mött oss, om den nya flodens egenskaper och navigationsmöjligheter. Ingen visste något därom, ingen hade varit där i kanot. En olyckskorp trodde att vi skulle råka ut för farliga forsar och med ny vass övervuxna och igengrodda sjöar och träsk, där vi skulle lida skeppsbrott eller fastna utan möjlighet att återvända.

På morgonen den 20 april togo vi farväl av Isa, Habdul och Emin Bek, de tre hövdingar, som skaffat oss fyra nya roddare, samt av Kontje-daria och lade ut från stranden till en av de intressantaste och geogra-

fiskt mest givande exkursioner det någonsin varit mig förunnat att utföra i Östturkistan.

Hövdingarna och deras folk stå kvar på stranden och följa vår försvinnande flottilj med undrande och betänksamma blickar. Sannolikt tro de att vi äro vigda åt undergången. Men de följa oss också med förhoppningar, ty de hade enträget bett mig att inför regeringen i Nanking nedlägga deras böner om hjälp till den nyckfulla flodens betvingande och en radikal förbättring av irrigationen.

Knappt hade vi lagt ut förrän vi bevittnade den mest slående scenförändring i flodlandskapet! Vi glida mellan de sista levande poppeldungarna som resa sina vårgröna kronor över den förrädiska floden. I vår kosa åt sydöst synes icke *en* grönskande poppel mer. Övergången från skogsflod till ökenflod varar blott en krök. Sedan denna lämnats bakom oss, omgivas vi av naket, öde land, där floden håller sitt inträde i den flacka, gula Lop-öknen. Den blir bredare, väl 150 m., och grundare. Det största djupet under dagens färd uppgick till 4 m. Strandterrasserna äro skarpt avskurna och falla lodrätt mot floden. Sanddyner och tamariskkoner äro kluvna av erosionen och tamarisk- och vassrötter hänga ned som gardiner i det svagt porlande vattnet. En gravlik tystnad omger oss. Den störes blott av ras, då hela block av sand och lera falla ned från strandkrönet. Vattnet, som i Kontje-daria var klart och ljusgrönt, blir nu grumligt och antar en grågrön ton, förorsakad av de ständiga rasen från stränderna. En liten dunge av döende popplar får nytt liv sedan

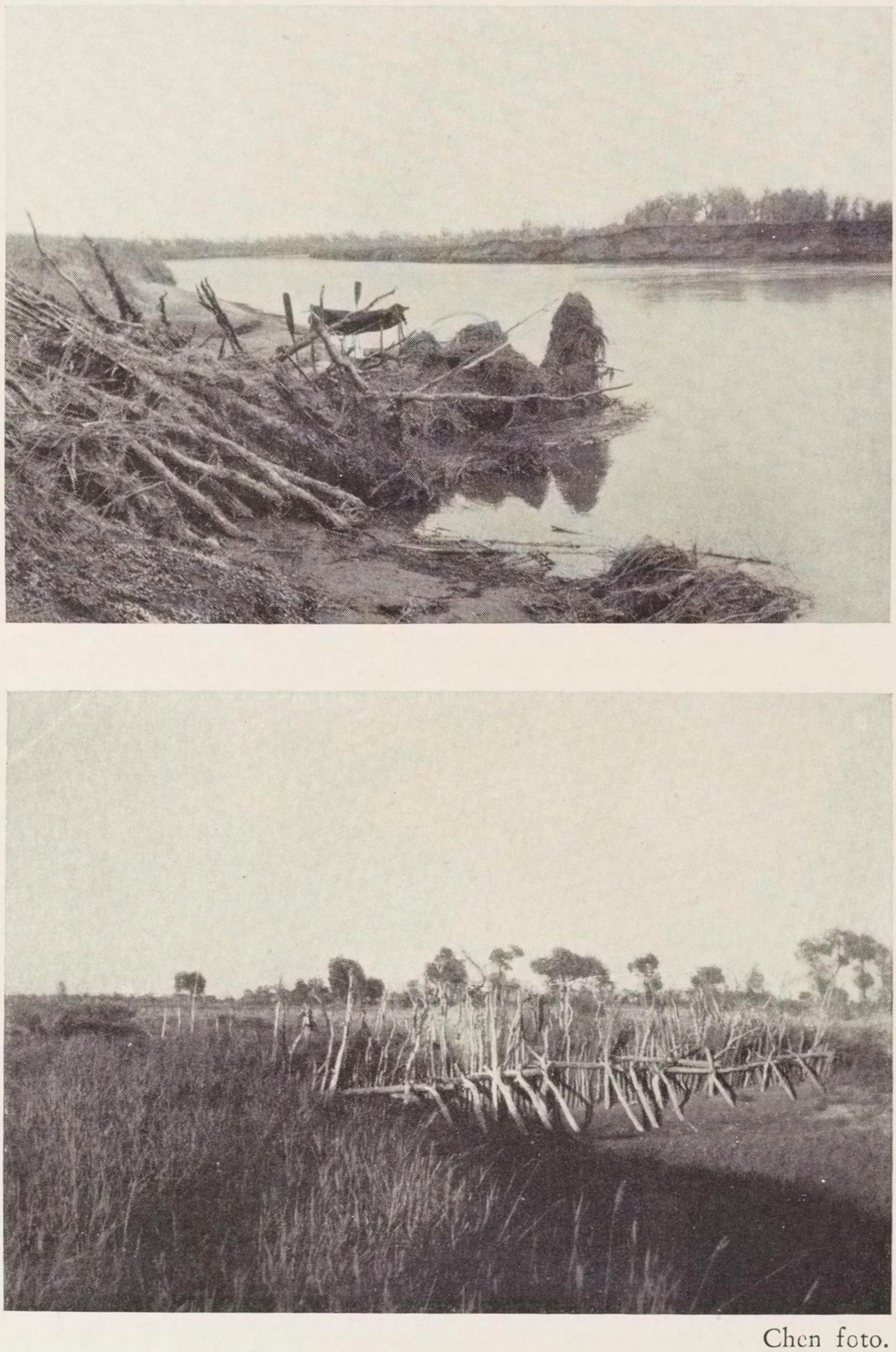

Chen foto.

Rester av dammbyggnad vid Tömenpu.

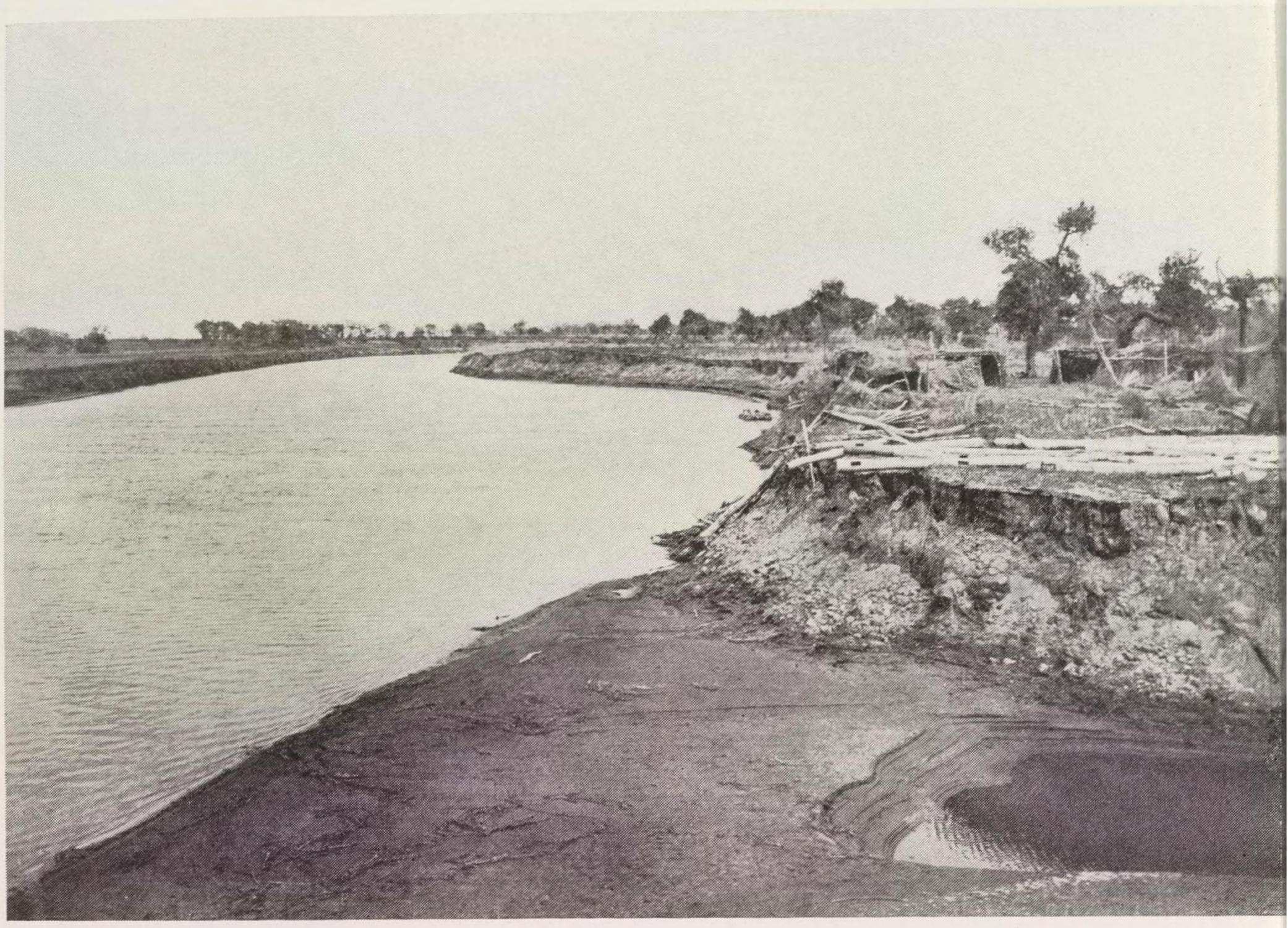

Panorama över Tömenpu, den punkt där Kum-daria (t. v.) l

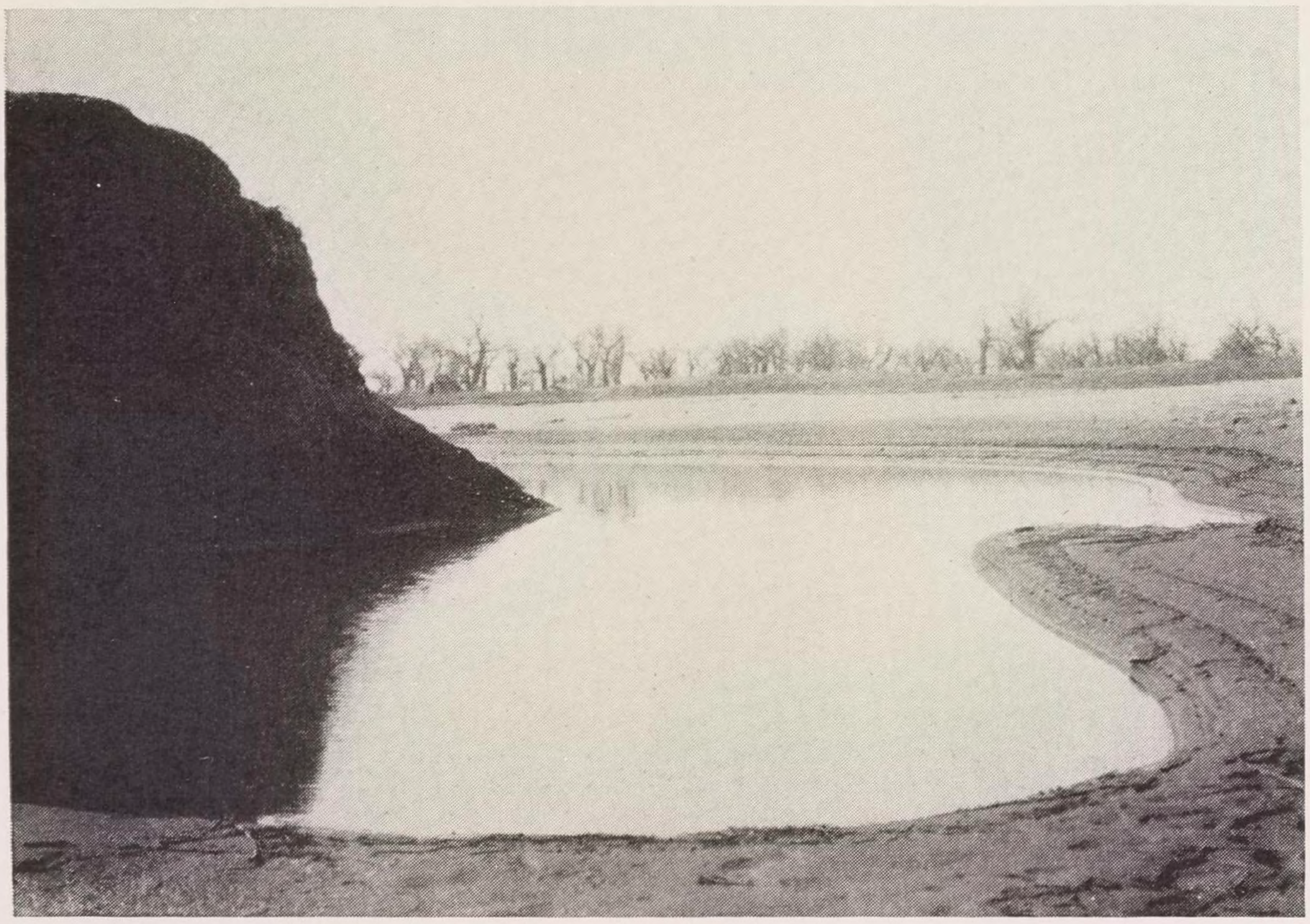

Chen foto.

Förgreningen av Kontje- och Kum-daria vid Tömenpu.

Hummel foto.

imnar Kontje-daria (t. h.), den senare nästan helt uttorkad.

Chen foto.

Små sjöar på vänstra stranden av Kum-daria.

Ambolt foto.

Dalgång i södra Kuruk-tagh.

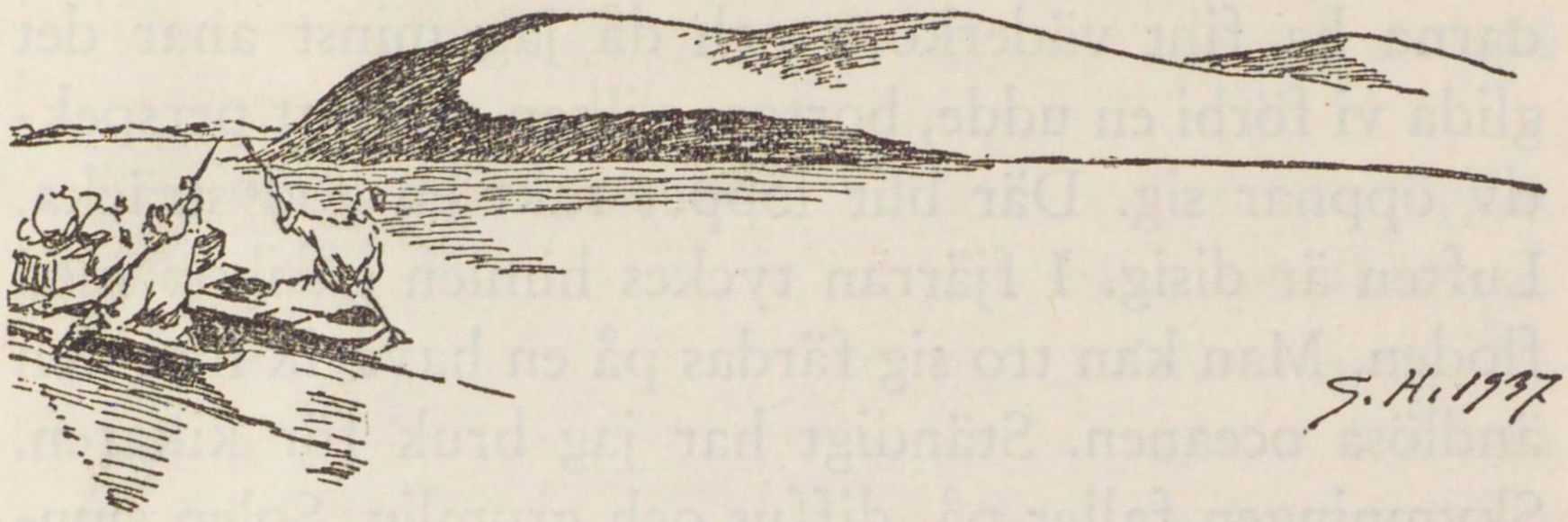

Sanddyner vid högra stranden den 20 april.

floden kommit tillbaka. Här och var synas döda stammar, gråa och förtorkade och mitt i floden sticka grenar och kvistar upp, som stött på grund mot dolda sandbankar. Väl halva bädden upptages av sandbankar, blottade vid nu rådande låga vattenstånd.

Än till vänster, än till höger utbreda sig på stränderna gula vassfält. Fram på eftermiddagen skär floden igenom ett bälte av nakna sanddyner, omkring 6 m. höga. Deras fot sköljes av floden och sanden glider ned för att bortföras av strömmen och bilda nya sandbankar. På krönet av en dyn avteckna tre antiloper sina eleganta silhuetter. Slagna av förvåning stå de stilla ett par sekunder. Sedan svänga de och försvinna i elastiska språng, snabba som vinden. Vår hund Tagil, som följer oss på högra stranden, uppger snart alla försök att fånga en antilop. Eljest syntes inte ett liv hela dagen, inte en fågel, inte en fisk. Vissa sträckor saknas även vegetation och vi äro då på alla håll omgivna av fullständig öken. Floden har en benägenhet att breda ut sig till sjöliknande vidgningar, där det är svårt att följa strömfåran och i allmänhet att orientera

sig. Framför oss tyckas stränderna gå ihop. Men roddarna ha fint väderkorn och då jag minst anar det glida vi förbi en udde, bortom vilken ett nytt perspektiv öppnar sig. Där blir loppet rakt en god sträcka. Luften är disig. I fjärran tyckes himlen gå ihop med floden. Man kan tro sig färdas på en havsvik mot den ändlösa oceanen. Ständigt har jag bruk för kikaren. Skymningen faller på, diffus och grumlig. Solen sjunker i töcken. Innan det blir mörkt landa vi på högra stranden, resa vårt tält och tända våra aftoneldar.

Jag nämnde nyss i förbigående en passagerare, som icke presenterats förr i denna skildring. Hunden Tagil var en asiatisk vilde av den obestämda ras herdarna använda till att vakta sina får. Vid minnet av flodfärden på Tarim då vi också hade hundar ombord, kom jag att tänka på att vi även denna gång borde medtaga en fyrbent kamrat. Hur väl kom jag icke ihåg mina båda hundar på Tarimfärjan, Dovlet och Jolldasch, mina reskamrater, som förljuvade min ensamhet ombord och beredde mig så stort nöje. Under dagens varma timmar lågo de och pustade i den svala skuggan under däck, men då solen sjönk mot horisonten, kommo de upp och satte liv i tältet, som var rest i färjans för. Fingo de syn på harar, antiloper eller får med sina herdar och vakthundar, hoppade de i floden och simmade i land för att anställa jakt eller öppna batalj. Sedan kunde de följa färjan springande på stranden tills de uttröttade simmade ut till oss igen och voro tacksamma då någon med ett tag i nackskinnet halade dem ombord. Likaväl minnes jag min

sorg den höstmorgon då Dovlet dog och begrovs på Tarims strand. Det var som hade jag förlorat en god och trogen vän.

Nu sökte jag alltså åter efter en Jolldasch eller ”kamrat”. Men i Korla voro alla spaningar fåfänga. Hundarna i krigsområdet voro lika utsvultna som alla andra. Först i Yü-li-hsien (Kontje) lyckades vi komma över två fårhundar. Den ena, gulvit till färgen blev omhändertagen av Hummel, den andra, rödbrun eller på turkiska ”tagil”, var med på färden till Lop-nor. Och Tagil fick han också heta, så länge han förblev hos oss.

Tagil var en klok och begåvad hund. Redan från början var han inne i sin roll och förstod att det var hans plikt att hålla vakt kring tältet och vid kanoterna. Han hade ett klart och skarpt omdöme och kunde skilja mellan vänner och fiender. I motsats till min tibetanska hund Takkar en vild och farlig bjässe, vilken, sedan han blivit min förtrogne, med oförsonligt hat bemötte sina egna tvåbenta landsmän, tibetanerna, var Tagil alltid vänlig mot de herdar vi någon gång träffade och förstod att de icke ville oss något ont. Ehuru jag så litet som möjligt liknade en östturkisk herde, bemötte han mig från första stunden på det mest förekommande sätt och vi blevo snart mycket goda vänner. Han var storväxt, hade ludna klippta öron, uppåtsvängd yvig svans och en päls, som blev honom allt mindre nödvändig ju längre vi gledo mot solvarma sommardagar. Då brukade han lämna sin plats på en av transportfärjorna, hoppa i för att få sig

ett svalkande bad och sedan följa oss utmed stranden. Jag skall längre fram berätta om ett prov på stor rådighet han lade i dagen vid ett för en hund ganska komplicerat tillfälle.

Emellertid hade vår första dag på den nyuppståndna, historiska floden nått sitt slut. Jag var glad och tacksam över att — efter Norins förtjänstfulla rekognoscering vid vänstra stranden och Ambolts noggranna astronomiska och geodetiska observationer — vara den förste som kartlade *hela* flodloppet och med egna ögon konstaterade att mina förutsägelser 1901 verkligen slagit in. Jag hade därför en viss känsla av att Kum-daria var *min* flod både genom torrt och vått. Det var nästan högtidligt att följa dess grumliga vattenväg inåt denna öken, som jag för 34 år sedan varit nog lycklig att erövra. Våra kanoter gledo över mina egna kamelers spår i den stiglösa flodbädden. De hade visserligen blivit utplånade av 34 vårars hårda östanstormar, men det var dock här, just här, i denna samma bädd som min karavan dragit fram i mars år 1900. Varje dag skulle nu medföra sin spänning. Skulle det lyckas att med kanoterna framtränga ända till flodens slut? Eller skulle olyckskorparna få rätt och ett obevekligt: här skola dina stolta böljor lägga sig — resa sig i vår väg?

Himlen klarnar upp mot natten och de eviga stjärnorna tindra över vårt läger. Från köksdepartementets och roddarnas eldar stiger röken upp mot dem och omkring oss utbreder den tysta öknen sin gåtfulla oändlighet.

En ny dag randas med sugande blåst. Vi lägga ut och sakna Kontje-darias skogar, som varit oss ett skydd mot vinden. Nu är landet naket och fruktansvärt ödsligt. Strandterrasserna äro intill 2 m. höga och så mycket som möjligt söka vi vindskydd vid deras bas.

Efter ett par timmar nå vi den punkt, där karavanvägen mellan Turfan och Tikenlik korsar floden och där man befinner sig i närheten av Ying-p'an, där kineserna för ett par tusen år sedan hade ett fort och ett tempel på den gamla "Sidenvägen". Den 20 februari 1928 hade jag i Turfan fått den första underrättelsen om att vägen från denna stad till Tikenlik vid Ying-p'an korsade en flod så stor, att man endast med färja kunde passera den. Och det var då jag förstod att Tarimsystemets vatten hade återvänt till sin forna bädd, den bädd, som längre öster ut splittras i ett delta norr om den gamla staden Lou-lan.

Det blåste friskt och passade oss därför utmärkt att landa vid Turfanvägens färjstad på vänstra sidan. Ett par kanoter lågo vid stranden, och färjkarlen Osman kom och bugade sig då vi landade. Han berättade att vår bilkolonn legat i Schindidalens mynning i tre dagar och därifrån skickat brev till Tikenliks bekar och till mig. Brevet från Bergman till mig hade han lämnat på högra stranden och begav sig därför i bitande blåst med kanoten över floden. Efter en stund kom han tillbaka och sökte efter brevet innanför sin tjapan och sin livgördel, men kunde inte finna det. Det hade tydligen tagits av vinden och floden!

Chen skrev på kinesiska en anhållan till Tikenliks bekar att sända oss 900 gin mjöl och 13 får till Jardang-bulak.

Blåsten ökar till halv storm. Jag tar på mig pälsen där jag sitter vid skrivbordet på min farkost. Vita gäss jaga varandra över floden och hota att äntra våra båtar. Det lönar sig ej att gå ut i sådant väder. Kanoterna skulle fyllas och sjunka. Vi besluta att lägra.

På högra strandens terrasskrön avteckna sig genom stofttöcknet några ryttare med en liten karavan. Tydligen köpmän på väg till Turfan. De ge Osman tecken att komma över. Han går ut i sin kanot, gör en lov, men kommer strax tillbaka. Vågorna slogo in över relingen. Gick ut igen och brottades med de vita gässen, som splittrades av kanotens bog. Slutligen lyckades han att klara sig över med båten halvfylld av vatten.

I skymningen infann sig en man, Rozi Ahun, med ett parti mjöl från Tikenlik för vår räkning. Byn var nästan utsugen på livsmedel sedan 100 turkisoldater och därpå 500 vitryssar varit där på väg från Turfan till Korla, där vi upplevat de senares ankomst. Turkarna hade icke betalt vad de tagit, men ryssarna hade givit 260 liang för 100 gin. Nu hade priset sjunkit till 250. I Bugur hade vi givit 45 liang för samma vikt mjöl. I juni och juli uppgick priset i Urumtji till 14,000 liang! Men då hade också pappersvärdet sjunkit från 30 till 400 liang på en silverdollar.

Rozi hade med sig en skeppa mjöl från Yssyp Ahun, son av den gamle Kirguj Pavan som för 38 år sedan

varit min vägvisare i denna trakt. Åter en hälsning och en påminnelse från gamla tider!

Den 22 april framgick lugn och klar efter en stormig natt. Floden vidgar sig till 200 m. och maximidjupet för dagen var blott 3 m. Men i allmänhet är bädden mycket grund. Den dubbelkanot som förde vårt mjölförråd och blott hade *en* roddare, fastnade på en bank. Roddaren bänder med åran av hela sin kraft, farkosten glider, men åran sitter fast, mannen förlorar balansen och trillar i och där står han ensam och övergiven medan hans båt på egen hand fortsätter i strömmen. Vi skrattade hejdlöst åt hans missöde, medan en av de andra kom glidande förbi och räddade den förolyckade. Även min farkost stötte på grund. Chen kom susande och körde på oss. Vi snurrade runt ett varv och kommo loss. Kadavret av en svart ko hade stött på grund mitt i floden.

Stränderna äro ödsliga. Men efter en stund uppträdde åter förtorkade tamariskkoner och överlevande buskar bland gula fält av vass. Där ha tre herdar slagit sig ned med sin hjord. De äro rädda och ämna fly, men vi lugna dem och köpa två feta får. Jag frågar en ung herde vad floden heter och han svarar klart och tydligt Kum-daria, ”Sandfloden” icke Kuruk-daria eller ”Torra floden”, såsom den vanligen hette vid mitt förra besök, då inte en droppe vatten fanns i dess bädd. Däremot kunde han inte lämna besked om vart den tog vägen.

Några döda, förtvinade popplar stå kvar på stranden som kors på gravar. En hög terrass på vänstra

sidan är nästan överhängande. Min farkost går klar vid dess fot, men just då den följande passerar, lossnar ett väldigt block och störtar dånande och plumsande i floden. Båten och dess båda roddare fingo sig en ordentlig dusch. Skrik, varningsrop och uppståndelse, men ändå mera munterhet och skratt.

Floden är rak långa sträckor mot SO och OSO. Bakom oss sjunker solen, framför oss synas gula strimmor — vassfält — och över dem höja sanddyner sina krön liknande jättestora delfiner.

På kvällen hade vi en rätt äventyrlig landning. Framför oss delade sig floden kring en ö. Min båt satt illa på grund. Två av de andra passerade oss och landade vid öns norra strand utom synhåll. Tre båtar hade stannat vid högra stranden en bra bit ovanför oss. Sedan vi lossnat rodde vi till dem mot ganska sugande ström och nådde dem i mörkningen. Det blir kolmörkt och kökskanoten saknas ännu med Chia Kwei, kosacken Eraschin och två roddare. De signalera med bösskott från långt håll uppåt floden. Vi svara med en eld på stranden. Tydligen sitta de på grund och kunna inte klara sig i mörkret. Och där sutto de hela natten och sovo ombord. Det värsta var att hela köksavdelningen befann sig på deras farkost. Men Chen, som alltid är förtänksam, hade ett förråd av 'grape nuts", kakao och marmelad på sin båt och vi redde oss därför utmärkt även utan vår förträfflige kock.

Följande morgon samlade vi vår skingrade flottilj och även köksdepartementet kom till rätta. Vi valde

Bergman foto.

Bilarna i öknen mellan Ying-p'an och Jardang-bulak.

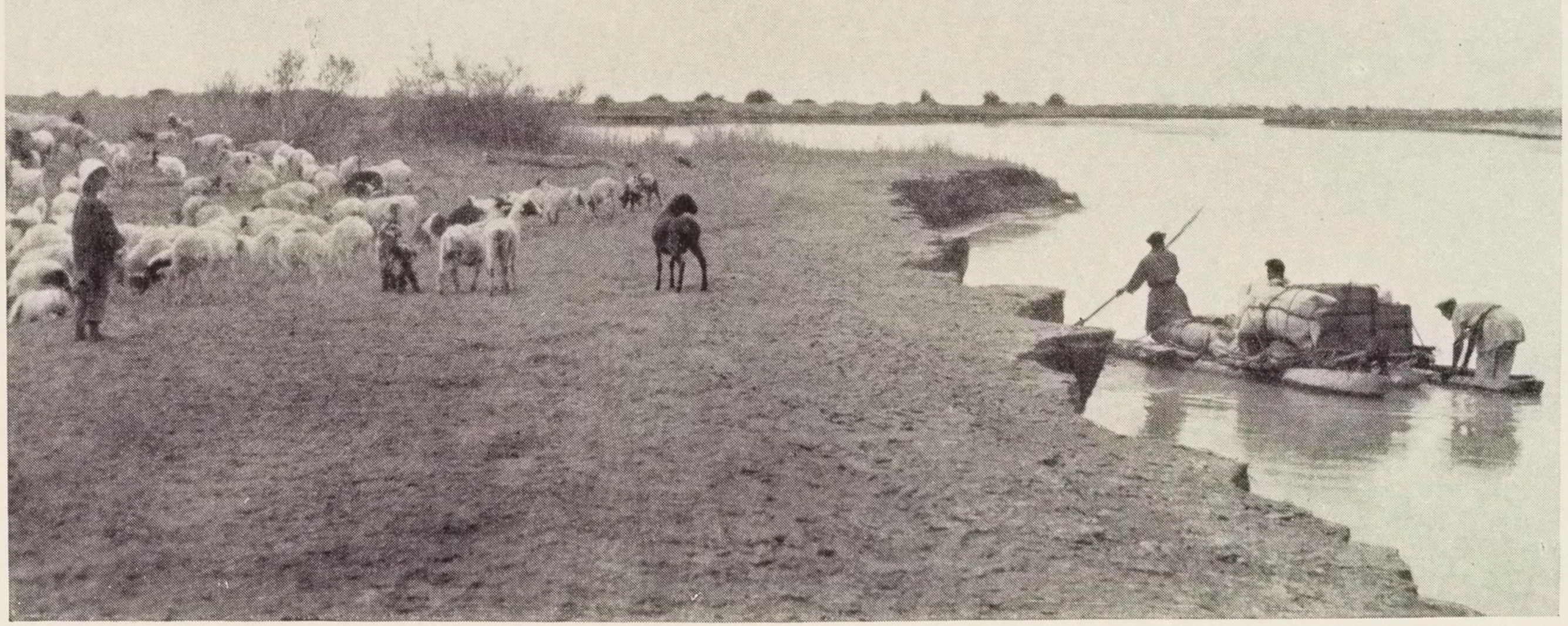

Hummel foto.

Fårhjord på stranden av Kum-daria.

den vänstra flodarmen som följer grusslätten vid södra foten av Kuruk-tagh, av turkarna kallad "saj". Armen blir smal — blott 30 m. bred — och går rak och djup som en grävd kanal mellan tamariskkoner, lerblock och vass. På högra stranden synes en "sattma" eller herdehydda och en fårfålla.

En hjord av fyra vildsvin och kort därpå en annan om fem få bråttom då vi singla förbi det vassfält, där de i ostörd frid bökat efter rötter. Det knakar och smäller i de torra vasstänglarna då de sätta av i vild flykt och försvinna ur skotthåll för Eraschins bössa.

Strandterrasserna äro 3 m. höga. På en sträcka av flera meter rasade det lösa materialet ned i floden och förorsakade verklig sjögång, rätt obehaglig för de närmaste båtarna.

Vi passera en skarpt skuren udde där en arm kommer in från höger. Vid dess fot bildas en virvlande malström, där roddarna måste passa på. Men vi klara den och glida åter in på en knappt 40 m. bred arm, där vi i skymningen lägra, som vanligt vid en plats med torrved.

Den 24 april blev en spännande dag. Ett stycke från vänstra stranden hade våra roddare på morgonen upptäckt bilspår samt spåren av fem män, som varit ute och spejat i trakten. Bilkolonnen hade således passerat och det var inte långt kvar till grannskapet av min gamla källa Jardang-bulak, där vi stämt möte.

Vid fyratiden gled flottiljen i allsköns ro utför den 100 m. breda floden, då den ständigt klingande sången plötsligt avbröts av en livlig diskussion mellan män-

nen. Chia Kwei och Eraschin stodo och spejade åt nordöst över den grå sajen, vars bräm syntes omkring 500 m. från den gula alluvialslättens lerkullar.

”Vad är det?” frågade jag. ”Vi se bilar, två tält och några män”, svarade de. De ville landa och speja, men Sadik försäkrade att det blott var tamariskkoner. I kikaren iakttog jag dock ett läger, och efter en stund ropades från de andra båtarna att en klunga män samlats vid vänstra stranden. Då är saken klar. Här ha vi det nya högkvarteret ej långt från Jardang-bulak.

Mina båda roddare stå bredbenta, sätta årorna lodrätt i vattnet och klämma i av alla krafter. Dubbelkanoten susar fram som en vildand, det fräser om bogen, jag väntar blott att få höra en åra springa. En lång sträcka strömmar floden rakt åt NNO och de våra synas allt tydligare, avvaktande vår ankomst. Hurrarop, viftande mössor! Vi glida hastigt fram till stranden där floden är djup. Vi törna mot en liten udde med sådan fart, att Sadik, som sköter föråran, förlorar balansen och kör på huvudet i floden. Han dyker hel och hållen under vattnet, kommer upp efter en sekund och kravlar sig upp på stranden, där han skakar av sig som en våt hund. Jubel och skämtsamma frågor om han hittat något, om han sett några fiskar och om han blivit våt.

Jag hoppar i land och skakar hand med Bergman, Yew, Kung, Georg och Effe, Serat, Djomtja, kosackerna Gagarin och Nikolai och våra tjänare. Lillbilen kommer och för Chen och mig och våra saker till läg-

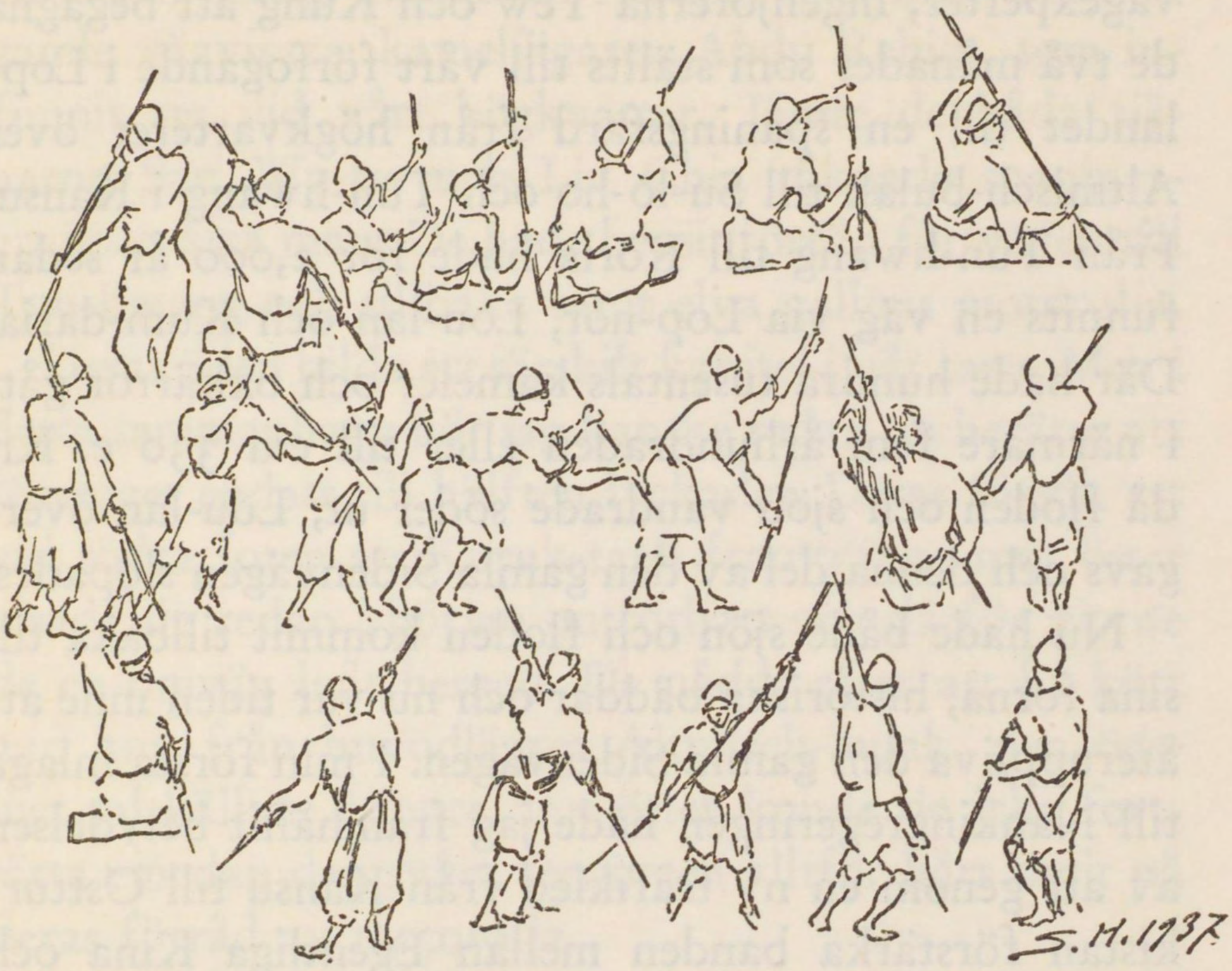

Olika sätt att föra åran; en serie flyktiga studier under färden.

ret n:r 70 som befinner sig på en halv kilometers avstånd från stranden.

Stort kafferep i de tre svenskarnas tält, över vilket Fosterlandets flagga svajar. De berätta om sin besvärliga färd utmed foten av Kuruk-tagh, vars kam svagt avtecknar sig i norr. Sedan har jag en lång palaver med Yew, Kung och Effe om en plan som vi dryftat redan i Korla, och som Bergman och jag många gånger talat om i Peking. Chen och jag skulle fortsätta på Kum-daria till Lop-nor, Hummel fullfölja sina zoologiska och botaniska samlingar utmed floden. Men vad skulle de andra göra under tiden? Jo, jag hade föreslagit våra

vägexperter, ingenjörerna Yew och Kung att begagna de två månader som ställts till vårt förfogande i Loplandet till en spaningsfärd från högkvarteret över Altmisch-bulak till Su-lo-ho och Tun-hwang i Kansu. Från Tun-hwang till Korla hade för 2,000 år sedan funnits en väg via Lop-nor, Lou-lan och Kum-daria. Där hade hundra tusentals kameler och oxkärror gått i närmare fem århundraden eller till c:a 330 e. Kr. då floden och sjön vandrade söder ut, Lou-lan övergavs och denna del av den gamla Sidenvägen slopades.

Nu hade både sjön och floden kommit tillbaka till sina forna, historiska bäddar och nu var tiden inne att återuppliva den gamla Sidenvägen. I min första inlaga till Nankingregeringen hade jag framhållit betydelsen av att genom en ny trafikled från Kansu till Östturkistan förstärka banden mellan Egentliga Kina och Sinkiang, republikens största och mest fjärran belägna besittning.

Doktor Nils Hörner och herr Parker C. Chen hade genom sin djärva och vågade framstöt från Tunhwang till Lop-nor, Lou-lan och Kum-darias delta på vintern 1930-31 funnit att den väg de följt genom öknen och som förut kartlagts av d:r M. A. Stein ej lämpade sig för automobiltrafik. Min tanke var nu att finna en nordligare parallellväg inom Pei-shans och Kuruk-taghs bergstrakter eller vid deras fot.

Och nu skulle spaningen efter den gamla vägen utföras! Den 27 april voro de färdiga till uppbrott. Effes truck stod lastad, personbilen skulle föras av Serat och användas till spaning. Ledare för expeditionen voro

Yew och Kung. Kosacken Nikolai togs med och min gamle vägvisare, kameljägaren Abdu Rehim, som infunnit sig vid vårt högkvarter. Jämte de båda tjänarna San Wa-tse och Liu Chia räknade spaningsgruppen åtta man. De hade bensinförråd för vägen till Tun-hwang och tillbaka samt elva gallons motorolja.

Deras öden bilda ett särskilt kapitel i vår saga. Men i detta sammanhang bör jag kanske redan nu berätta att företaget endast till hälften lyckades. Deras försök att vid södra foten av Kuruk-tagh framtränga mot öster visade sig redan i början outförbart och därför gjorde de en omväg inåt bergen. De nådde efter att ha kört 240 km. från huvudlägret Altmisch-bulak, den ödsliga saltkällan. Längre mot öster kunde de icke fortsätta emedan den svåra terrängen alltför hårt tagit på deras förråd av motorolja.

Min önskan att finna en ny "Sidenväg" hade sålunda gått upp i rök. Men därför övergav jag ingalunda hoppet att vid ett senare tillfälle fullborda planen. Ett halvt år skulle förgå innan den planen kom till utförande. Men därom skall i senare kapitel av denna bok lämnas besked.

Det var icke endast planerna på uppspårandet av den tvåtusenåriga Sidenvägen eller någon annan körbar förbindelseled mellan Korla och Tun-hwang, som upptogo våra tankar och timmar under de tre dagar Chen och jag tillbringade i sällskap med expeditionens övriga avdelningar i högkvarteret nära Jardang-bulak. Vi hade också andra planer — och det gällde ju att på ett så givande sätt som möjligt utnyttja den korta

tid av två månader, som av general Sheng Shih-tsai ställts till vårt förfogande.

Den viktigaste av dessa planer hade fått sin näring i de vidunderliga och spännande skildringar Ördek rullat upp för oss om de märkliga fynd han, långa år efter min första expedition år 1900, gjort i öknen söder ut. Han erkände att de fynd vi gjort vid Lou-lan lockat honom att ånyo pröva sin lycka. Sannolikt gömde öknen i sitt inre fornlämningar och gravar med guld och dyrbarheter av alla slag, i jämförelse med vilka våra fynd vid Lou-lan vore rena obetydligheter. Hans sista vandring för omkring tio år sedan eller 1924 hade fört honom öster ut från min gamla, år 1896 upptäckta, men nu torra sjö Avullu-köl.

En dagsled inåt öknen hade Ördek, enligt vad han försäkrade oss, funnit underbara ting. På ett ställe hade han sett en nekropol, där otaliga likkistor av solitt trä stodo staplade på varandra i två skikt. Han hade öppnat flera av kistorna, vilkas innersidor voro rikt skulpterade och målade. Förutom de väl bevarade liken som voro iförda granna sidendräkter, innehöllo kistorna också en mängd pappersblad med någon underlig skrift och dekorerade med brokiga ornament.

På något avstånd hade han sett ett hus med öppen dörr. Genom en fönsterglugg såg han ett bländande ljussken och hade blivit så förskräckt, att han inte vågat nalkas. Där höllo säkert troll och spöken hus, som skulle slå honom fördärvad om han gick dit.

Längre öster ut i riktning mot Lou-lan hade han uppdagat två medelhöga vakttorn, en uppgift som kom

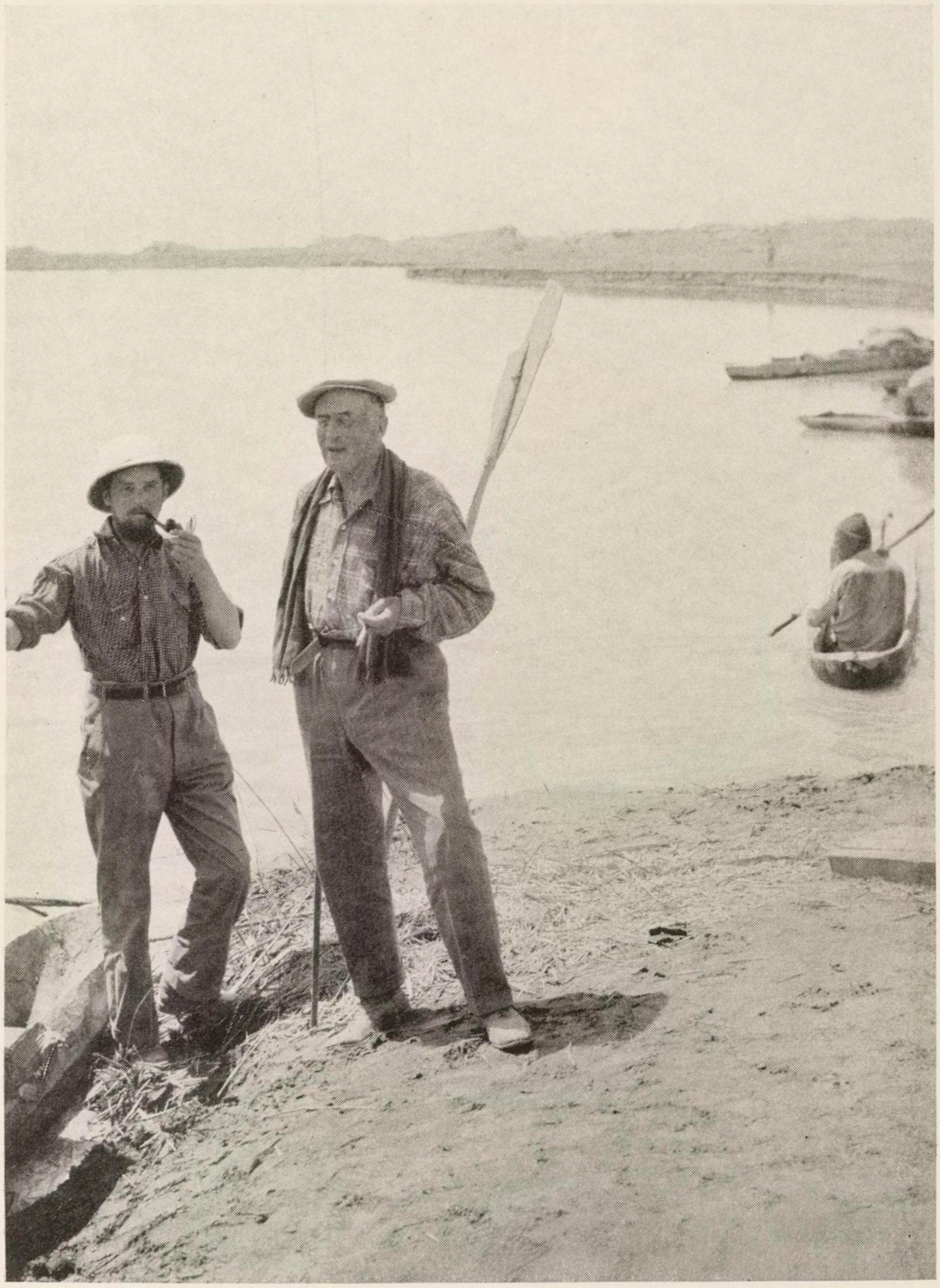

Bergman foto.

Bergman och förf. vid Kum-daria. I kanoten Georg Söderbom.

Teckning av förf.

Ördek.

oss att undra om icke den gamla ”Sidenvägen” här i trakten gått söder om Kum-daria. Ännu längre öster ut, två dagsresor från nekropolen, fanns ett ”bud-khaneh” eller Buddhahus, ett tempel, som möjligen hörde till Lou-lan.

Ördeks fantasi spelade livligt under dessa dagar och tid efter annan satt han i min tältöppning för att meddela någon ny detalj han just kommit att tänka på. Bergman och jag kunde inte tro annat än att *någon* grund av verklighet givit upphov till dessa lockande och underbara skildringar. Vi hoppades att vakttornen kunde hjälpa oss att lokalisera en gammal väg och vi undrade om icke den stora gravplatsen förrådde närheten av en av de orter, vilka stå nämnda i de av mig funna handskrifterna från Lou-lan. Därför beslöts att Folke Bergman och Georg Söderbom med ett par tjänare och med Ördek till ciceron samt förande sitt bagage på det fåtal lastdjur som kunde uppdrivas i denna av kriget utsugna trakt, under Chens och min resa till Lop-nor skulle göra en framstöt genom öknen i riktning mot den trakt där Avullu-köl fordom legat.

Vad Ördeks lockande skildringar beträffar visade det sig snart att de voro överdrivna. Måhända levde han ännu i minnet av det livliga intresse han iakttagit hos mig vid upptäckten av Lou-lans ruiner, vilka han nu efter 34 år i sin spelande fantasi byggde vidare upp till sagolika hus och praktfulla gravplatser. Ördek hade blivit gammal, den kraft och uthållighet som år 1900 utmärkte honom hade avtagit, hans minne svek honom

och han kunde inte längre skilja mellan drömmar, förhoppningar och verklighet.

Vi kunna här ta avsked av honom. Jag såg honom icke mer. Hans slut, så länge vi ännu kunde följa hans steg, blev tragiskt. Sommaren var redan förbi då bilkolonnen, såsom jag berättat i min bok "Sidenvägen", återförenade sig med mig i Urumtji. Jag fick då av de våra höra att Ördek, efter återkomsten från Bergmans ökenfärd, liksom andra tjänare blivit avskedad.

En vacker dag hade han uppenbarat sig hos bekarna i Tikenlik och framfört en osannfärdig helt och hållet uppdiktad hälsning från vår expedition att vi begärde förstärkning i våra förråd av mjöl och ris, vilket skulle betalas vid de våras uppbrott. Vid flera föregående tillfällen hade bekarna varit våra leverantörer och hade icke heller nu någon anledning att ana oråd. Ördek hade fått vad han begärde. Men i stället för att begiva sig till vårt högkvarter vid floden hade han på omvägar styrt kosan till sin egen hemtrakt, Tjara vid Jangi-köl. Då bekarna slutligen framställt sina krav till Georg och Effe, hade dessa svarat, att någon rekvisition vid den uppgivna tiden icke blivit gjord och att Ördek långt förut fått sitt avsked. Då hade bekarna, den lokala maktens handhavare, anställt undersökning i målet; Ördek hade erkänt och blivit tagen i fängsligt förvar.

Stackars Ördek! Det hade för honom varit lyckligare att icke för andra gången komma i min väg. För honom — om han ännu är i livet — liksom för mig är min-

net av vårt sista sammanträffande förvisso av helt annan art än minnet av det första. Men för min del betraktar jag hans sorti från vår scen blott som en episod, alltför vanlig bland östturkarna och det ljusa minnet från år 1900 skymmes icke i minsta mån därav.

I Korla hade överste Salomakhin lovat oss att inom en och en halv månad till denna stad skaffa 100 pud bensin och 6 pud olja. Nu skrev jag till kommendanten i Korla, kapten Devjaschin, och påminde härom samt bad att till en början 4 pud olja skulle hållas i beredskap för vår räkning. Brevet fördes av Ibrahim, som 1928 hade varit i tjänst hos Bergman.

Innan Sidenvägens folk givit sig av voro vi vid läger n:r 70 icke mindre än 43 man samlade. Dit kommo också några turkar med en häst, nio åsnor, ett parti mjöl och 400 ägg från Tikenlik. Och där infunno sig tvenne herdar med 18 får som vi beställt.

För mig var det rörande att återse min gamle vän och vägvisare Abdu Rehim. År 1900 var han ung och vig och svingade sig med akrobatisk lätthet upp på sin sprittande ridkamel. Nu var han gammal och skrynklig och klagade över många krämpor. Väl var det riskabelt att ta honom med på den planerade Tun-hwang-resan, men han var själv livad därför och han var den ende som kände trakten. Under färden blev han sjuk och måste i personbilen föras till Singer.

Under de tre dagar vi voro tillsammans hade vi långa samtal. Det var uppfriskande att höra Abdu Rehim förklara anledningarna till Kum-darias och

Tre roddare i enkelkanoter.

Lop-nors vandringar — de överensstämde i det väsentliga med den teori jag uppställt 1901. Nu berättade han att floden dagligen sjunker, men i juli åter stiger för att på senhösten nå sitt högsta vattenstånd. Därpå fryser den och sjunker åter under isen. För 13 år sedan hade floden börjat att skicka vatten till Kum-darias bädd och vattenmängden i den senare ökades sedan årligen ända till 1926 eller 1927 då floden hel och hållen gick över.

”Här är vattnet”, sade han. ”Varför inte odla vete! Utmed Kum-daria finns gott om odlingsbar mark.”

I läger n:r 70 blevo vi av med bensinbåten och en mängd mjöl som vi köpt för de andras räkning. Vi

lämnade sålunda fyra kanoter och tre roddare och skulle fortsätta med en reducerad flottilj av blott fem dubbelkanoter och tio roddare.

Den 26 april hade vi en liten "gul storm" med 16 1/2 m. vindhastighet i sekunden. Allt försvann i töcken, varken Kuruk-tagh eller Kum-daria syntes. I tekopparna kunde vi studera sedimentbildningen.

En ny natt sänkte sig över vår vandrande stad, och följande morgon skulle vi åter skiljas från de våra.

MOT DEN HEMLIGHETSFULLA ÖKNEN

Den 28 april blev en ny skilsmässas dag. Med den oförbrännelige Effe och mongolerna Serat och Djomtja till mekaniker och chaufförer och med den gamle kameljägaren Abdu Rehim till ciceron, kosacken Nikolai till eskort och ett par kinesiska tjänare hade de båda ingenjörerna Irving C. Yew och C. C. Kung redan brutit upp på sin vägspaningsfärd över Altmisch-bulak genom okända ökentrakter i riktning mot Tun-hwang. Om deras öden skulle vi på länge icke få några underrättelser. Att med blott ett par bilar våga sig in i vattenlös öken med oländig terräng var ett riskabelt företag. Bleve bilarna vrak eller toge bensinförrådet, oljan och vattnet slut vore de förlorade och hade föga utsikt att i den annalkande sommarhettan till fots söka sig fram till vatten. Men vi hade av centralregeringen i Nanking fått i uppdrag att lokalisera den gamla Sidenvägen från Tun-hwang till Östturkistan och *måste* därför göra allt, även med risk att mista livet, för att fylla vår mission.

Vid bilkolonnens uppbrott mot öster hade jag givit Yew och Kung, dess ansvariga ledare, order, att på återfärden från Tun-hwanghållet rakt söder om Alt-

Teckning av förf.

Abdu Rehim från Shindi.

Chen foto.

Förf:s dubbelkanot på Kum-daria.

misch-bulak, sända ett spaningsparti till norra stranden av Lop-nor för att efterse om Chen och jag med vår kanotgrupp då ännu uppehöllo oss där i trakten. Hela planen var äventyrlig och, jag erkänner det gärna, ganska lättsinnig. För Chen och mig var det ingen konst att, så länge vi hade strömmande vatten under kanoterna och så långt floden räckte mot öster, fortsätta åt detta håll, d. v. s. ända till den trakt, där Kum-daria uttömmer sitt vatten i Lop-nor.

Men hur skulle det sedan gå med oss för den händelse att bilkolonnen aldrig kom tillbaka? Enligt beräkning och under normala förhållanden borde bensinförrådet räcka till Su-lo-hos ändsjö, ej långt från Tun-hwang, och tillbaka till ståndlägret n:r 70 nära Jardang-bulak. Men vem kunde veta om inte vägen vore så mjuk och sandbemängd, att dubbelt så mycket bensin ginge åt som vanligt? I sådant fall skulle bilarna kunna ta sig till Tun-hwang, men däremot icke återvända och Yew och Kung skulle icke ha någon möjlighet att underrätta oss därom. Det skulle också och med rätta i general Sheng Shih-tsais ögon sett högst misstänkt ut om halva expeditionen rymt ur Sinkiang och begivit sig öster ut till Kansu sedan det överenskommits att den i sin helhet efter två månader borde infinna sig i Urumtji.

Om Chen och jag efter fullbordade arbeten vid Lop-nor icke kommit i kontakt med bilkolonnen, kunde vi inte heller vänta mycken hjälp av de andra grupperna. Om Hummel visste vi endast att han koncentrerade sina arbeten kring Kontje-daria. Folke Bergman och

Georg Söderbom skulle med Ördek som vägvisare tåga söder ut inåt öknen för att söka efter ett gravfält. Ståndlägret n:r 70 skulle under tiden bevakas av tre eller fyra man.

Både bilkolonnen och kanotflottiljen gingo därför mycket ovissa öden till mötes. För den förra hade det varit vida lättare att färdas på vintern då man kan medtaga ett stort isförråd ombord på lastbilarna. Men för den senare, som hade att kartlägga Kum-daria, passade icke den kalla årstiden då floden är isbelagd.

Inför det lockande perspektivet att vara den förste som kartlagt varenda krök av min egen gamla Kum-daria, veko alla betänkligheter. ”Hur skall vi komma tillbaka?” var en fråga som jag i uppbrottets ögonblick och sedan hela vägen, då dagarna förde oss allt längre och längre bort från vår fasta stödjepunkt, ståndläg-ret n:r 70, icke ägnade en tanke. Inga hinder fingo nu resa sig i vår väg. Vilken möda och vilket tålamod hade det icke kostat mig att ännu en gång äntligen få återvända till denna trakt som jag för en mansålder sedan ägnat så mycken uppmärksamhet och där de teorier jag då uppställt förverkligats inför mina ögon! Om någon frågade mig hur återtåget med bagage och proviant skulle ske, svarade jag blott:

”Lyckas det oss att nå vårt mål, den vandrande sjön, så finna vi nog någon utväg att ta oss tillbaka. Att med enkelkanoter, som äro lättmanövrerade, ro emot strömmen, är alltför tungt. Om bilkolonnen uteblir, få vi väl skicka någon roddare till fots utmed floden till ståndlägret för att från Tikenlik driva upp några

åsnor och hästar. I värsta fall måste vi i korta dagsmarscher gå till fots."

Parker C. Chen, som fått sitt elddop i Nils Hörners skola och som i hans sällskap för tre år sedan vandrat kring hela Lop-nor, tog saken lika lugnt som jag och gladde sig som åt en saga inför den nya färden, vilken skulle föra honom tillbaka till "Den vandrande sjön" och kanske till ruinerna av den gamla staden Lou-lan.

"Flaggskeppet" i vår eskader förblev oförändrat. Jag satt som vanligt på en tvärplanka med ett ben i vardera kanoten och hade en tomlår till skrivbord. Dess botten var insågad så, att jag hade knäna under bordsskivan och dock plats under skivan för kartportfölj, kikare och en del andra småsaker. Min hoprullade sovsäck tjänade mig till ryggstöd, som ytterst sällan kom till användning då jag alltid satt framåtlutad med armbågarna stödda mot skivan, pennan i högra handen, cigarretten i den vänstra och kompass och klocka framför mig.

Ombord på den andra dubbelkanoten fortsatte Chen sina iakttagelser över flodens djup och strömhastighet liksom också den vinst vi genom rodden gjorde i tillryggalagda avstånd. På den tredje dubbelkanoten huserade vår trogne kock Chia Kwei i sällskap med den ryske kosacken Gagarin, vilken på egen begäran medtogs i stället för den unge Eraschin Sokolenko, som blev vakt vid ståndlägret.

Den fjärde och den femte farkosten begagnades till transporten av vår proviant, 1,300 gin mjöl, en säck

ris, sex får och, som ett lantligt inslag, en tupp och ett par hönor.

Stuvningen av allt som skulle med tog sin tid och solen stod på sin middagshöjd innan det rapporterades att allt var klart till uppbrott. Vi tågade ned till ”hamnen” vid Kum-darias norra strand, togo farväl av Bergman, Georg, Eraschin, Ördek och de infödda östturkar som hörde till lägret, stego ombord, lade ut och fördes av strömmen mot våra drömmars sjö i öster.

Vi hade inte hunnit många båtlängder förrän en höna under högljutt kacklande och ansträngt flaxande flög i land. Samtidigt hoppade ett av fåren överbord och simmade över till högra stranden för att omedelbart försvinna i terrängens ojämnheter. De fromma husdjuren anade tydligen oråd och funno klokast att ta sin Matts ur skolan medan tid var.

Åter äro vi omgivna av den stora öknen, som i många århundraden legat tyst och död sedan floden omkring år 330 e. Kr. lämnat sin bädd och gått söder ut. Men nu har vattnet kommit tillbaka och fyllt den gamla torra bädden och av strömmen föras frön av vass, tamarisker, popplar och annan växtlighet nedför floden, fastnar i strandbrynet, gror, slår rot och växer upp till nytt liv. I den trakt vi nu genomforo saknades till och med död skog och drivved, men ganska tät vass stod här och var vid stränderna. Den var gul och torr från fjolåret, men nu kunde det inte dröja länge förrän den nya gröna vassen sköt upp och skänkte det ödsliga gråa landskapet ett inslag av liv och färg. Vid stränderna resa sig icke sällan döda tamariskkoner

Bergman foto.

Båthamnen vid ståndlägret 70, Kum-daria.

Bergman foto.

Kum-daria, den nya floden.

till formen liknande mongoliska jurt och i sitt inre döljande ett skelett av rötter.

Flodbädden är bred och grund och djupet översteg icke 2,7 m.

I ett vassfält vid högra stranden gick vårt bortlupna får och betade. Vi landade och männen anställde skallgång. Men rymlingen var snabbare än de och klarade sig undan förföljelsen. Till sist tog Gagarin bössan och avlossade fyra skott och lika många bommar! Man kan förstå att de vilda antiloperna gingo tämligen säkra för denne mästerskytt, som inte ens kunde träffa ett tamfår!

Över aftonens läger strålade månen i silvervit glans och den djupaste tystnad rådde i nejden.

På natten till den 29 april sjönk temperaturen till + 0,7, oväntat lågt för en så sen årstid.

Vi glida förbi enstaka tamarisker med vackra violetta blomklasar och sågo en enda levande poppel på en kon omgiven av döda träd. Vattenfågel av olika slag, särskilt änder och måsar förekomma ibland och även småfågel. Doktor Hummel, som vi lämnat bakom oss för ett par veckor sedan skulle under våren och sommaren göra en vacker samling av fågelskinn.

I norr synes Kuruk-tagh tydligt och hitom bergen en kraftigt markerad strandterrass, som på sin tid modellerats av flodens erosion. Vid en vänsterudde trona på sina koner tamarisker som varit döda i många århundraden, men ändå bevarat en gnista av latent liv och därför nu leva upp igen sedan floden kommit tillbaka. En falk flyger över oss, och fyra antiloper fly.

Floden gör de vildaste krökar. Vårt mål ligger i öster, men ibland driva vi åt väster och ha aftonsolens glitter framför oss. Under nio timmars drift tillryggalägga vi 31,6 kilometer. Strömhastigheten är blott 0,449 m. i sekunden, men rodden ger 0,652 m. Vi göra alltså i medeltal något mer än 1 m. i sekunden. Maximaldjupet uppgick åter till 5,6 m. Kring lägret vid foten av en sanddyn med riklig tillgång av torrved, funno vi skärvor av svarta lerkärl eller fat.

På morgonen låg floden spegelblank då vi lade ut. Under ett par timmar strömmar den åt ONO mellan skarpt avskurna strandterrasser och rätt ymnig död skog, dels stående, dels kullfallna stammar. Kum-daria ter sig ofta mäktig och imposant. Jag landar en stund på en kon vid vänstra stranden. De övriga fyra farkosterna äro mittpå floden, en festlig och rolig tavla, vars stämning förhöjes genom roddarnas sång.

En sväng mot norr. Floden är här 70 m. bred, strandterrasserna 3 till 4 m. höga. Över mitt skrivbord är ett fyra kvadratmeters soltak spänt mellan fyra stänger. Nu kommer en häftig vindstöt från SV och sliter det loss och farkosten driver mot vänstra stranden.

I norr utbreder sig den gula öknen med dödens prägel. Där resa sig långa vågiga kullåsar och ett landskap av "jardangs", dessa av vinden egendomligt utmodellerade lerklotsar med djupa korridorer emellan, som jag mindes så väl från tidigare resor. De nå fram till stranden och likna långa rader av väldiga sarkofager och katafalker, ett bårhus efter en förgången

Bergman foto.

Jardanglandskap vid Kum-daria något nedom Jardang-bulak.

Bergman foto.

Jardangs söder om Kum-daria.

härlighet, förstörd av stormar och torka. Men nu höras åter över den ändlösa kyrkogården livets sånger, sjungna av det porlande vattnet kring drivved och uddar och nu saknas icke längre betingelserna för vegetationens och djurlivets uppståndelse från de döda.

Strandterrasserna äro nu 5 m. höga och lodräta. Kompakta tak av ljus lera skjuta ut över grottor som bildats sedan det underliggande lösare materialet sköljts bort av floden. Framför deras mynningar nedhänga ofta draperier av tamarisk- och vassrötter. Gång på gång höra vi plumsandet av nedfallna lerblock i vattnet. Strändernas terrasser "kalva" liksom glaciärerna på Spetsbergen och Grönland.

Då vi lägrade på kvällen, hade vi tillryggalagt 32,1 km. och Chen hade lodat ett maximidjup av 4,5 m.

Den 1 maj är inne! Det är som att vara på landet. Tuppen gal och hönorna kackla, där de hållas under däcksplankorna, och fåren, som stå bundna mellan mjölsäckarna, bräka av längtan till nästa läger.

Den trevliga lantgården glider vidare mot öster.

För över höres bruset av en fors. Vi nå den. Roddarna styra sina båtar rätt i strömmen och vi susa fram mellan lekfullt hoppande böljor.

En stund förgår och vi passera två små popplar, tre eller fyra år gamla och kort därpå ännu ett par. De äro skogens första kolonister, härolder som låta oss ana de skogar, i vilka stormar från öster en gång skola dåna liksom för ett par årtusenden sedan i Lou-lans dagar. Ett stycke framåt vänstra stranden lyser en vårgrön fläck. Även här står en levande poppel. Vi landa.

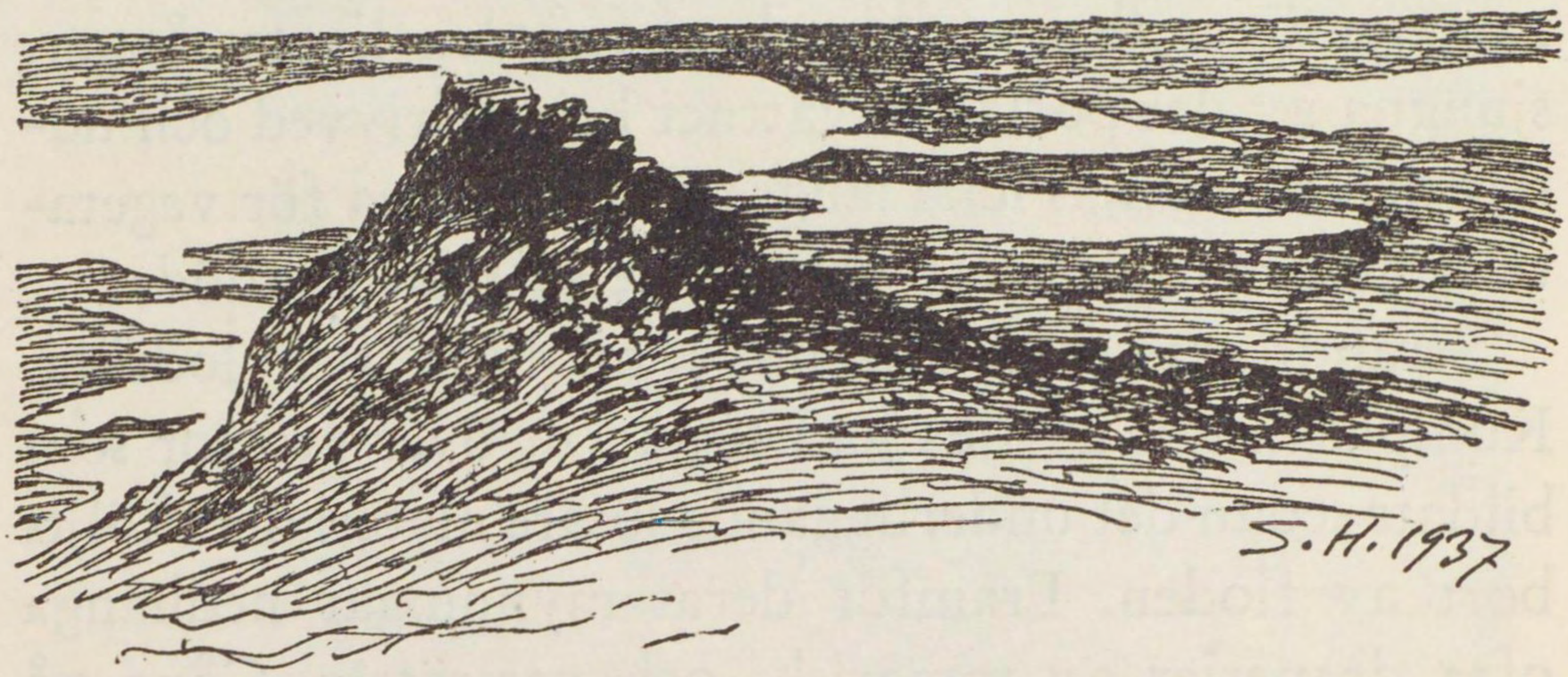

Utsikt mot S 75° V från vänstra stranden, den 1 maj. I förgrunden en deformerad jardang.

Den har varit död genom hundratals år, men har åter väckts till liv sedan floden 1921 återvände. Den har en lummig skrud av hjärtformiga, sågtandade blad. Ett nytt skott som slagit rot vid dess sida, har smala, lansettformiga blad. Vid mera mogen ålder bli bladen hjärtformiga. Därför bär denna poppelart det latinska namnet *Populus diversifolia*. Det var ljuvligt att sitta en stund i den gröna doftande skuggan och drömma om livets återkomst till öknen. Chia Kwei bjöd mig en bukett av gröna kvistar på 1 maj. Han och Gagarin tog med sig en hel lövsal av grenar för att få skugga på sin farkost.

Skarpa krökar, drivved som fastnat, porlande vatten, levande tamarisker och vass. Floden är 50 m. bred mellan lodräta terrasser. Strömhastigheten tilltar.

Över en hög terrasskant rasar sand från en dyn och störtar som en kaskad ned i floden. Ett bedövande dån av plaskandet höres redan på avstånd. Moln av damm

Skarpt skulpterade och eroderade sediment vid högra stranden den 1 maj.

och stoft bildas som efter en bomb. Vågsvallet går tvärsöver floden, som här är hundra meter bred. Vi gunga lustigt i sjögången.

Sedan lugn en stund. Chia Kwei, som är kristen, sjunger en psalm, som han lärt sig vid en svensk missionsstation. Högtidlig ljuder sången över floden, på vars vatten förut aldrig kristna eller muselmanska hymner klingat.

Åter höres ett dånande brus för över. Är stormen i antågande? Det tilltar i styrka. Tydligen åter en fors. Vi landa för spaning. Vi trotsa forsen och susa över dess kokande, brusande vågor. "Snart rulla vi runt", säger Sadik. Nej bevars, vi klara oss och äro snart åter på lugna vattenytor.

Det skymmer. Vi måste lägra och söka efter en lämplig plats med jämn mark för tältet. Men sådan är sällsynt i ett så sönderfrätt jardanglandskap. Den lägerplats vi slutligen välja är originell, krönet av en 7 m. hög jardangås, vars yta är absolut jämn som ett golv. Där uppe reses tältet och köket ordnas. Roddarna föredra sänkan vid dess fot. Jardangåsen ligger i NNO —SSV. Från dess krön är utsikten storartad över ett

virrvarr av jardangs så långt ögat når. Floden är här blott 50 m. bred och ser ut som en liten smal kanal från vår höjd. Blir det storm i natt, tänkte jag, så flyger tältet all världens väg.

Men då jag vaknade stod det kvar ännu och där nere låg floden spegelblank.

Snart vidgar sig farvattnet till 80 och 90 m. och strömmen är god. Vid små sandbankar uppkomma trattformiga virvlar. Ständigt höras nya ras — det är floden som arbetar och modellerar ut sin bädd. Sadik sjunger oavbrutet i nio timmar, och de andra stämma i. Alltid samma sånger, kärlek, äventyr, krig eller heliga mäns öden. För lyssnarna är denna musik rätt påfrestande. Det lönar sig dock inte att klaga — man kunde lika gärna tröttna på surret i en motorbåt. Det hör till pjäsen och är nödvändigt.

Stränderna äro blott meterhöga. Där betar en antilop. Från båda sidorna inträffa ras samtidigt. Vågorna mötas mittpå floden och förorsaka sjögång. Vi stöta på grund — det är en jardang, vars krön ligger just under vattenbrynet.

Från en högre jardang spana vi. Floden verkar canyonartad inklämd mellan sina strandterrasser. Hur ödsligt och dött var icke detta land då jag för 34 år sedan vandrade genom dess öknar! Hur härligt är det icke nu, då livet sprider en ny morgonrodnad däröver! Ingen musik i världen kunde vara mera tjusande för mina öron än den som sakta och segervisst spelas av vattnet då det porlar kring en grundstött stam av drivved.

Bergman foto.

Jardangs, tamariskkoner och flygsand.

Teckning av förf.

Östturk från Jangi-köl.

Landskapet förändrar karaktär och blir alltmera trassligt. Det är som om det strömmande vattnet vore ovisst om vilken kurs det borde ta. Chen, som besökt Lop-nor och Kum-darias delta på vintern 1930—31, förklarar att här äro vi just vid roten av deltat. Med en viss spänning undra vi om det skall lyckas oss att finna den största flodarmen, som för oss direkt till Lop-nor eller om vi skola förirra oss i ett virrvarr av sjöar och småarmar.

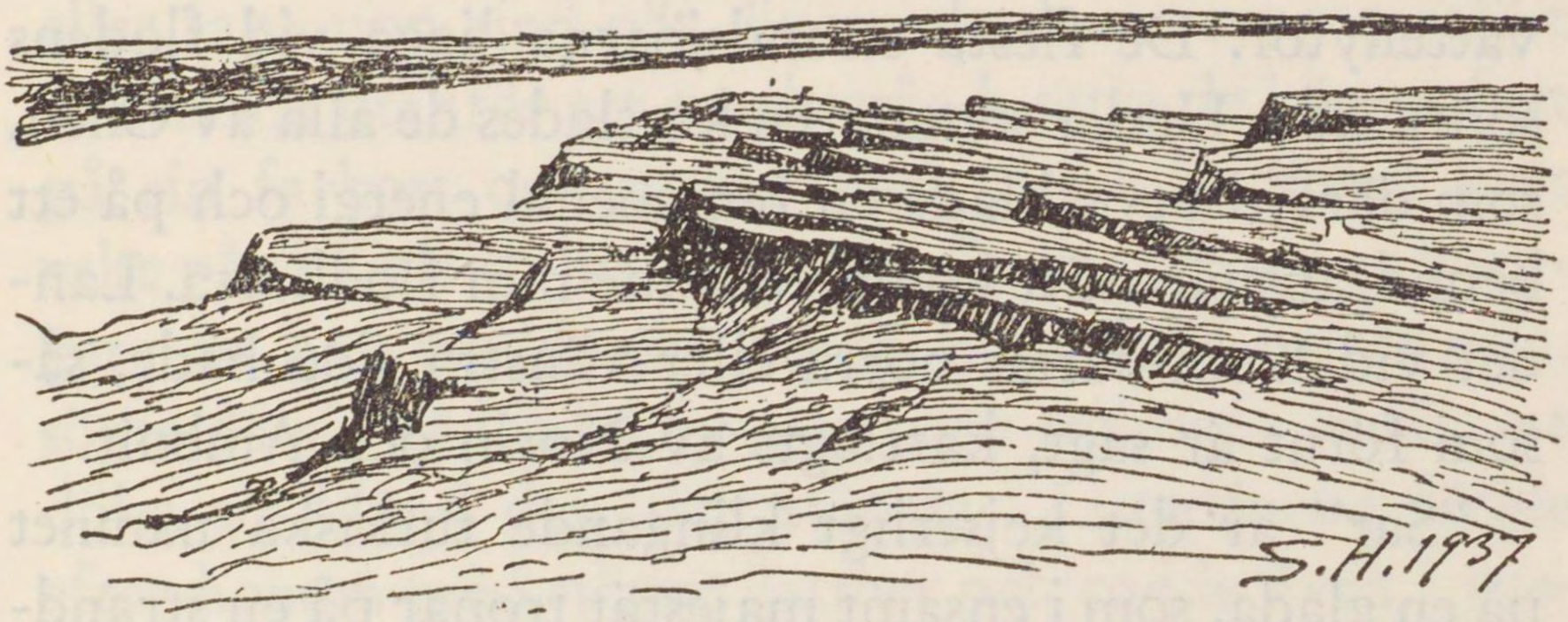

Mot öster, nedåt floden den 2 maj.

Jardangs växa i höjd. De antaga alltmera fantastiska former och likna bord, framspringande tak och lister med djupa skuggor inunder. Ibland ha de en förvillande likhet med torn, murar, gamla hus och fästningar byggda av människohänder. De antaga skepnaden av lurande lejon, liggande drakar, gåtfulla sfinxer eller sovande hundar. Vi driva genom ett sagoland, förtrollat och mystiskt, ljusgrått, gulaktigt, rosafärgat, alltjämt bärande dödens och förgängelsens prägel och utan en enda stam av torrved eller forntida skog.

Efter en stund rycker denna underliga jardangskulptur tillbaka. Sovande jättar och drömmande väktare synas icke mer. Stränderna bli höga, flacka och enformiga. Floden är 80 m. bred och verkar ännu imposant. Vassen och tamariskerna glesna. De senare bli så sällsynta att varje buske vi passera kan läggas in på min karta.

En deltaarm tar av åt höger och går in i en sjö av klart, stillastående vatten, men armen återvänder längre ned. I söder glittrar solskenet över rätt stora vattenytor. De flesta strandsjöarna ligga vid flodens södra sida. Under sommaren kartlades de alla av Chen, som därvid utvecklade en fenomenal energi och på ett beundransvärt sätt kompletterade min flodkarta. Landet vid Kum-darias norra eller vänstra sida hade, såsom förut är sagt, kartlagts av Norin och Ambolt.

"Sar" är det kejserligt klingande turkiska namnet på en glada, som i ensamt majestät tronar på en strandkulle. Hon följde oss med stränga och undrande blickar då vi gledo förbi. Vid en fridfull strand hade ett par svanar slagit sig ned — sannolikt hade de sitt rede i närheten. Nykläckta, halmgula ungar simmade kring modern. Roddarna i en av våra båtar fångade ett par av dessa förtjusande varelser, som jag genast lät släppa i frihet på den plats där de blivit tagna. Längre fram överraskades åter en flock snövita svanar, som med kungligt förnäma vingslag försvann i söder.

Väster om denna punkt hade vi icke sett några svanar och under hela sin färd på Kontje-daria och ända fram till ståndlägret n:r 70 iakttog Hummel icke en

enda representant av dessa, de vackraste av alla jordens bevingade väsen. Först här i närheten av Kumdarias delta, där större vassbevuxna sjöar finnas och där svanen har rörelsefrihet och utsikt över öppna vattenvidder, förekommer han parvis då och då. Även på Kara-koschuns fria vattenytor, som utbredde sig mellan ogenomträngliga bestånd av tät vass, hade jag 1896, 1900 och 1901 ofta sett svanar, vilka listigt fångades med händerna av fiskarbefolkningen. Om ett par fiskare, som voro ute i sin kanot för att lägga ut eller taga upp sina nät, överraskade en svan sorglöst simmande utanför ett vassbestånd, satte de högsta fart på sin farkost och stucko med pilens hastighet kurs rakt på sitt offer. Svanen, som såg faran nalkas hastigare än han trodde sig kunna lyfta från vattenytan, sökte då sin räddning i vassen och simmade in för att dölja sig bland dess täta stänglar. Lopmännen följde efter honom med största lätthet och rodde även i vassen fortare än han simmade. Överallt stå vasstänglarna höga och täta. Det finnes ingen möjlighet för den vita simmaren att komma undan. Han har ingen plats att breda ut sina vingar, än mindre att lyfta ur den trånga passagen. Kanoten är framme vid hans sida. Med förtvivlan flaxar han och slår med vingarna. En lopman hoppar i, kastar sin arm kring svanens hals och vrider hans huvud runt ett varv så att han dör på fläcken.

Så täta vassbestånd som i Kara-koschun och så mäktig vass som där fanns ännu icke i sjöarna vid nedre Kum-daria. I den förra sjön hade jag mätt stänglar som voro åtta meter långa och som man nätt och jämnt

kunde omfatta med handen vid vattenytan. Men de vattenvägar, på vilka vi nu befunno oss, voro endast tretton år gamla och voro som bäst i färd med att utforma sina bäddar. Den vass som slagit rot vid deras stränder och i deras strandsjöar, var en nykomling, vilken ännu icke kände sig hemmastadd och icke haft tid att utveckla sig till samma grad som vassen i den södra, nu torra sjön. Därtill fordrades århundraden och stabila förhållanden. I trakten kring nedre Kumdaria och flodens delta var allt, både vatten, växter och djur, statt på inflyttning. Icke minst därför var den färd vi nu förehade av så stort och fängslande intresse. Vi hade kommit i rätta ögonblicket för att med egna ögon bevittna en radikal och skenbart nyckfull omdaning av jordytan i själva hjärtat av Asien. Redan nu hade vi lagt märke till att fisken och alla de insekter som leva i vatten, utbreda sig lika hastigt som floden och att bland växterna vassen är den första härolden som får fast fot i det nya landet. I Loplandet utkämpade naturen — liksom i Östturkistan människorna — en strid på liv och död. I söder hade öknen, torkan, döden segrat. Här, kring Kum-daria, dukade öknen under och livet segrade i gestalt av den oemotståndligt framträngande floden och hela dess här av djur och växter.

Men ännu hade vi mycket att se innan hela det underbara skådespelet låg klart för våra ögon och innan vi kunde säga att vi definitivt löst Lop-norproblemet i hela dess vidd. Låt oss därför återvända till vår färd på Kum-daria.

Teckning av förf.

Vår roddare Ali.

Teckning av förf.

Min roddare Sadik.

Vi gå ut på en sjöliknande vidgning med förvillande farvatten. Ett virrvarr av vattenytor, strömarmar och öar! Luften är diffus, vi omgivas av grådaskigt töcken, ur vilket de andra båtarna skymta fram som vålnader. Flottiljen måste hålla ihop för att inte tappa bort någon farkost på en sidoarm. Här och var stanna vi och spana. Denna vattenlabyrint är outgrundlig. En deformerad jardang har en slående likhet med en gravdös på Sveriges västkust, en mäktigt horisontal skiva på krönet av en stympad kon.

Jardangs liknande sarkofager, vid högra stranden den 2 maj.

Sedan vi länge sökt efter rätta kosan, drevos vi till lägring av skymningen och börjande blåst och trasslade oss mellan öar, halvöar och vikar ut på en vattenyta, där vi landade vid en liten ö. Bränsle fanns och vi gingo till vila vid melodiskt klingande vågskvalp.

Den 3 maj vaknade vi vid ordentlig nordostblåst — 11 m. i sekunden. Rasande vågor med fräsande skumkransar bröto sig mot de norra och östra stränderna av vår ö. Man kunde se hur de jardangsklotsar, som stodo här, underminerades av vågsvallet. Så modelleras, nivelleras och förändras landskapet under tidernas lopp, än av stormar, än av vatten. Ett oavbrutet

brus av vind och vågor fyller luften med sina klassiskt tjusande melodier, sjungande om minnen från Loulans dagar.

Vår ö är 250 m. lång och 81 bred och dess längdaxel ligger utdragen i NO—SV, den förhärskande orienteringen hos jardangs. I söder utbreder sig ett rätt stort vatten uppfyllt av jardangåsar och öar. I lä om en jardang vid öns nordöstra udde sitter en massa vita måsar och prata. Chia Kwei samlar mjuka sävstänglar, nedersta delen av vårens friska skott, vilka smaka förträffligt — ett slags sparris i vildmarken.

Våra båtar äro förtöjda i lä vid öns västra strand för att inte ge sig i väg. På kvällen var vädret så ruskigt, att Gagarin och Chia Kwei fingo flytta in till oss för natten. Kvällens timmar äro långa. Chen har alltid fullt upp att göra med att utarbeta dagens iakttagelser och jag med mina anteckningar. En del av tiden fyllde jag ut med att låta Gagarin berätta sina levnadsöden.

Han är född i Arkhangelsk, i vars närhet han som bonde bodde ända till 1928 då han jämte 25 andra bönder förflyttades till Alma Ata (Vernij) och användes vid byggnadsarbete. Efter en tid rymde han till Pischpek och hem till Arkhangelsk, men blev fast och deporterades ånyo till Alma Ata. Han fick 400 gram mjöl eller bröd dagligen. Även nu rymde han, denna gång till Bakhti och Tjugutjak. Vid oroligheternas början i Sinkiang blev han tagen till armén och tilldelades första regementet. Det fanns då fyra regementen, av vilka det fjärde sedermera fördelades på de tre första.

Under överste Nikolajeff förlades han till Urumtji och deltog i de femhundras marsch över bergen via Schindi, Ying-p'an och Tikenlik till Korla. Gagarin var nu 31 år gammal. Hans far var död, men hans mor levde i Arkhangelsk.

Även den 4 maj framgick med luftandarnas buller och dån. Flygsand och stoft stängde all utsikt. Man kunde när som helst vänta att tältet skulle flyga sin kos. Svallvågorna vräkte sitt skum mot den lilla ö, där vi lågo som fångar, och tid efter annan hörde man hur jardanglisterna störtade i vattnet. En av våra dubbelbåtar slet sig lös på natten och hamnade vattenfylld vid stranden av en grannö. Lyckligtvis hade dess last av mjölsäckar på kvällen förts i land.

Himmel, jord och vatten, allt bildade ett enda grått töcken. Sjön, som för ett par dagar sedan haft kristallklart vatten, var nu grumlig som ärtsoppa av vågornas frätande anslag och bottenslammets uppvirvlande. Ett får slaktades och vår trogna hund Tagil fick ett ordentligt mål av inälvor. Våra tre roddare åto genast upp sin andel och måste därför under de följande tre dagarna leva uteslutande på bröd. På ön hittade de krukskärvor, ett par bitar av mekanismen till ett gammalt kinesiskt armborst och en pärla.

Då vi lade oss på kvällen den 4 hade stormen rasat i nära 50 timmar och vi längtade ut över det nyckfulla vattnet. Men då vi kröpo in i våra sovsäckar, rasade stormen lika oförtrutet som förr och vid dess buller och vågornas dån anförtrodde vi oss åt vila och drömmar.

TILL EN OKÄND PRINSESSAS GRAV

Den 5 maj! En årsdag — för 39 år sedan hade jag i sista ögonblicket funnit vatten i Khotan-darias bädd och som av ett under blivit räddad.

Efter fulla femtio timmars storm var även denna morgon ruskig och himlen tjockt mulen. Men vi packade, gingo ombord och styrde ut över en stor sjö i NO. Den var grund, åran bottnade överallt, i allmänhet är det blott en halv meter djupt. Vi bestiga en jardangkulle och finna en flodarm i söder. Efter ett par timmar glida vi in i ett strömdrag mot öster. Det för till en sjö med täta vassbestånd, dykande upp som gula öar.

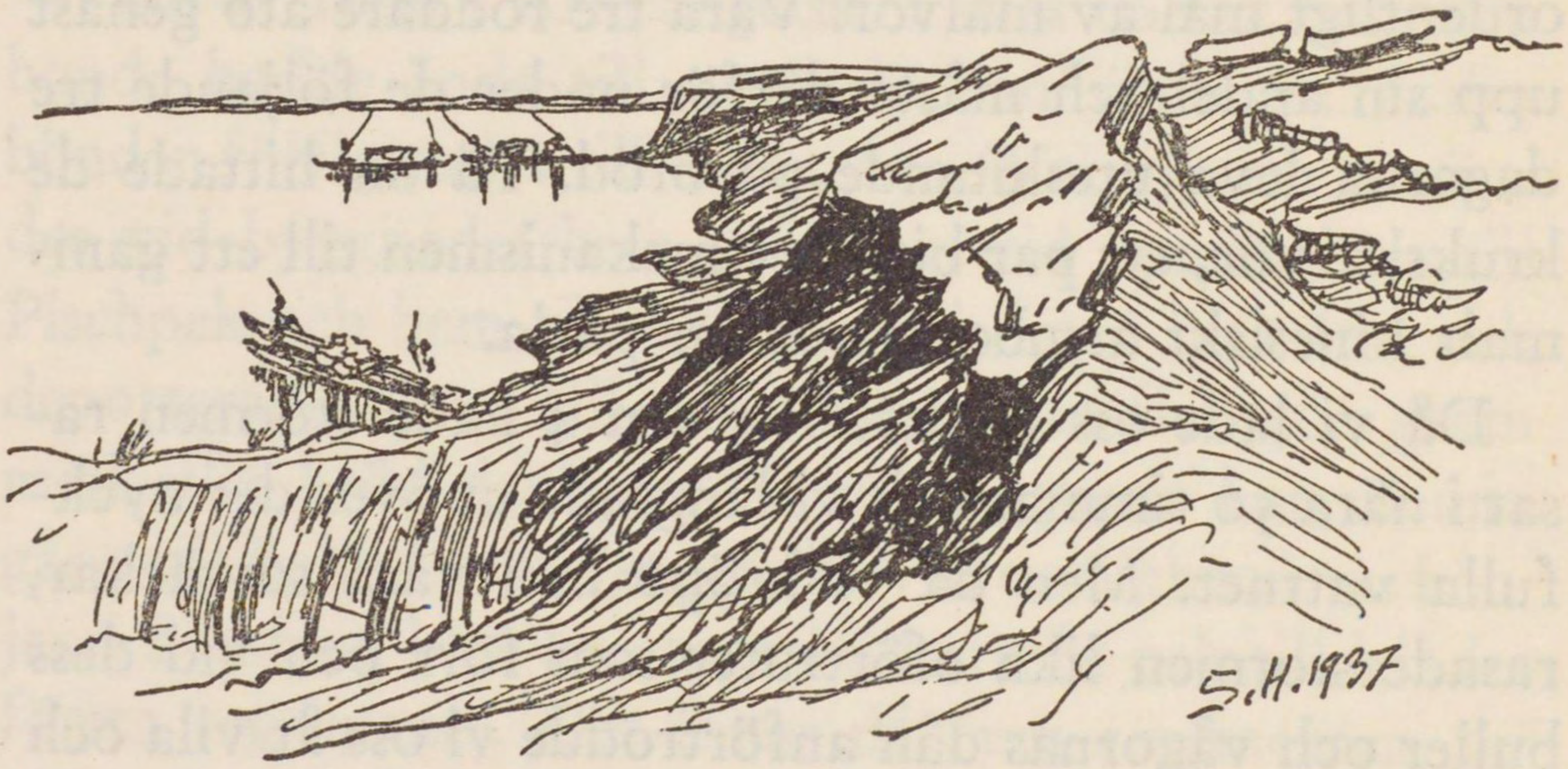

Mot N 35° V från stranden vid det gamla huset. Den 5 maj.

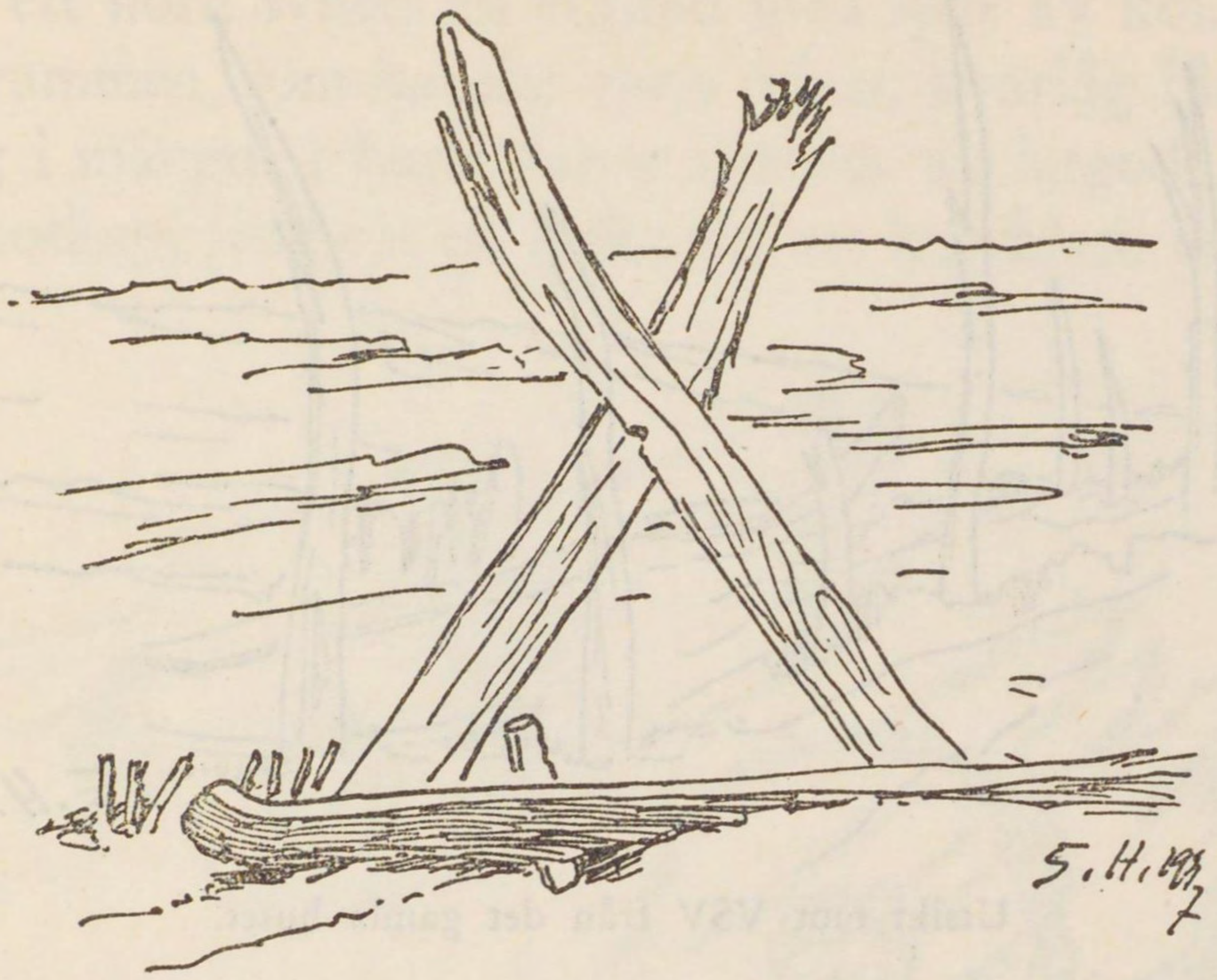

X-formigt hopfallna dörrposter i det gamla husets sydvästra vägg.

Åter speja vi från en jardangö. Både i norr och NO utbreda sig smärre vattenytor. Vi hålla åt NO, men råka in i en återvändsgränd och sända Sadik och Hajit att spana i öster. I SV sågo de en väldig sjö, i norr endast jardangs. Vi styra in på en liten kanalarm, som bitvis blott är 5 eller 6 m. bred. Den går mellan fast lerstrand och täta vassöar. Kl. 12.30 glida vi ut på ett ganska brett vatten och hoppas att det är deltats huvudarm. Följa dess vänstra strand. På något avstånd inåt land syntes gråa trädstammar. Två av dem bildade ett X. Vi måste undersöka om denna — det okändas symbol — var en lek av naturen eller ett verk av människohand.

Därför landade vi kl. 1 och gingo 210 m. mot NV och funno lämningarna av ett hus tydligen från Lou-

Utsikt mot VSV från det gamla huset.

lans tid, alltså minst 1,600 år gammalt. På vägen dit passerade vi massor av röda och svarta skärvor av lerkrukor och skålar.

Aderton vertikala pålar stodo ännu upprätt och väggarna voro gjorda av ett flätverk av vass och tamariskkvistar där den lodräta strukturen övervägde. Materialet och byggnadssättet var sålunda detsamma som i Lou-lan. Huset var c:a 8 m. brett och 14 m. långt och indelat i fyra rum. Längdaxeln låg i NO—SV. Huset stod på en liten kulle c:a 2 m. över kringliggande mark. Omkring huset lågo flera smärre bjälkar och trästycken, alla utan sniderier. Mellan rummen funnos dörröppningar. De båda sidopålarna som bildat dörrpost åt en av dessa, hade lossnat och lutade mot sitt fall. De bildade det X vi sett. En av dörrarna hade en tröskel.

I ett hörn syntes en eldstad med spår av kol. I ett av rummen, som kanske varit uthus, kvarlåg fårspillning i mängd. I huset fanns skärvor av lergods, horn av boskap, fiskben, en träkarda, ett knivblad, bottnen

Fragment av underlag till dörrtappar. En av torkan förvriden träho.

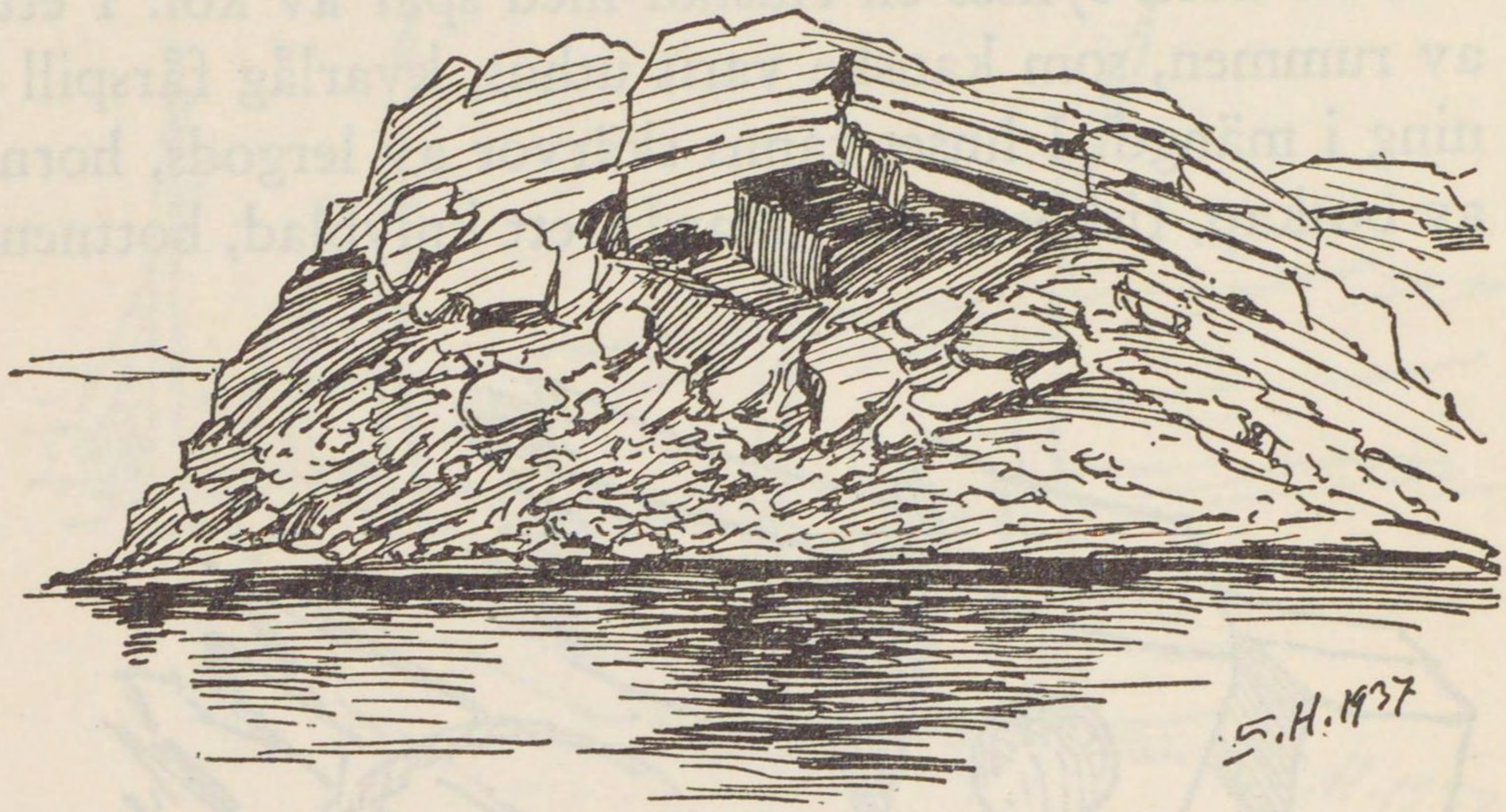

Underminerad jardang med överhängande krön vid högra stranden den 5 maj.

av en gryta, trasor av tyg med tät vävnad, bottnen av en vidjekorg m. m. Sydväst om huset fanns en muromhägnad gård. Muren var till största delen utplånad. Där funnos fragment av stora trähoar för hästar att dricka ur.

Vi undrade vad ändamål detta hus fyllt på sin tid. Det innehöll ej ett spår av värdefulla ting eller manuskript, endast de allra enklaste utensilier. Hade det varit en vanlig fattig bondgård eller en mindre station på den gamla Sidenvägen? Kanske ett gästgiveri för resande till och från Lou-lan?

Vi stannade en knapp timme på platsen och fortsatte därpå i rätt hård nordostlig blåst. Vid 5-tiden spanade vi åter från en kulle och hade två armar att välja på, ONO eller söder. Följa den förra. Riktningen blir snart NO. Vid ett litet vassbestånd finna vi att den svaga strömmen är emot oss och vända därför. Men det

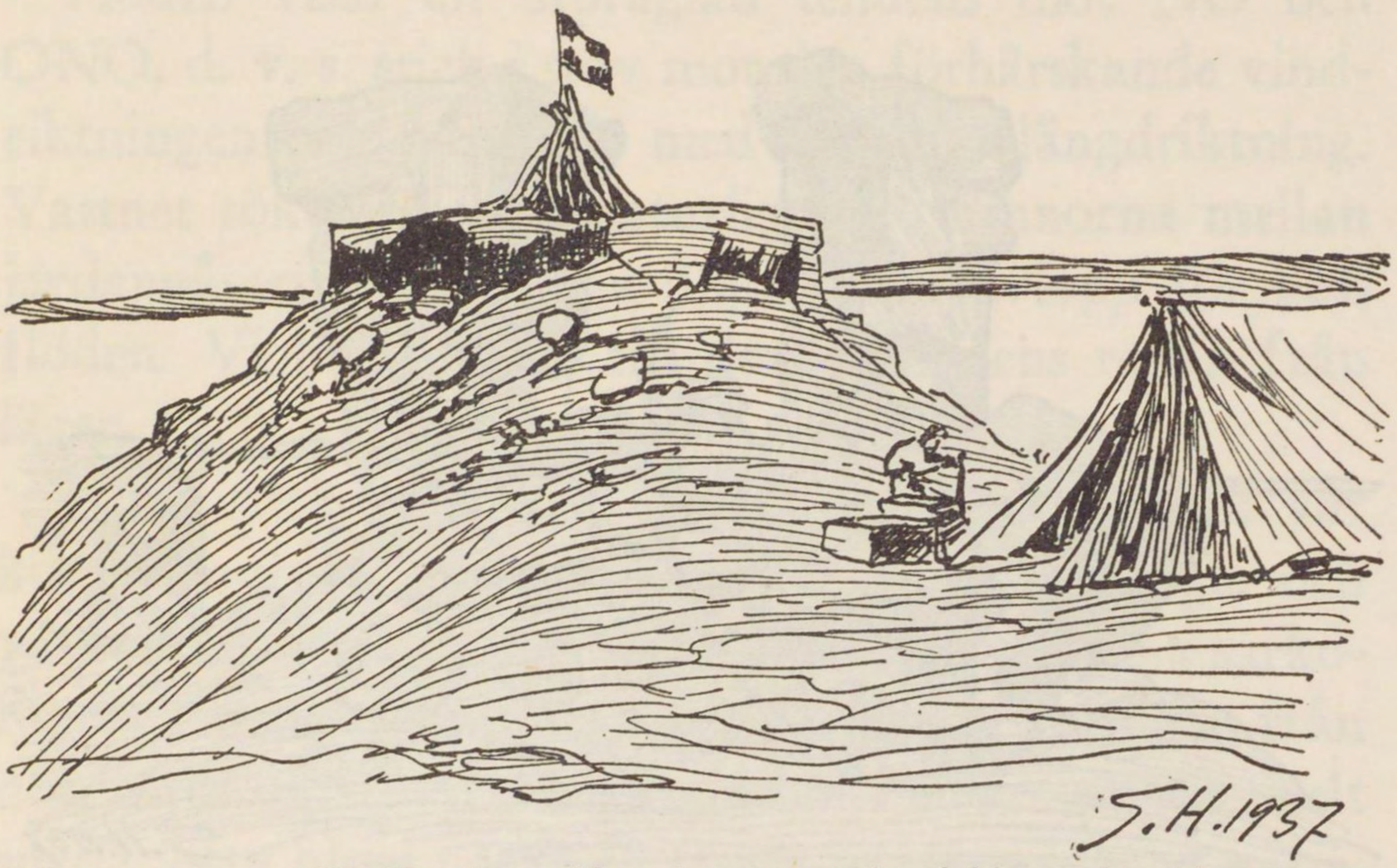

Läger 76, mot NV. Ett koppelformigt vägmärke från gamla tider, i vars topp Chen hissat svenska flaggan. Den 5 maj.

mörknar, vi landa vid högra stranden och lägra där bränsle finns. Vårt läger befann sig vid sydöstra foten av en c:a 4 m. hög jardang eller fragmentet av en mesa, på vars krön ett vägmärke var rest. Det liknade ett koppel av mindre stockar, knepigt hopfogade i varandra så att de stått emot århundradens stormar. Kopplets höjd var tre meter. Stockarna hade ännu tydliga märken efter yxor och en av dem, som var rund, hade blivit tillyxad i båda ändarna. Utan tvivel hade märket angivit en större väg, vars riktning förmodligen anges av andra dylika vägvisare i öster och väster. Kanske Sidenvägen gått fram över platsen och passerat den gård vi sett samma dag?

Chen placerade svenska flaggan på kopplets krön till heder för 39-årsminnet av min räddning i Khotandaria.

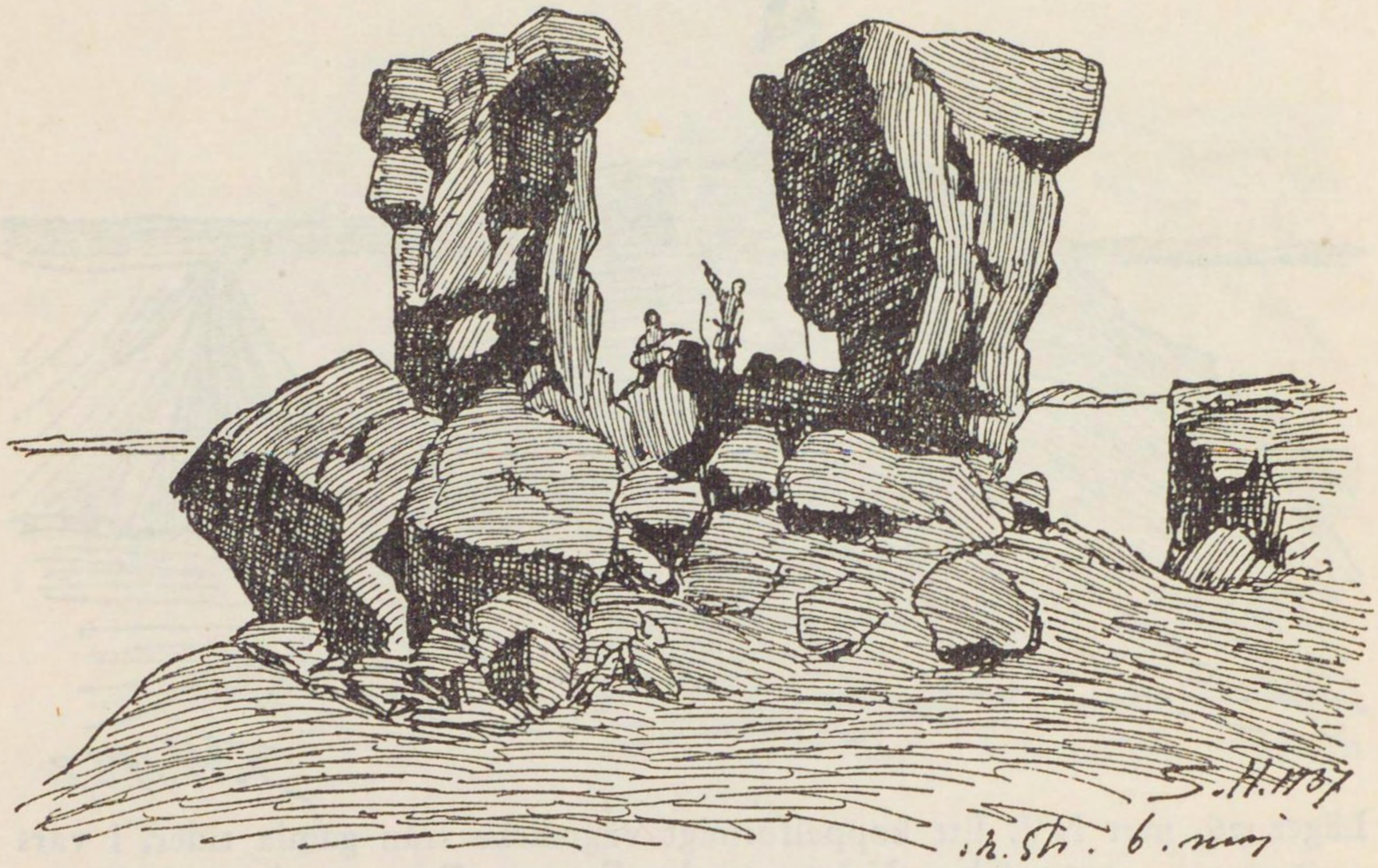

Mesablock vid högra stranden, den 6 maj.

Som vanligt sjönk temperaturen efter storm. Klockan 8 på aftonen hade vi blott 14° och i sovsäckarna stoppade vi om oss alldeles som i Gobiöknen på vintern.

Nattens minimum sjönk till + 7,7° och morgonen den 6 maj var föga inbjudande med sin sugande ONO blåst. Man går ombord insvept i päls och har icke behov av det mot solen skyddande filttaket.

Och sedan bär det vidare utför floden, som nu är tydlig men oregelbunden — ett enda trassel av öar, halvöar, vikar, uddar och jardangs. Strömmen ger sig till känna vid alla vassbestånd, där de gula stråna med sina frövippor stå och nicka som plymer. Vi spana från en jardang och glida åter ut över stort öppet vatten.

Floden visar en utpräglad tendens mot NO och ONO, d. v. s. stick i stäv mot den förhärskande vindriktningen och parallellt med jardangs längdriktning. Vattnet söker sig helt naturligt in i rännorna mellan jardangåsarna, som ligga öppna som avlopp för dess flöden. Vi lade märke till denna tendens redan från läger 73.

Långa sträckor gå vi mellan jardangs och då vår kurs är nordostlig se vi deras långsidor till höger och vänster om oss. Vanligen äro de korta och likna sarkofager, men ser man dem från kortsidan, antingen från nordöstra eller sydvästra ändan, så te de sig helt smala, ofta blott några få meter breda och med vertikala sidor och platt krön. De se då ut som kuber, murändar eller torn. Ibland äro deras konturer till den grad regelbundna, att man måste stanna och övertyga sig om att det inte är ett gammalt vakttorn på en forntida väg, som det kan vara av betydelse för oss att lära känna.

Åter gå vi i land på en liten ö, dit vi lockats av två egendomligt formade höga, smala, pelare, de sista

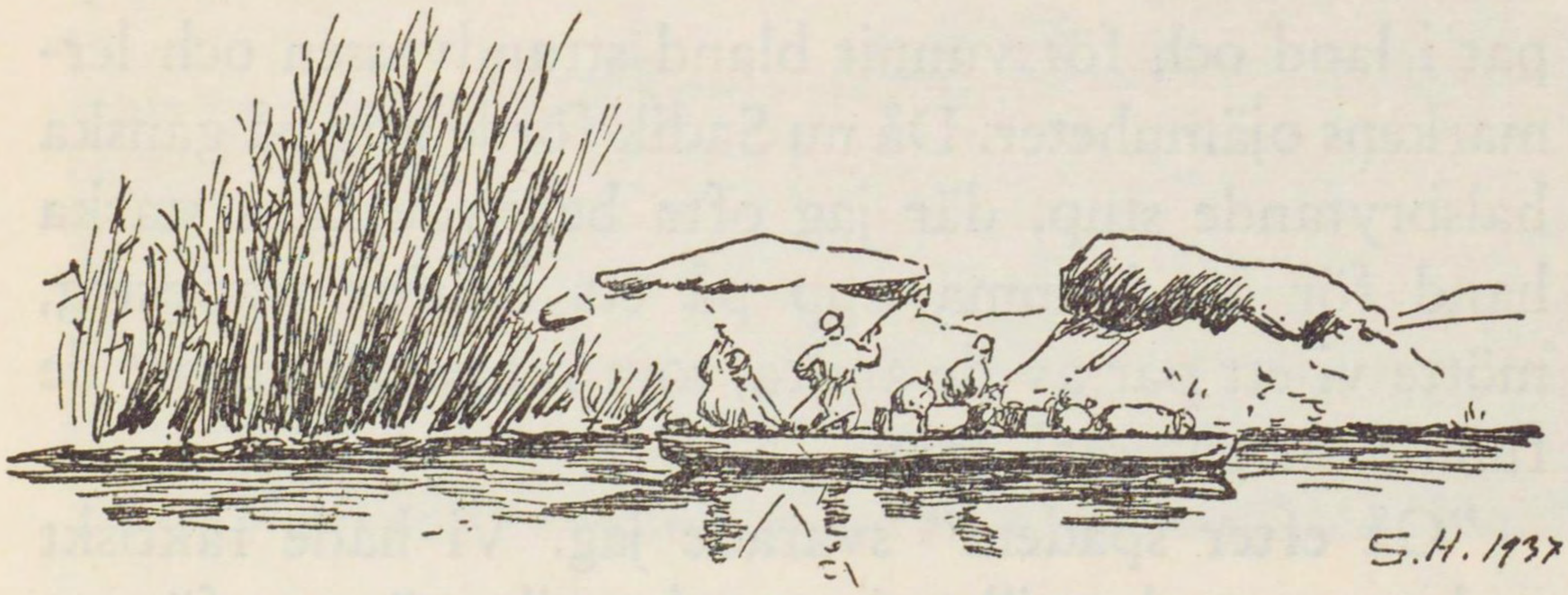

Tamarisk och bordformiga jardangs, den 6 maj.

erosionsresterna av en jardang. På avstånd kunde man inte tro annat än att de voro gjorda av människohand. I norr synes ett landskap av jardangs och koner och längre bort den grå "sajen" eller den ytterst flacka gruskäglan vid foten av Kuruk-tagh, vars förberg te sig som en hotande molnvägg.

Sjöfåglar flyga skrikande omkring oss — det är som om de ville varna varandra för vår ankomst. Nu glida vi förbi en monumental mesa, en av dessa mäktiga gulröda erosionsrester från en äldre, sentertiär sedimentation. Den stannar på höger hand och vi fortsätta mot nordost. Men efter en stund märka vi att den svaga strömmen är emot oss, och vi vända därför tillbaka mot sydväst. Då vi för andra gången nådde den monumentala mesan, föreslog Sadik, min roddarbas, att han skulle gå upp på mesan och speja efter det mest lovande farvattnet. Efter en god stund kom han tillbaka med besked att utsikten var oerhört vidsträckt, men farvattnet så förvillande, att han ej kunde avgöra åt vilket håll vi borde gå. Han bad mig därför själv komma upp på mesan och bestämma vår kosa.

Under tiden hade flera av de andra roddarna hoppat i land och försvunnit bland strandvassen och lermarkens ojämnheter. Då nu Sadik förde mig på ganska halsbrytande stup, där jag ofta behövde hans starka hand för att komma upp på ett lodrätt trappsteg, mötte vi ett par av de andra, som rapporterade att de funnit en gammal grav.

"Gå efter spaden!" svarade jag. Vi hade faktiskt endast *en* spade, vilket jag med avsikt nämner för att

Chen foto.

Kum-daria vid läger 69, 24 april 1934.

Chen foto.

Underligt formade mesor i Kum-darias delta.

Chen foto.

Förf. studerande fynden från första massgraven, 7 maj 1934.

visa att vi inte voro ute i och för några arkeologiska grävningar. *En* spade på 14 man tyder icke på något vidare intresse för fornlämningar. Spaden var med för att plana marken för tältet, förbättra landningsplatser, bära glödande kol från lägerelden, rödja väg genom vassen och dylikt. Alla dessa skenbara bagateller äga en viss betydelse emedan de stå i intimt samband med en av paragraferna i den instruktion som givits från Nanking och vars upphovsman var undervisningsministern, vilken i sin ordning blivit anmodad av vissa lärde män i Peking att förbjuda *all* sorts arkeologisk verksamhet och grävning inom vår expedition. Därför räckte *en* spade till för Lop-norfärden och därför kommenderade jag nu:

"Gå efter *spaden!*" Under de följande timmarna hade jag — trots Pekings avoghet — givit rätt mycket för att ha tio spadar till vårt förfogande.

Emellertid fördes Sadik och jag av gravens upptäckare till den intressanta platsen på mesans västra sluttning. Den var belägen 17,5 m. över vattenytan. Mesans krön reste sig 25 m. över vår landningsplats.

Några av våra roddare voro redan ivrigt sysselsatta med att gräva upp den grunda graven och använde därvid blotta händerna eller trästumpar som lågo kringspridda på marken. Graven, som befann sig på en liten altan — eller terrassformig jämn yta, var tydligen en massgrav, ty redan vid min ankomst hade männen på dess rand uppradat tre skallar och ett antal andra skelettdelar och åtskilliga trasor av klädesplagg.

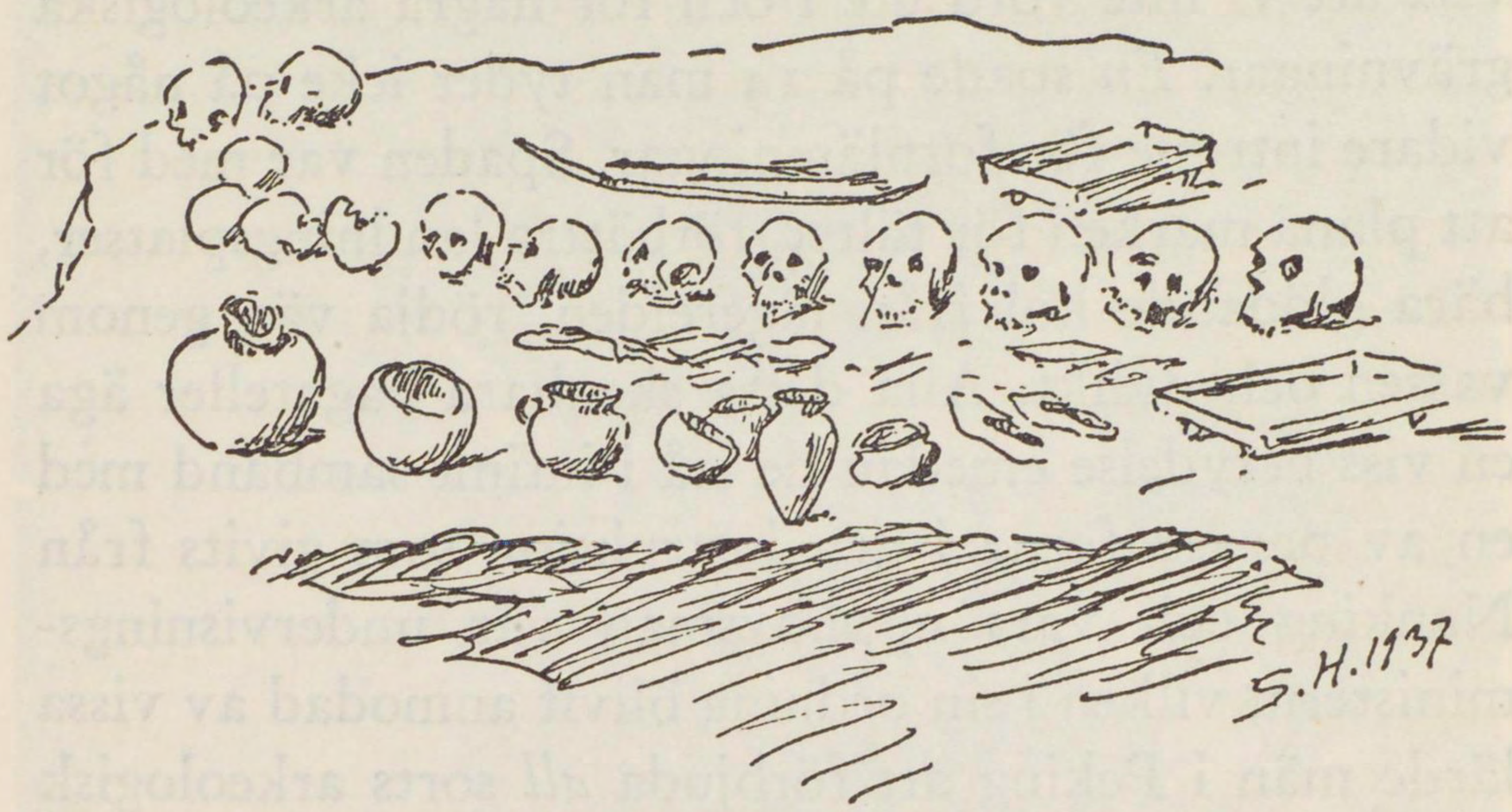

Fynd i massgraven (n:r 1), den 6 maj.

När de nu fingo spaden gick det fortare. Jag stannade kvar en stund och åsåg grävningen, som klokt och försiktigt leddes av Chen och pågick från kl. 1.10 till 3.30. Graven var täckt med platta bräder, och ett par lodrätt stående pålar markerade dess rand.

Medan arbetet pågick begav jag mig ensam upp på högsta toppen av mesan. En häpnadsväckande utsikt rullade upp sig runt horisonten. I norr förtonade Kuruk-tagh och vid dess fot låg den gråa sajen. För övrigt var jag omgiven av detta fantastiska landskap, som är ett virrvarr, ett puzzlespel av blågröna, slingrande vattenarmar och sjöar samt grågula jardangs och strimmor av gul vass. Att reda ut detta trassel på en karta vore omöjligt — om inte på fotografisk väg från luften. Själv måste jag nöja mig med att som hittills kartlägga vår route genom denna labyrint av nykommet vatten, som tagit sig fram och fyllt rännor och

depressioner mellan jardangs. Dessa avteckna sig som gula strimmor, alltid utdragna från NO till SV. Här och var resa sig över den i det stora hela fullkomligt horisontala jordytan dessa vackra och pittoreska mesor med en ton som — i högre grad än hos de lägre jardangs — går i rött. De likna borgar, fästningar och torn.

Jag tog fram skissboken och ritade ett fullständigt panorama runt hela horisonten med kompassriktningarna inlagda. Då detta var gjort, gick jag kl. 3 åter ned till massgraven, på vars rand männen nu uppradat femton skallar, fyra små pallbord med fyra låga fötter, två pilbågar, tre kammar av trä, åtta runda eller ovala

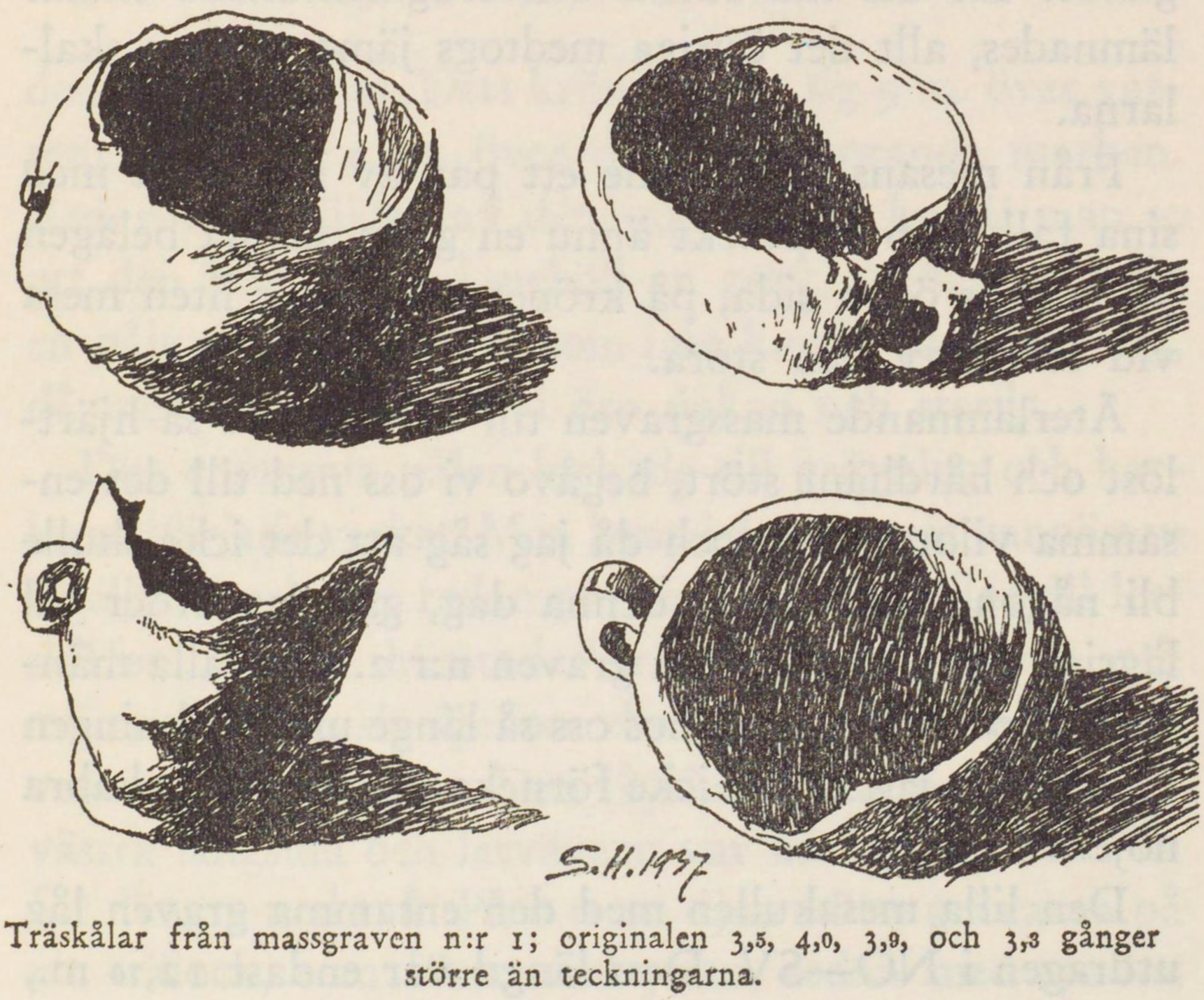

Träskålar från massgraven n:r 1; originalen 3,5, 4,0, 3,9, och 3,3 gånger större än teckningarna.

träskålar samt två ljusgrå lerkärl. Ett par hårnålar voro gjorda av bambu och svartlackerade; ett krossat träkärl av cylindrisk form visade spår av vackra lackerade mönster. En liten korg med lock samt fyra sländtrissor av trä funnos där också liksom ett par små lädertofflor och åtskilliga sidentrasor av olika färger, några med präktiga mönster. Särskilt vackra voro några små sidenpåsar med fina broderier i kedjesöm. Chen fotograferade som bäst och jag gjorde en skiss.

De döda tycktes inte ha legat i kistor. Vi funno fragmenten huller om buller under sitt skyddstak av bräder. Möjligen hade graven varit plundrad redan i forntiden, ehuru brädskyddet talade mot ett sådant antagande. En del illa farna och fragmentariska skålar lämnades, allt det övriga medtogs jämte tre av skallarna.

Från mesans krön hade ett par av roddarna med sina falkögon upptäckt ännu en grav, denna belägen på mesans östra sida, på krönet av en helt liten mesa vid foten av den stora.

Återlämnande massgraven till den frid vi så hjärtlöst och hårdhänt stört, begåvo vi oss ned till det ensamma vilorummet, och då jag såg att det icke skulle bli någon vidare rodd denna dag, gav jag order till lägring strax sydväst om graven n:r 2. Men alla männen bådo att få stanna hos oss så länge undersökningen varade och jag kunde icke förneka dem detta makabra nöje.

Den lilla mesakullen med den ensamma graven låg utdragen i NO—SV. Dess längd var endast 12,70 m.,

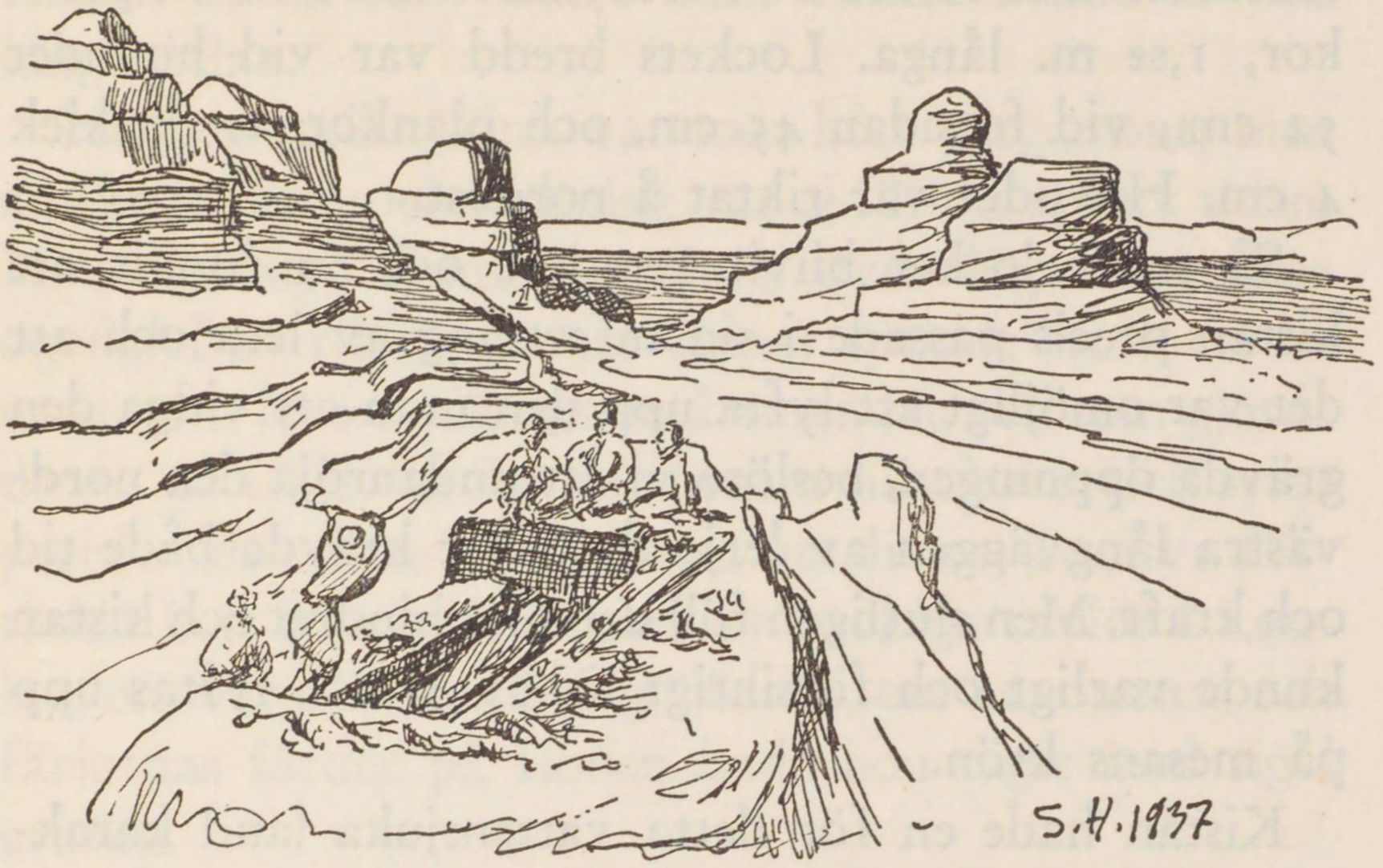

Den unga kvinnans grav (n:r 2), den 6 maj.

dess bredd 3,80 m. Dess krön befann sig 9 m. över vattenytan och 7,5 m. över den kringliggande marken. Redan från höjden av den stora mesan kunde man se att den lilla kullen innehöll en grav, ty där reste sig en påle av tamariskträ, som inte kunde vara naturlig, då mesornas krön alltid äro nakna och sterila.

Den ensamma pålen lockade till grävning och karlarna började verket. Men leran i denna mesa var nästan tegelhård och var redan på väg att förvandlas till lerskiffer. Därför hämtades från hamnen en yxa och männen höggo sig igenom det hårda materialet. Graven var rektangulär. Den låg helt nära mesans nordvästra långsida och lerväggen var här upptill blott en fot, längre ned två. På 0,70 m. djup stötte grävarna på ett trälock, som först med yxan, sedan med spaden

blottades. Det bestod av två mycket väl bevarade plankor, 1,82 m. långa. Lockets bredd var vid huvudet 52 cm., vid fotsidan 45 cm. och plankornas tjocklek 4 cm. Huvudet var riktat å nordost.

Så snart locket blivit rengjort och vi funnit att kistan precis passade i sin infattning av lera och att det var omöjligt att lyfta upp den utan att vidga den grävda öppningen, beslöto vi att undanröja den nordvästra långväggen av lerjord, vilket krävde både tid och kraft. Men slutligen föll det sista hindret och kistan kunde varligt och försiktigt lirkas ut och lyftas upp på mesans krön.

Kistan hade en för detta vattensjuka land karakteristisk form. Den liknade i allt en vanlig kanot, vars förstäv och akterstäv blivit avsågade och ersatta med vertikala tvärväggar.

Redan innan mesans yttervägg rivits hade de båda lockbräderna blivit upplyftade. Vi väntade då med spänning att få se den okände döde, som slumrat så länge i ostörd ro. Men i stället funno vi blott en filt i vilken den döde blivit insvept och som helt och hållet, från hjässan till fotabjället, dolde liket. Filtsvepningen var så spröd att den föll sönder till stoft vid beröring. Vi avlägsnade den del därav som dolde huvudet — och nu sågo vi henne, öknens härskarinna, drottningen av Lou-lan och Lop-nor i all hennes fägring.

I unga år hade hon överraskats av döden och av kärleksfulla händer blivit svept och buren till den fridlysta kulle i vars inre hon skulle slumra i nära två årtu-

senden innan sena tiders barn väckte henne ur den långa vilan.

Hennes ansiktsskinn var som hårt pergament, men ansiktets form och teckning var ej förändrad av tiden. Hon låg med slutna ögonlock över föga insjunkna ögonglober. Kring hennes läppar spelade ännu ett leende, som icke utplånats av årtusenden och som gjorde denna gåtfulla varelse ännu mera tilltalande och sympatisk. Men sina hemligheter om livets äventyr förrådde hon icke, och minnet av brokiga tavlor i Lou-lan, om vårgrönskan kring sjöarna, om kanoternas och färjornas färder på floden hade hon tagit med sig i graven.

Hon hade sett garnisonen i Lou-lan tåga ut till strid mot hunner och andra barbarer, stridsvagnarna med deras bågskyttar och lanskastare, de stora handelskaravanerna som passerat Lou-lan och vilat i dess gästhus och otaliga kameler, som på Sidenvägen förde balar av Kinas dyrbara silke till Västerlandet. Och säkert hade hon också älskat och blivit älskad. Kanske hon dött av sorg. Men därom fingo vi intet veta.

> ”Ty i vart hjärta finns en dörr med lås,
> ett hemligt rum, vars nyckel ingen finner,
> men oljan, vilken i dess lampor brinner
> är hemligheten som med oss förgås.”

Kistans inre längd var i medeltal 1,71 m. och den okända prinsessan hade varit en liten dam, c:a 1,60 m. lång.

I eftermiddagssolens glans började Chen och jag en ganska närgången undersökning av den dräkt, i vilken hon överlämnats till jorden. På huvudet bar hon en turbanliknande mössa och kring denna en enkel binda. Hennes kropp täcktes av ett linntyg av hampa (?) och under det ett par liknande av gult siden. Bröstet täcktes av en röd kvadratisk silkeslapp med broderier varpå följde ännu ett kort linntyg. Nedre delen av kroppen var svept i dubbelt siden, ett slags kjol, som utgjorde fortsättningen av det gula sidenplagget och linntyget. På samma sätt var en kjol av vitt tyg fortsättning av det korta plagget. Därunder bar hon en tunn kjol, byxor och mönstrade tofflor. Hennes midja omgavs närmast kroppen av ett slags livgördel.

Vi medtogo prover av alla dessa plagg, somliga, såsom huvudbonaden och tofflorna, hela, samt en pung av vackert mönstrat siden i flera färger. Utanför kistan, vid huvudändan, funno vi ett rektangulärt pallbord på fyra fötter och försett med en låg skyddslist, en rödmålad skål av trä och skelettet av ett helt får, reskost på färden till den andra världen.

Men nu föll skymningen på igen och vi gingo till vårt läger, n:r 77, där man löpte fara att bli uppäten av moskiter och mygg. Den okända unga damen lämnades i sin kista för en enda natt i stjärnljuset, och hennes bleka, något i gult gående kinder och hennes en handsbredd långa hår smektes av den nattliga brisen. En enda natt under nära tvåtusen år hade hon stigit upp ur sin grav och återvänt till världen. Men nu var hon blott en hoptorkad mumie och det land där hon

Chen foto.

”Den okända prinsessan” liggande bredvid sin kista.
(Grav 2.)

Chen foto.

Förf. invid mumien av en äldre kvinna,
(Grav 3.)

tillbringat sitt korta liv låg gulgrått och öde omkring henne, och vattnet, som återvänt, hade icke ännu hunnit att återuppliva de skogar, trädgårdar, parker och åkerfält hon en gång i tiden skådat.

I morgonens ljus den 7 maj fotograferades "The Lady of the Desert" av Chen. Därpå lades hon tillrätta i kistan, som åter sänktes i graven. Slutligen fylldes denna så gott sig göra lät. Efter ett sista farväl från den okända och från denna underbart realistiska beröring med forntiden, återvände vi till "hamnen", där de fem dubbelkanoterna lågo lastade och till det vattendrag, som kommit tillbaka och skänkt nytt liv åt den fridlysta nejd, där den unga kvinnan sov sin tusenåriga sömn.

I DELTATS IRRGÅNGAR

På morgonen den 7 maj lämnade vi åter den ensliga grav, på vars rand "drottningen av Lou-lan" en enda natt på tvåtusen år slumrat i stjärnornas sken.

Vi stego ombord och gledo vidare utför den villsamma flodarm, som av en ren slump tagit sin kosa vid västra foten av den intressanta mesan och på vilken vi — också av en ren slump — råkat att glida in under vår färd till Lop-nor.

Tre kvart på elva förmörkades solen under en minut och några regnstänk föllo — vilket är ytterst ovanligt i denna torra trakt. Moskiterna, våra plågoandar, fördrevos av en häftig vindstöt och sökte skydd i de täta vassbestånd, som reste sina plymer över sjöar och vattendrag.

En ny spaningsrast på en lerkulle riktade vår uppmärksamhet på en mesa, belägen 250 m. mot sydost. På mitten av dess krön syntes en insänkning liknande en sadel, och i dennas omedelbara närhet uppstucko ur mesans rygg några pålar, tydligen anbringade av människor.

Över ett par små kanaler och ett vassträsk gingo vi dit. De upprätt stående helt korta pålarna, vilka befunno sig c:a 17 m. över vattnet, voro de sista resterna av ett litet hus. Några ytliga spadtag blottade frag-

Teckning av förf.

Kvinnomössa från grav 3.

1

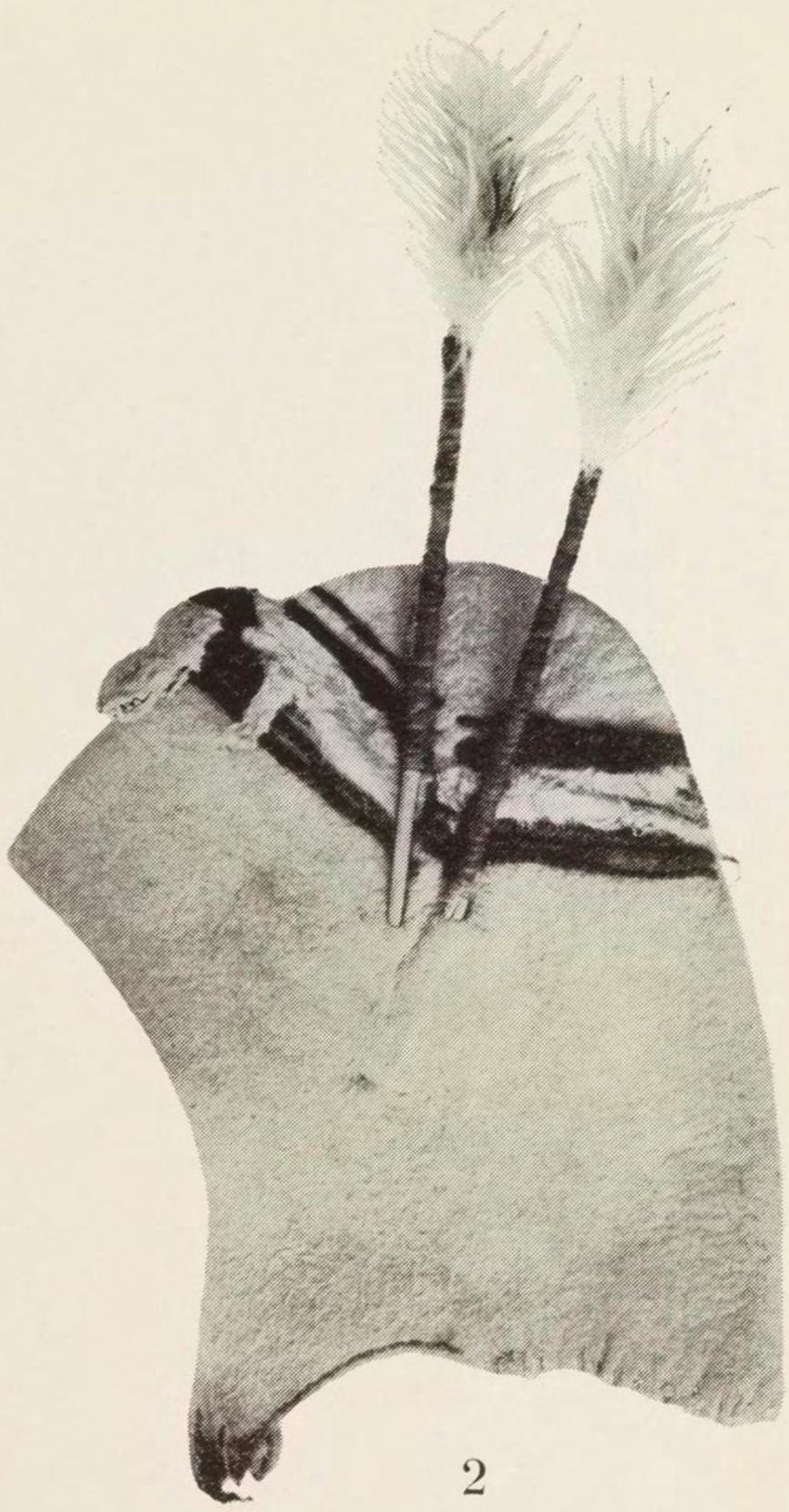

2

3

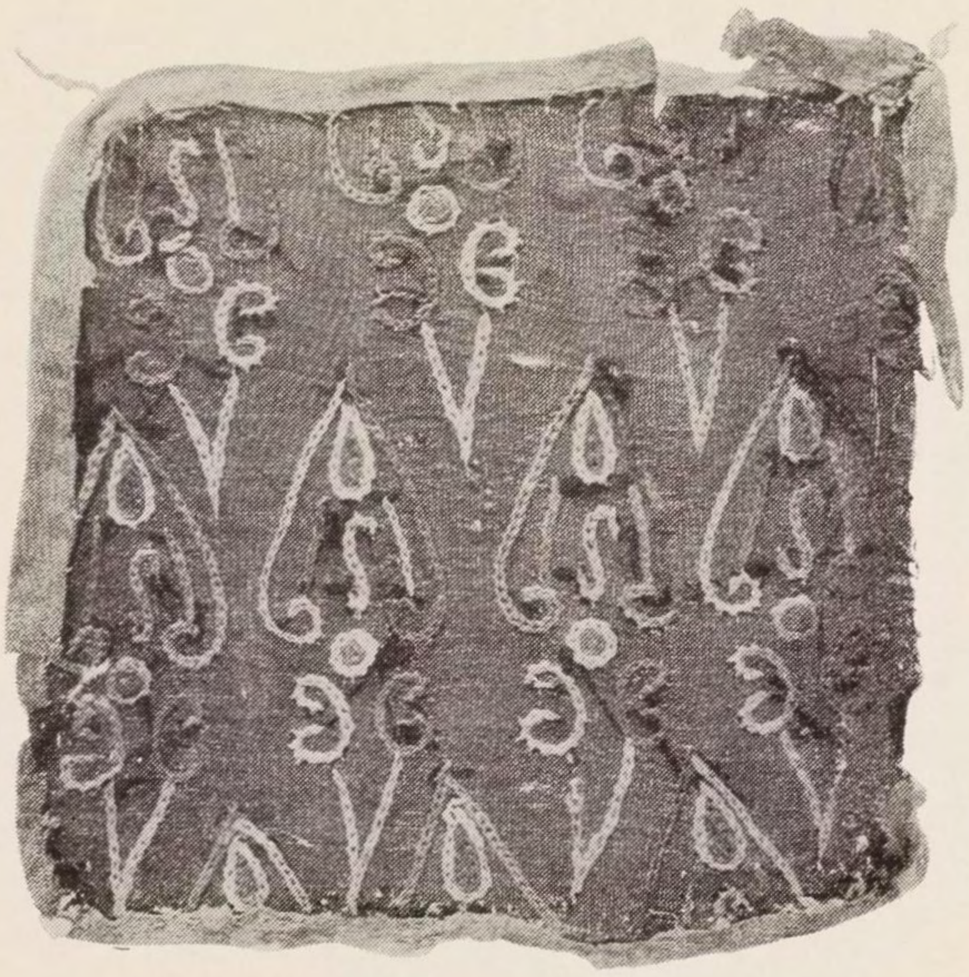

4

5

Bergman foto.

1. Korg fr. massgrav 1. 2. Mössa fr. grav 3. 3. Målat träkärl från massgrav 1. 4. Sidenbroderi fr. grav 2. 5. Påse av mönstrat siden fr. grav 2.

Våra roddare samlade kring graven (n:r 3), den 7 maj.

menten av skor, en korg och stycken av oxhud. Strax sydväst därom fanns en grav med skelett, som vi, åtminstone för denna gång, lämnade i fred.

Farvattnet är outgrundligt. Kl. 4 bestiga vi åter en hög mesa för orienteringens skull. I nordost synas rätt stora vattenytor infattade mellan otaliga jardangåsar. Mesans höjd var 25,3 m. över närmaste strand. Från denna höjd är perspektivet ett helt annat än från vattenytan. Den väsentliga skillnaden består däri att vi från båtarna se landet i horisontal led. Glider man ut på en sjö, tyckes den vara kolossal och stränderna te sig som en fin, gul ring på betydande avstånd.

Men bestiger man en 25 m. hög mesa, så ser man landskapet snarare som en karta vid sina fötter. Då förhärska de gula lersedimenten med sin skulptur av

Den gamla kvinnan i sin kista.

jardangs, och de i friska malakitgröna toner skiftande vattenytorna krympa ihop till rena obetydligheter.

Även här var utsikten så tjusande och lärorik, att jag ej kunde avstå från att rita ett nytt panorama. Jag hade nästan avslutat det, då en av roddarna kom upp och rapporterade att de funnit ännu en grav — på mesans östra sluttning.

Vi gingo dit. Graven var belägen på en mindre plan avsats och angreps energiskt med spaden och yxan. På en meters djup stötte vi på ett rektangulärt stycke

av hårdnad oxhud, som försiktigt lyftes upp och lades vid gravens rand. Då blottades genast ett i hög grad hoptorkat och mumifierat lik, som i motsats till det förut beskrivna kvinnoliket icke skyddades av brädlock eller filtsvepning, men i likhet med det förra låg i en kanotformig kista.

Ansiktet var obetäckt, väl bevarat, och anletsdragen med den kraftigt tecknade näsan och det lugna överlägsna leendet verkade förnäma och värdiga. Kistan hade en längd av 1,70 m. och en bredd vid huvudet av 0,41 m., vid fötterna av 0,35 m. Den dödas längd var endast 1,52 m.

Även detta lik var en kvinnas. På huvudet bar hon en mössa med två upprättstående pinnar med fjädertofsar i spetsen och försedd med röda snören samt ett kluvet vessleskinn, vars huvud hängde ned framtill.

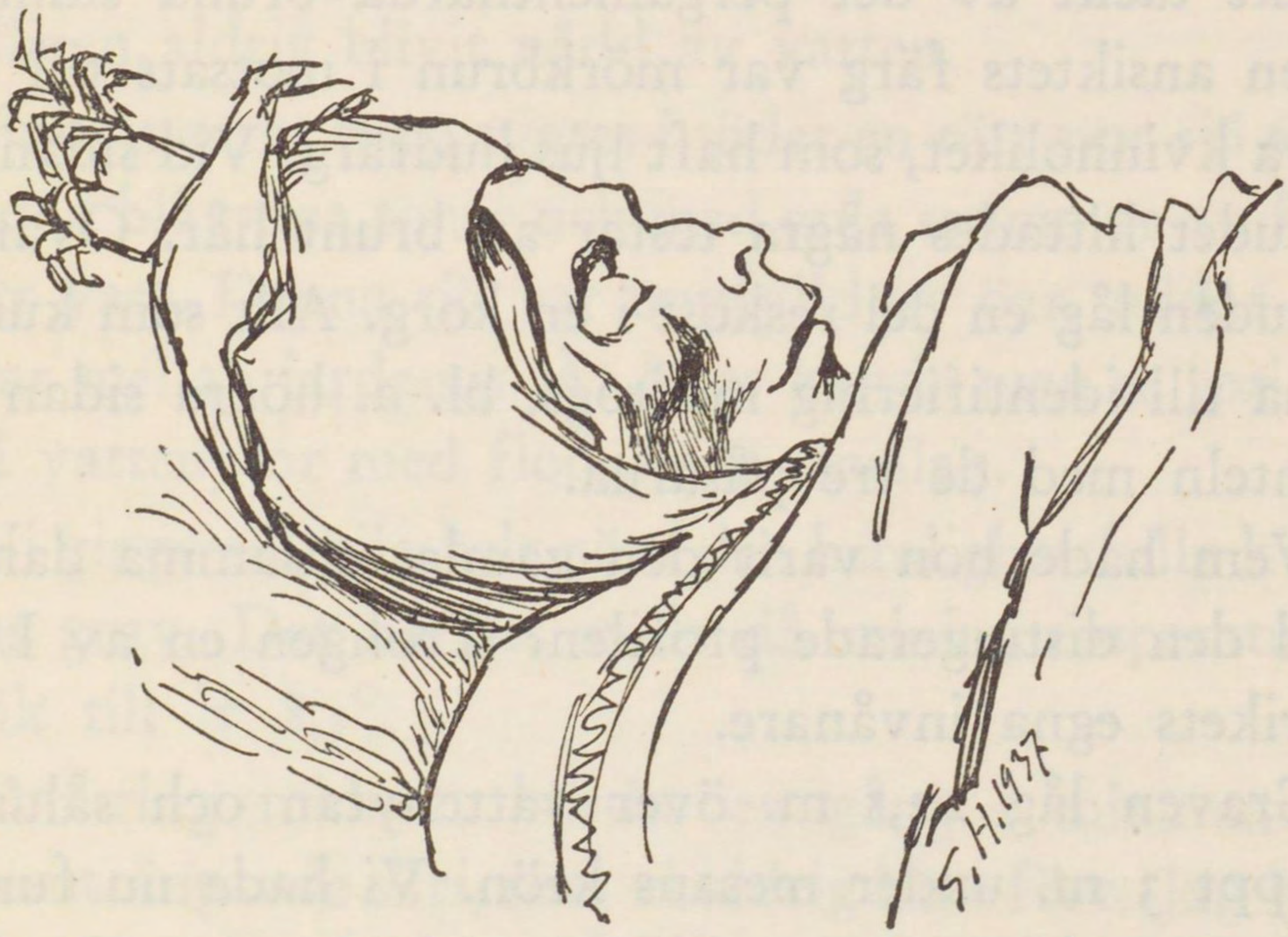

Den gamla i profil.

Förvisso hade det en särskild symbolisk betydelse. Hennes hår var rätt långt och grått samt benat mitt-över hjässan.

I övrigt var hela kroppen insvept i en brunröd mantel av grov väv, fyrkantig och med en ljusare, c:a 3 cm. bred bård vid kanterna. Dess storlek var 185 × 170 cm. I mantelns högra kant var väven hopknipt till tre runda påsar, vid basen kringlindade med snören och innehållande små Ephedrakvistar, troligen av symbolisk innebörd.

Vi lyfte upp liket ur kistan och bredde ut manteln på marken. Under denna bar den döda kring livet en tunn gördel med långa nedhängande fransar. På fötterna hade hon kängor av grov oxhud samt grova sockor.

Hon var liten och svag, skelettet fint och tunt och direkt täckt av det pergamenthårda bruna skinnet. Även ansiktets färg var mörkbrun i motsats till det förra kvinnoliket, som haft ljus hudfärg. Vid sidan av huvudet hittades några testar av brunt hår. Ovanpå oxhuden låg en del reskost i en korg. Allt som kunde tjäna till identifiering medtogs, bl. a. högra sidan av manteln med de tre påsarna.

Vem hade hon varit den gamla, ensamma damen med den distingerade profilen? Troligen en av Loulanrikets egna invånare.

Graven låg 22,5 m. över vattenytan och sålunda knappt 3 m. under mesans krön. Vi hade nu funnit fyra gravplatser, som alla legat högt över vattnet.

Befriad från huvudbonaden.

Sannolikt ha de med avsikt placerats så för att vara ur räckhåll för även det högsta högvatten. Ehuru den unga kvinnans grav hade en relativt låg nivå, hade den tydligen aldrig blivit nådd av vatten.

Från mesans topp syntes i söder en rätt stor sjö skiftande i blågröna toner och med gula strimmor av fjolårets vass. Denna sjö var uppfylld av öar, uddar och vikar mellan jardangs. Åt öster kunde man se spridda små vattenytor med flodarmar emellan.

Vi gingo till vila helt nära den hemlighetsfulla kvinnans grav. Det kändes svalt då minimitemperaturen sjönk till + 8,4°.

Omkring midnatt hördes en gång i minuten ett genomträngande skri, som vi aldrig hört förr. Jag lyssnade. Var det den gamla ”nunnan” som gav uttryck

åt sin vrede över att ha blivit så brutalt störd i sin tusenåriga sömn, eller helt enkelt en nattuggla eller någon olycklig vattenfågel, som ropade efter sin make?

Vi styra SV, väster, norr och NO i en underligt slingrande arm med god ström. Långa sträckor tror man sig vara på en enda oavbruten flodarm, men i själva verket skilja sig från denna farled en mängd små kanaler, som väl maskerade i vassen stå i samband med andra deltaarmar och sjöar. Endast från höjden av jardangs och koner kan man vinna någon klarhet i denna trassliga labyrint av vattenvägar.

Men slutligen smalnar vår kanal i dödvatten och vi söka oss ut på en annan som leder till ett större öppet vatten. Två vägar erbjuda sig och vi välja den som

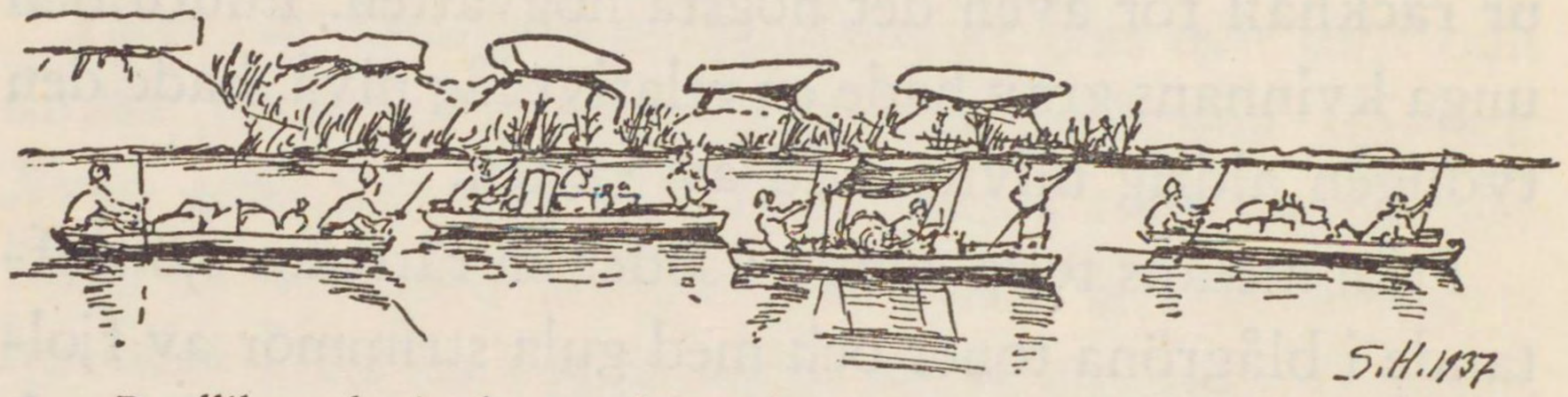

Bordliknande jardanggavlar vid vänstra stranden den 8 maj.

för mot N 25° O. Vattnet är alldeles klart, av grön färg och fullkomligt sött för smaken. En svag strömsättning märkes. Ofta äro vi på alla håll omgivna av tät vass, över vilken dock här och var enstaka jardangs sticka upp.

Det är ett evigt sökande i alla väderstreck. En ny återvändsgränd tvingar oss tillbaka en bra bit mot sydväst, där en kanal leder oss till en ny stor vattenyta,

på större avstånd begränsad av vassbestånd. Här lyfta ett par flockar av vildgäss och försvinna i sydväst.

”Vilka betesplatser för får och boskap!” utropar Sadik. Han hade rätt. Här gror vassen årligen och vissnar till ingen nytta och här gå massor av dyrbart vatten förlorat i stället för att användas till irrigation, som kunde ge bröd och välstånd.

Mot S och SV den 8 maj.

Klockan är halv åtta då vi lägra vid en strand där intet bränsle finns. Vi offrade två däcksplankor till lägereld.

En stund före lägringen hade vi passerat en elegant formad obelisk av lera och några praktfulla mesas liknande kungaborgar och sagoslott. Roddarna beordrades på kvällen att tidigt följande morgon gå ut på spaning efter en mera lovande flodarm.

+ 5,8 minimum på natten till den 9 maj, märkvärdigt svalt för en så sen årstid! Spanarna hade varit ute och då vi stego upp på morgonen rapporterades att de ej kunnat finna någon flodarm med ström, men i stäl-

let ruinen av ett större hus på fastlandet i nordväst. Chen misstänkte genast att detta var fortet T'u-ken, upptäckt av arkeologen Hwang Wen-pi under vår expedition 1930. Strax före kl. 9 stego vi ombord på en dubbelkanot och rodde dit över öppet, vassfritt vatten. Det tog knappt en halvtimme att nå platsen.

Husets pålar resa sig från en låg kulle belägen på en halvö, å tre sidor, väster, söder och öster, omgiven av vatten. Chen hade varit där tidigt på våren 1931 under Hörners expedition till Lop-nor. Han kände genast igen platsen.

Ett par av våra roddare hade grävt en grop mitt i huset utan att finna något. Jag förbjöd genast all vidare grävning. Ingenting fick röras, inte ens den minsta pinne fick medtagas till bränsle. Vi stannade omkring en timme, som jag behövde för att göra en skiss av platsen med alla dess detaljer. Chen tog några fotografier och mått.

Vi fingo nu en värdefull konnektion med Chens förra karta och visste att Altmisch-bulak låg på 27 km:s avstånd i NNV.

Kl. 11.15 lade vi åter ut och styrde kurs tillbaka till läger 79, där våra saker fördes ombord, varefter kursen styrdes mot sydväst. Så mycket var nämligen tydligt, att ruinen låg vid ett dödvatten utan fortsättning mot nordost. De deltaarmar som förde Kumdarias vatten till Lop-nor, måste finnas längre söder ut.

Åter gledo vi förbi den egendomligt formade obelisk eller stele vi sett dagen förut — nu på större av-

stånd. Från sidan liknade den en av de grandiosa propyléerna vid ingångsporten till Xerxes palats i Persepolis.

Vi äro åter på öppen sjö, men glida ofta förbi gula vassöar, som sticka upp ur det klara, malakitgröna

Mesaön söder om T'u-ken.

vattnet. Vår riktning är mot nordväst och norr. Vi komma in i en labyrint av småöar och vassbestånd. Kl. 2 ha vi 22,1° i luften och 15,0° i vattnet. Om babord synes en ö med bränsle. Vi styra dit och hämta ett större förråd av torra tamariskgrenar och stammar. Sedan fortsätta vi åt norr och landa i skymningen. En jardang har plan yta, lagom bred för tältet. På alla sidor utom den sydvästra är den begränsad av lodräta stup, 2 till 3 m. djupa. Man får därför vara försiktig om man i mörkret går ut och tittar på stjärnorna!

Då vi väl kommit i ordning i detta läger, n:r 80, kallade jag roddarna till mig.

De hade själva bevittnat hur Yew, Kung och Effe med personbilen och en lastbil den 27 april hade styrt öster ut för att över Altmisch-bulak söka uppnå Tunhwang. Nu gällde för oss att få veta om bilexpeditionen passerat öster ut och kommit tillbaka med kurs på bilarnas ståndläger, n:r 70. Det uppdrag jag därför gav tre roddare, Apak, Hajit och Ismail, var att i dagningen nästa morgon gå i rak linje mot NNV till bergsfoten, men vända om till oss så snart de funnit bilspåret. De skulle vidare avgöra om spåret förrådde att bilarna kommit tillbaka eller icke. De fingo med sig en vitröd signalflagga, som ifall bilarna icke återkommit skulle sättas fast i själva spåret, samt en tom konservburk, i vilken vi lagt brev från Chen och mig, berättande att vi lågo vid närmaste vatten 10 km. öster om Lou-lans meridian. Vi bådo de våra att efter sin återkomst till ståndlägret n:r 70, sända personbilen för att hämta oss. De tre spejarna hade order att återvända till oss på kvällen samma dag.

Just då Chia Kwei skulle servera vår middag, utbröt en häftig ONO storm. Man hörde kastrullock och tallrikar skramlande flyga sin kos. Roddarna packade ihop sina grejor och sökte sin tillflykt i en djup sänka mellan ett par jardangs. Vårt tält stagades med ett par kistor, mjölsäckar och lerblock. Den trogne hunden Tagil rullade ihop sig i en sänka där han hade lä.

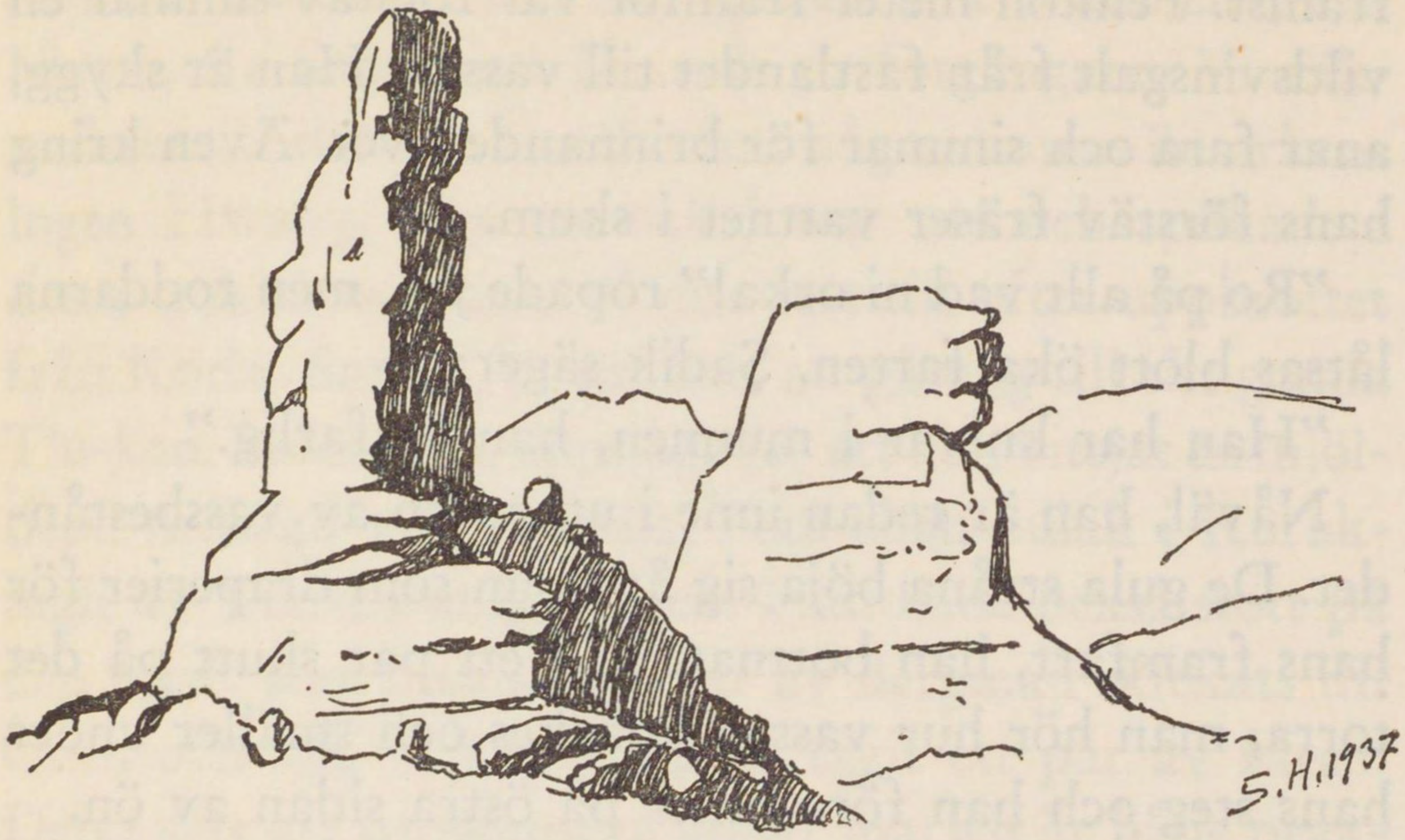

Mesakolonner, utsikt mot NO den 8 maj.

På morgonen den 10 maj gjordes två enkelkanoter i ordning. Den större hade tre roddare och bestegs av Chen, den mindre tog jag med två roddare. Vi styrde mot NNO, hade fastland och mesas till vänster, ett virrvarr av jardangs och vassöar till höger. Vår avsikt var blott att göra en exkursion till Chens läger 106 på Hörners expedition och sålunda få ännu en konnektion med hans karta.

Dagen var härlig, en lätt nordostlig bris kom vattenytan att forma sig till solglittrande böljor. Vattnet är grönt och sticker livligt och färgmättat av mot de grågula jardangs och de svagt i rött gående mesas.

Vi glida genom en knappt 20 m. bred kanal mellan fastland till vänster och en tät vassö till höger. Med enkelbåt och två kraftiga roddare blir farten mycket stark och skummet fräser kring bogen. Min kanot går

främst. Femton meter framför vår förstäv simmar en vildsvinsgalt från fastlandet till vassen. Han är skygg, anar fara och simmar för brinnande livet. Även kring hans förstäv fräser vattnet i skum.

”Ro på allt vad ni orka!” ropade jag, men roddarna låtsas blott öka farten. Sadik säger:

”Han har knivar i munnen, han är farlig.”

Nåväl, han är redan inne i utkanten av vassbeståndet. De gula stråna böja sig åt sidan som draperier för hans framfart, han bottnar, är i ett par skutt på det torra, man hör hur vassen knäckes och smäller under hans steg och han försvinner på östra sidan av ön.

Vid foten av en mesa står en antilop och tittar. Han är så stilla som om han vore uppstoppad och hörde till ett museum. Men i nästa ögonblick spritter han till och försvinner i en korridor mellan mesan och en lerkulle.

Tamarisker och vass tittar upp ur vattnet. Här är hänförande! Jag sitter med nakna armar och smeker de friska, lekfulla vågorna. Det farvatten vi följt under en halvtimme, når sitt slut och begränsas i norr av fastland. Där gå vi i land och Chen finner lätt platsen för sitt läger 106 från de första marsdagarna 1931. I dess närhet reser sig en mesa, på vars krön jag går upp för att rita ett panorama.

Medan jag är sysselsatt därmed kommer roddaren Ali med andan i halsen och rapporterar att han funnit färska spår av två ryttare som på stora hästar styrt kosan mot nordost. Han är övertygad om att det är spejare som äro ute och söka efter oss. En stund senare

berättar Sadik att han sett spåren av två kameler, två hästar, tre åsnor, sju får och en fotgängare. Vi räknade ut att det inte kunde vara någon annan än arkeologen Hwang, som nu också var ute och spökade i dessa trakter och som vi inte sett till efter uppbrottet från Korla. Sannolikt var han nu på väg till sitt gamla T'u-ken. Sedermera uppdagades att han vittjat en mjöldepå nedlagd vid en källa, Nan-chan-bulak i Kuruktagh av Tun-hwanggruppen. Han hade också stött på den herde som med några får av Bergman skickats till Chen och mig och helt enkelt tagit ett par av fåren. Detta sätt att proviantera under marsch är både praktiskt och bekvämt, men kan vara ödesdigert för dem, som bli berövade sina förråd.

Vi gå ombord och styra hemåt. I den nedgående solens sken ter sig mesalandskapet i sydväst fantastiskt, imposant och overkligt. Där äro sovande hundar, lejon och drakar, där äro sagoslott, fästningar och torn. Strax före kl. 6 glida vi in i den djupa skuggan från en hög mesa. Vi landa, gå upp på dess krön och jag ritar åter ett par utsikter av denna underbara blandning av vårgrönt vatten och av vinden modellerade jardangs och mesas.

I skymningen äro vi hemma. Kl. 7 höras rop i norr. Gagarin avlossar ett par signalskott och en eld tändes på krönet av en jardang. Roddarna besvara ropen gång på gång. Men nu är det tyst i norr. Först kl. halv nio uppenbara sig de tre spejarna i lägret och kallas genast till mitt tält.

Apak berättar. De hade gått 80 li då de, närmare bergen än sjön, kommit på spåret av en lastbil och personbilen gående mot öster. Det senare bilspåret låg strax till vänster om det förra. Marken var så hård, att spåret ej var tydligt, men de följde det en bit åt öster, där marken blev mjukare och där man tydligt kunde se att bilarna *endast* gått mot öster och således ännu icke återvänt från Tun-hwang. "Sajen" var hård ända till 15 li från läger 80. De hade sett samma spår av en karavan som vi vid Chens läger 106. Och de hade överraskat nio vilda kameler, därav en jätte, vilka flytt mot bergen. Flaggan hade de planterat i spåret och förankrat depeschburken inom en ring av stenar.

Hela rapporten, som framfördes med tvärsäker ton av Apak, lät fullkomligt sannfärdig. De båda bilarna hade sålunda en av de sista dagarna i april eller början av maj passerat öster ut på sin spaning efter en körbar väg till Tun-hwang. Min dröm hade ju varit att den gamla Sidenvägen, som i 1,600 år varit ur bruk och som från egentliga Kina lett över Tun-hwang, Lop-nor, Lou-lan och Kum-daria till Kaschgar, skulle återupplivas och öppnas för biltrafik.

Att Yew, Kung och Effe icke hade återvänt ännu föreföll Chen och mig underligt, men kanske de stannat några dagar i Tun-hwang under försök att få bensin och motorolja från Anhsi, där det tysk-kinesiska flygbolaget Eurasia hade en av sina depåer på luftvägen mellan Shanghai och Urumtji. Jag bävade dock för det ansvar jag bar för de åtta resenärernas liv. Om

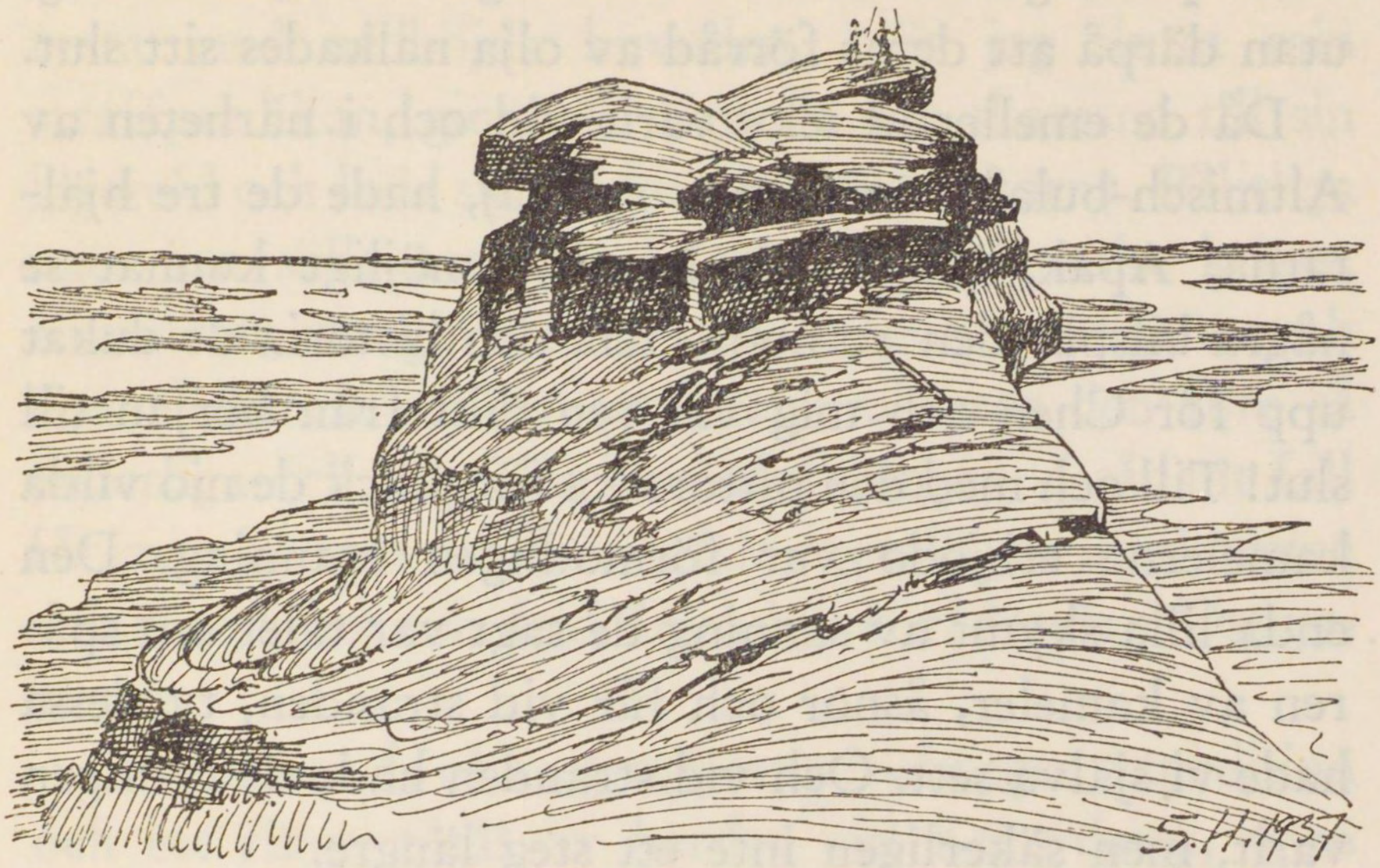

Utsikt mot SV från en mesa. Den 10 maj.

lastbilen halvvägs tagit obotlig skada eller om vattenförrådet blivit uttömt, så vore de resandes liv icke mycket värda i denna rysliga ökentrakt, där jag år 1901 gått elva dar utan att finna en droppe vatten och där Hörner och Chen förgäves sökt efter vatten i fjorton dagar.

Våra farhågor voro sålunda fullt berättigade, men, så som det efter återkomsten från Lop-nor visade sig, alldeles onödiga. Yews och Kungs bilgrupp hade på vägen genom bergen till Altmisch-bulak mött så stora terrängsvårigheter, att de först den 13 maj hade lyckats att nå "De 60 källorna" (Altmisch-bulak). De hade nått platsen från nordväst och samma dag, den 13, återvänt mot sydväst tillbaka till ståndlägret n:r 70. Deras återtåg berodde icke på terrängsvårig-

heter på vägen öster ut i riktning mot Tun-hwang, utan därpå att deras förråd av olja nalkades sitt slut.

Då de emellertid icke varit vid och i närheten av Altmisch-bulak förrän den 13 maj, hade de tre hjältarna, Apak, Hajit och Ismail, omöjligt kunnat se några bilspår den 10 maj! Hela den historia de dukat upp för Chen och mig var ren dikt från början till slut! Till och med den pittoreska färgklick de nio vilda kamelerna erbjödo var förmodligen osanning. Den enda lilla skymt av sanning de sagt var talet om spåren av kameler, åsnor och får vid stranden, ty dessa hade vi själva sett. Och vid stranden hade de tydligen varit, men säkerligen inte ett steg längre.

Deras funderingar kan man tänka sig. De nådde slutet av vattnet då solen redan stod högt och dagsvärmen började. Då ha de resonerat som så: "Vad i den evige Allahs namn skall det tjäna till att gå fram och tillbaka genom denna rysliga öken en hel dag! Vi stanna här vid stranden och dricka oss otörstiga av det friska sötvattnet och sova, sova, sova. Vi säga 'Tura' (herrn) att vi sett spåret och vi kasta bort flaggan och burken. Tura kan inte kontrollera oss och vi få vår belöning för det glada budskapet att spåret funnits. Då solen sjunker gå vi tillbaka till Turas läger och rapportera."

Så skedde också. När jag sedermera fått besked att bilarna passerade tre dagar efter de tre hjältarnas fingerade promenad, kallade jag dem till mig och gav dem namn av skälmar och lögnare och förklarade att

de skulle gå miste om en tilltänkt belöning. De sutto tysta med nedböjda huvuden. När jag slutat min straffpredikan, gingo de tigande och skamsna till sin lägereld och lade sig. Sådana äro östturkarna. Pålitliga män äro sällsynta bland detta folk. Kanske kriget, rövarlivet, utsugningen av genomtågande tunganer och den allmänna osäkerheten demoraliserat den förr så hederliga och vänsälla lantbefolkningen. I sådant fall får man hoppas att deras goda egenskaper återkomma sedan ordning och frid ånyo blivit rådande i Östturkistan.

Oberäknat de olika grupperna i vår egen expedition och ett ringa fåtal av herdar vid Kum-daria, voro Chen och jag och våra tio roddare och Gagarin ensamma i Lop-landet. Vi räknade ut att våra närmaste grannar voro: i NV Singer, där Abdu Rehims bror bodde, 141 km. från vårt läger, i SSV Miran på 192 km., i VSV Tikenlik på 212 km., i SV Tjarkhlik på 260 km., i norr Turfan på 262 km., i NO Hami på 376 km., i OSO Tunhwang på 420 km. och i SO Bulungir-nor på 442 km. Förenar man på en karta alla dessa orter med raka linjer, så får man ett högst betydande flak av Centralasien, eller omkring 200,000 km.^{2}, inom vilket vi praktiskt taget voro de enda människorna. Detta område är nästan lika stort som hälften av Sveriges rike. Asien har en areal av 44 miljoner km.^{2} med något över tusen millioner invånare eller 23 per km.^{2}. Det ökenbälte där vi nu befunno oss, utgjorde en tvåhundratjugondedel av hela

Asien och var befolkat av ungefär hundra människor. Vore hela kontinenten lika glest befolkad som vår öken skulle dess folkmängd uppgå till blott 22,000 personer eller lika många som i Karlstad.

Av vår expedition voro Chen och jag den längst åt öster framskjutna gruppen. Och nu hade vi gjort lägret n:r 80 till vårt ståndläger, varifrån vår framstöt mot Lop-nor, Den vandrande sjön, skulle utgå.

Utsikt mot SO från läger 80 den 13 maj. Bisarra jardangåsar på stränderna av nyckfullt formade sjöar.

FÄRDEN TILL LOP-NOR

Den 11 maj vaknade vi vid hård nordöstlig blåst, 12,5 m. i sekunden. Nattens minimum hade varit högre än förr eller 18,2°. Kl. 2 steg temperaturen till 33,3° och vattnet var uppvärmt till 18,3°. Dagen var förlorad. På sjöar och vikar fräste de vita skummande vågorna. Våra farkoster lågo förtöjda långt inne i vassen, där sjögången dämpades. Stoft av flygsand smattrade mot tältet, som hotade att slitas loss. I en djup, grottliknande skreva mellan jardangs, inredde Chia Kwei och Gagarin köket, proviantupplaget och sin egen lya. Kl. 8 på kvällen var vindstyrkan uppe i 17,5 m. och temperaturen ännu 27,8°. Av häftiga vindilar blåstes ljuset ut gång på gång. Det var för varmt att ligga i sovsäcken, man lade sig vackert ovanpå. Hela det inre av tältet täcktes av fint, gult stoft.

Även följande morgon blåste det hårt, nära 14 sekundmeter. Vi måste beväpna oss med tålamod. De olika rollerna för våra närmaste planer fördelades på manskapet. Apak, Hajit och Haschim skulle den 13 maj gå till Bergmans läger med brev och order att skicka personbilen till oss — för den händelse att den återkommit från Tun-hwang. Om de mötte den herde vi beställt, skulle Haschim vända om med honom för att visa vägen till vårt läger n:r 80. Apak skulle följa

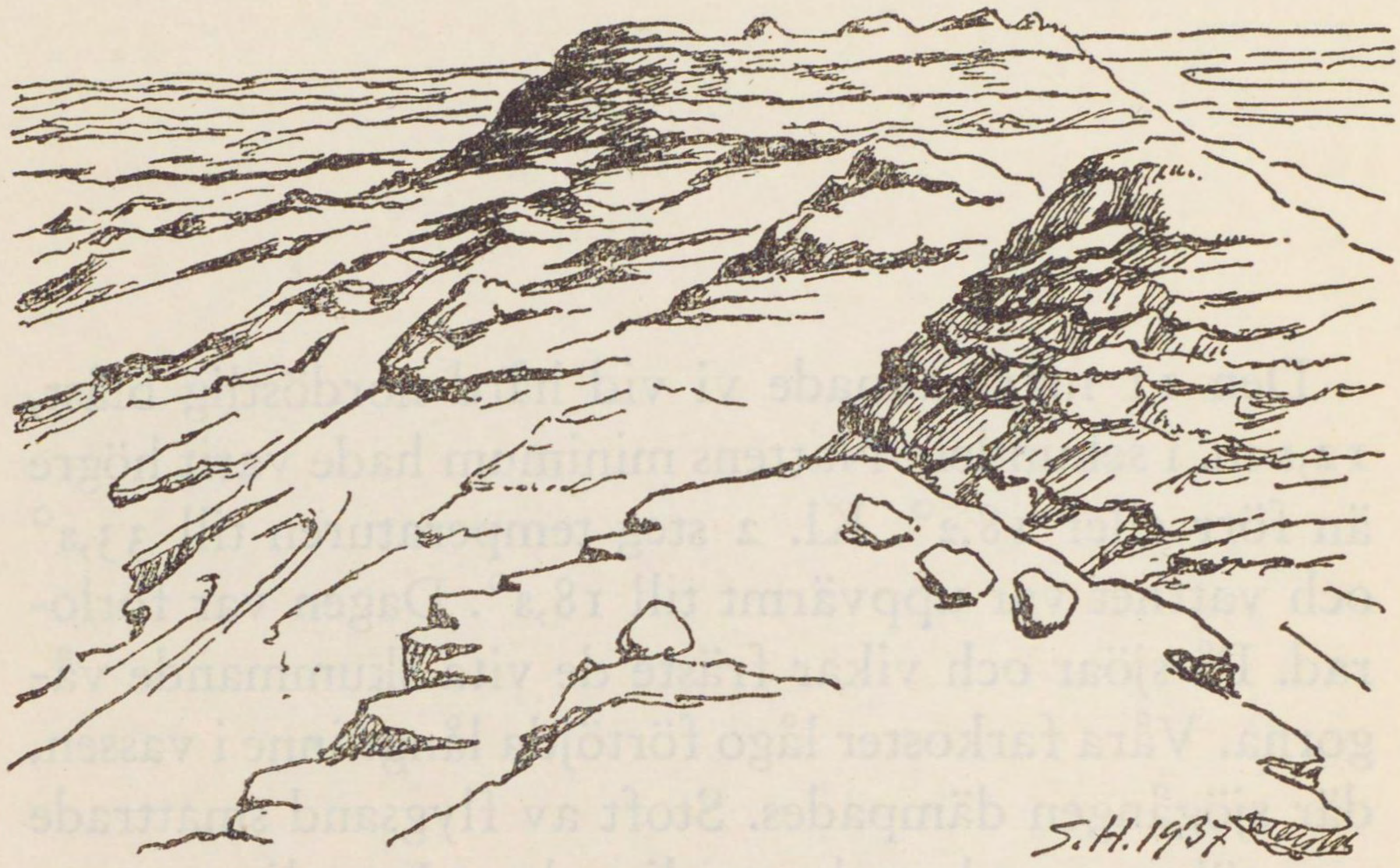

Mesor vid läger 77.

med bilen tillbaka, likaledes för att visa vägen. De tre männen fingo bakat bröd för sin vandring.

Musa, Tokhta, Ismail och Gagarin hade order att ligga kvar i läger 80. Där lämnades också hunden Tagil. Chen och jag och vår kock Chia Kwei hade denna gång blott två dubbelbåtar med 26 däcksplankor — 12 lämnades. Våra roddare voro Sadik, Babeddin, Rozi och Ali. Vi hade 150 gin rostat och orostat mjöl och all nödig proviant för ett par veckor. Fem renkokade bensindunkar togos med i och för transport av sötvatten för den händelse att vi förirrade oss på den salta sjön Lop-nor. Underligt nog hade våra män aldrig hört talas om Lop-nor och blevo något modstulna när de hörde att den är 2 1/2 gånger större än Baghrasch-köl, det största ”hav” de kände till.

Hela natten tjöt stormen. På morgonen den 13 beslöto vi dock att trotsa vind och vågor, lade ut och höllo oss så mycket som möjligt i lä. Men när vi nått den ö där vi för ett par dagar sedan samlat tamariskved, hade vi i öster och sydost väldiga vattenytor med en sjögång som var för kraftig för kanoterna. Vi landade vid ön och funno en väl skyddad hamn mellan jardangs och vass. De fyra roddarna samlade bränsle. Vi väntade och hoppades att vinden skulle mojna. Men hela dagen förgick.

Den 11, 12 och 13 hade vi förlorat för storm, och den 14 insveptes hela landet i en ogenomtränglig dimma. Mörk och dyster kom den rullande från söder som gigantiska madrasser och bolstrar och två timmar senare gick vinden över på sydväst. Men dimman för-

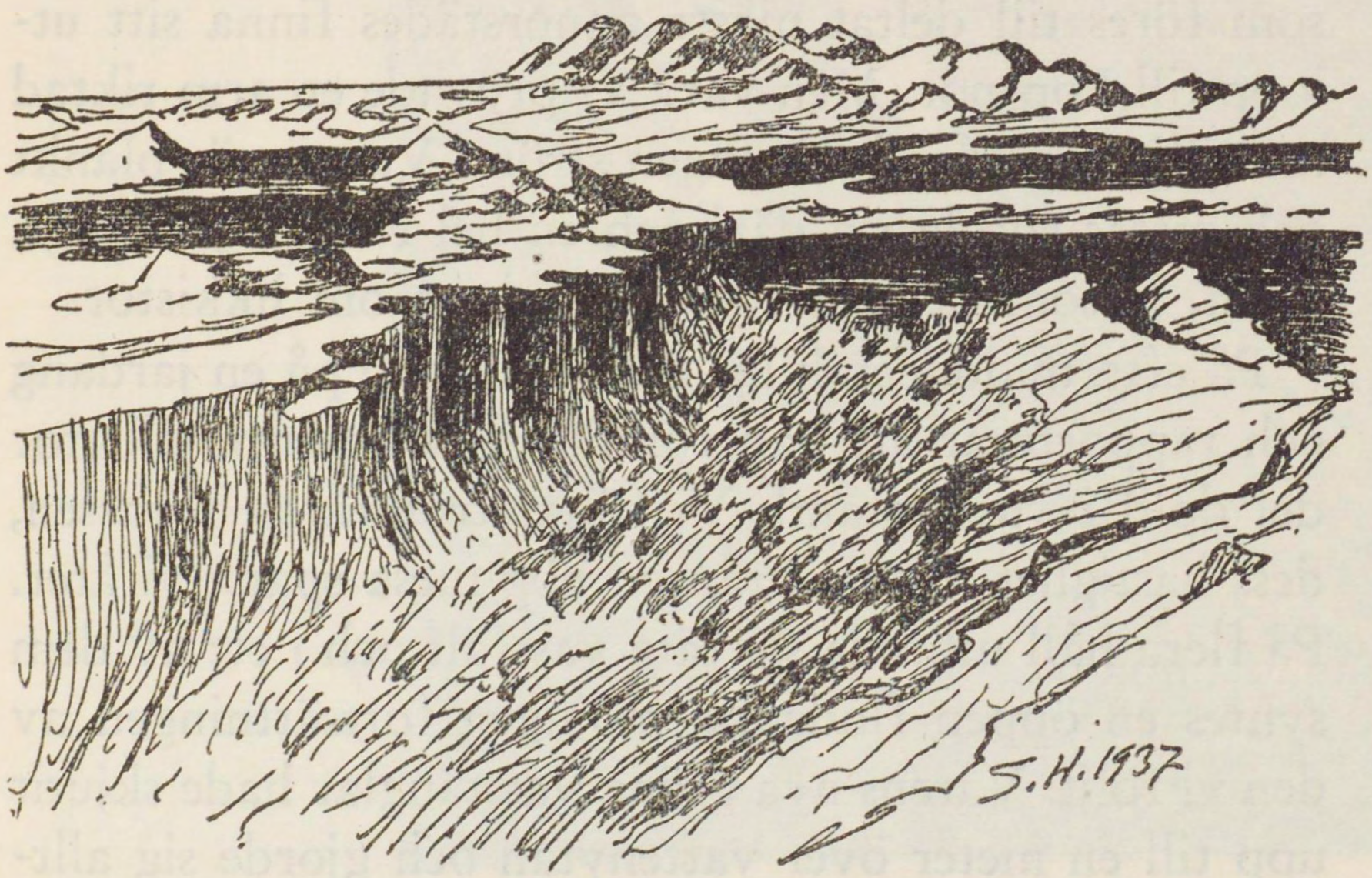

Småsjöar i mesalandskap. Utsikt mot NNV den 13 maj.

drevs icke därav. Allting insveptes i en veritabel londonfog. Av sjön syntes blott ett hundratal meter i vår närhet. En högst fantastisk tavla omgav oss. Sjön var grågrumlig, stoftdimman vilade därpå och ur töcknet skymtade vassbestånden. Ett par regnstänk föllo och kl. 1.30 började ett friskare regn som räckte en timme. Men nu var det lugnt och skymningen sänkte sig över nejden. Vi voro så nära läger 80 att vi hörde de kvarlämnades sång på kvällen.

Under natten föll åter ett häftigt regn av kort varaktighet. Men solen gick upp på en klarblå himmel och vi lade åter ut för att speja efter den krångliga vattenvägen till Lop-nor. Från en hög mesa upprullade sig åter en av dessa fenomenala utsikter över Lop-deltats land. Den sjö, vid vars nordöstra strand fortet T'u-ken är beläget, slutar som en säck. Allt vatten som föres till deltat måste annorstädes finna sitt utlopp till Lop-nor. Men var? Vi prövade en arm riktad mot SO, men den hade ingen ström. Vattnet är blankt och mesas spegla sig däri och en hel rad av jardangs, vilka, liksom så ofta förut, påminna om likkistor.

På eftermiddagen kilar Babeddin upp på en jardang och rapporterar att han funnit en strömarm, till stor del dold i vassbestånd. Vi följa strömfåran i vassen, dess hastighet tilltar. Från en hög mesa spana vi åter. På flera håll utbreda sig täta vassfält och i ett av dem syntes en öppen flodgata, möjligen fortsättningen av den vi följt. Vårens nya gröna vasstänglar hade skjutit upp till en meter över vattenytan och gjorde sig alltmera gällande i den halmgula vassen från förra året.

Chen foto.

Kum-darias delta 15 maj 1934. Utsikt från krönet av en mesa.

Chen foto.

Kum-darias delta 15 maj 1934. Utsikt från en mesa.

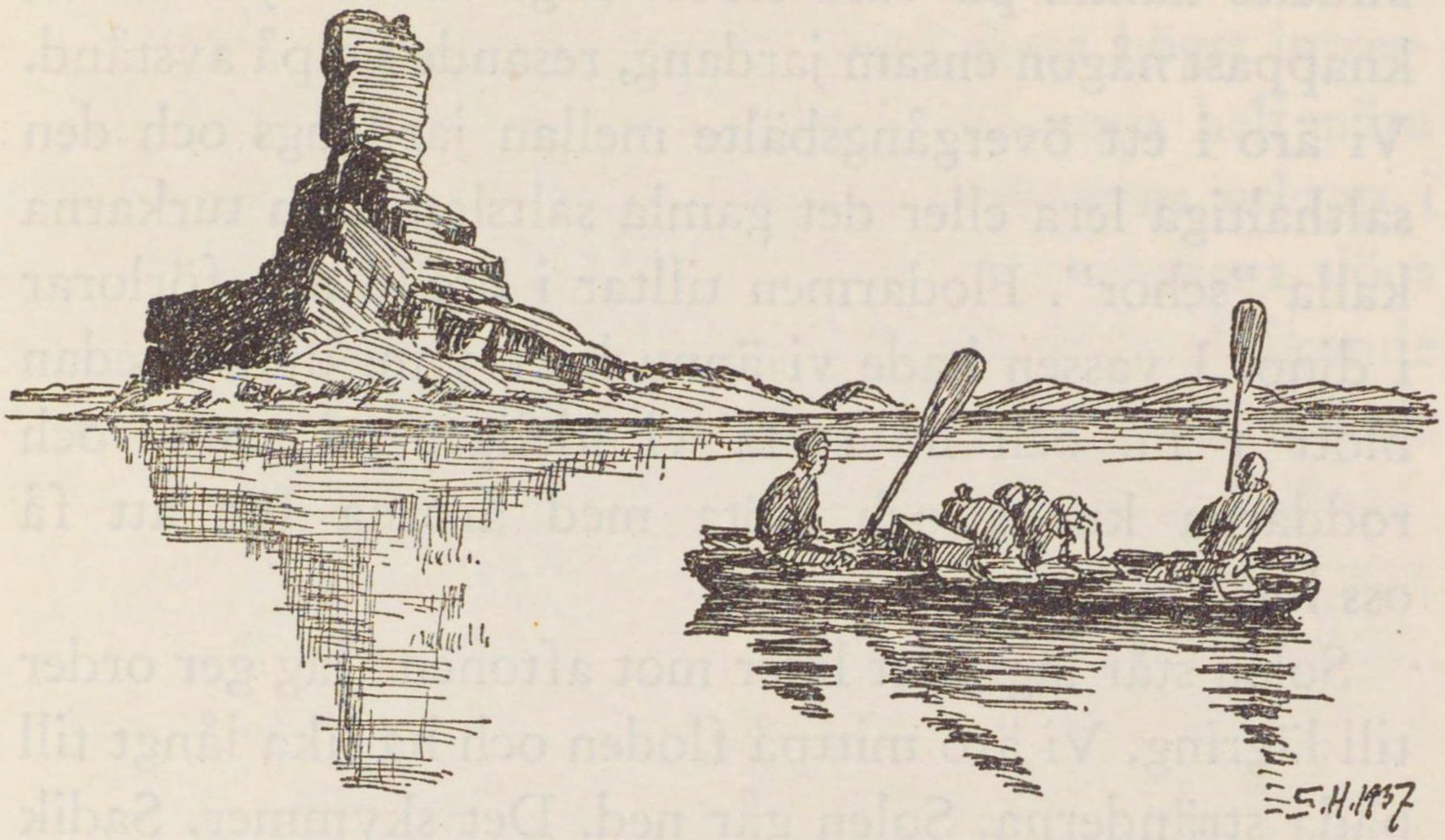

Pelarformig erosionsrest på en liten ö den 15 maj.

Tamariskerna stodo friska och grönskande. Fiskar slogo i vattenbrynet och sjöfåglar voro allmännare än hittills.

Vid sextiden rodde vi genom allt tätare vass, som nu vanligen döljer de fasta lerstränderna. Dock synas här och var långa pirer av slam, avlagrat av höstens högvatten.

Farvattnet blir allt bredare, ända till 120 och 150 m. Två örnar betrakta oss uppmärksamt. Måsar och tärnor sväva över oss och över vassen kvittra småfåglar. Ett par gånger lyfta flockar av änder. Naturen blev mera levande än förut. Här nere hade sötvattnet från Kum-daria med större energi genomfört sin livgivande mission.

Men efter en stund glesnar vassen och upphör slutligen nästan alldeles. Nu ligga de mörka lerstränderna

alldeles nakna på våra sidor. Inga mesas synas mer, knappast någon ensam jardang, resande sig på avstånd. Vi äro i ett övergångsbälte mellan jardangs och den salthaltiga lera eller det gamla saltslam som turkarna kalla "schor". Flodarmen tilltar i bredd och förlorar i djup. I vassen hade vi ännu haft 3 m. djupt, sedan blott 1 m. och nu stöta vi ideligen på grund och roddarna knoga och stöta med årorna för att få oss loss.

Solen står lågt, det lider mot aftonen. Jag ger order till lägring. Vi äro mittpå floden och ha lika långt till båda stränderna. Solen går ned. Det skymmer. Sadik försöker få min båt till vänstra stranden. Omöjligt. Försöker den högra. Lika grunt överallt! Det mörknar. En liten månskära är uppe men har ingen lyskraft.

Vi vända och styra uppåt mot strömmen igen, men fastna på grund. En frisk aftonbris sticker upp, den nyss spegelblanka flodgatan splittras till småböljor, som melodiskt plaska mot kanoterna. Vi försöka åt väster, åt söder — lika grunt överallt. Och nu tätnar mörkret. Men hur de stöta och vricka nalkas vi dock slutligen högra stranden och landa på tegelhård schormark, där inte ett strå växte och inte en pinne av drivved hade strandat. Med möda funno vi en jämn yta stor nog för tältet. En däcksplanka offrades till aftonelden och matlagningen. Detta var vårt läger n:r 82 och härifrån skulle den sista framstöten utgå mot den vandrande sjön.

Då man steg ut ur tältet på morgonen den 16 maj, kunde man äntligen orientera sig i detta högst intressanta och egendomliga landskap. Vi voro helt nära Kum-darias eller dess förnämsta deltaarms utlopp i Lop-nor och i sydost utbredde sig den ryktbara sjöns nordligaste del som en havsvik. Måsar flögo skrikande över tältet och floden, uppskrämda eller förargade över människors ankomst till deras fridlysta fiskvatten. De bidrogo till illusionen av en havskust. Ingen vegetation inom synhåll — dött och ödsligt överallt.

Det blåste friskt och åter måste vi vänta. Men under tiden gjordes allt i ordning till uppbrott. Chen och jag skulle med två roddare färdas i den största kanoten, i två av de mindre, som fördes av var sin roddare, hade vi proviant, två dunkar sötvatten och pälsar. Tältet medtogs icke, det lämnades vid läger 82, där Chia Kwei, alldeles ensam, hade att avvakta vår återkomst. Ett får slaktades och köttet medtogs.

Vår plan var att ro ut på sjön, följa dess östra strand mot söder, korsa den södra stora bassängen och ro tillbaka norr ut utmed västra stranden. Våra män trodde sig om att kunna ro oss 50 km. om dagen i lugnt väder. Överföllos vi mittpå sjön av storm, så vore vi förlorade. Enligt Hörners och Chens undersökningar voro stränderna så långgrunda och så sanka, att det sannolikt vore omöjligt att landa. Vid nattlägren skulle vi därför binda ihop de tre kanoterna och sova i dem. Min önskan var att utröna om nya Lop-nor förändrat form på tre år och om dess kartbild nu vore en annan

än då Hörner och Chen gjort sin karta. Nu då sommaren var i antågande och allt mindre vattenmassor genom Kum-daria dagligen fördes till sjön, kunde man gissa att Lop-nor förlorat i omfång, ty Hörner och Chen hade varit där på vintern sedan höstens högvatten fyllt sjöbäckenet.

Vid middagstiden mojnade vinden, vi togo farväl av den enslige Chia Kwei och styrde utför den grunda floden. Då vi nu gingo med enkelkanoter och lätt last, klarade vi grunden — med talrika bottenskrapningar — och styrde mot sydost.

Kl. 1.45 gledo vi ut på sjön, vars stränder ryckte tillbaka. Vi höllo kurs mot SSO till en mörkare udde vid östra stranden, men tvingades av det grunda farvattnet gång på gång ur kursen.

Vilken sagolik stämning råder icke här ute på denna fridlysta sjö, på vars vatten en båt aldrig förut glidit fram! Det är nu alldeles kavlugnt, vattenytan ligger som en spegel. På avstånd simma änder. Måsar och andra sjöfåglar höja sina varningsskrik. I sydost synes en rad av svarta bullar, tydligen ojämnheter på en pirformig landtunga. Till följd av luftspegling tyckas de sväva över horisonten, ett fenomen som vi så väl kände från Gobiöknen. Rakt i söder och sydväst är horisonten absolut ren och fri. Där beröra himmel och vatten varandra alldeles som på öppna havet. I SSO ser det ut som om en rad av Zeppelinare vore på flykt över Lop-nor. I SO, på närmare håll, avteckna sig svarta upphöjningar, till formen liknande ryttare, be-

Utsikt mot SV från läger 81. Den vildaste jardangskulptur med skarpt solbelysta ytor. I bakgrunden skönjes ett par mesor.

tande boskap och kameler. Men deras enda rörelse är en dallrande vibration framkallad av den uppvärmda, stigande luften.

Ju längre söder ut vi komma desto grundare blir vattnet. Babeddin och Ali gå till fots och släpa kano-

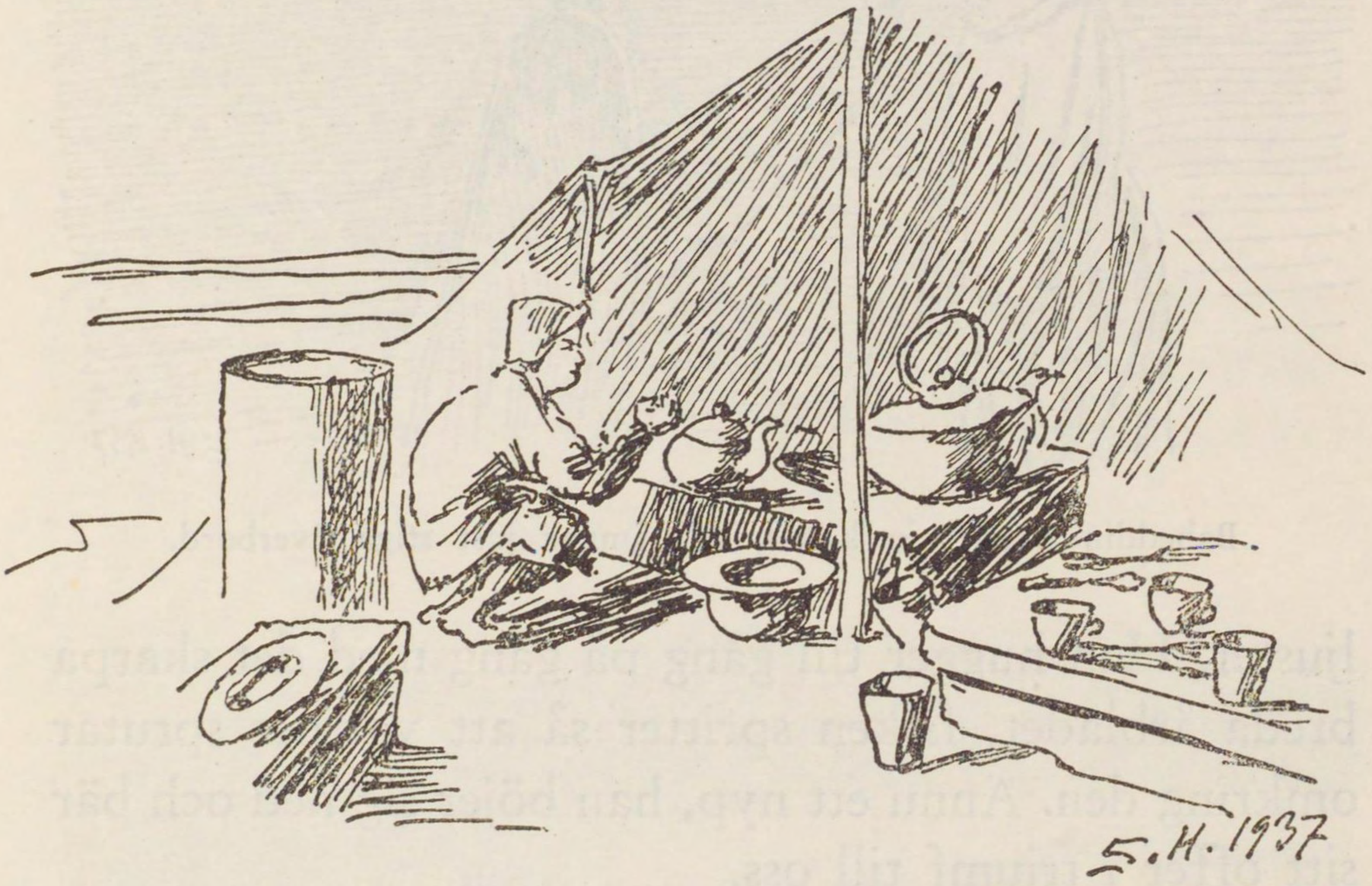

Den ensamme Chia Kwei och hans kök, där han fick vänta medan vi rodde till Lop-nor.

ten efter sig, de båda andra männen, som lämnat sina farkoster på grund, skjuta på bakifrån. Svarta strimmor virvlas upp efter båtarna. Solen glöder, det är bländande ljust, vattnet lyser opalfärgat och stålgrått i väster, men rent marinblått i söder och öster.

Förgäves söka vi efter en djupare ränna. Vi hålla mot väster. Babeddin får upp en fisk, som han springande förföljer med åran lyft över sitt huvud likt ett

Babeddin släpar sin kanot, Ali ämnar just stiga överbord.

ljuster. Han hugger till gång på gång med det skarpa breda årbladet, fisken spritter så att vattnet sprutar omkring den. Ännu ett nyp, han böjer sig ned och bär sitt offer i triumf till oss.

Underliga fiskar! De måtte stå och sova i solskenet. En av dem väl en meter lång, blev tydligen väckt av min båt, ty han smällde till dess sida med stjärten och kilade sin väg.

Kanoterna hoppa, hugga och knycka mot bottenslammets ojämnheter, tvärstanna och knycka åter. Ibland släpas de över decimeterdjupt vatten. Det översta lagret av sediment är gult, från 2 till 7 mm. mäktigt, vilande på ett något tjockare skikt av svart sediment, som måste ha funnits här då vattnet för 13

år sedan kom tillbaka. Det såg därför ut som om det gula lagret av i medeltal 5 mm. hade behövt 13 år för att avsätta sig.

Men aftonen är nära, solen går ned och dess avsked från jorden skänker oss ett praktfullt skådespel, omöjligt att skildra i ord. I sydost är allting stålblått och mellan himmel och jord kan man icke skönja horisontens gränslinje. Solen vilar på en bädd av röda, gula, violetta och vita skyar och ett varmt purpursken breder sig över sjön i väster.

Svetten lackar om männen där de gå och släpa kanoterna över den sega, sugande bottnen tills de äro dödströtta. Under sedimenten ligger ett skikt av hårt kristalliserat salt som gör deras fötter ömma.

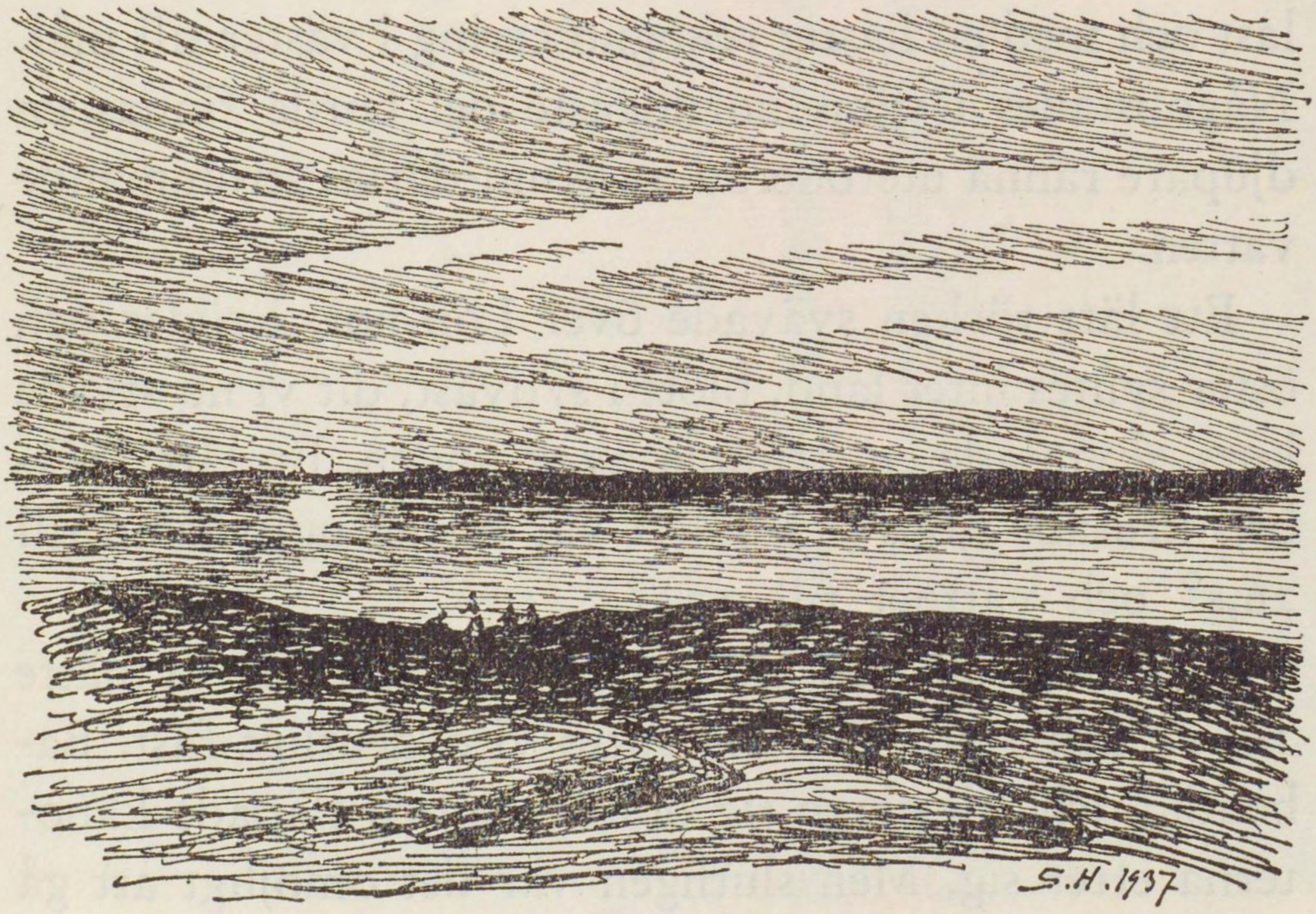

Läger 83, utsikt mot väster.

Vi ändra kursen mot nordost till den närmaste ön och passera 3 dm:s vatten, där roddarna åter kunna gå ombord och begagna årorna. I mörkningen landa vi på denna okända kust, en miniatyrö av hård saltmark med rostbrun skorpa, där icke ett strå växte. Här drogos kanoterna i land och vi slogo läger.

Sex plankor lades ut på marken till underlag för Chens och min bädd, vilka vilade på kanfas och filtar. Babeddin lagade den fångade fisken och brynte schislik över glöd. Vi hade en fridfull natt med 11,7° minimum. Måsarna skreko över oss och stjärnorna tindrade klara.

Dagordern för den 17 maj lydde att de två små lätta kanoterna skulle hållas redo och ros av Babeddin och Ali med Chen i den ena och mig i den andra utan last och med en hastig rekognoscering i väster till mål. Någonstädes i sjöns nordligaste del borde finnas en djupare ränna uteroderad av Kum-darias strömmande vatten.

Ett lätt töcken svävade över Lop-nor, i söder och öster syntes intet land, blott i sydväst, dit vi nu styrde kurs, skymtade en strimma av stranden. En lätt SSO-bris krusade sjöns yta. Kl. 2 var luften uppvärmd till 26,5° och vattnet till 27,8°.

Åt väster var sjön lika grund som åt öster. Vi mätte 19, 14 och 7 cm. och där sutto vi ordentligt fast. Babeddin och Ali gingo sig ömfotade och släpade kanoterna efter sig. Men slutligen var det omöjligt att gå vidare åt söder. Vi gjorde halt och skickade männen

Praktfullt glödande aftonrodnad iakttagen från lägret 83 på en liten ö i ”Den vandrande sjön”.

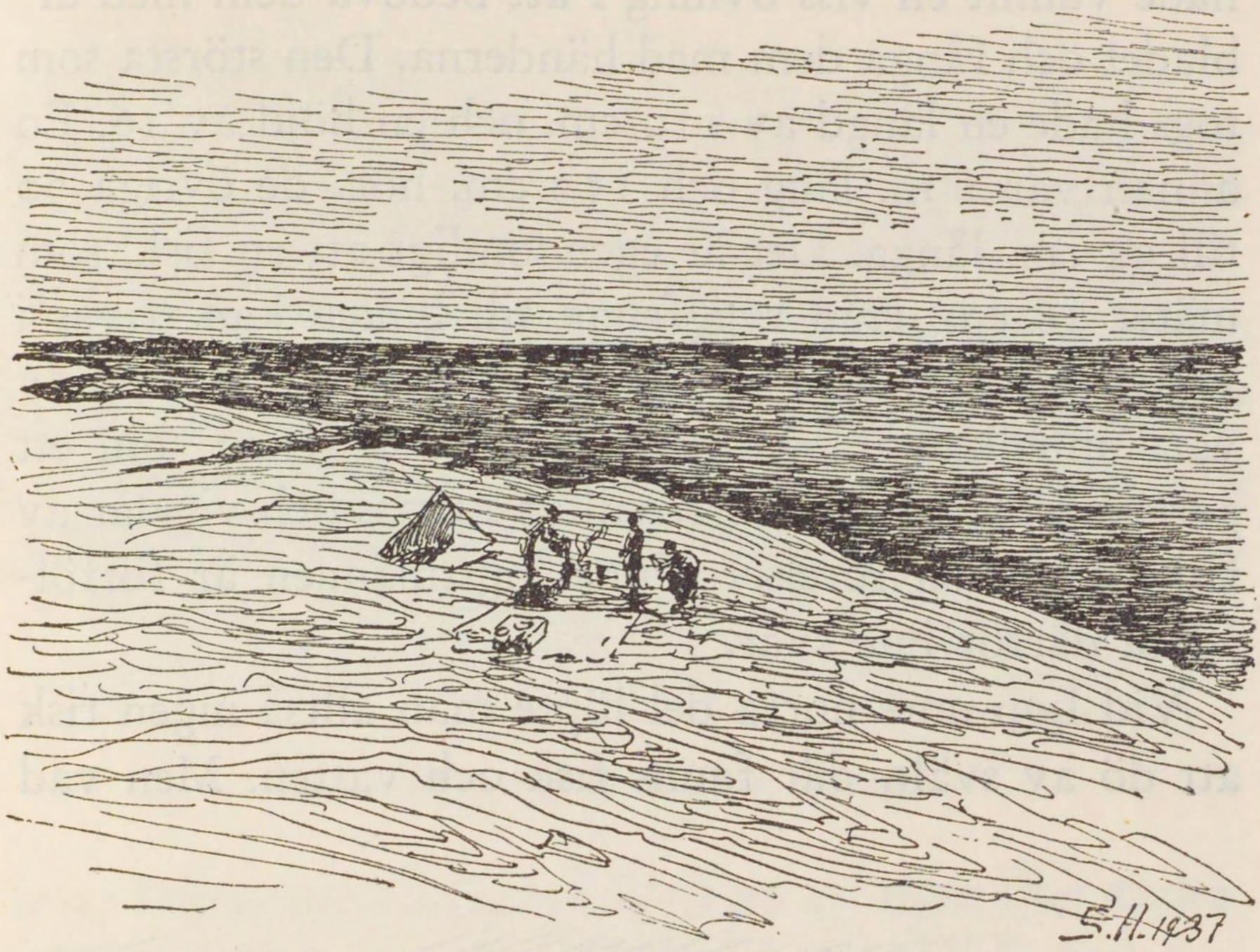

Utsikt över Lop-nor från läger 83, den 18 maj. I söder synes intet land.

till fots mot söder för att spana efter en farled. Det såg ut som om de gingo på vattnet. Efter deras steg virvlas slammet upp svart som bläck.

Vid rastplatsen fotograferade vi och undersökte åter bottenslammet. Det översta, gula flodslammet bildade ett 5 mm. tjockt skikt, som vilade på ett 10 mm. mäktigt lager av svart slam. Under detta låg ett 20 mm. tjockt skikt av grövre sand och under detta ett 80 mm. mäktigt lager av kristalliserat salt. På sina ställen var saltet ändå mäktigare.

Och ändå är sjön söt i sin norra del! Dess salthalt av 0,3 % var i alla händelser knappast märkbar för smaken. Och här trives fisk i massor. De båda männen

hade vunnit en viss övning i att bedöva dem med årbladet och fånga dem med händerna. Den största som togs hade en längd av 110 cm. och en höjd av 16. En annan var 1 m. lång och 15,5 cm. hög, de övriga 90 till 94 cm. långa. Det är egendomligt att en fisk, som mäter 16 cm. från ryggfenan till buken kan trivas i vatten med 20 cm:s djup. När den skrämmes upp av vårt annalkande, ser man ibland ryggfenan som ett periskop över vattenytan vilken krusas och virvlar av fiskens snabba rörelser. För fångstmännen är förföljelsen därför inte svår.

Vid Lop-nors norra del löpte man alltså ingen risk att dö av svält, där fanns fisk och vatten. Men vad

Ute på Lop-nor i oklar sikt. Horisontens gränslinje mellan himmel och jord synes icke.

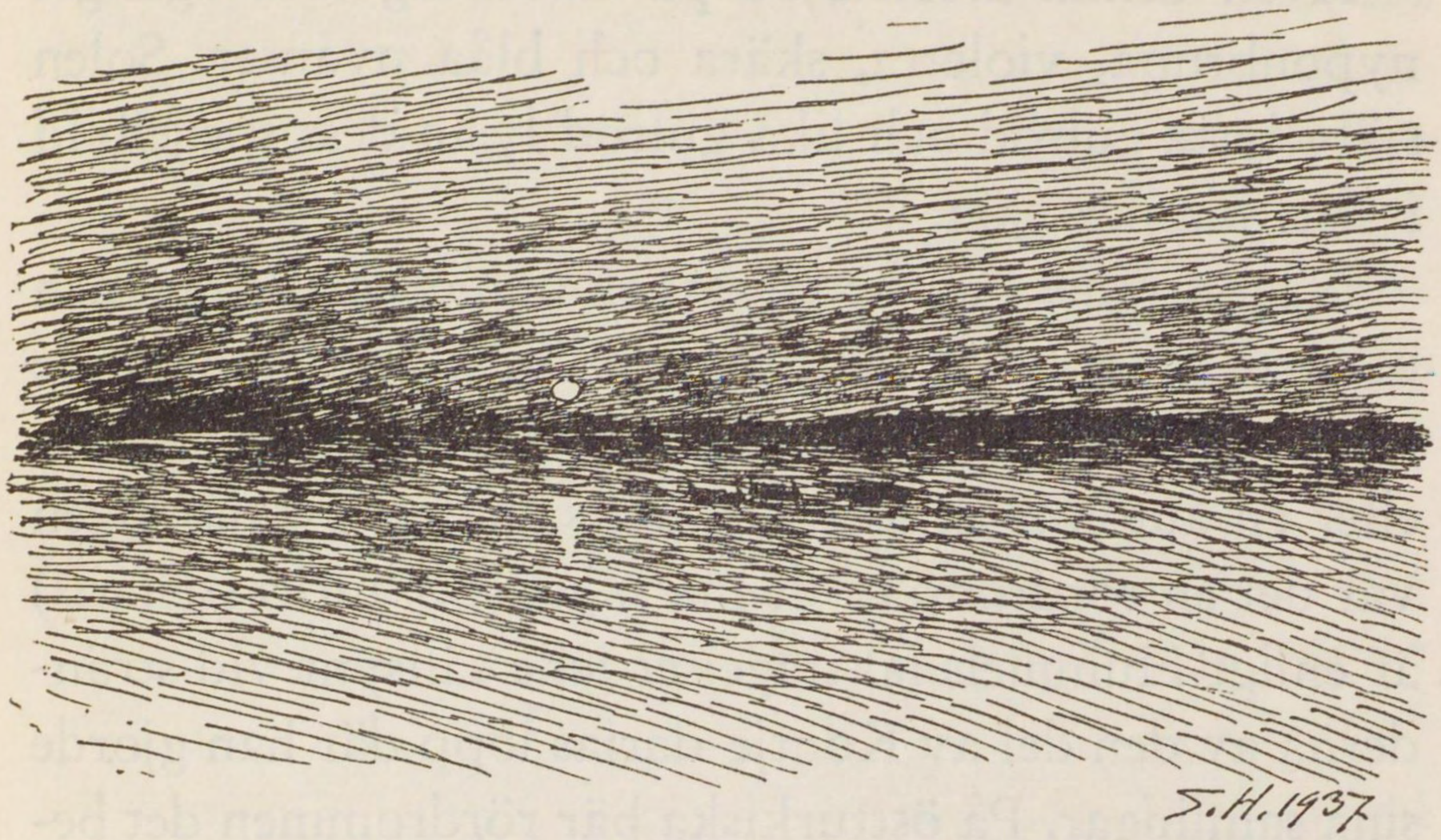

Solnedgång vid stranden av Lop-nor.

lever fisken av? Vi sågo ej skymten av alger eller andra växter, inga krustacéer eller insekter. Måhända innehåller bottenslammet något organiskt ämne, som tjänar till näring. Det vita köttet hos denna fiskart, hade en indifferent, föga aptitlig smak i motsats till den fisk som förr i världen fångades vid Abdal och vid nedre Tarim.[1]

Fram på eftermiddagen styrde vi tillbaka till lägret på den lilla ön, där Sadik och Rozi under sin väntan byggt ett soltak över sin lägerstad. På hemvägen funno vi en kanal med 83,50 m:s bredd, 38 cm:s djup, som vi ämnade följa nästa dag.

Från N45° V till N 16° O syntes Kuruk-tagh tydligt men i lätta, diskreta toner.

[1] På hemfärden med bilarna förstördes tyvärr Hummels samling av fiskar och reptilier från Kum-daria.

Även denna afton bjöd på en ståtlig solnedgång i nyponbruna, violetta, skära och blåa nyanser. Solen själv lyste gulröd och lika gulröd lyste dess spegelbild i den blanka sjön.

Någonstädes i närheten satt en humoristisk fågel och utstötte tid efter annan kraftiga läten, än påminnande om en bölande ko, än om en skriande åsna, en ångbåts eller en automobils korta, gälla signaler. Förmodligen var det en rördrom, ty denna fågel (Botaurus stellaris) är enligt Hummels iakttagelser icke sällsynt vid stränderna av den del av Kontje-darias lopp där han gjorde sina samlingar. På östturkiska bär rördrommen det betecknande namnet köl buka eller ”sjö-jaktjuren”. Folket vid Kontje-daria berättade att han har den egendomliga vanan att blåsa upp halsen med luft och sex eller sju gånger utstöta sitt genomträngande läte. Han lär bli så trött av denna ansträngning att han för en stund blir som förlamad och kan då tagas med händerna. Det säges också att man ur någon del av hans kropp pressar ett ämne, vilket användes som läkemedel mot lungsot. I vårt läger på den ensliga ön i Lop-nor hade vi mycket roligt åt hans allt utom melodiska serenad.

Turkosblå himmel följande dag och spegelblank sjö. Vi gjorde en rekognoscering i den ränna vi funnit, men den grundade upp sig och försvann. Vi hade då prövat djupen åt alla håll och överallt hejdats av en tröskel, som här och där nådde ända upp till vattenbrynet. Det var tydligt att en djuplodningsexpedition över

hela sjön borde utföras på senhösten sedan högvattnet tömt sig i Lop-nor och gjort även dess norra del farbar.

Min dröm att det en gång i livet skulle förunnas mig att med kanoter navigera "Den vandrande sjön" i dess nya, nordliga bädd, hade sålunda visserligen gått i uppfyllelse och jag hade all anledning att vara tacksam därför. Däremot hade min förhoppning att få göra en längre sjöfärd på Lop-nor icke blivit förverkligad, ehuru Chen och jag åtminstone hade den tillfredsställelsen att under tre dagar ha gjort vårt yttersta för att nå även detta mål. Kanske det var en lycka för oss att våra fyra roddare icke förmådde att släpa de båda, icke längre sammanbundna och därför så mycket lättare kanoterna över den breda tröskel, där sjöbottnen befann sig snart sagt i vattenbrynet eller i varje fall icke mer än 7 cm. under dess yta. Förmodligen utgjorde denna tröskel gränsen mellan sött och salt vatten. Den norra bassängen, i vilken vi förgäves sökte efter en djupare ränna, mottager nämligen oavbrutet färskt vatten från Kum-daria och överskottet rinner över tröskeln till den stora, ballongartat ansvällda södra bassängen. Med all sannolikhet är även denna mycket grund. Det största djup jag på sin tid lodade i Kara-koschun uppgick till fyra och en halv meter och lika stort var maximaldjupet i sjön Soghonor, där två av Etsin gols deltaarmar komma till ro och som löjtnant Henning Haslund och jag djuplodade på hösten 1927.

Med all sannolikhet överstiger nya Lop-nors djup icke detta värde. Men på grund av den förargliga trös-

keln berövades vi möjligheten att konstatera riktigheten av ett sådant antagande. Vad hade inte allt kunnat hända om tröskeln inte hade varit i vägen! Vi hade beräknat fem dagars rodd för navigationen på hela Lop-nor sådan som sjön ter sig på Hörners karta. Chen hade med Hörner vandrat kring hela sjön och visste att den var en ganska ordentlig saltgöl, tretton svenska mil från norr till söder och åtta på tvären, där den är bredast. Vänern har ungefär samma mått, fjorton gånger åtta. Men Lop-nors hela norra del är betydligt smalare och sjöns areal når icke ens hälften av Vänerns 5,550 km.^{2}. Den senare är en genomgångssjö och har därför färskt vatten och bibehåller samma storlek oförändrad eller med obetydliga variationer. Lop-nor är en ändsjö, har därför salt vatten och förändrar storlek på grund av det med årstiderna växlande tillflödet och den på sommaren mycket livliga avdunstningen i varm torr luft.

Vi hade sötvatten i bensindunkar och proviant för fem dagar ombord och jag har redan nämnt att vår plan var att utföra en mera omfattande kanotfärd över den trettonåriga sjön. Vi medförde också en areometer för att undersöka salthalten hos vattnet. Lyckligtvis hade Hörner och Chen redan tecknat en fullständig karta över Den vandrande sjön och om maximaldjupet uppgick till tre, fyra eller fem meter spelade ingen större roll. Men om också blott som sport och som ett äventyr hade en dylik båtfärd haft sin tjusning. Den hade varit vågad och riskabel, och icke minst därför var den lockande. För min del skulle jag ha börjat den

Chen foto.

Fiskafänge i Lop-nors grunda vatten.

Chen foto.

Förf. på Lop-nor.

Teckning av förf.

Mesaformationer vid Lop-nor.

med samma känslor som jag hyste då jag den 10 april 1895 med kameler bröt upp till ökenfärden genom Takla-makans sandhav. Just i den ödesdigra frågan: ”skall det lyckas eller icke?” låg nu som då den lockande tjuskraften. Varken Chen eller jag tvekade ett ögonblick och våra fyra roddare, som aldrig sett så mycket vatten på en gång, hade ingen klar uppfattning om vad det egentligen gällde. På försommaren år 1900 hade jag mer än en gång blivit överfallen av plötsliga stormar på Tarims strandsjöar och i sista ögonblicket nått land innan kanoten fylldes. Bilden vid sidan 494 i ”Asien, tusen mil på okända vägar”, del I, ger ett klart begrepp om det farliga i en sådan situation. Vid ett tillfälle hade jag lidit skeppsbrott, men var då så nära stranden att jag och mina roddare kunde vada i land.

Men Lop-nor är en ansenlig vattenyta och en korsning på tre eller fyra mil i öppna kanoter hade varit ett vådligt företag. Vi hade tänkt oss att från spetsen av östra strandens utbuktning sticka rakt över mot sydväst i lugnt väder och med hård, kraftig rodd. Stormarna komma nästan alltid från nordost och om vi mitt på sjön blivit överfallna av hård blåst hade vi åtminstone haft medvind. Men vågorna skulle ha stigit till betydande höjd och blivit allt högre med var minut som gick. En tygbåt av det slag jag brukade använda på sjöarna i Tibet, skulle ha lyfts på kammen av varje framilande våg för att vackert och mjukt sjunka i den efterföljande vågdalen och åter lyftas av nästa våg.

Men med träkanoterna förhåller det sig på ett helt annat sätt. De äro långa och raka, relingarna äro låga och inåtböjda i enlighet med poppelstammens form. En vågkam som rullar förbi en dylik farkost, äntrar lekande lätt dess sidor och bryter in över dess relingar. Då vågorna alltjämt växa i höjd, bli översköljningarna efter hand allt kraftigare. Jag kom väl ihåg hur det tog sig ut i verkligheten. Den ena roddaren har sin plats i fören, den andra i aktern. Båda sitta på knä framåtlutade, deras årtag göras så långa och hastiga som möjligt och de lägga in hela sin muskelstyrka i dem för att med årbladets stöd i vattnets motstånd bända fram kanoten och om möjligt driva upp dess fart ända därhän att vågorna icke hinna förbi den, utan att den ständigt befinner sig i en i vindriktningen vandrande vågdal.

Med de erfarenheter och minnen jag bevarar från kanotfärder i storm är det ingen konst att i fantasien skildra hur det med all sannolikhet hade gått för oss om vi befunnit oss i södra delen av Den vandrande sjön och överfallits av en av dessa rasande nordoststormar, vilka komma farande så plötsligt om våren. Men om jag nu i fantasien målar en dylik tavla, så ber jag läsaren icke glömma att den är diktad, då ju den grunda barriären tvärsöver sjöns norra del hindrade vårt vidare framträngande.

Och här börjar den diktade skildringen!

Jag sitter på knä mitt i kanoten mellan båda roddarna. Eljest sitter jag med benen framåtsträckta på kanotens botten. Men nu gäller det livet och min upp-

gift är att ösa kanoten efter hand som den fylles av äntrande vågkammar. Jag har en till måltiderna hörande skål av emaljerat järnbleck till öskar och arbetar som en galärslav. Med armbågarna söker jag att mota och dämpa vågorna åtminstone midskepps. I kanotens botten skvalpar och kluckar vattnet mellan för och akter i takt till farkostens rullningar. Det är en ojämn strid. Jag hinner inte att hålla jämna steg med vågorna. Varje ny kam ger oss ett större tillskott än det kvantum vatten jag förmår att på mellantiden vräka ut med skålen. I kanoten stiger vattnet oroväckande. Efter hand som den fylles blir den tyngre och allt lägre ligga relingarna över sjön. Desto lättare blir det därför för vågkammarna att slå in och varje ny påfyllning blir större än den föregående på samma gång som mina och roddarnas krafter avtaga. Till närmaste strand är det ännu mycket långt. Det är blott en tidsfråga hur länge vi kunna hålla oss flytande och ju längre det lider desto mindre bli utsikterna till räddning.

I dylika ögonblick av yttersta fara blir jag alltid lugn utan att veta varifrån detta lugn kommer eller varför. Sannolikt beror det på en undermedveten kallt logisk insikt att situationen, då man står inför döden, icke förbättras om man förlorar herraväldet över sig själv och de enda vapen man har till hands. Ehuru mina tjänare, då liksom nu fyra till antalet, stupade och dogo av törst i Takla-makanöknen, rubbades icke min tillförsikt. Jag kunde icke hjälpa dem. Den enda räddningen var vatten. Om jag lagt mig ned för att dö

som de, hade intet vunnits. Det gällde att utan överilning och utan att anstränga sig över hövan hålla ut till det sista.

Slutligen ligga kanotens relingar så lågt, att nästa våg fyller den till randen. Dess innehåll, proviant och filtar till nattlägren spolas bort, sötvattendunkarna gå sin egen väg. Vi ha länge nog motsett det kritiska ögonblicket och då vi nu förlorat herraväldet över kanoten, återstår för oss intet annat än att klamra oss fast vid dess relingar. Men kanoten har föga bärkraft under vatten och årorna ännu mindre. Då vi ligga i vattenbrynet ge vi stormen föga eller intet vindfång. Vår rörelsehastighet mot stranden är därför minimal. Kunna vi blott hålla ut tills stormen bedarrat och vi drivit till vatten, så grunt, att vi bottna, kunna vi åter länsa kanoten och kränga oss upp i den och fortsätta. Vattnet är icke kallt men betydligt svalare än i den norra bassängen där det är grunt och hastigt uppvärmes av solen.

Var ny våg går över oss och ger oss en ny kallsup av saltvatten. Men vi måste hålla ut. Om någon trötnar kunna de andra två inte hjälpa honom. Att vara simkunnig är i detta läge en ringa fördel. Ju mindre man anstränger kroppen desto längre har man utsikt att orka klamra sig fast vid vraket. Släpper man taget blir man ofelbart skild från detta och slungas allt längre bort av vågorna.

Den kringliggande stranden består av "schor" såsom turkarna kalla den till en nästan tegelhård massa stelnade och saltblandade dyn. Översvämmad av vat-

ten blir den förrädiskt mjuk och hal som såpa. Vitt och brett kring Lop-nor är denna schormark för ögat jämn som ett golv, oavsett de små vågformiga åsar och kammar den bildar. För oss som ligga i nivå med vattenytan synes därför ingen strand alls. Vårt läge förefaller därför hopplöst. Det kunde lika gärna vara på öppna havet vi låge och inväntade döden genom drunkning.

Därför blir vår överraskning stor då vi i vertikal ställning känna botten under fötterna. Den ger vika som den mjukaste dy men den skänker oss ändå hopp om räddning. Ingen strand synes. Vi kastas av vågorna i timtal. Ibland är bottnen mera bärig, för en bråkdel av en sekund kan man ta stöd däremot och har en flyktig känsla av hugsvalelse och vila. Småningom kommer bottnen oss närmare. Stormen tjuter som förr, men vågorna bli lägre och mindre våldsamma till följd av deras friktion mot bottnen. Våra vilopauser bli allt längre och somliga sträckor kunna vi gå på halvfast grund släpande kanoten med oss. Utan den vore vi förlorade.

Allt lägre bli vågorna. Stränderna kring Lop-nor äro oerhört långgrunda kilometertals.[1] Här kan sjön inte längre resa sig, saltvattnet piskas av stormen men är för grunt för att bilda vågor. Halvdöda av trötthet stanna vi ett tag. Vi måste andas ut. Därpå vända vi med förenade krafter kanoten så mycket, att en del av

[1] "Att en sänkning av vattenytan mindre än en halv meter förskjuter stranden ända till fem kilometer, visar hur flackt området är" (Hörner i Resa till Lop, sid. 193).

vattnet tömmes. Kunna vi blott länsa den alldeles så är ingen överhängande fara för handen.

Men emaljskålen, som tjänat till öskar, är borta. De båda roddarna, som krampaktigt hållit fast i sina åror i brist på korkdynor, slå ut vattnet med årbladen. Det går långsamt, men tålamodet segrar och kanoten blir läns. Medan de båda männen stöda kanoten, klättrar jag upp och hjälper sedan att balansera farkosten tills också de återtagit sina platser.

Härlig är vilan efter övermänskliga ansträngningar! Jag klär av mig och vrider vattnet ur mina kläder samt håller upp dem i vinden till torkning. I den torra, varma stormvinden går detta fort. Mina båda roddare låta sina kläder torka på kroppen. De ha åter tagit till årorna och ro vidare i vindens riktning. Solen står ännu högt. Ingen strand synes. Komma vi åter ut på djupare vatten bli vågorna höga och då väntar oss samma kamp för livet som nyss.

Men nej, sjön blir allt grundare. Synranden i sydväst, själva horisontlinjen ser knottrig ut. Det måste vara schorflaken som vid torkningen resa sig på ända. Nu tangerar kanoten bottenslammet. Männen resa sig och stöta fram kanoten med årbladen mot sjöbottnen. Efter en stund måste de stiga ur och skjuta fram farkosten. Allt grundare blir vattnet och slutligen kunna vi icke komma en tum längre. Då uppgår djupet till en decimeter.

Vad är nu att göra? Vi äro räddade ur sjönöden, men vår belägenhet är ändå allt utom avundsvärd. Vi befinna oss vid Lop-nors strand ytterst i söder, tretton

mil eller så långt som möjligt från vårt läger på den sterila slamön längst i norr. Vi ha förlorat hela vårt förråd av sötvatten och proviant och det gäller därför att så hastigt som möjligt klara oss tillbaka till denna vår närmaste fasta punkt. Två vägar stå oss öppna: antingen att slopa de båda kanoterna, Chens och min, och till fots söka oss tillbaka till det läger där vi lämnat Chia Kwei ensam med en del av provianten och tältet. Den andra är att med de båda kanoterna ro norr ut utmed Lop-nors västra strand. Att gå femton eller sexton mil till fots i solglöd och utan vatten hade icke varit svårt för de unga roddarna och Chen, men litet för mycket för mig. Och att ro norr ut i den alltjämt tjutande stormen och med sjögången emot oss hade varit otänkbart. Vi skulle därför icke ha haft annat val än att vänta tills stormen bedarrade och sjön åter blev lugn. En sådan väntan vore inte heller rolig — vi hade ju helt nyligen upplevat en storm som varat i tre dygn. Om vi råkat ut för en situation sådan som denna, så hade vi nog under några dagar fått hungra, törsta och vänta.

Lyckan kunde också ha varit oss bevågen och skänkt oss vindfria dagar och en härlig och givande rodd kring hela sjön. Men varken det ena eller det andra inträffade i verkligheten, ty den försmädliga tröskeln korsade våra planer och hindrade oss från att göra den minsta framstöt i sjöns salta vattenvidder. Vattenmängden i Kum-daria avtog nu med varje dag och därför sjönk Lop-nors yta undan för undan. Om vår plan lyckats och hade vi kunnat ägna fem dagar

åt det södra sjöbäckenet, så hade tröskeln vid vår återkomst kunnat ligga torr och förbindelsen till den norra sötvattensbassängen hade då varit avskuren. Vi hade då fått slopa kanoterna och till fots ta oss tillbaka till lägret n:r 82, där Chia Kwei väntade. Men icke heller denna eventualitet med alla de komplikationer den medfört inträffade och drömmen om de vilda äventyr jag sökt utmana gick upp i rök.

*

Sedan vi funnit att intet mer under nu rådande förhållanden stod att vinna på Den vandrande sjön styrde vi därför tillbaka mot norr till den lilla ön med läger 83, där vi packade, lastade kanoterna och embarkerade för att återvända till läger 82, där Chia Kwei väntade oss. Där stod han på en udde och viftade med händerna av idel glädje och berättade hur glad han blivit då han redan från långt håll hört Sadiks sång. Han hade känt sig ruskig på natten då han väckts av ett väldigt plumsande i floden och trott att det var något stort vilt odjur som var på väg till hans ensliga läger. Men då han lyssnat och icke hört något mer, hade han lugnat sig och förstått att det varit någon strandbank som lossnat och ramlat ned.

Vid vårt uppbrott från detta läger hade Chen satt ut en skål fylld med vatten. På 51 timmar hade 29 mm. avdunstat. När Kum-daria under sommaren sjunker från dag till dag, måste även Lop-nors nivå sjunka och hela dess norra del bli torrlagd. Sannolikt slingrar dock

under hela sommaren en arm av Kum-daria över sjöbottnens blottade sediment, men det kan också hända att denna arm under högsommaren sinar innan den når sjöns södra, djupare saltbäcken. Det senare blir då helt avsnört och det återstår ännu att se hur mycket av saltsjön som blir kvar efter sommarens starka avdunstning. Aralsjöns avdunstning uppgår på sommaren till en meter i månaden och sannolikt är avdunstningen från Lop-nor lika kraftig om inte kraftigare. Om Lop-nors yta beräknas till 1,900 km.^{2}, så avdunstar den 57 millioner m.^{3} vatten på 24 timmar.

Dagen var långt liden då vi landade hos Chia Kwei, men jag gav ändå order till skyndsam packning och uppbrott. Vår vattenväg förde nu tillbaka uppåt deltat och i solnedgången lägrade vi bland låga jardangs.

På morgonen den 19 maj buro männen till mitt tält ett par pallbord på fyra fötter, några småsaker och ett par skallar som de funnit i en grav, vilken för rätt länge sedan varit öppnad. Föremålen voro av precis samma form och typ som de förut skildrade.

Chen begav sig till platsen och fann ett dussin gravar, som alla varit öppnade och plundrade. Tydligen är detta den plats Stein kallat L. F. Även dessa gravar äro belägna på en mesa, som genom en insänkt sadel är delad i två block. Vid sadelns norra sida fanns spåren av befästningsmurar. Gravarna lågo söder om sadeln.

Femhundrafemtio meter söder om vårt läger reste sig ännu en mesa, dit vi vandrade. På vägen hade man att korsa en arm av stillastående vatten, som

säkerligen strömmar på hösten då alla strandsjöar och armar fyllas.

Nära mesans krön funno vi ett antal ur marken uppstickande små pålar, bildande en miniatyrpalissad, 3,90 m. lång och 0,80 till 1,04 m. bred. I dess närhet funnos fyra gravar, av vilka vi öppnade en. Den innehöll åtta skallar och en del småsaker av samma slag som de förut funna.

En grundlig genomforskning av hela landet kring Lou-lan skulle utan tvivel bringa i dagen en otalig mängd av gravar av detta slag, där Lou-lans döda jordats under århundraden och sova den sista sömnen. På den tiden liksom nu var landet kring deras stad och byar hotat av nyckfulla översvämningar och man valde därför begravningsplatser som voro skyddade mot vatten. Mesas, erosionsresterna av en äldre sedimentation, reste sina gulröda kupoler ett tjugu- eller trettiotal meter över det vattensjuka landet och erbjödo fullständigt skydd. Något gemensamt gravfält synes icke ha använts, gravarna lågo spridda liksom ännu i Kina. Och där slumra de döda sedan ett par årtusenden medan oräkneliga vårstormar dragit fram över dem.

Från krönet av denna mesa synes tydligt Lop-nor från öster till S 10° V. Man kan tro sig se den närbelägna, skarpt markerade horisonten av ett hav.

Visst kändes det varmt med 33,6° kl. 2, men på natten till den 20 maj kom svalkan tillbaka med 15,5°.

Då den nya dagens sol åter skänkt ljus och färger åt ödemarken, stego vi ombord i de två dubbelkano-

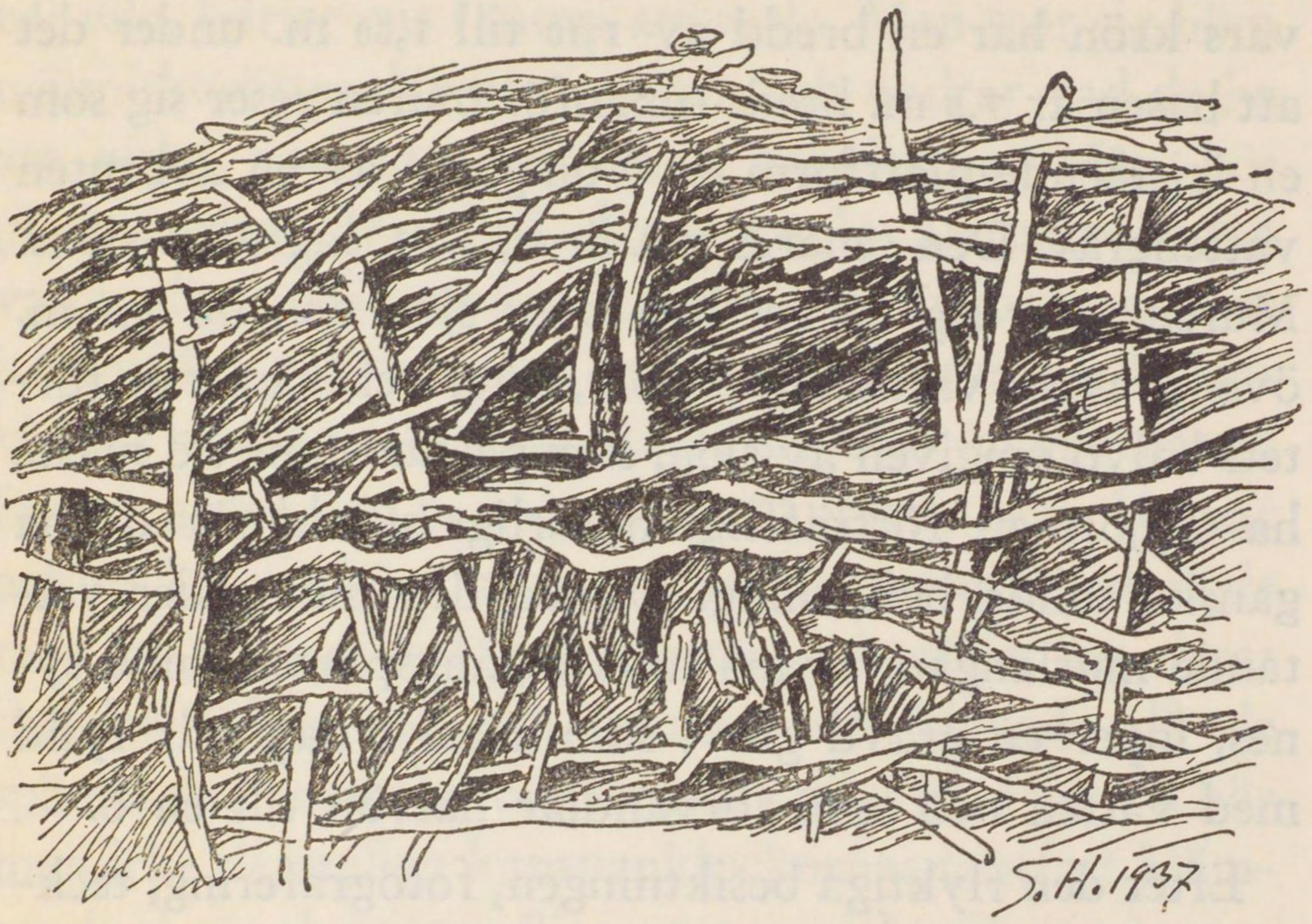

Fästningsmurens konstruktion.

terna och styrde kurs mot VNV. Vassen blir åter ymnig och det friska vårgröna inslaget gör sig alltmera gällande. Därpå följa vi länge en markerad vattenränna mellan jardangs. Genom ett tätt vassbestånd bryta vi oss ut på en mindre sjö och styra mot sydväst. Farvattnet vidgar sig till en större sjö genom vars klara vatten man ser de ljusgula krönen av översvämmade jardangs.

På eftermiddagen stiga vi i land vid norra stranden av en skarpt markerad halvö, som uppbär en gammal fästning. Murarna bestå av packad jord med grenar och rötter av tamarisker till förstärkning. Den underbart solida muren bildar en oregelbunden fyrkant, som

plantecknades av Chen.[1] Vi klättrade upp på muren, vars krön har en bredd av 1,10 till 1,50 m. under det att basen är 7,5 m. bred. Innanför muren reser sig som en fristående plattform en ö omgiven av en avbruten vattengrav. Den senares yta är 0,55 m. lägre än sjöns. Muren reser sig 6,6 m. hög över sjön och ön 3,1 m. över gravens vattenyta. I norr, öster och väster är fortets halvö omgiven av sjön, som på Lou-lans tid måste ha utgjort ett förträffligt naturligt skydd för denna ganska solida befästning. Utmed den mot söder vettande murlängan, i vars mitt ingångsporten ännu synes, löper en grävd grav, som ännu i dag står fylld med vatten och som förvandlar halvön till en ö.

Efter den flyktiga besiktningen, fotografering, teckning och mätning gingo vi åter ombord och rodde och stakade oss fram genom en lång kanal löpande mot SV och SSV och lagom bred för en dubbelkanot. Den gick nästan rakt i riktning mot Lou-lan och Chen och jag frestades att tro att den grävts av människohand och på sin tid fungerat som en navigabel trafikled mellan staden Lou-lan och fortet.

Då solen sjönk i glödande guld och intensiv purpurglans och aftonrodnaden bredde hela sin prakt över detta klassiska land, stannade vi vid en strand där bränsle fanns i mängd och reste vårt tält och tände våra lägereldar. Man kan inte ta sina ögon från den västra horisonten innan färgerna slocknat. Och sedan

[1] Denna ruin är identisk med det fort L. E., där Stein hittat kinesiska manuskript från åren 266 och 267 e. Kr.

man slutat sin enkla måltid, släckt sitt ljus och gått till vila, börjar ens fantasi att spela. Man tror sig höra människoröster där ute i natten och undrar vad de ha att viska varandra mellan gravkullarna. Man hör plasket efter årtag på dessa gamla återuppståndna vattenvägar, där otaliga kanoter och färjor navigerat i forntiden och åt vilkas friska, rena sötvatten Sidenvägens resenärer kunnat glädja sig efter månadslånga färder genom de torra, sterila öknarna. Man lyssnar och tycker sig höra rasslet av stridsvagnar bemannade med bågskyttar och spjutkastare, skramlet av deras sköldar och svärd och gnisslet och klangen då de spänna sina armborst och låta sina pilar gå. Hur väl hör man icke de otaliga karavanklockornas taktfast klämtande slag och hur tydligt ser man icke för sig kamelernas ändlösa tåg då de under bördor av tungt, gediget siden sträcka sina tysta, smygande steg över ökensanden under det att deras ögon lysa av fröjd och deras näsborrar vidga sig då de känna doften av frodiga beten vid stränderna av Lou-lans floder och sjöar. Likt ett eko som slumrat i tvåtusen år förnimma vi det muntert pinglande ljud, som utgår från bjällerkransen kring halsen på postryttarens häst, då han i sin med lås och förseglingsstämpel försedda läderväska för brev från egentliga Kina på Sidenvägen över Tun-hwang till Lou-lan. Av svaren på dessa brev hade jag funnit flera vid mitt andra besök i Lou-lan för 33 år sedan. Det är ett myllrande liv, ett ändlöst vimmel av vandrare, ryttare, karavaner och kärror, en ständigt väx-

lande, brokig karneval, som drar förbi vår inre syn och håller oss vakna medan de eviga stjärnorna tindra över gravarna.

Men så kom en dag då den livgivande floden behagade att ändra sitt lopp och tömma sitt vatten i öknens södra del och där bilda en sjö. Skogar, parker, alléer, trädgårdar och åkerfält förtorkade, vissnade och dogo. Då kunde inte heller människor leva i Lou-lan och dess omnejd. De övergåvo sin stad och sina byar och drogo till andra oaser, som hade att bjuda dem vatten och växtlighet.

Men nu har floden och dess slutsjö återvänt till öknens norra del och har skapat förutsättningarna för nytt liv och ny kolonisation. Nu kan Lou-lan och dess byar blomstra upp igen och trafiken på den gamla Sidenvägen börja på nytt.

Det är därför vi äro här. Är det underligt att jag ligger vaken! Jordens äldsta och längsta karavanväg, som i forntiden förenade österland och västerland, skall uppväckas från de döda. Och dock — hur olika kommer icke — sedan våra drömmar förvandlats till verklighet — livet och rörelsen på den gamla Sidenvägen att te sig jämfört med forntidens brokiga tavlor! Inga kameler längre, ingen klang av klockor, inga postryttare med pinglande bjällerkransar! Nej, den nya tidens tekniska hjälpmedel förkväva poesien med sin prosa. Nu komma först automobilerna, sedan järnvägarna. Måhända skola många bland oss uppleva den dag, då en ny skensträng — förutom den sibiriska —

förbinder Stilla havet med Atlanten. Chens och min båtfärd till nya Lop-nor var blott ett led i den plan jag på sommaren 1933 framlade för kinesiska regeringen. Är det underligt om jag inför så gigantiska perspektiv låg vaken och lyssnade till nätternas gåtfulla anderöster och ödemarkens tysta språk!

VÅRA SISTA DAGAR VID LOP-NOR OCH LOU-LAN

Hur underligt kändes det icke att vakna på morgonen den 21 maj och veta att vi voro på väg rakt mot min gamla ruinstad Lou-lan, som jag varit lycklig nog att upptäcka den 28 mars år 1900! Skulle det verkligen förunnas mig att återse denna historiskt, politiskt, militärt och kommerciellt så betydelsefulla plats för tredje gången — efter 34 år?

Vi följde ju en smal kanal som nästan snörrätt pekade mot Lou-lan och som kunde vara grävd av människohand. Tamarisker, enstaka eller växande i snår kantade dess stränder — man kunde tro att dessa ökenbuskar blivit planterade i avsikt att skänka forntida kanotresenärer skugga.

Kanalen upphörde dock och övergick i en rätt stor sjö, från vars botten tamarisker och dessa långa lerklotsar, som turkarna kalla jardang, stucko upp. Sjön smalnar och upphör slutligen alldeles och vi måste släpa de båda kanotparen över ett smalt näs. På andra sidan kommo vi åter ut på ett stort, öppet vatten, där tamariskerna och vassen bildade långa strimmor parallella med jardangs, d. v. s. sträckande sig från NNO till SSV.

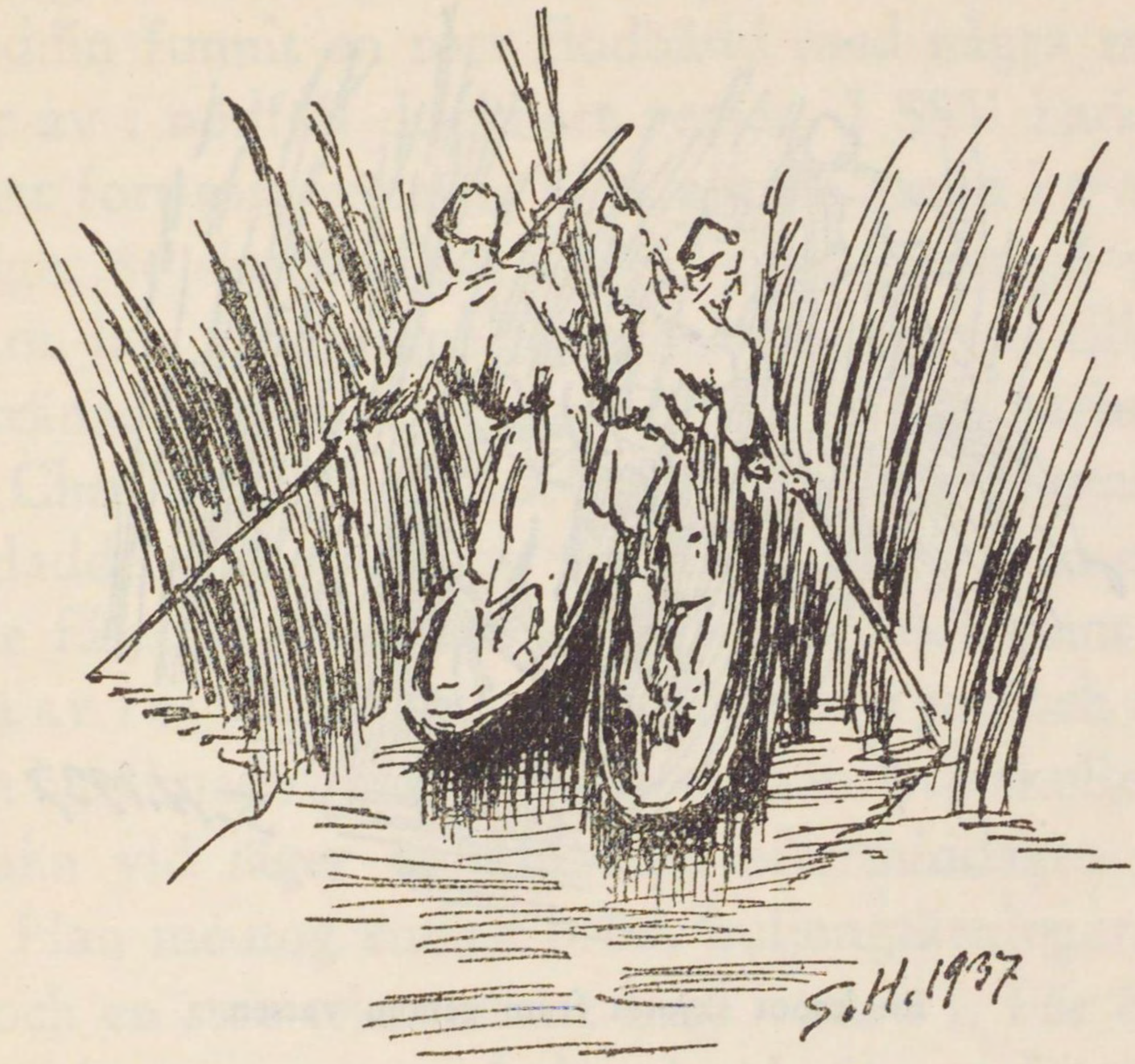

Vi glida in i den trånga kanalen.

Det blåste friskt från nordost och vi hade den yppersta medvind över sjön. Kanoterna gungade på vågorna, och vattnet blev grumligt. I allmänhet var sjön grund, och det största djup Chen lodade var 1,8 m. Solen lyste och brände med 30,2° i skuggan. Vattnet hade en temperatur av 23,1°. Vi snuddade utmed vassbestånden som gnisslade vid beröringen, och ibland sträckte tamariskerna sina violetta blomklasar över oss som välsignande armar. Denna färd var idyllisk, vi önskade blott att sjön skulle sträcka sig långt åt SV ända fram till Lou-lan. Över våra huvuden utstötte måsarna sina gälla varningsrop — de hade aldrig sett kanoter förr på Lou-lans slingrande vattenvägar.

En kanot skjutes fram genom vassen.

Men redan kl. 12.30 nådde vi södra stranden av denna sjö och sökte förgäves efter en smal genomfart åt Lou-lan-hållet. Vi landade därför och skickade Babeddin åt söder och Sadik åt SV för att spana. Efter fyra timmar kommo de tillbaka med föga uppmuntrande rapporter. I söder hade de stött på en högre barriär av jardangs, som tycktes sätta en oöverstiglig gräns för vattnets vidare utbredning åt detta håll. Där Hörner och Chen 1931 funnit stora vida vattenytor, utbredde sig nu endast vassfält. I SO syntes ett par isolerade vattenarmar.

Babeddin beskrev en plats med massor av krukskärvor, som Chen identifierade med "Ruin av krukomakares verkstad" på Hörners karta, av vilken vi

naturligtvis medförde ett exemplar. I närheten hade Babeddin funnit en torr flodbädd med några smärre pölar av i nödfall drickbart vatten. I SSV hade han sett ett fort som reste sig över allting annat i trakten.

Läger 86 skulle alltså bli vår sista punkt på vägen till Lou-lan, åtminstone för mig, som inte var tillräckligt tränad för en längre fotvandring i sommarhettan. Men Chen var entusiastisk för en sådan promenad och det gladde mig att vi tack vare hans ungdomliga energi skulle få en konnektion med Hörners och hans egen karta av 1931 och med mina router av 1900 och 1901. Chen beräknade ett avstånd av 12 km. och skulle vara tillbaka vid läger 86 tidigt på eftermiddagen nästa dag. Han medtog endast bröd, buljongtärningar, socker och en stor tekanna att bära vatten i. För övrigt endast kompass, ur, måttband och fotografiapparat.

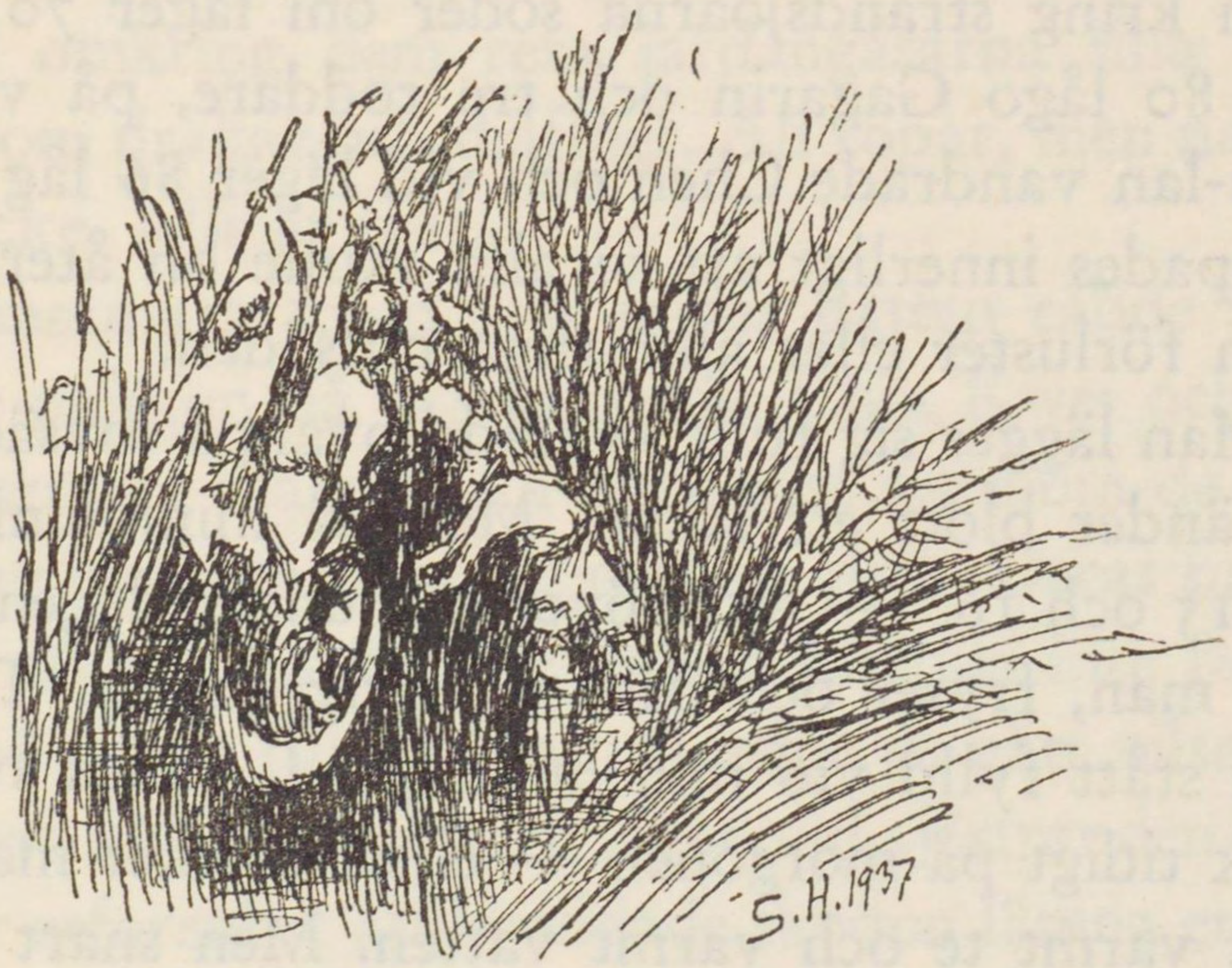

Alle man hugga i!

Bränsle fanns överallt. Särskilt på stränderna av den torra floden, som sannolikt var en arm av Kum-daria, stodo eller lågo talrika stammar av poppel. Sadik, Rozi och Babeddin fingo på egen begäran följa med. Deras packning bestod av tjapaner (mantlar), talkan (rostat mjöl) och spaden.

Först kl. 5,45 bröto de upp med raska steg och försvunno hastigt i denna labyrint av jardangs. Kl. 8 föll skymningen på och månens horn lyste bjärt över ödemarken. Sedan Chia Kwei och Ali gått till vila satt jag länge uppe och skrev i den behagliga aftonsvalkan. En underbar tystnad rådde. Blott någon gång hördes skriet av en nattfågel.

Vår expedition var nu splittrad på sju olika håll. Yew, Kung och Effe voro på väg till Tun-hwang, Djomtja, Eraschin och ett par boyar lågo vid läger 70, d:r Hummel arbetade på övre Kum-daria, Bergman kring strandsjöarna söder om läger 70; vid läger 80 lågo Gagarin och tre roddare, på vägen till Lou-lan vandrade Chen och vid läger 86 låg jag. Jag hoppades innerligt att vi alla skulle bli återförenade utan förluster eller allvarliga missöden.

Man lägger sig fullt avklädd ovanpå sovsäcken och använder blott ett lakan. Men då minimum sjunker till 15 och 16° — efter över 30° under dagen — vaknar man, fryser och drar över sig en filt. Tekoppen som stått fylld vid min huvudgärd, känns svalkande frisk tidigt på morgonen — eljest dricker man ju endast varmt te och varmt vatten. Men snart kommer den kvävande hettan.

Jag låter Chia Kwei spänna upp alla tältets fållar så att draget fritt kan spela in. På sjön och floden råder ett helt annat klimat. Där behöver man aldrig klaga över hettan.

Jag förkortar väntans timmar med ritning och målning av det egendomliga landskap som omger oss. Och timmarna gå och solen bränner, ännu kl. 1/2 8 är det 24,7°. Chia Kwei och Ali stapla en väldig vårdkase på krönet av en jardang och spana ideligen mot söder och sydväst. De ropa, men ingen svarar. Skymningen breder sina skuggor över nejden, solen går ned i praktfullt färgspel, aftonrodnaden slocknar. Inte ett ljud höres. De borde ha varit tillbaka för länge sedan. Ali ber mig att före dagningen få gå dem till mötes i deras spår och taga ett par större brödkakor med sig. Så snart mörkret tätnat efter kl. 8, tändes vårdkasen och sprider sitt flammande rödgula sken över nejden. Ur mörkret omkring dem resa jardangåsarna sina gula ryggar som drakar och delfiner. Ali ropar, men natten svarar icke. Allt är tyst.

Och samma tystnad som under natten rådde även följande morgon då jag vaknade. Chia Kwei och jag voro ensamma i lägret, Ali hade gått att möta de saknade. Jag hyste en stigande oro för dem. Deras proviant var otillräcklig och de hade måhända inte funnit vatten på vägen till Lou-lan. Kanske de gått vilse och inte hittat tillbaka till vårt läger vid sjöstranden. Jag visste av erfarenhet att broddade skodon lämna endast svaga spår efter sig i den hårda sedimentära och av

vinden lagbundet skulpterade leran. Och vad skulle jag ta mig till om de inte hördes av!

Chia Kwei och jag, de sista i lägret, kunde inte finna deras spår och inte bära vatten till dem genom den torra, glödheta öknen. Själva hade vi mer än nog av allt.

Jag ryste vid tanken att den ena dagen skulle gå efter den andra tills vi äntligen måste bryta upp utan dem. Att sedan från läger 70 skicka en hjälpexpedition med lastdjur att söka efter dem hade väl varit ett nödvändigt men alldeles hopplöst företag. Man hade endast kunnat finna deras förmultnade och förtorkade lik.

Men så illa skulle det ändå inte gå. Kl. 11 gick jag åter upp på en hög jardang för att speja med kikaren. Knappt hade jag nått dess krön förrän jag såg en man, som med trötta steg nalkades lägret. Var det Ali? Nej, där kommo två till och så åter en.

Efter några minuter voro de framme, Chen och hans tre följeslagare. De voro förfärligt trötta och hungriga. För mig var det en verklig befrielse från en mardröm att ha dem helbrägda tillbaka. De kände säkert alla hur välkomna de voro.

Jag föreslog de trötta vandrarna att efter en grundlig frukost sova ut i timtal — vi hade ingen brådska, ty Ali saknades. Men Chen var så uppfylld av vad han sett att han först ville berätta om allt. Sedan tvingade jag honom till vila och han sov som ett barn.

Vägen till Lou-lan hade varit längre än vi beräknat, 18 km. i stället för 12.

Utsikt mot NV från lägret 86. Gula vassfält omväxla med blåa vattenytor. Sommarens nya vass spirar upp friskt grön mellan fjolårets gulnade stänglar. Till vänster en jardang-udde. Från denna punkt utgick Chen på sin vandring till Lou-lan.

Efter uppbrottet den 21, hade de gått hårt till kl. 8 på kvällen, då de lägrat vid vatten och döda tamarisker. På vägen dit hade de korsat två vattenarmar. Följande morgon hade de vadat över ännu en kanal, 20 m. bred och 0,8 m. djup, riktad mot SO och möjligen stående i samband med Lop-nor. Därpå hade de korsat en 35 m. bred och c:a 3 m. djup torr flodarm, riktad mot SSO. I dess botten lågo sanddyner antydande att intet vatten gått fram genom fåran sedan Kum-daria återkallades till liv för 13 år sedan. Därpå följde ett bälte av jardangs, blott 20 cm. höga och tydligen under nybildning. En 5 m. djup depression hade en bredd av 200 m., men var ej bildad av rinnande vatten. Sedan följde på vägen mot SSV och SV ett 500 m. brett bälte av död skog och höga tamariskkoner bland jardangs av växlande höjd.

Från en punkt där levande tamarisker växte, syntes i VNV det höga tornet i Lou-lan, dit de hade 7,5 km. På 4,5 km. därifrån passerades den sista levande tamarisken och på 1,5 km. från Lou-lan började död vass att bli allmän. Krukskärvor syntes mest överallt. Kl. 2.15 e. m. nådde de Lou-lan och stannade där i två timmar.

Chen klättrade upp på tornet, där flaggstången, som Hörner och han planterat på dess krön, ännu stod upprätt. Men av svenska flaggans duk var endast en liten trasa kvar. Vid stångens fot låg också bleckhylsan, i vilken de för tre år sedan lagt in två dokument, det ena om d:r Erik Norins forskningsarbete ända fram

till denna trakt 1928—30 och deras egna undersökningar vintern 1930—31 — det andra av följande, för mig så hedrande innehåll: "In honour of Dr Sven Hedin, Lou-lan's discoverer and first explorer, his men hoist his flag here. Lou-lan, Jan. 19. 1931. Nils G. Hörner, Parker C. Chen."

Två nya dokument fogades nu av Chen till de förra, det ena om hans och min resa till Lop-nor, det andra en poetisk lovsång till Lou-lans ära.

Om grävningar eller andra undersökningar var icke tal, de hade intet vatten och ingen proviant och 18 km. till läger 86. Efter vilan bröto de upp till sitt återtåg kl. 4.15 och sträckte ut stegen till en arm med svagt salthaltigt vatten. Chen drack för mycket därav och fick häftiga kräkningar, men sov gott på natten.

Före kl. 6 följande morgon startade de åter och nådde en 15 m. bred och 1 m. djup kanal, där de kokade te och äntligen drucko sitt lystmäte av sött vatten. Sista biten av återvägen fullbordades i det gamla spåret. På vägen hade de hittat en stenplatta, 28 × 21 cm. stor och 4 cm. tjock utan inskrift.

De trötta vandringsmännen sovo djupt mest hela dagen.

Det skymde och Ali hördes icke av. Hans plan hade varit att följa deras spår ända tills han fann dem. Men då de endast närmast vårt läger 86 gått en och samma kosa, skulle Ali, om han överhuvudtaget kunde skönja spåret, lockas ända till Lou-lan. Men sannolikt skulle han förlora spåret och planlöst irra omkring bland

jardangs, utan kompass och utan tändstickor och äta upp det brödförråd han medtagit för de andras räkning.

”Han har blivit tokig och kan aldrig hitta oss mer”, föreslog Sadik med största lugn. Jag tyckte mig se den olycklige halvspringande och med en vansinnigs stirrande blick fäst mot marken, förgäves sökande ett förlorat spår. Det är lika farligt att gå vilse i Lop-landets irrgångar mellan jardangs som i de romerska katakombernas underjordiska gångar. De förra äro mera vidsträckta, men över dem lyser solen om dagen och om natten tindra stjärnorna över den ensammes steg.

Vi kunde ju inte bryta upp utan Ali och åter motsåg jag en väntans och orons prövotid. På kvällen tändes en väldig vårdkas, vars sken måste synas miltals inåt öknen.

Jag hade just givit order åt Sadik, Babeddin och Rozi att följande morgon söka den saknades spår och finna honom — då jag hörde ropet: ”Ali kelldi”, Ali har kommit! Och mycket riktigt. Där kom han halvdöd och förbi med virrig uppsyn raglande till mitt tält. Han hade förlorat spåret och strövat hit och dit ända tills han sett vår eld.

Nu var alltså även den oron stillad och vi kunde nästa morgon lämna den farliga stranden och återskänka mitt gamla Lou-lan åt dess majestätiska ensamhet.

Vår Lop-nor-färd led mot sitt slut och blott en vecka återstod av de två månader, som genom beslut i

Urumtji ställts till vårt förfogande. Sommaren var i antågande, men ännu sjönk temperaturen — på natten till den 24 maj till 15,9°.

På morgonen hittade Chen en 5 cm. lång skorpion under sin bädd. Det var den första immigrant av den sorten vi sett. Under sommaren hittade Chen väl ett dussin av dessa vidriga kryp vid sina lägerplatser.

Dagen var strålande klar, endast i NV svävade några lätta skyar över jorden. Det blåste svagt från NNO och vinden svalkade ljuvligt. Den över mitt "skrivbord" spända duken dämpade solens glöd. Då och då kommer en broms surrande som en bomb, men moskiterna hålla sig undan så länge brisen varar.

Vi verkställde återfärden genom samma sjöar och kanaler som sist ända till det gamla fortet. På ömse sidor ha vi gula strimmor av fjolårets vass, i vilka de nya gröna stänglarna göra sig alltmera gällande. Runtomkring utbreda sig vidsträckta vassfält. Ur dessa dyka jardangåsarna upp med nästan vita krön och med mörka sidor.

Alla dessa strand- och deltasjöar taga på hösten sin tull av Kum-daria innan något vatten når ned till Lopnor, och de erbjuda väldiga avdunstningsytor.

Strax efter kl. 1 landade vi vid fortets södra mur för att bese dess grävda grav, vilken förvandlar halvön till en ö — ännu efter nära 2,000 år. Endast 30 m. av dess yttersta del i NV var torr, men hade tydligen också varit vattenfylld förra hösten.

Kl. 2 ha vi 33,8° i luften och 26,0 i sjön. Vattnet hade sjunkit sedan vi första gången rodde denna kanal-

väg. Det var därför ännu besvärligare än då att pressa, skjuta och draga kanoterna fram genom den trånga passagen, där tamariskgrenar och vasstänglar gnissla, knaka och smälla vid deras sidor. Vi skredo framåt tum för tum. Det är riskabelt att ha saker liggande på bordet, de kunna sopas av. Mitt soltak fastnade i tamariskgrenar och blev avslitet. Från kvistar och strån embarkera spindlar och skalbaggar. En gång måste hela bagaget bäras förbi en smal och grund passage.

Solen sjönk och dess glöd mildrades. I sydväst sågo vi den egendomliga erosionskolonn vi passerat på utvägen. Vi lägrade på en liten ö, som knappt hade jämn mark tillräcklig för ett tält. Bränsle saknades alldeles och åter offrades en däcksplanka åt lågorna.

Den 25 maj randades — den sista dagen av denna oförgätliga färd till Lop-nor. Vi hade inte långt kvar till läger 80, där vi kvarlämnat kosacken Gagarin och tre roddare och dit ett par herdar med får för vår räkning borde ha anlänt under vår frånvaro. Men innan vi hamnade vid detta läger hade vi ännu en plikt att fylla — en noggrann mätning av Kum-darias vattenmängd vid den yttersta punkt där floden ännu var tydlig och samlad i en bädd.

Utan svårighet funno vi denna viktiga punkt i ett landskap av praktfullt och pittoreskt vindnötta mesas liknande kameler, lejon, fästningar och torn. Mellan dem flöt floden i en skarpt markerad bädd och var av en avlång, helt smal ö delad i två armar. Jag skall här icke dröja vid dess dimensioner, m. m. Vare det

Ett av fåren matas med vass.

nog sagt att floden här förde 30,5 m³ i sekunden, en vattenmassa, som till största delen kommer Lop-nor till godo, men nu vid sommarens början dagligen sjunker.

Klockan var över 3 då vi slutade arbetet. Och därpå togo vi den sista biten till ståndlägret. Genom trassliga vattenvägar nådde vi den lilla ön. Tältet avtecknade sin silhuett. Våra roddare ville spela de kvarlämnade ett spratt genom att smyga sig över dem som pirater. De satte årorna ljudlöst i vattnet och höllo sig tysta. Men i verkligheten var det vi som blevo överraskade. Inte ett liv syntes till vid lägret. Jo, där kommer Tagil, dansande och kråmande sig och gnällande av förtjusning. Han springer upp och ned över jardangåsarna och långt ut i vassen, och kan inte lägga band på sin

glädje. Och där synas tuppen och hönorna, som inte ägna oss den minsta uppmärksamhet. Men icke skymten av en människa. Lägret var evakuerat. Sovo de, eller voro de ute på fiske eller hade de funnit några gamla gravar? Hade de blivit överraskade av utsänt folk från Urumtji, som tagit dem till fånga och fört dem bort? Eller hade de ledsnat vid sin långa väntan, trott att vi omkommit och anträtt sitt återtåg uppför Kum-daria?

Vi landa. Det första som slog oss var en konstgjord grotta mellan två lodräta jardangs och med ett tak av två kanoter. Dess bakvägg bildades av en mur av mjölsäckar. Där inne fanns våra fyra roddares bagage, men de kvarlämnades tillhörigheter saknades. Man kunde se att ett får nyligen blivit slaktat. På en tomlåda låg ett brev från Bergman. Gagarins gevär, svärd och päls saknades liksom han själv — underlig väktare tänkte vi, han skulle ju svara för ståndlägrets trygghet!

Fyra kanoter fattades. Jag frågade Sadik, Babeddin, Rozi och Ali om de trodde att deras tre kamrater, Ismail, Tokhta och Musa rymt. Men de ansågo detta otänkbart.

”I Kontje gå de arbetslösa. Hos er ha de lön, bröd, kött, te, allt vad de behöva. Varför skulle de då fly! Sannolikt har Gagarin skjutit en antilop och de ha givit sig av för att hämta den.”

”Högst osannolikt”, menade jag. ”Någon borde väl ha stannat i lägret.”

Våra roddare bestego olika mesas och ropade för full hals — intet svar. ”Men vänta! Där borta gå tre åsnor i bet i vassen och där tre får!”

Ju flera upptäckter vi gjorde desto mera mystisk föreföll situationen.

”Se här”, ropade Chen, ”Kung har varit här!” Hans fotspår voro lätt igenkännliga, ty han var den ende i expeditionen som ännu använde broddade vinterkängor.

De måste ha brutit upp denna samma dag, ty kolen glödde ännu under askan i deras sista eld. Men hur hade Kung kommit hit? Tillsammans med de får Bergman skickat under vård av två herdar? Även dessa herdar hade försvunnit.

Alltså, av minst sju man fanns inte en enda kvar på platsen. Ingen annan än hunden Tagil hade stannat troget på sin post. Jag gick ut och klappade och lekte med honom och gav honom ett helt lårben av ett får.

Chen och jag sutto uppe till midnatt och pratade, men hur vi än dryftade situationen, kunde vi inte vinna någon klarhet. Ingenjör Kungs spår komplicerade det hela. *Han* kunde aldrig, efter ett kort besök, ha tagit det kvarlämnade manskapet med sig, och återvänt väster ut, som om han ansett oss räddningslöst förlorade. Och om han av någon dunkel makt tvingats därtill, så hade han kvarlämnat ett brev till oss i vårt tält. Nej, det lönade sig inte att grubbla. Våra roddare tröttnade snart på att ropa. De samlades kring sin eld och kring ett av de tre fåren, som slaktats till belöning för deras trogna tjänst.

Vi gingo till vila och överlämnade gåtans lösning åt morgondagen. På natten hördes åsnorna skria av välmåga — de ligga hopkrupna i vassen under dagen till skydd mot bromsarna och beta om nätterna. Tagil skällde en stund på dem, men lät dem sedan skria bäst de ville.

Då minimitemperaturen stannar på 20,6°, har sommaren börjat.

Kl. 7 väcktes vi av ropet: "Musa kommer i en kanot!"

Vi skyndade ut. Det blåste hårt från NO och vågorna sjöngo mot stranden.

Efter ett par minuter landade han och skyndade upp till oss.

Och nu berättade han att Kung och Serat i lugnt väder låtit ro sig in till en ö i öster och att sjögången sedan blivit så stark, att de ej vågade låta ro sig tillbaka.

I verkligheten var det endast Serat, mongolen från de ändlösa torra öknarna och stäpperna, som hade en panisk förskräckelse för stora vattenytor med rullande vågor. De hade kommit med personbilen, som lämnats på 5 km:s avstånd från stranden och dit Tokhta skickats som vakt.

Chen och jag bestego genast vår ena dubbelkanot och läto Musa och Sadik ro oss till den ö där Kung och Serat befunno sig.

Vi hade att trassla oss genom vass och vattenarmar till en större sjöyta i hård motvind och nådde ön, där de våra väntade. De stodo på en jardang och spejade

och trodde inte sina ögon, då de varseblevo Chen och mig. Glädjen över återseendet var ömsesidig. Kungs och Serats hjälpexpedition hade skött sig ypperligt. Och nu fingo vi av Kung en klar och redig skildring av deras färd.

Det brev jag skickat till Bergman hade riktigt blivit framlämnat av Apak. Genast hade personbilen gjorts resklar och Kung och Serat hade med Apak som vägvisare begivit sig till vårt ståndläger, n:r 80. De hade färdats samma "väg" genom Kuruk-tagh som på spaningen i riktning mot Tun-hwang. På den färden hade de dock aldrig nått längre än till Altmisch-bulak. Nu hade de från bergsfoten styrt ned mot våra trakter i Kum-darias delta. En bra bit från stranden hade de funnit så lös mark, att de måst lämna bilen, där också Serat stannat medan Kung och Apak till fots börjat spaningen efter läger 80. De hade gått och gått och Apak tycktes alldeles bortkommen. Han hade bestigit höga mesas och ropat, men ej sett skymten av vårt läger eller våra män. Äntligen hade de nått stranden åt öster och gått nära 10 km. till trakten av fortet T'u-ken. Då hade Apak fått en hållpunkt och de vände om. Från en ny mesa hade de spejat och ropat och fått svar och slutligen hade de funnit ett par av våra kvarlämnade män och nått läger 80.

Ismail och Tokhta skickades till den plats där Serat väntade med bilen. De medförde vatten åt honom. Han följde sedan Ismail till läger 80, medan Tokhta stannade hos bilen.

Allt detta hände redan den 23 maj, alltså två dygn innan Chen och jag återvände till läger 80.

Kung, Serat och Apak hade tillbringat natten vid läger 80, där de båda förstnämnda gjort sig hemmastadda i vårt tält. På morgonen den 24 hade Kung beslutit att företaga en båtfärd åt öster för att spana efter oss och tog för detta ändamål med sig alla de män som funnos i läger 80, inalles åtta stycken. De hade rott i enkelkanoter i gott väder och landat vid en ö på rätt betydligt avstånd i öster. Sedan det börjat blåsa och sjöarna reste sig, hade de ansett klokast att återvända åt väster, men blåsten tilltog så, att de måste landa på en liten holme. Där hade de tillbringat natten till den 25 maj.

På morgonen den 25 tänkte de fortsätta väster ut, men sjön var för hög för kanoterna och de stannade kvar, medan Musa fick ro ensam till läger 80 för att hämta mera proviant och se om vi kommit eller ej. Och såsom redan är berättat hade vi hamnat i ståndlägret kvällen förut och blivit övermåttan förvånade över den gåtfulla situationen. Men nu fattades ingen av Lop-nor-expeditionens manskap eller av dem som kommit för att föra oss tillbaka till det stora ståndlägret n:r 70 vid Kum-daria! Nu hade vi ingen att vänta på. Allt hade gått ihop mycket finare än vi vågat hoppas. Många gånger hade jag undrat *hur* vi skulle kunna ta oss tillbaka från Lop-nor. Var terrängen överhuvudtaget möjlig för bilar? Om så icke vore fallet måste vi antingen ro med lätta enkelkanoter

emot strömmen eller rida tillbaka. Men ”Tun-hwang-expeditionen”, som visserligen ej kommit längre än till Altmisch-bulak, hade funnit en körbar passage — just den ”väg” vi behövde för återtåget. Vi hade sålunda all anledning i världen att vara nöjda och tacksamma med utgången av Lop-nor-färden.

På kvällen sutto Chen, Kung och jag uppe och pratade om nya planer. Kung hade meddelat att då han den 21 maj lämnat läger 70, ännu icke ett ljud hade hörts från överste Salomakhin, som lovat oss bensin och motorolja till Korla. Redan då hade jag klart för mig att nästa steg jag hade att taga vore att göra en blixtfärd till Urumtji för att skaffa det oljeförråd vi behövde.

Våra överläggningar avbrötos vid midnatt då de tygellösa luftandarna började att köra med sina snabba vagnar över vårt tält. Duken smällde och slog och hotade att spräckas och alle man måste upp och staga vårt tält med pluggar och rep.

Det var en sista avskedsfanfar före vårt uppbrott från sagolandet vid Den vandrande sjön.

Chen foto.

Vi lämna Lop-nor.

Chen foto.

Den trogne Tagil.

ÅTERTÅG TILL STÅNDLÄGRET

Den 27 maj blev en arbetsam dag för alla: vi skulle bryta upp från Kum-darias delta och återvända till den torra ödsliga öknen. Bagaget skulle sorteras. Personbilen kunde bära endast sin chaufför, Serat, Kung, Chen och mig och då vi behövde en tjänare och kock, medtogo vi också Chia Kwei. Därtill kom nödvändig proviant för tre dagar, köksattiralj och ett minimum av bäddar. Med bensin och vatten blev bilen alltså tungt lastad.

I läger n:r 80 kvarlämnade vi 300 kg. mjöl, vilka i säckar stuvades i tältet. Tio kanoter övergåvos och sänktes under vattenytan för att ej ta skada av vind och väder och solsken. De voro dock förtöjda vid pålar, nedslagna i sjöbottnen. Vår mening var att ha kanoter, tält och mjöl på platsen för den händelse vi senare skulle återvända.

Gagarin, våra åtta roddare och två herdar fingo order att med de fem åsnorna och tre fåren samt hela vårt övriga bagage återvända till ståndlägret n:r 70 nära Jardang-bulak, dit de räknade fem dagar.

Alla dessa förberedelser togo tid. Först kl. 1/2 3 var allt klart och karavanen satte sig i gång. Bilpartiet roddes i enkelkanoter till den del av sjöstranden, som

var närmast bilen. Där förenade vi oss med karavanen, som ämnade övernatta vid stranden och slaktade ett av fåren. Allt det bagage som skulle med bilen lastades på åsnor. Klockan var nära fem innan vi började marschen till den punkt där bilen vaktades av Tokhta.

Efter en kvart nådde vi en sista vattenarm med vassbevuxna stränder. Sedan vi lämnat den blev marken absolut torr och steril. Vi följde en rad av pittoreska mesas. Jag red en av åsnorna, som lätt och säkert trippade över den kuperade lermarken. Klockan var över 1/2 7 då vi nådde det sista mesablocket och bilen vid dess fot.

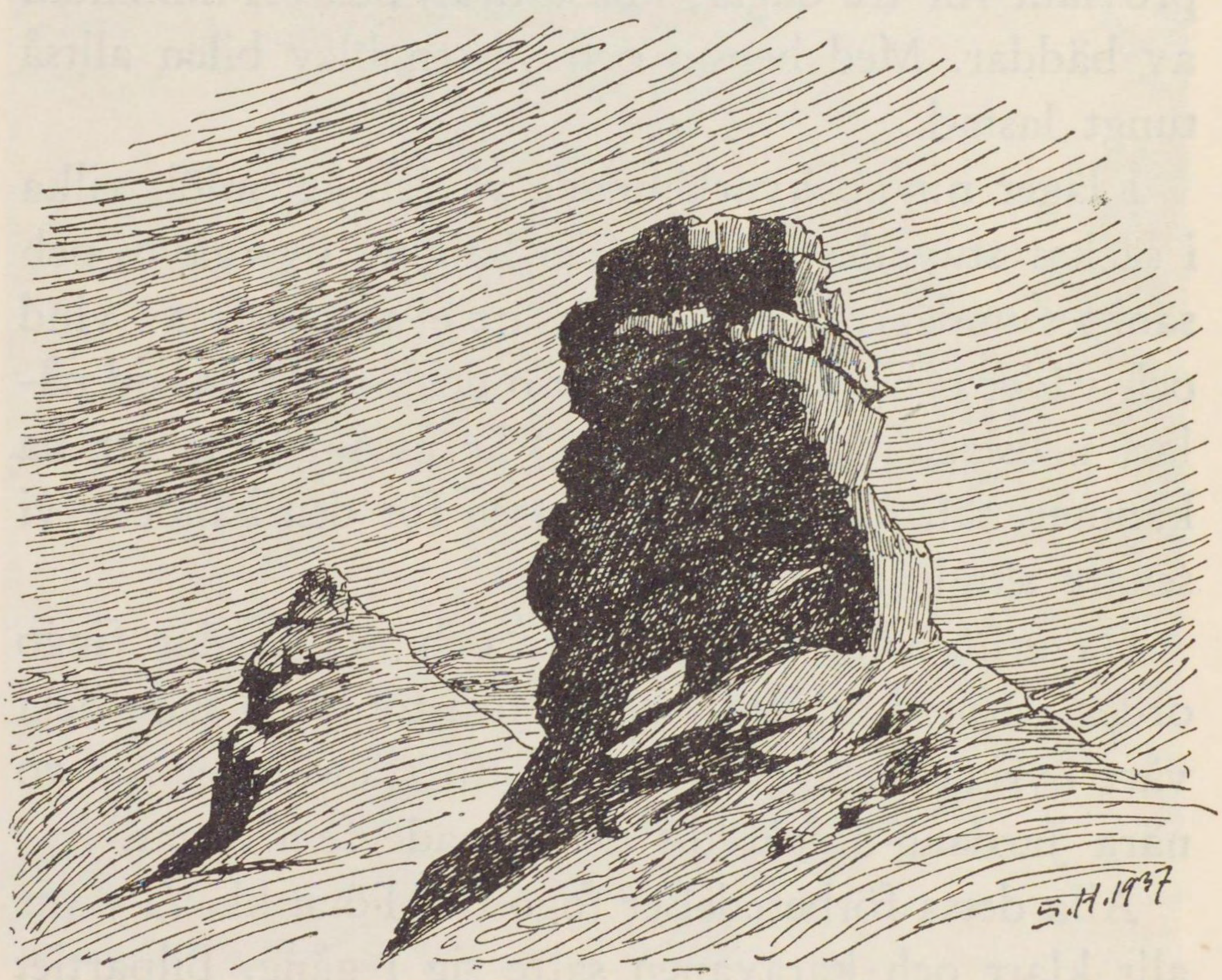

Mesakolonn, mot NO från läger 89, den 29 maj.

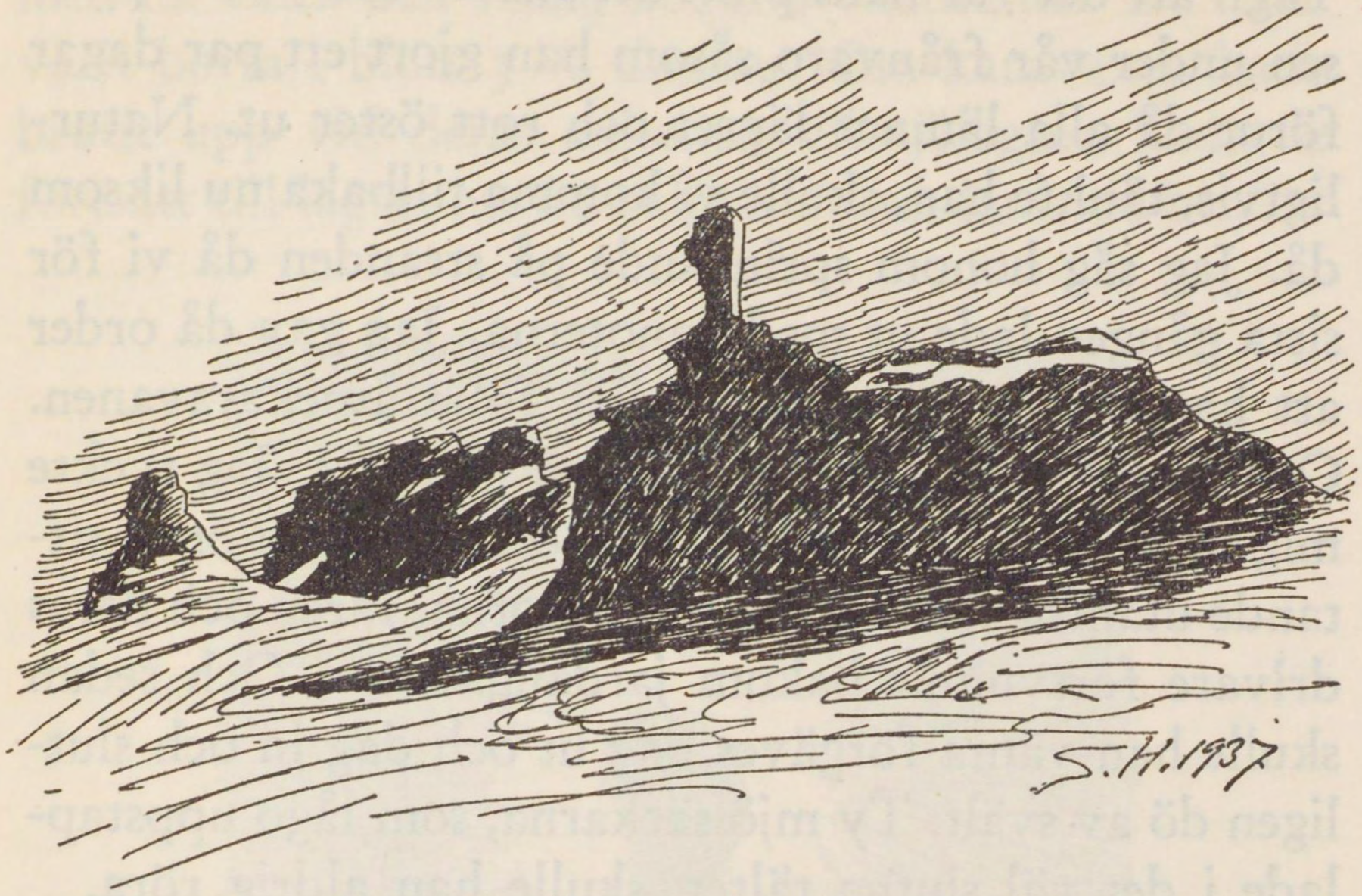

En egendomlig mesapelare. Den 29 maj.

Innan de fyra roddarna som följt oss hit med åsnorna återvände till sjölägret och sina kamrater, fingo de skaffa oss ett par åsnebördor bränsle. Sedan detta var gjort togo de farväl. Solen stod vid horisonten och månen steg upp bakom mesaåsen. Klockan 8 blåste det ännu med 13 sekundmeters styrka. Smöret, som eljest var smält och liknade punsch, stelnade åter i blåsten vid 23°. Vi hade en trevlig middag på tunga, smörgås, ost och te.

Därunder berättade Kung att han, som varit den sista att lämna sjölägret, sett herdarna komma med de tre fåren, men utan Tagil. Jag kunde inte lida tanken att den trogna hunden stannat vid ståndlägret n:r 80 i den tron att vi snart skulle återvända. Tältet stod ju kvar och var fullt av proviant. Förmodligen menade

Tagil att det var hans plikt att stanna och vakta platsen under vår frånvaro såsom han gjort ett par dagar förut då alla lämnat lägret och rott öster ut. Naturligtvis, tänkte han, skulle vi komma tillbaka nu liksom då. Jag såg honom springande på stranden då vi för sista gången lade ut med kanoterna. Jag gav då order att han skulle tas ombord eller följa åsnekaravanen. Och nu saknades han vid det nya sjölägret. Jag tyckte mig se honom med spänd blick och spetsade öron sittande utanför tältet ända tills åsnorna, fåren och deras drivare försvunnit bakom jardangåsarna. Och sedan skulle han vänta förgäves dag ut och dag in och slutligen dö av svält. Ty mjölsäckarna, som lågo uppstaplade i det väl slutna tältet, skulle han aldrig röra.

Tyvärr hade åsnorna och deras drivare återvänt från billägret och därmed var all förbindelse med sjölägret avbruten. Vi talade länge om hunden och hans trohet och jag sade att jag inte kunde sova lugnt om nätterna så länge jag hade anledning tro att Tagil ensam stannat för att vakta tältet. Då föreslog Chen att han tidigt följande morgon skulle gå tillbaka till sjölägret och icke lämna det förrän herdarna varit vid ståndlägret och hämtat Tagil. Chen sade att icke heller han skulle få någon nattro förrän hunden blivit befriad ur sin förtrollning. Kung tillade att han ämnade följa Chen på hans räddningstripp.

Knappt hade solen gått upp den 28 maj förrän de båda präktiga kineserna bröto upp på sin vandring. Under tiden ritade jag de sällsynt dekorativa mesablocken nära vårt läger. Jag var ännu sysselsatt där-

med då Chen och Kung kommo vandrande. De hade varit borta i blott 3 1/2 timmar. Om karavanen hade brutit upp vid deras ankomst till sjölägret, hade de fortsatt till lägret n:r 80 och tältet och hade då behövt

Morgonsolen dold bakom den av väder och vindar uteroderade mesa-pelaren, den 29 maj.

längre tid samt hade haft hunden med sig. Men till all lycka hade karavanen inte brutit upp ännu och Tagil befann sig i högönsklig välmåga vid sjölägret och skulle nu följa karavanen till lägret n:r 70 vid Jardang-bulak. Det hade eljest blivit bekymmersamt att ha honom i bilen, ty han var stor och tung.

Under tiden hade Serat och Chia Kwei lastat bilen, vi stego in och rullade bort mot nordväst och norr mellan jardangs, passerande en sista levande tamarisk. Efter en stund voro vi ute på verklig ”gobi”, fullständig öken av grus, där Serat sökte efter sitt bilspår.

Vi hade åkt en timme då vi nådde en bred avloppsfåra från bergen, som sannolikt var Altmisch-bulaks avlopp. Därpå bar det upp genom en dalgång med fast fjäll på båda sidor och riktad mot NNV.

Vid Moholai-bulak, två salta och av vassbestånd omgivna källor, funno vi bilspåret och följde det sedan troget. Det ledde oss upp genom en fåra som sades komma från Olon-tementu-bulak, belägen mellan kullar i NNV. Kullarna växte småningom till icke obetydliga berg och i fåran förekommo levande tamarisker.

Vår riktning blir VSV. Bortom några tamarisker fly ett par antiloper. Till höger resa sig rätt ansenliga kammar och på alla håll äro vi omgivna av berglandskap. Här finnes ingen väg, ej en stig, men den led vi följa i bilspåret är hård och god.

Temperaturen stiger till blott 28,2 — i deltat hade vi 5° högre. Men nu äro bromsarna i full gång och komma susande som skott genom bilens öppna fönster. Klockan 1/2 4 ha vi en kort rast vid Burutu-bulak för fyllning av bensintanken. Sedan lämnas en ”obo” till höger och en stund senare ännu en, angivande att en väg fordom gått fram mellan dessa berg, såvida icke rösena helt enkelt äro orienteringsmärken resta av jägare i senare tid.

Klockan 6 lämnas Besch-bulak till höger om vår kosa. Terrängen blir sedan tröttsam till följd av tallösa små fåror som korsas och ligga på en eller två meters avstånd från varandra. En dal mellan höga terrasser för oss till ett av erosion sönderskuret landskap. Slutligen gå vi in mellan nya berg och hamna vid Nanchan-bulak, en källa, vars vatten hade en temperatur av 12,5° och en icke alltför tilltalande smak. Vi hade tillryggalagt över 16 mil genom väglösa, vilda trakter. Kl. 7.25 gick solen ned i sällsam prakt bland blåa och skära skyar med guldskimrande konturer.

Kring den illaluktande källan växer vass och tamarisker och ett tjugutal popplar. På något avstånd äro dessa träd ganska allmänna. Fyra små enkla stenkojor äro uppförda invid källan till vägfarandes skydd. Utan tält voro vi tämligen försvarslösa mot myggor och moskiter och på morgonen mot bromsar.

Vår kosa leder nu mot VNV över halvmjuk mark som snart övergår i hård alluvial slätt med förträfflig bilväg — där förvisso inga andra bilar kört än våra.

Ur marken uppsticka koniska eller hemisfäriska jordhögar bevuxna med förtorkade buskar, den yppersta torrved. Dessa jordhögar likna krulliga negerhuvud. Tamarisker och tuvor äro icke sällsynta; en av de förra var stor som ett träd.

Hela himlen är molntäckt, det blåser friskt och bromsarna försvinna. Åter följa vi en mindre dal mellan kullar; dess grus- och slambotten är bevuxen med frodiga tamarisker. Ständigt förändrar landskapet utseende bland dessa trassliga berg och kullar, stäpper

och öknar. I en jämn och hård fåra åkte vi som genom en allé av täta, härliga tamarisker. I ONO synes trakten av Azghan-bulak. Vi äro alltså på ungefär 1,400 m. höjd och ha stigit 600 m. över Lop-nor.

Nu ha vi blott en liten bit kvar till passet Kaksudawan, vilket reser sig endast 40 m. över slätten i norr och är oerhört brant. Bilen tog det knyckvis, 1 m. i taget och vi gingo till fots och lade stenar bakom hjulen för att hindra ekipaget att rulla utför och stjälpa i den slingrande backen. På södra sidan hade Serat grävt ned en 5 gallons bensindunk, som nu hämtades och tömdes i tanken.

Vi äro inne på en verkligt god väg, där man ser spår av spadar och hackor och av talrika karavaner. Men så är det också vägen från Turfan till Ying-p'an, Saj-tjeke och Korla, som nu var flitigt använd sedan Toksun-vägen blivit spärrad.

Mellan skära, svarta och vita berg liknande tält följa vi en trång dalgång mot SV. Vägen utmärkes av rösen på angränsande kullar. Landet öppnar sig åter och vid fyratiden äro vi vid källan Toghrak-bulak, som springer upp ur den 8 m. breda dalbottnens sand och har förträffligt vatten. För dessa ödsliga berg är "Poppelkällan" en tjusande plats. På ena sidan reser sig en hög klippvägg, på den andra en 2 m. hög erosionsterrass och mellan båda växa ett par hundratal popplar.

Vi ha gjort en betydande krök åt norr och väster och då vi nu lämna bergen komma vi ut på en väldig

sajslätt, en avloppstratt mellan terrasser, och styra mot sydost i riktning mot Kum-daria, som tack vare sina gula vassfält synes i fjärran.

Till vår förvåning passera vi Effes lastbil. I dess förarhytt finna vi ett brev från Yew sägande, att bilen varit på väg till Ying-p'an och Tikenlik för att skaffa proviant, men att bakaxeln knäckts på vägen och passagerarna måst fortsätta till fots. Han ber Serat möta dem.

Med Tjartjaks bergås till vänster fortsätta vi över den sterila slätten, där vägen är god och stanna kl. 1/2 7 vid ståndlägret n:r 70, där endast kosacken Nikolai och ett par turkar voro hemma. Den förre rapporterar att Bergman och Georg med tält, tjänare, hästar och åsnor befunno sig på Kum-darias högra strand, beredda att bryta upp inåt öknen nästa morgon. Ingenjör Yew hade med Effe och ett par av våra män för någon timme sedan begivit sig till den förolyckade lastbilen för att laga den och föra den tillbaka till lägret n:r 70. Det underligaste var att vi icke mött deras lastbil; den hade tydligen tagit en annan kosa.

För mig var nu det viktigaste att komma i kontakt med Bergmans grupp innan den bröt upp. Därför gingo vi till stranden på en halv kilometers avstånd och gjorde i ordning ett par kanoter. Då vi stego ombord var skymningen redan inne och vi hade en bra bit att ro innan vi sågo konturerna av Bergmans tält. Vid dess strand landade vi i kolmörker och lyktsken. Georg och tjänarna voro nere och togo emot oss, Berg-

man hade redan gått till kojs, men fick bråttom att klä sig då han hörde våra röster. Vid den tiden visste de ju inte om vi levde eller hade omkommit. Och nu döko vi upp i deras eget läger vid nattens inbrott.

Bergman var helt naturligt högeligen intresserad av våra gravfynd, och de samlingar vi gjort överlämnades i hans vård. Han och Georg bekräftade vad vi redan visste att icke ett ljud förnummits om den utlovade oljan. De hade skickat bud med brev till garnisonschefen i Korla med begäran om upplysningar, men budet hade icke återkommit. Mitt beslut att själv resa till Korla och eventuellt till Urumtji var sålunda det enda rätta.

Vi hade mycket att tala om och sutto uppe en god stund efter midnatt. Bergman bjöd på middag, där den bästa rätten utgjordes av sur mjölk, anskaffad från de herdar, som beta sina får vid stränderna av Kumdarias sidosjöar.

Bergmans och Georgs lilla karavan bestod av Ördek, som sagt sig känna till underbara gravplatser inne i öknen, en vägkunnig turk från Jangi-su, ett par av våra tjänare, fem hästar och tre åsnor och proviant för tre veckor. De skulle gå mot väster, söder och sydost till den gåtfulla gravplatsen, vilken sades vara belägen på en styv dagsresas avstånd öster om Jangi-su och något öster om gamla Tarims nedre lopp.

Då ståndlägret hade ont om mjöl, beslöto vi återsända ett par av våra roddare och våra fem åsnor till läger n:r 80 i Lop-deltat för att hämta de 500 catties mjöl Chen och jag lämnat där i tältet.

Våra sovsäcker eftersändes och vi tillbringade natten i Bergmans läger, där minimitemperaturen stannade vid 22,6°.

I soluppgången bröt Bergman upp med sin karavan. Georg som varit över floden och konfererat med Serat, stannade hos oss tills vi voro klara att gå över till ståndlägret. Vid stranden togo vi farväl och han skulle då genast följa Bergmans spår inåt den gåtfulla öknen.

I lägret n:r 70 tog jag ur mina väskor och kistor vad jag behövde för resan till Korla — eller kanske Urumtji. Vi hade ännu rätt mycket bensin kvar tack vare att vi spätt ut den med fotogen, men ej tillräckligt för alla tre lastbilarna att gå ända till Urumtji. Vad som fattades var motorolja. Därav fanns nätt och jämnt så mycket personbilen behövde för att tillryggalägga de 67 svenska mil, som skilde oss från Sinkiangs huvudstad. Inte en droppe motorolja fanns kvar i läger 70 då jag bröt upp med bilen.

Vidare medtog jag två omgångar snygga vita sommardräkter och tre omgångar underkläder, ett stycke kanfas, ett par filtar och två pälsar till nattlägren. Kung och Chen sökte reda på motsvarande utrustning i Yews gepäck. Proviant för tre män under en vecka medtogs, men intet tält.

Alltifrån början hade vår expedition varit rik på dramatiska moment, som inte alls skulle göra sig oävet i en diktad roman. Och nu, vid ståndlägret n:r 70 saknades icke heller en del osannolika sammanträffanden. Chen och jag hade varit borta i två månader och fingo dock tag i Bergman och Georg den sista natt de till-

bringade vid Kum-daria. Och då jag kl. 1/2 2 satt och ordnade mitt pick och pack för den långa och ovissa färden, utropade Chen och Kung plötsligt och på samma gång:

"Där kommer doktor Hummel!"

"Vad menar ni?" frågade jag.

"Ja, se själv!"

Jag tog kikaren. Mycket riktigt. Där kom han med raska steg upp från flodstranden, åtföljd av ett par av sina män. I den glödande sommarhettan var han klädd i pyjamas och solhjälm, hade rakat av sig skägget och såg frisk och välmående ut. Ömsesidig glädje, omfamning och störtsjöar av frågor och svar.

Allt var färdigt för mitt uppbrott. Serat stod och väntade med bilen. Det återstod blott att lasta Yews och mitt bagage. Det kunde taga en kvart — och om Hummel kommit en kvart senare hade jag redan varit på väg till Korla. Han kom sålunda i sista minuten!

"Men varför bär du högra armen i band och varför är din hand förbunden?"

Han skrattade: "Ja, en rätt otrevlig historia. På en jaktutflykt vid Kum-daria överraskade Konstantin och jag en vildsvinsfamilj och fångade tre små grisar, som vi sedan dess haft i en låda ombord. En gång då jag matade dem, blev jag huggen i tummen av en av de tre och fick en rätt otäck blodförgiftning, som i två veckor hållit mig bunden vid bädden, oförmögen att arbeta. Jag gjorde själv ett operativt ingrepp, som lindrade, och jag är nu i det närmaste återställd. Om några dagar är jag fullkomligt frisk igen."

Han föreföll så pigg och levnadslustig att jag inte ett ögonblick tänkte på någon fara och ingen kunde bedöma hans tillstånd bättre än han själv. Hur bittert ångrade jag icke på dagen en månad senare att jag inte tagit honom med i bilen till Urumtji och låtit honom resa hem för grundlig behandling! Intet ont drabbade honom till livet, gudskelov, men mycken oro för oss andra och lidanden och ansträngningar för honom själv hade kunnat besparas om han följt med oss. Men den utvägen kom tyvärr inte ens på tal.

Emellertid avslutade vi min packning i lägret, drucko te och följde sedan Hummel tillbaka till stranden där hans två dubbelkanoter lågo förtöjda.

Hans flottilj var i sanning värd att se! I en tomlår hade han sina tre ödesdigra grisar med strimmiga ryggar och bökande trynen. Vid tältet höll hunden Pelle från Kontje vakt och där betade ett får, tamt som en hund och så trevligt och hemmastatt att ingen ville slakta det. Mellan en av kanoterna och stranden simmade inom en inhägnad av nät fem gula gässlingar och en mandarinand och där stod en högfärdig häger och betraktade oss med kritiska blickar. En ung stork hörde också till detta utsökta menageri och var allas förklarade gunstling. Djuren voro tama och tycktes trivas. Men med tiden mötte de alla ett mer eller mindre tragiskt öde.

Doktorns ”arbetsrum” ombord bar en prägel av lärdom och verksamhet och ehuru den senare på ett så beklagansvärt sätt blivit hämmad av svinhugget, hade han dock med sig en vacker samling av prepare-

rade fågelskinn och ett herbarium från stränderna av Kum-daria. Han hade funnit både faunan och floran fattig utmed floden.

Nu höllo hans tjänare på med att inreda och "möblera" hans tält, medan en av dem, Kasim, slaktade ett får och rostade schislik över glöd. Denne Kasim hade varit en god och trogen tjänare, men i flodfärdens början hade han begått ett ödesdigert misstag. När han en gång var ensam ombord vid ett läger hade han skruvat av locket på den femgallons bensindunk, i vilken doktorn hade sitt fotogenförråd, avsett för hans lampor. Men Kasims hjärna var icke inrättad för några fotogenfunderingar utan endast för vanligt bondvatten. Och då han nu kände att vätskan hade en dålig och främmande lukt och sålunda kunde vara skadlig för doktorn om han drack därav, så öste han samvetsgrant ut varenda droppe, rengjorde dunken och fyllde den med rent flodvatten! Hummel hade sedan ett rysligt besvär med brev och kurirer till huvudkaravanen för att få ny fotogen och under tiden fick han nöja sig med stearinljus.

Emellertid var middagen färdig. Hummel, Kung, Chen och jag slogo oss ned kring den lår som tjänstgjorde som bord och hade en trevlig och munter stund tillsammans.

Men tiden led och jag måste åka till bilvraket som vi passerat dagen förut och där Yew, Effe och deras män nu lågo och reparerade skadan. Vi vandrade sålunda tillbaka till ståndlägret n:r 70, dit Hummel

Hummel foto.

Hummels tjänare Kasim med en praktfisk ur Tarim.

Hummel foto.

Kring lägerelden.

följde oss. Bilen stod lastad, det återstod blott att sitta upp. Kung och Chen föreslogo att de skulle följa mig till Yews läger, dit vi blott hade en halvtimme. Jag tog ett hjärtligt farväl av vår doktor och de övriga kvarvarande och satt upp. Inom ett ögonblick hade de försvunnit och dolts av de dammoln bilen virvlade upp.

Klockan var 1/2 8. Serat satte en rasande fart på bilen. Skymningen sänkte sig allt djupare över jorden och det sista återskenet av aftonrodnaden slocknade. Jag lämnade hela expeditionen bakom mig och började en mer än oviss färd. Det gällde ju att skaffa de medel, utan vilka våra vagnar voro förlamade och deras besättningar i lika hård fångenskap som i Korla.

Nu hade nattens mörker segrat även i väster "och tysta som Egyptens präster begynte stjärnorna sitt tåg".

Hur våra öden sedan gestaltade sig har jag berättat i min bok "Sidenvägen". Hummel, Bergman och Kung begåvo sig på skilda vägar genom Kuruk-tagh till Urumtji och sent omsider, i september, inträffade också Chen, Georg, Effe, våra mongoler och tjänare i Sinkiangs huvudstad. Då den sista gruppen anlände, hade Hummel och Bergman redan brutit upp på den långa färden hem till Sverige emedan vår doktors tillstånd ovillkorligen krävde vård och vila.

Yew och jag hade med personbilen, förd av Serat, den 6 juni nått Urumtji, där vi under fyra och en halv månader kvarhöllos som ett slags politiska fångar. Först den 21 oktober återfingo vi, tack vare den sovjet-

ryske generalkonsuln Apresoffs välvilliga ingripande, vår frihet och begåvo oss med expeditionens övriga medlemmar och tre bilar över Turfan och Hami till Anhsi. Med denna stad till utgångspunkt och högkvarter företogo vi en ny framstöt, denna gång i västlig riktning, mot Den vandrande sjöns vidsträckta bäcken, en färd genom en av jordens ödsligaste ökentrakter, varom senare kapitel skola lämna besked.

NÅGRA ORD OM DJUREN VID KONTJE-KUM-DARIA

Djurlivet vid stränderna av nedre Tarim i flodens nuvarande gestalt är icke synnerligen rikt och i allmänhet kan sägas att det både till arter och individer är fylligare representerat utmed den gamla delen av flodloppet, från Yü-li-hsien (Kontje) till Tömenpu, än från sistnämnda skogstrakt till Lop-nor.

De asiatiska djurens konung, kungstigern, som förr levde i mellersta Tarims skogar, synes vara på väg att försvinna. Ännu 1899 och 1900 såg jag någon enda gång hans spår vid flodens stränder, och i trakten av Jangi-köl funnos då tigerjägare, som i saxjärn fångat flera exemplar. Av en jägare köpte jag två tigerskinn, vilkas bärare kort förut blivit fast på tigerstigarna i den täta vassen. Vid Kum-daria sågo vi aldrig spår av detta ståtliga djur och i den öppna, ökenartade terrängen hade man icke heller anledning att vänta hans förekomst.

Av högre djur voro endast vildsvin och antiloper tämligen allmänna. De förra finna sitt livsuppehälle i vassen, de senare kunna, om fara hotar, med vindens hastighet fly inåt öknen. Man får icke glömma att det blott var 13 år sedan vattnet återkommit till öknen

och att djurlivet icke kan nå sin fulla utveckling förrän vegetationen, dess näring och skydd, på allvar blivit hemmastadd på stränderna.

För dem som färdas utför floden med kanoter är det egentligen endast fågellivet som gör sig gällande. Det går inte en dag utan att man från kanoterna ser åtskilliga representanter för de bevingade kolonisterna. Åt dem ägnade d:r David Hummel en särskild uppmärksamhet på sin kanotfärd från Yü-li-hsien till ståndlägret n:r 70 nära Jardang-bulak och han medförde en vacker samling av flodens karakteristiska fåglar.

Hummels fågelskinn kommo också i omsorgsfullt preparerat tillstånd lyckligt hem till Sverige och anförtroddes åt professor Einar Lönnberg, som över dem kommer att skriva en avhandling i Vetenskapsakademiens Arkiv för Zoologi. Professor Lönnberg meddelar, att samlingen visserligen icke innehåller några nya arter, men ändå har sitt intresse, emedan den skänker ett bidrag till kännedomen om de olika arternas geografiska utbredning och visar vilka fåglar, som förekomma vid jordens mest kontinentala ökenflod.

Änder och sothöns leva i stort antal vid nedersta Tarim och dess sjöar. Alla representanter för deras släkten trivas bäst i de grunda strandsjöarna med deras klara vatten och deras tillgång på födoämnen. Mera sällan uppträda de i floden, vars vatten är grumligt som ärtpuré. Sina bon bygga de i täta, skyddande vassbestånd kring träsk och sjöar och i deltat även på små holmar i strömarmarna. Somliga andfåglar stanna

kvar över vintern, andra flytta till varmare luftstreck. Den rödhalsade dykanden stannar enligt flodbefolkningens uppgifter i ringa antal kvar under den kalla årstiden medan de flesta av dess art flytta bort.

Rostanden, även mandarinand kallad, spelar en märkvärdig roll i ströndernas fågelvärld. Den tjänstgör som ett slags polis eller säkerhetsvakt, som ständigt tyckes stå på pass och som vid hotande fara utstöter gälla skrin och kommer alla andra fåglar i närheten att lyfta. Två honor samsas ibland om ett gemensamt bo och ruva turvis ett tjugutal ägg.

Rostanden bygger sitt bo flera meter över marken i ihåliga poppelstammar och gör det mjukt och bekvämt med tillhjälp av dunstoppning.

Även gravanden och snatteranden äro vanliga. I gamla tider och även nu hade jag ofta tillfälle att förvånas över lopliks eller fiskarfolkets vid Lop högt uppdrivna förtrogenhet med vildändernas och gässens vanor. Av fåglarnas läten och flykt kunde de ofelbart draga sina slutsatser om boens belägenhet, gingo rakt på dem mitt i den tätaste vass och kommo alltid tillbaka med ägg i mössan eller i en flik av rocken.

Den vanliga vildgåsen eller grågåsen kallas ghas, ett namn som fonetiskt påminner om vildgåsens läte och kanske just därför har en så stor likhet med de indoeuropeiska namnen: gås, gōs (ryska), goose, gans o. s. v. Vår och höst ser man ofta vildgässens pilspetsar på deras flyttningståg. I mina tidigare reseskildringar från Tarim har jag berättat om deras fenomenala lokalsinne, och hur de ofelbart finna sina osynliga stråkvägar ge-

nom luften i vilket väder som helst. Man hör deras samspråk över jorden under eller efter stormar, som virvla upp ogenomträngliga moln av stoft och man förstår icke hur de kunna reda sig i hård blåst och följa sina landmärken oaktat det skymmande töcknet. De flyga dag och natt, även då det för mina ögon var kolmörkt. En afton, sedan vi landat vid stranden av Tarim, iakttog jag hur det ena flyttande samhället efter det andra följde precis samma flygväg och riktning. Varje ny pilspets blev synlig mellan samma poppelkronor som de föregående. De ha inga fyrar, inga ljussignaler, och ändå hitta de hela natten igenom. Sannolikt är deras synförmåga utvecklad till en skärpa, varom vi icke kunna göra oss ett begrepp. Och därtill kommer lokalsinnet som förfinats genom otaliga generationer. Förmodligen gå deras gamla stråkvägar, som deras förfäder följt i årtusenden, dem så i blodet, att de icke kunna ta miste. För dem är det den naturligaste sak i världen att utan kompass och andra hjälpmedel följa sina föregångares osynliga spår över jorden.

Av andra fåglar bundna vid vattnet märka vi på stränderna av Kontje-daria sothönan levande i strandsjöar med klart vatten, säv och vass; den mycket allmänna fiskgjusen, som bygger sina stora bon högt uppe i popplarna vid floder och sjöar och lever på fisk; storskarven, som likaledes lever på fisk och luktar as; han har i stora kolonier sina bon i popplar vid floden; skäggdoppingen, med en krans eller fjäderkrage kring halsen, lever i sjöar och floder; strandryttaren, med höga röda ben, en vacker och sirlig fågel,

som stegar omkring i strandsjöarnas grunda vatten och livnär sig på fisk; östliga gråhägern förekommer i kolonier och bygger sina bon i popplarna; stora ägretthägern är helt vit, har grön hud kring ögonen och jagas för den på ryggen burna ägretten, vilken säljes till Urumtji och exporteras till Europa; ägretthägern uppehåller sig i sjöarnas vassbestånd och livnär sig med fisk, grodor och ödlor.

Den gulfotade gråtruten är ganska stor, helt vit med gråa vingar och orangeröda eller gula ben och fötter, under det att skrattmåsen är rätt liten, vit med gråa vingar, mörkt huvud, mörka ben och fötter och svarta vingspetsar. Dessa måsarter äro desamma som vi sågo i så stort antal över norra Lop-nor, i vars sötvatten de finna outtömlig tillgång på fisk.

Den lilla eleganta fisktärnan fångar fisk i träsken. Sumphönan är grå och brunaktig. Tjocknäbbade sävsparven lever bland vassbestånden, där också den mindre strandpiparen har sin tillvaro.

Den svarta storken bor parvis spridd utmed Kontjedaria.

På grund av sina underliga läten kallas rördrommen köl-buka eller sjöjaktjuren. Den användes av turkarna som medicin mot lungsot.

Rovfåglar äro talrika och av många olika slag. Där finnes gladan och örnvråken, där se vi ofta olika slags örnar, östliga kungsörnen, havsörnen, och den asiatiska havsörnen. Vidare finna vi den lilla lärkfalken, tornfalken och en gam som endast på vintrarna vistas vid floden.

Slutligen finna vi i Hummels samling följande fåglar:

Hackspetten, som häckar överallt vid Kontje-daria och väntar att poppelskogen skall vandra öster ut på den nya flodens stränder då han troget skall följa med. Vid varje lägerplats hör man hans hamrande och pickande arbete då han outtröttligt sitter och knackar i poppelstammarna sökande efter insekter och larver. Ofta ser man den lilla rödbukade fågeln med de vitfläckiga mörka vingarna så ivrigt upptagen av sitt hackande, att den icke märker närgångna åskådare.

Om nätterna hör man dvärghornugglans karakteristiska läte i skogen, ūh-ūh-ūh, ett läte som går igen i dess turkiska namn, ukusch.

Törnskatan spelar i Loplandet en viss medicinsk roll, ty hennes blod anses urindrivande och barnlösa kvinnor, som äta hennes kött, ha utsikt att välsignas med avkomma.

I skogstrakter vid floden och kring träsken är törnskatan icke sällsynt; där möta vi också staren som förekommer i väldiga flockar och väsnas, även om nätterna, i popplarna, där de ha sina bon. Fasanen, duvan, svarta kråkan, blåhaken med sin vackra teckning i gult och blått och göken höra också till skogarnas stamkunder. Där leva även tornsvalan, ladusvalan och pilfinken, sädesärlan, lärkan och tofslärkan, av vilka den sistnämnda stannar kvar över vintern.

Med representanterna för flodens fågelvärld anträdde d:r Hummel sin återfärd och då man nu under

professor Lönnbergs erfarna ledning går igenom samlingen på Riksmuseum, är det som att återse gamla vänner från den ryktbara flod på vars grumliga vatten och klara strandsjöar vi för tre år sedan hade lyckan att tillbringa ett par oförgätliga månader och glädjen att dagligen iakttaga skogarnas och snårens bevingade riddarvakt.

BERGMANS ÖKENFÄRD

Dagen efter Chens och mitt uppbrott med vårt båtlag utför Kum-daria hade Folke Bergman med sin grupp lämnat ståndlägret n:r 70 för att börja sina spaningar efter det stora gravfält och de underbara fornlämningar, om vilka Ördek skänkt oss en så praktfull och lockande skildring.

Dessa spaningar fyllde hela maj månad utan att leda till önskat resultat. När det blev allvar av, visade sig Ördek icke så orienterad i öknen som man hoppats och väntat. Först följde man Kum-daria mot öster under två dagsleder och genomströvade landet söder därom, men inga upptäckter av betydelse gjordes och Ördek hittade inte sina gamla landmärken.

Man vände därför tillbaka till ståndlägret och lyckades slutligen uppdriva en mera bevandrad östturk, vilken anställdes som ciceron.

Och nu började den egentliga expeditionen inåt öknen, som varade från den 30 maj till den 14 juni.

Ungefär 22 km. ovanför ståndlägret och 75 km. nedanför Tömenpu utbreder sig vid Kum-darias högra, eller södra, strand ett översvämningsområde kallat Kum-köl.

Dess vattenytor, vilkas konturer äro mycket oregelbundna, smalna mot söder och genomflytas av en

Bergman foto.

En av Bergman funnen likkista i Lop-noröknen.

Bergman foto.

Välbevarad mumie i Lop-noröknen.

strömfåra, omgiven av talrika små strandsjöar och områden med sank och träskartad mark.

Bergman följde sedan denna arm till en punkt omkring 65 km. söder om Kum-daria eller så långt som fynden av gamla gravfält lönade en grundlig undersökning. Därifrån säges denna flodarm fortsätta vidare mot sydöst och vid sin slutpunkt, eller omkring 120 km. från Kum-daria, sinar den i öknen. Den tyckes sålunda nå fram till den arm från nedre Tarim som heter Schirge-tjapghan och som i början av 1700-talet gick till sjön Utju-köl.

Denna flodarm, en bifurkation från Kum-daria, eller, om man så vill, en första deltaarm från denna flod, var en alldeles ny och oväntad upptäckt. Vid den punkt, där Bergman vände, hade den lilla flodarmen en bredd av blott fem till tio meter och ännu tydlig ström. Skarpt tecknade erosionsmärken förrådde att senaste högvatten stått 80 cm. högre än vattenståndet i förra hälften av juni. I allmänhet är armen oregelbunden, nyckfullt slingrande och bildar på sina ställen en labyrint, som påminner om Kum-darias delta.

Vid stränderna av den nyupptäckta vattenvägen fann Bergman mer eller mindre täta vassbestånd och tamarisker och på ömse sidor sanddyner av växlande höjd. Väster om den nya flodarmen sträcker sig sammanhängande sand ända fram till den östligaste av Tarimsystemets sydgående, nu uttorkade armar, där jag år 1896 funnit en kedja av vassbevuxna sjöar,

Avullu-köl, Kara-köl, Tajek-köl och Arka-köl. Vid östra stranden av dessa sjöar och de korta vattendrag som förenade dem hade på den tiden betydande dyner stupat brant ned i vattnet.

Om man nu, från Bergmans route, kastade blicken väster ut, såg man vid horisonten en tandad linje av höga tamariskkoner, desamma som jag passerat 38 år tidigare. På min karta har jag antecknat poppelgrupper och tamarisker. Från Bergmans route utmed den nya armen uppgår avståndet till Avullu-kölkedjans sjöar också blott till 8 eller 10 km.

Vid den nya armen hade ett fåtal herdar slagit sig ned med sina fårhjordar. En av dem hade kommit från Tjarkhlik, andra från Jangi-su och Kara-daj eller trakten mellan Jangi-su och Arghan.

Att döma av de fornlämningar Bergman fann vid stränderna av den lilla floden har denna existerat redan på Lou-lans tid och för tvåtusen år sedan haft samma bädd som nu. Skärvor av lerkrukor och fat förråda att människor bott i trakten. Möjligen ha de slagit sig ned blott för en kortare tid, ty endast obetydliga spår av hyddor funnos.

Ungefär 50 km. söder om Kum-daria och 20 km. från fästningsruinen Merdek, alltså väster om den lilla flodarmen, fann Bergman ett vakttorn från Lou-lans tid, som möjligen tjänat som en vaktpost på en väg till Merdek.

Det förnämsta gravfältet, ”Ördeks nekropol”, är beläget på en flackt välvd kulle öster om floden. Det är synligt vida omkring tack vare en hel liten skog av

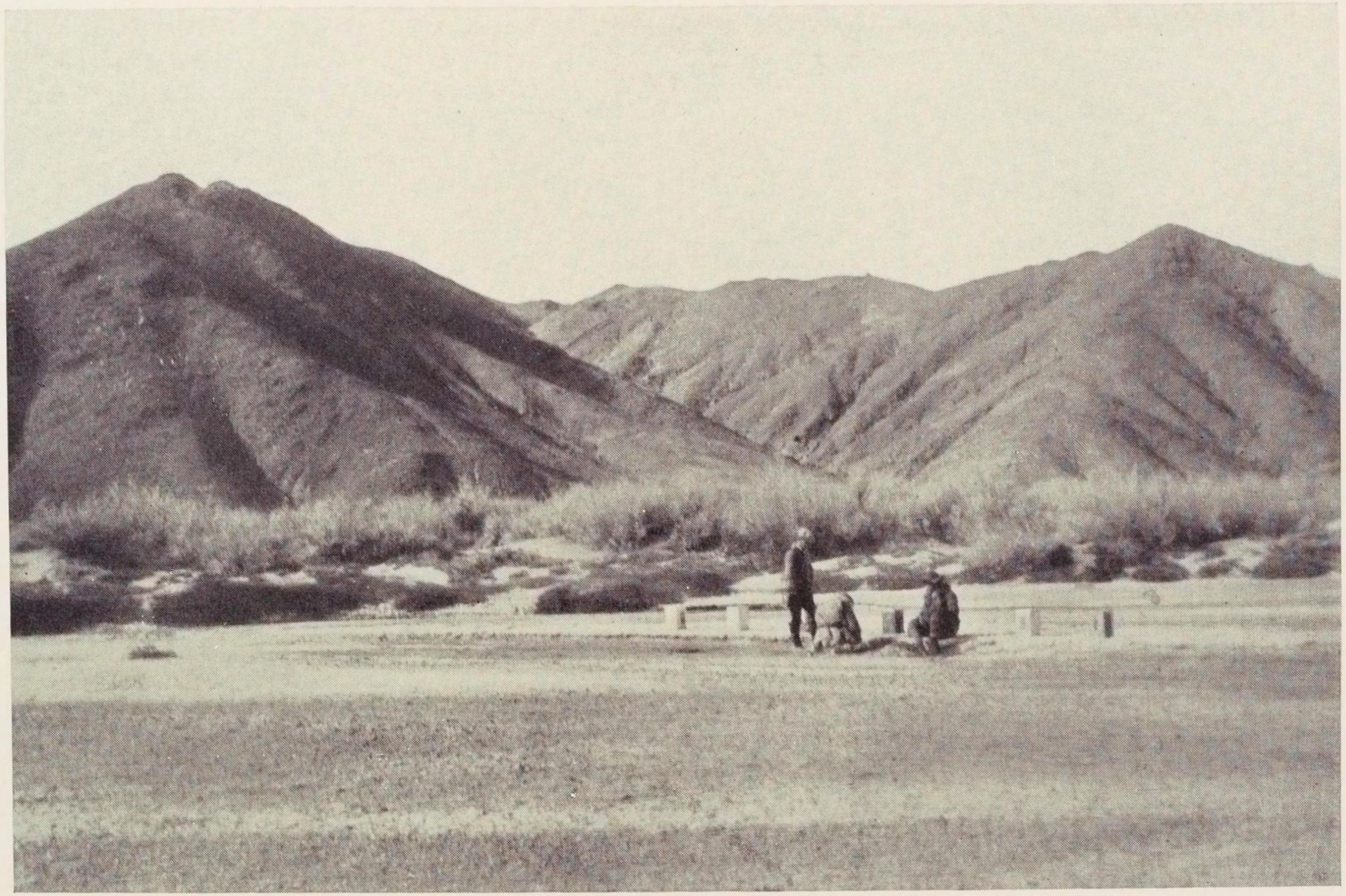

Chen foto.

"Sui-Sin-bulak", nyfunnen källa i Ghaschun-gobi, 6 december 1934.

Yew foto.

Öknen väster om ”Sui-Sin-bulak”. 7 december 1934.

Kung foto.

5 1/2 mil väster om ”Sui-Sin-bulak”.

Bergman foto.

Gravmonument av trä, Ördeks nekropol.

Bergman foto.

Huvud från Ördeks nekropol.

vertikalt ställda stolpar, sannolikt gravmonument över de döda. Ett fåtal av stolparna äro mycket enkelt skulpterade, alla ha polygonal form. Många ha fallit omkull. Deras antal är betydligt större än gravarnas, av vilka det har funnits 120 stycken.

Vinningslystna ”guldsökare”, som äro så vanliga i Östturkistan, och vårens häftiga stormar under århundradenas lopp, hade åsamkat en beklagansvärd förödelse över denna intressanta begravningsplats.

Sönderfallna och blottade lågo kistorna spridda på kullen och dess sluttningar. Stycken, vilkas virke ännu var kärnfriskt, hade legat skyddade under jorden ända tills de grävts upp av plundrare för kanske ett tiotal år sedan. Andra delar voro ljusgrå, genomtorra och sköra liksom det virke man kring Lou-lan finner på jordytan.

Bland de 120 gravarna fanns blott *en*, som förblivit absolut orörd av både människor och stormar. I fem eller sex kistor som plundrats lågo liken ännu kvar. För övrigt voro de dödas kvarlevor kringspridda utanför kistorna. Av somliga lik fanns endast skelettet kvar, under det att andra voro väl bibehållna mumier.

Ännu är det omöjligt att avgöra vilken ras det folk tillhört som på denna plats begravt sina döda. Att det icke varit kineser synes otvivelaktigt. De döda voro iförda toppmössor av en form som varit allmän hos Centralasiens nomadfolk. Frånvaron av metall, förmålen av trä och ben och den grova vävnad, vari de varit svepta synes antyda att de tillhört ett primitivt folk, kanske till största delen levande av jakt och fiske.

Svepningen bestod av en mantel av grov yllevävnad, en gördel kring livet, skor och filtmössa. Siden saknades alldeles å detta gravfält.

Flera av de smärre föremålen, gjorda av trä, ben eller sten, kunna i avseende på sin funktion och användning ännu icke tydas.

Väster om den lilla flodarmen ligga ännu tre små gravfält, av vilka det ena upptäcktes av Bergman, under det att de två andra förut voro kända av herdarna. De voro delvis blottade av vinden. I dessa gravar förekom siden. Ett kvinnligt lik var ifört en synnerligen prydlig och högst intressant sidendräkt. Sina bästa och värdefullaste fynd gjorde Bergman i dessa tre smärre gravfält.

Slutligen uppdagades en grav helt nära ståndlägret n:r 70, på södra stranden av Kum-daria. Den härstammar troligen från en senare tid än Lou-lans och den döde har sannolikt tillhört ett turkiskt folk, men har icke varit muhammedan. Liket, en äldre man, var ifört långrock av gult siden och höga stövlar.

I den nu ifrågavarande trakten finnas blott få jardangs och inga mesor. Marken är jämn, för ögat horisontal. Men terrängen med sina trassliga vattenvägar och vandrande dyner är ändå svårframkomlig med hästar och åsnor, i synnerhet i juni då hettan är brännande och luften full av dessa blodtörstiga bromsar, som äro en outhärdlig plåga för djuren. Endast tack vare den lilla vattenarmen från Kum-daria var det överhuvudtaget möjligt att vid denna årstid framtränga till de gamla gravfälten. Vid organisationen av

hela företaget och under fältarbetet var Georg Söderbom en ovärderlig hjälp för ledaren och även av de övriga deltagarna i ökenfärden gjorde var man sin plikt.

Jag har redan förut berättat om de faror som svävade likt damoklessvärd över våra samlingar från gravfälten i Kum-darias delta och från stränderna av Bergmans flod.[1] Det hängde på ett hår att de blivit beslagtagna enligt den föregivna lagparagraf, som förbjöd utförseln av fornfynd från Sinkiang. Och jag har skildrat den i sanning dramatiska utställningen i generalguvernörens, Sheng Tupans, egen yamen i närvaro av höga kinesiska ämbetsmän och sovjetryska generalkonsuln G. A. Apresoff och hela hans stab.

Då skulle samlingarnas öde avgöras. Med falkögon mönstrade Sheng Tupan varje föremål. Och sedan han granskat alla dessa till synes värdelösa fynd, yttrade han dessa odödliga ord, som äro värda att ännu en gång återgivas i tryck:

”Mina herrar, dessa saker äro värdelösa för oss och äga icke det minsta intresse för min provins. Ni kan packa ner alltihop i era lårar och ni skall få ett särskilt pass av mig som berättigar er att föra era fynd och det övriga bagaget ut över gränsen.”

Generalkonsul Apresoff förtjänar också ännu ett uppriktigt tack för att han vid detta kritiska tillfälle satte in sin auktoritet och makt till vår favör.

Efter många om och men, resta av medlemmar i ”Society for Preservation of Antiquities” i Nanking och efter två års underhandlingar och kraftigt bistånd

1 Sidenvägen, kapitlet: ”Våra sista dagar i Urumtji.”

av svenske ministern i Kina, baron Beck-Friis, lyckades det mig också att på våren 1937 få samlingarna överförda till Stockholm — till låns på två år. Om Nanking varit lika generöst som Urumtji, hade vi fått behålla dem. Så mycket hellre som de till största delen utgjordes av föremål av icke-kinesisk proveniens. Men för oss var huvudsaken att Bergman, som både var sakkunnig och själv grävt fram mer än hälften av föremålen och som dessutom bearbetat mina tidigare fynd från Lou-lan, skulle få tillfälle att underkasta våra nya fynd den vetenskapliga undersökning och skildring, genom vilken de skulle få sitt verkliga, historiskt och etnologiskt belysande värde. Utan tvivel skall hans bearbetning av dessa eljest stumma troféer från vår sista resa bidraga till att sprida nytt ljus över förgångna årtusenden i detta sagolikt tjusande land, där gravarnas heliga tystnad och de sovandes ensamhet endast störes av sjöfåglarnas skrik och vårstormarnas högtidligt brusande fanfarer.

CHENS ARBETE VID KUM-DARIA

Såsom förut berättats bröto ingenjör Irving C. Yew och jag med Serat till chaufför upp den 31 maj för att i personbilen resa den långa vägen över Korla till Urumtji. Likaledes har jag i "Sidenvägen" skildrat våra förtvivlade försök att få köpa bensin och olja för våra bilar, som voro uppställda vid ståndlägret n:r 70 ej långt från Jardang-bulak.

Den ena månaden gick efter den andra, och i Urumtji sattes vårt tålamod på det yttersta prov. Men för alla de andra, som under tiden måste vänta hos bilarna, var det ändå mycket värre. Yew och jag voro så gott som fångar i Urumtji, bevakade, utspionerade, misstänkta och ur stånd att lämna underrättelser till de våra vid Kum-daria. Utan bensin och olja kunde de icke röra sig ur fläcken. Och sommaren kom smygande över öknen med sin fruktansvärda, kvävande hetta och sin glödande sol. Deras enda tröst var floden, i vars svala vatten de tillbringade timmar, morgon, middag och afton. För övrigt lågo de och dåsade i sina tält eller gjorde små roddturer med kanoter. Först efter solnedgången och sedan aftonen bringat någon svalka levde de upp igen.

Sedan Hummel, Kung och Bergman i juni brutit upp för att över Kuruk-tagh begiva sig till Urumtji blev ensamheten och den dådlösa tillvaron för Georg, Effe, våra kinesiska tjänare och kosackerna ändå mera tryckande än förut. Den som icke varit med om en sådan situation i ett så ödsligt land, kan icke göra sig en föreställning därom. Bilarna stå på något avstånd från floden, där marken är jämn och hård men tälten äro uppslagna invid stranden. På alla håll utbreder sig den ljust grågula öknen, över vars vidder den upphettade luften dallrar liksom över en ångpanna. I norr avteckna sig Kuruk-taghs närmaste kammar som en blågrå kontur, något mörkare än himlen, vilken sällan upplivas av skyar och moln. Allt är tyst, här finnas inga människor, ingen väg. Det enda som ger värde och lindring åt detta tröstlösa landskap är floden. Men även Kum-daria är livlös. Aldrig någonsin passerar en kanot förbi, blott änder och andra simfåglar ge liv däråt.

Av de vetenskapligt arbetande medlemmarna i expeditionen var Parker C. Chen den ende som höll ut genom hela den tryckande sommaren.

Under de första junidagarna mätte han vattenmängd och avdunstning vid ståndlägret och tog emot den lilla karavan vi skickat från läger n:r 80 i Kum-darias delta, dit även Gagarin och Tagil hörde. Förgäves försökte han få bukt med vår radioapparat, som förstörts av ryssarna.

Den 6 juni skickades några östturkar med fyra åsnor och två kor till lägret n:r 80 i deltat, för att hämta

det mjölförråd vi där lämnat i tältet. Lastdjur voro i krigstid ytterligt svåra att uppdriva och man fick vara glad om man kunde få tag i en ko här och en åsna där.

Följande dag föll vid häftig NV vind en kort men kraftig regnskur, som på en halvtimme gav 8 mm. nederbörd och medförde en brusande störtflod från bergen bildande en grund sjö nära stranden. Denna avdunstade inom en dag, varpå det gula slammet låg blankt och skinande som ett parkettgolv.

Sedan sändebud avgått till Bergman och efter Hummels och Kungs uppbrott mot norr startade Chen den 13 juni med Chia Kwei, ett par östturkar, sex åsnor och en kanot uppåt floden på vänstra stranden.

Följande dag korsade han floden, träffade herdar, köpte några får och fick vägvisare till den sjö som här bildas av en arm från floden. Sedan sysslade han under ett par dagar med att göra en karta över denna sjö, som kallas Jekenlik-köl och blott är 6 km. lång från norr till söder och 2 km. från väster till öster.

Längre väster ut fann han åter en större strandsjö likaledes matad från floden och rik på vass. En annan sjö var 3 km. lång och 1 km. bred, avskuren från floden och därför något salthaltig. Änder uppehöllo sig dock i vassen med sina nykläckta ungar.

Än till fots, än och mera sällan med kanot kartlade Chen dessa sjöar och fortsatte därefter till Kum-köl, från vars södra, träskliknande bassänger den av Berg-

man redan kartlagda armen tar sin början. Kum-köl var 8 km. lång och 2 till 3 km. bred. Endast med Chens egen karta framför sig kan man följa hans ensamma vandringar kring dessa ytterst oregelbundna och nyckfullt formade småsjöar och de vattenarmar, som förena dem sinsemellan eller med Kum-daria. Ofta hände det att han vid kartläggningen av en sjö plötsligt hindrades av en vattenarm, som antingen måste övervadas till fots eller, om möjligt kringgås.

Ingenting i denna fantastiska labyrint av sjöar, flodarmar, vassbestånd och flygsand förmådde dock avskräcka den unge energiske kinesen. Han kartlade strandsjöarna på flodens södra sida och nådde den 7 juli Ying-p'an och två dagar senare Tömenpu. De sista fem kilometerna var terrängen besvärlig till följd av levande tamarisker och vassnår.

Vid Tömenpu gjorde han en kartskiss av den intressanta punkt där Kum-daria skiljer sig från Kontje-darias gamla lopp. Då vi första gången lägrat vid Tömenpu, den 19 april, hade Kontje-daria fört 80,18 m.^{3} vatten i sekunden. Nu, den 12 juli, fann Chen 81,80 m.^{3}. Skillnaden är icke stor. Enligt befolkningen hade floden redan börjat att stiga.

Den 13 juli hade Chen följt Kontje-darias gamla bädd nedåt sydost och hade funnit den smalare och rikare på krökar än den nya floden, Kum-daria. Kontje-darias gamla bädd var icke alldeles torrlagd. Där funnos så många stillastående gölar, att halva bäddens areal upptogs av dem. Mellan gölarna funnos små kanaler med långsam ström.

Av Chens iakttagelser finner man att denna del av Kontje-daria ännu 1934 icke var alldeles övergiven av vattnet och vi hade ju också hört att dess flöde stiger mot hösten då högvattnet kommer. Men vi hade också av Tikenliks bekar och bymän hört att den vattenmängd som under årets lopp i Kontje-daria passerar deras hembygd ingalunda är tillräcklig för åkrarnas bevattning och att en icke ringa del av befolkningen lämnat platsen. Redan 1928 hade överste Schomberg hört att 220 av Tikenliks 500 familjer utvandrat.

Dels till fots på norra stranden av Kum-daria, dels med kanot återvände Chen sedan till ståndlägret n:r 70, som han nådde den 23 juli.

Den 24 juli lämnade Chen åter ståndlägret, nu åtföljd av San Wa-tse och Tjokdung, två östturkar, fem åsnor och en kanot. Man startade mot öster på vänstra stranden, men gick snart över till den högra emedan de flesta sjöarna äro belägna söder om floden. De kartlades i tur och ordning. I allmänhet måste man ligga stilla i tältet under dagens varmaste timmar, då temperaturen steg till 41° i skuggan.

Den 1 augusti skilde sig en arm från huvudfloden, men återkom redan följande dag efter att på en sträcka av 15 km. ha gått sin egen väg. Den 2 augusti lägrade han vid vårt förra läger n:r 75. Här är deltats rot.

Från denna plats gick Chen med tre man och två åsnor de 18 km. som skilde honom från Lou-lans ruiner, som han efter 10 timmars vandring nådde kl. 7

e. m. På kvällen och följande morgon funno de en del mindre föremål av metall, såsom mynt, pilspetsar, rembeslag samt pärlor av glas och sten.

Efter att ha nedlagt ett nytt dokument i termometerhylsan vid Hörners svenska flagga, nu sönderblåst till en liten trasa på toppen av den gamla stadens högsta "stupa", anträdde Chen och hans lilla trupp återtåget mot NNV till närmaste vatten som fanns i en liten sjö. Därpå återvände de den 5 augusti till sitt läger vid deltats början.

Följande dag lämnades kanoten vid flodens norra strand och i dess sida inskuros orden: "D:r Hedins expedition 1934."

Därpå begåvo de sig till "sajen" eller den fasta grusmarken norr om floden, där man icke störes av jardangs och mesor, sträckte ut stegen på kvällarna och nätterna mot väster så fort sig göra lät, ty en budbärare hade just anlänt från Georg meddelande att bensin och olja äntligen kommit från Urumtji och att uppbrottet till denna stad skulle ske så snart Chen återkommit till ståndlägret. Detta skedde den 8 augusti och den 10 bröt bilkolonnen upp till Korla och Urumtji.

Vår unge kinesiske kamrat, Parker C. Chen, hade genom sin noggranna kartläggning av alla strandsjöarna på södra sidan av Kum-daria alltifrån Tömenpu till Lop-nor utfört ett arbete av stor betydelse för vår kännedom om det nykomna vattnets fördelning i öknen. I Nils Hörners expedition hade han varit med om

upptäckten av den nya eller snarare återuppståndna sjön Lop-nor och hade då, på vintern 1930—31, ensam kartlagt en stor del av Kum-darias delta. Han hade också deltagit i min kanotfärd alltifrån Yü-lihsien (Kontje) till Den vandrande sjön och därvid utfört alla mätningar av flodens dimensioner och vattenmängd. Sedan Erik Norin och Nils Ambolt varit de första att kartlägga så mycket de utan kanoter kunde komma åt av floden och astronomiskt fastslagit dess läge och sedan Bergman kartlagt den mot söder gående armen, vid vars stränder gravfälten äro belägna, återstod i en fullständig bild av den nya flodens, Kumdarias, hydrografiska system ingenting annat än sjöarna på flodens södra strand, och det var detta arbete Chen utförde på ett för honom själv hedrande och för vår expedition och dess vetenskapliga resultat gagneligt sätt. Jag hade aldrig bett honom därom — och det hade varit grymt att anmoda någon att under sommarens båda hetaste månader bland moln av bromsar och mygg och med ständig fara för solstyng till fots utföra ett fältarbete som även under en svalare årstid är tillräckligt krävande. Han hade haft samma rätt som vi andra att vid den stora hettans inbrott dra sig tillbaka till nordligare latituder och vila. Men han gjorde det icke. På eget initiativ åtog han sig ett arbetsprogram, som bildade slutstenen i vårt forskningsverk vid de nya vattendragen och sjöarna och som berättigade påståendet, att vi icke lämnat något, i samband med den nya flodens hydrografi stående problem olöst.

Då detta skrives är Parker C. Chen sedan ett år inmatrikulerad vid Berlins universitet och skall under ännu ett par år studera vid Geodätisches Institut i Potsdam. I Centralasiens forskningshistoria har han redan sin givna plats. Efter sin utbildning i Tyskland skall han även i en närbelägen framtid i trohet tjäna sitt fosterland och vetenskapen om jorden.

TILL TUN-HWANG OCH DE TUSEN BUDDHORNAS GROTTOR

Den kanotfärd Chen och jag företagit på Kum-daria hade gått i allo lyckligt. Hela den nya floden hade blivit kartlagd ända till sin mynning ”i Den vandrande sjön”, över vars norra del vi rott så långt mot söder som möjligt var. Med Norins, Hörners och Chens tidigare kartor hade vi fått utmärkta konnektioner. Med stöd av min ortsbestämning i Lou-lan 1901 och Ambolts grundliga iakttagelser vid västra delen av Kum-daria lågo våra router väl fastlåsta i gradnätet. De absoluta höjderna i Kuruk-tagh och vid de nya vattenvägarna vilade på mina observationsserier vid Jangi-köl och Ying-p’an 1899—1900. Enligt dessa har nya Lop-nor en höjd av omkring 820 meter över havet.

Lika tillfredsställande hade Hummels och Bergmans arbeten blivit förda till slut.

Det enda som misslyckats var Yews, Kungs och Effes bilfärd från ståndlägret n:r 70 mot öster, vars mål varit att lokalisera den nya bilväg, som skulle förbinda Nanking med Centralasien. Från Anhsi till Nanking skulle vi på hemvägen 1935 få tillfälle att pröva denna väg. Från Hami över Turfan och Korla till

Kutja kände vi den redan, och sträckan från Korla till ståndlägret n:r 70 vid Kum-daria eller 23,5 mil, hade vi likaledes tillryggalagt. För den rekognoscering med bilar som stod under befäl av Yew och Kung gällde det sålunda att framtränga till Su-lo-hos ändsjö, dit avståndet från läger n:r 70 uppgick till nära 40 mil fågelvägen. I verkligheten förmådde de, på grund av brist på motorolja, icke att åka längre än till Altmisch-bulak, dit avståndet i rak linje är 14,5 mil, men för dem och alla deras slingerbultar väl tre gånger så långt. Från ändsjön fram till Tun-hwang återstå 17,5 mil och från sistnämnda stad till Anhsi ytterligare 11,5. Vad vi gått miste om under sommarens bemödanden var alltså hela sträckan mellan Altmisch-bulak och Anhsi eller 54 mil, lika långt som mellan Stockholm och Trälleborg fågelvägen.

För bilar med tillräckliga förråd av bensin och olja är 54 mil ingenting att tala om — på europeiska eller amerikanska vägar. Men i de trakter av Centralasien, där intet spår av vägar finnes, kan en sträcka av 54 mil vara ett fruktansvärt avstånd.

Den 8 september 1934 hade hela expeditionen, utom Hummel och Bergman, vilka återvänt hem, samlats i Urumtji, men det skulle dröja ännu en och en halv månad innan vi befriades ur denna rysliga stad. Generalguvernören, Sheng-Shih-tsai, yrkade på att vi skulle återvända över Etsin-gol samma väg vi kommit. Han varnade för vägen mellan Hami och Anhsi, där, vid Hsing-hsing-hsia på gränsen mellan Sinkiang och Kansu, ett organiserat rövarband om sextio man slagit

sig ned för att plundra karavaner och resande. Jag lovade ingenting, och tänkte: komma vi blott till Hami så fara vi vilken väg vi behaga.

Vi lämnade Urumtji den 21 oktober med två lastbilar och personbilen och nådde utan vidare äventyr Anhsi den 30 i samma månad.

Redan innan vi bröto upp från Urumtji hade jag meddelat mina tre kinesiska reskamrater, Yew, Chen och Kung, min avsikt att, för den händelse vi kunde finna bensin i Anhsi, från denna stad göra en framstöt mot väster, om möjligt ända fram till Altmischbulak.

Detta var blott en from önskan, ty det bensinförråd vi medförde från Urumtji räckte väl till Anhsi, men knappt längre. Om ingen bensin funnes i Anhsi, skulle vi inte ha annat val än att fortsätta på Sidenvägen med kärror, hästar eller kameler och varje tanke på en framstöt mot Lop-nor-depressionen vore då omöjlig.

Emellertid ledsagades vi alltjämt av vänliga gudar och våra önskningar uppfylldes på ett sätt, som icke kunde ha varit lyckligare om planen blivit förberedd och organiserad på förhand. Artigt mottagna av den kinesiske borgmästaren i Anhsi och av det tysk-kinesiska flygbolaget Eurasias representant i denna stad, herr Pauck, fingo vi av den senare höra att 3,000 gallons[1] bensin funnes magasinerade på platsen. Detta stora förråd, avsett för flyglinjen Berlin—Shanghai, behövdes icke för närvarande, emedan lufttrafiken,

[1] En U. S. A. Standard gallon motsvarar 3,785 liter.

sedan sovjetregeringen vägrat tyskar att flyga över ryska Asien, aldrig kommit i gång.

Genom trådlös telegramväxling mellan mig och Eurasias chefer i Shanghai, herrar Walter och Li, ställdes till vårt förfogande ett snart sagt obegränsat förråd av bensin.

Sedan återstod blott att erhålla tillstånd från regeringen i Nanking, i vars tjänst vi voro, att företaga den planerade bilfärden mot väster. Även detta tillstånd blev oss givet utan vidare, ehuru bensinprisen i hjärtat av Asien äro mycket höga och kostnaderna för denna nya spaningsfärd skulle belöpa sig till flera tusen dollar.

Av största vikt för bilspaningens lyckliga genomförande var, att ingen levande själ i Anhsi fick en aning om våra verkliga planer. Varken borgmästaren, i vars yamen vi bodde eller herr Pauck som levererade bensin invigdes i våra hemligheter. Lika litet fick Georg Söderbom och herr Manfred Bökenkamp, som i fyra år tillhört vår stora expedition och nu för annat uppdrag befann sig i Anhsi, veta något därom. Våra båda chaufförer, Effe och Serat, fingo blott order om det förråd av bensin och olja de borde medtaga.

Allt detta hemlighetsmakeri innebar blott en enkel försiktighetsåtgärd. Altmisch-bulak är, liksom hela Lop-norområdet beläget i provinsen Sinkiang. I denna provins hade vi fått mer än nog av tungansk, rysk och kinesisk fångenskap. Om nu våra verkliga intentioner blivit allmänt kända i Anhsi, så hade utan minsta tvivel ryktet därom spritt sig till Sinkiang och nått myn-

Hummel foto.

Jägaren Assan Bai med en guldfasan.

Kung foto.

Läger vid Hwang-chi-chiao SV om Anhsi.

digheternas öron. Borgmästaren i Anhsi var god vän med hövdingen i Hami, den gamle räven Jollbars Khan och stod dagligen i telefonförbindelse med honom. Om borgmästaren fått kännedom om våra förehavanden så hade han underrättat Jollbars och denne hade meddelat Urumtji. Provinsens högste styresman hade då med rätta kunnat draga misstankar mot oss, som, efter att förgäves ha begärt tillstånd att göra en bilfärd till Kaschgar, återvänt till provinsen på en sydligare väg och utom räckhåll för hans kontroll. Han hade då kunnat skicka ryttarpatruller till Altmisch-bulaks källor för att spana efter oss, och om vi under sådana förhållanden blivit fast, hade han haft goda skäl att betrakta och behandla oss som spioner.

För att maskera våra avsikter spridde vi därför ut det endast delvis sanna ryktet att vi ämnade besöka de berömda klippgrottorna, Ch'ien-fo-tung eller "De tusen buddhornas grottor" vid Tun-hwang.

Den 2 november gjordes allt klart till uppbrott, men som vanligt den första dagen dröjde det länge innan vi voro färdiga. Ehuru borgmästaren i egen hög person följde med ett stycke utanför Anhsi, hejdades vi i stadsporten av soldatposteringen, som anställde korsförhör om vårt mål och våra avsikter. Tydligen befunnos våra förklaringar plausibla, ty vi släpptes fram utan vidare.

Vår väg leder mot söder genom en allé av pilar och över kanaler med små korta broar. Marken är sandbunden och mjuk. En flodarm, riktad mot väster har

vid denna årstid föga vatten mellan sina stränders isband. Vi äro inte långt från kullarna i söder då vi lägra på stranden av Nan-chi eller Sydkanalen med dess lilla bro och dess ensamma poppel.

Natten till den 3 november sjönk temperaturen till — 13° och morgonen var strålande ljus och klar. Ett par extra passagerare hade uppenbarat sig på lastbilen, nämligen själva polismästaren i Anhsi och en gendarm. På min fråga vad de egentligen önskade svarade de att borgmästaren givit dem order att följa med som hedersvakt och stå till vår tjänst under vistelsen i Tun-hwang. Förmodligen gick deras uppdrag ut på att spionera över våra förehavanden.

Full av små jordknölar, grästuvor, gupp och djupa hjulspår går vägen alltjämt åt söder korsande en rad av kanaler med små bräckliga träbroar. Men strax bortom den lilla byn Hsi-kung, där ett fåtal fattiga farmare ha sina med gråa murar omhägnade gårdar, nå vi äntligen stora vägen mellan Tun-hwang och Suchow och här svänga vi åt VSV mot den förstnämnda staden.

Här upphör också den kulturdugliga mjuka stoftjorden, som utgör Anhsis av irrigationskanaler genomskurna oas, och åt söder, ända fram till kullarnas fot följer fullständig "gobi" eller hård, steril ökenterräng av fint packat grus. Vägen går på den för biltrafik bekväma ökenmarken och vi ha oasen omedelbart till höger.

En antilop dyker upp i ödemarken och försvinner framåt ökenvägen innan Effe får sin bössa färdig.

Framför oss äro ett par ryttare på väg åt samma håll som vi. Då de höra bilsurret, vända de sig hastigt om i sadlarna, sätta hälarna i hästarnas sidor och fly mot de södra kullarna. Effe tror att de äro rövare med dåligt samvete.

Bland kullar reser sig ett litet tempel och längre fram ligger ett annat i ruiner. Förfallna hus och murar vittna om en tidigare, nu försvunnen bebyggelse. Man förvånas över att icke korsa markerade avloppsfåror från bergen; de som finnas äro så grunda att de knappt märkas på en lätt guppning hos automobilen.

Nu uppträder till höger om vägen den underliga och karakteristiska landskapsform, som östturkarna kalla ”jardang”, långa omkring meterhöga åsar och lister, av vinden utmodellerade i lersediment och alluvioner. Under kanotfärden på Kum-daria hade vi sett dem i all deras glans.

Äntligen uppträder ett tecken till liv. Här kommer en kärra med höga hjul, dragen av ett par oxar och ledsagad av tre män och en åsna. Den är lastad med bomull och päron. Vi få höra att de senare i Tun-hwang betinga ett pris av en kopparslant per styck och i Anhsi av tre kopparslantar. Av dessa, med ett fyrkantigt hål i mitten försedda mynt gå i Tun-hwang 400 på en silverdollar, men i Anhsi 550 stycken.

Vid Lu-ts’ao-ko eller ”Vassdalen” ligger åter ett mindre tempel i ruiner. Kullarna i söder bli lägre och avståndet till dem växer. Landet är fruktansvärt ödsligt. På alla håll utbreder sig nu fullkomligt steril öken. Men trafiken blir något livligare. Tid efter

annan möta vi oxkärror lastade med päron, lantmän med åsnor eller någon enda gång kineser ridande på kameler. Vid det lilla härbärget T'ien-shui-ch'üan eller "Sötvattenskällan", som trots sitt namn har bittert vatten, rastade några vägfarande med sina lastdjur och kärror. K'ung-hsin-tung är en by i ruiner med ett nybyggt hexagonalt vakttorn och fem miniatyrtorn framför. Ibland passeras vägmärken påminnande om mongolernas "obo". Ett par gånger synas på avstånd hjordar av antiloper.

Sedan vi efter nio mils färd övernattat trodde vi att det inte kunde vara långt kvar till Tun-hwang. Avståndet var icke heller stort, men vägen miserabel. Den förde genom en rad av små byar, över många kanaler med fallfärdiga broar, förbi murar, gårdar och vakttorn, trädgårdar och härbärgen, där varken östturkar eller tunganer syntes, endast kineser, mellan besvärliga "jardangs" och bälten av sugande sand där vi fastnade ett par gånger. På sina ställen var vägen djupt inskuren i marken, på andra hade man att korsa höga kanalvallar, där bilen blev hängande och måste grävas loss. Trädgårdar och dungar bli allt vanligare och på sina ställen åka vi genom alléer. Kring An-ting-hsien, "Den fridfulla staden" förlora vi oss i ett virrvarr av kanaler och broar för att därpå rulla in i en två och tre meter djupt inskuren korridor. Vattnet kokar ofta i radiatorn och måste avkylas med en hink fylld i en kanal. Under sådana förhållanden går det långsamt framåt, så mycket mer som vi hela tiden göra pejlingar för kartan över vår väg.

Mo-chia-p'u eller "Mo's fästning" är byggd i slutet av 1850-talet. Därpå leder vägen på en solid bro av sju bjälkar belagda med stenplattor över en stor kanal, vars vatten liksom de andras kommer från Tang-ho.

Litteraturens gud, Wen-ch'ang, är hedrad med ett tempel alldeles utanför Tun-hwangs östra stadsport. Här hejdas vi av soldater, vilka dock utan vidare invändningar släppa oss igenom. Vid yttre porten till borgmästarens yamen lämna vi våra kinesiska visitkort. Magistratens högste chef kommer själv och tar emot oss och ber oss stanna över natten som hans gäster. Vi avböja, men kunna icke vägra att deltaga i hans middag, bestående av hackat och kokat kött, stekt kalvlever och äggröra. Värden är en mycket artig och gästfri man, som gärna besvarar alla våra frågor. Han berättar att i Tun-hwang bo 3,500 familjer, under det att Anhsi blott har 500. Befolkningen är kinesisk, men ett fåtal östturkiska köpmän från Tjarkhlik, Hami och Turfan äro också bosatta i Tun-hwang. Dessa hade nu inte mycket att göra sedan kriget förlamat all handel, men vi hörde sedan att varuutbytet åter började i blygsamma former och att små karavaner försiktigt sökte sig fram till de tre nämnda städerna.

För övrigt finnas icke många städer på jorden, som ligga mera fjärran från de stora stråkvägarna än Tun-hwang. Och dock var denna stad för tvåtusen år sedan en knutpunkt av hög rang. I det gamla fästet Yü-men-kwan (Steins ruin T XIV) c:a 80 km. VNV om Tun-hwang, delade sig den stora karavanväg, som var sidenhandelns förnämsta pulsåder. En nordlig gren

gick över Turfan, Kara-schahr och Kutja, en sydlig över Tjarkhlik, Tjertjen och Khotan och mellan dessa vägar löpte en tredje över Lou-lan och Korla som gick norr om Lop-nor och följde den av oss kartlagda floden Kum-daria. Det var denna sistnämnda väg som intresserade oss särskilt. Dess förlopp var ganska väl känt efter d:r Steins och d:r Hörners och Chens resor. För oss gällde det att undersöka dess framkomlighet för bilar. Vore den omöjlig på grund av terrängen skulle vi göra nya spaningar bland Pei-shans berg norr om den gamla ökenvägen. Till lycka för oss var borgmästaren en medgörlig och taktfull herre, som inte ens frågade efter våra avsikter.

Men nu gällde det "De tusen buddhornas grottor" och efter middagen togo vi farväl. Hela den yttre gården i magistratens yamen var fullpackad av skådelystna och på gatorna rådde ett vida rörligare liv än i Anhsi. Kring basarernas öppna stånd trängdes köplystna kunder och på kärror, åsnor och kameler fördes varor till och från bodarna.

Vi åkte ut ur staden och voro snart omgivna av landsbygdens outredliga virrvarr av gråa hus och murar, trädgårdar och alléer, kanaler med vallar och broar. Men den korta vägen från yamen till nattlägret n:r 116, eller blott 4,7 eng. mil, överträffade som bilväg betraktad den vildaste fantasi. En kanal har brutit igenom sina vallar och översvämmat landsvägen. Vattnet döljer dess sidodiken, men Serat är djärv, han styr på känn, Effe följer efter med personbilen och fastnar i ett djupt hjulspår. Stopp. Alle man hoppa av och

Chen foto.

Taoistprästen i De tusen buddhornas grottor föreföll försagd och bortkommen.

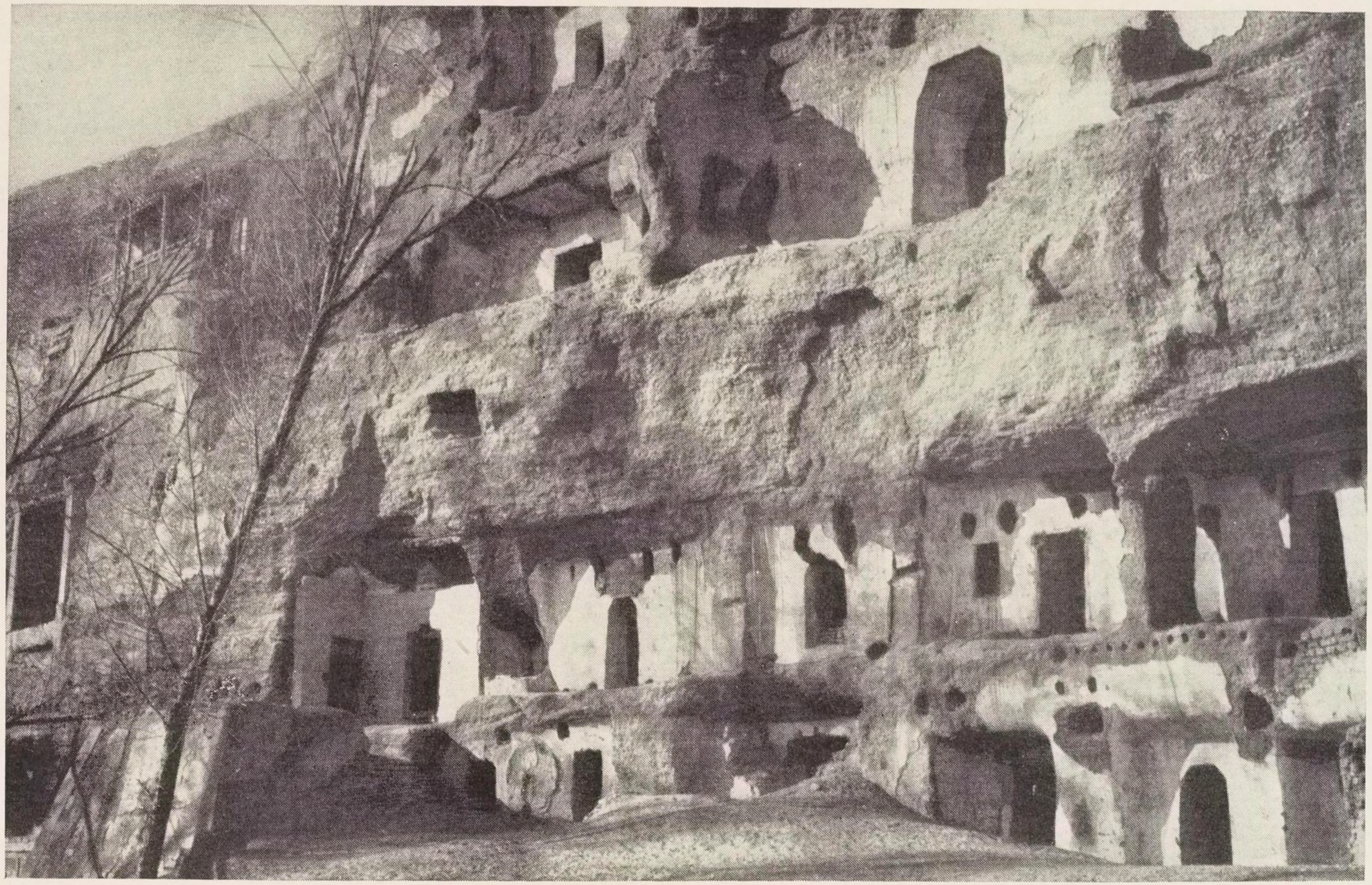

Chen foto.

Parti av Ch'ien-fo-tung, Tun-hwang.

skjuta på. Lastbilen kränger och slänger från höger till vänster och man väntar blott att vid en häftig överhalning få se någon av passagerarna på dess krön vräkas av. Men de hålla sig krampaktigt fast i de rep, som äro surrade kring bagaget.

Än sitta vi fast i gyttjan, än hugger en bilbotten mot en vall och åter måste spadar och hackor träda i verksamhet. Ett par gånger sticker torr mark upp ur dessa långa landsvägssjöar, men glädjen varar inte länge, vattnet forsar åter framför bilarna som kring förstäven av en motorbåt.

När kulturbältet med sina kanaler, sitt vatten och sina farliga broar äntligen nått sin gräns, reser sig ett annat hinder i vår väg, en ganska ansenlig steril och flack sanddyn. De långa, smala repmattorna breddes under hjulen, motorerna klämde i, man vann några få meter och satt fast i sanden tills mattorna blivit flyttade framåt ännu ett stycke.

Sedan vi äntligen övervunnit detta hinder och fått veta att fem liknande ställen funnos på vägen till grottorna, höllo vi rast och rådplägning och beslöto att mobilisera kärror och oxar. Hästar funnos ej att tillgå. Det var redan kolmörkt. Tältet slogs upp och lägret n:r 116 gjordes i ordning. Efter ett par timmar kommo två kärror och nio oxar. De senare fingo hjälpa bilarna på deras återtåg till Tun-hwang.

Följande dag bestego vi kärrorna och åkte mot sydväst mellan meterhöga jardangklotsar och strimmor av flygsanddyner. Det blåste friskt emot oss, och stoftet, som virvlade i luften dolde snart bergen i sitt

töcken. För den som är van vid bilar är det icke roligt att åka efter oxar. De hedervärda flegmatiska djuren ta ett steg då och ett då, gå med nedböjt huvud, nosen i marken och ha inte alls bråttom. Det tog oss sex timmar att tillryggalägga en och en halv mil.

Slutligen nå vi en torr flodbädd, i vars botten vi fortsätta mot SSV. Omedelbart till höger ha vi då en lodrät rullstensterrass, på sin tid uteroderad av flodvatten. I denna vägg gapa de första grottorna som svarta hål. Vi åka förbi dem och nå en liten park av höga popplar och andra träd omgiven av ett stängsel.

I ett härbärge, som nu är tomt och övergivet finna kinesiska pilgrimer från Tun-hwang en fristad och förplägnad då de den 8:e i 4:e månaden bevista vissa religiösa ceremonier på platsen. Tre taoistiska präster leva här. Den förnämste bland dem, Wang, var icke hemma, men en av de båda andra tog emot oss och förde oss till ett gästrum i ett tempel, som består av två stora, förfallna salar dekorerade med blott tre buddhabilder utan altarbord och offerkärl. Vår värd, taoistprästen, som föreföll försagd och bortkommen, berättade att han var hemma i Kanchow och hade tillträtt sin nuvarande post för fyra år sedan. Han var ogift ehuru äktenskapet eljest icke är förbjudet inom hans trossamfund. Templet är jordägare och arrenderar ut sina åkrar åt farmare, vilka lyda och underhålla prästerskapet. De köpa också hirs från Tun-hwang. På platsen finnas två lamakloster, vilkas sju munkar äro kineser från Kansu.

Prästen försäkrade att grottornas antal uppgick till 1,800, men att han blott i nio av dem två gånger om dagen måste göra "k'ot'ou" eller knäfall med pannan mot golvet. Då skymningen var nära, tittade vi blott in i ett par av de närmaste grottorna, på vilkas väggar gudabilder blivit målade. Dessa saknade allt intresse. De hade blivit utförda efter revolutionen (1911). Vår vän prästen förklarade att det var meningen att samla in medel att renovera alla de mer än tusenåriga urblekta eller ramponerade målningarna. Därmed skulle deras historiska och konstnärliga värde fullständigt förstöras. Av det ryktbara bibliotek, som på sin tid förvarades i grottor vid Ch'ien-fo-tung och som 1908 och 1909 vittjades av Stein och Pelliot, fanns nu icke den minsta lilla dokumentrulle kvar. Det som blivit över sedan huvudmassan av bibliotekets manuskriptrullar förts till London och Paris, hade plundrats av ämbetsmän eller sålts till kreti och pleti. Ännu för några få år sedan förekommo dylika skriftrullar på kinesiska, tibetanska eller indiska språk i öppna handeln och icke minst i Suchows basarer kunde de köpas. Ett antal av dem förvaras också i Nationalbiblioteket i Peking.

Vår resa till Tun-hwang hade, såsom redan är nämnt, ett helt annat mål än att besöka "De tusen buddhornas grottor". Dessa hade grundligt undersökts, skildrats, avbildats och uppmätts av fackmän och jag saknade alla förutsättningar att i dem finna något nytt. Att jag ändå besökte dem var dels ett utslag av

nyfikenhet, dels också tanken på det absurda i att ha varit i Tun-hwang *utan* att ha sett de namnkunniga grottorna. Det vore som att resa till Agra och icke se Taj-mahal.

Likaledes avstår jag från varje försök att beskriva detta otal av i bergväggen uthuggna fyrkantiga rum med välvda eller brutna tak, med religiösa målningar på väggarna och fristående skulpturer av gudar och väktare, av Buddha och hans lärjungar och med trånga ingångar vettande mot öster. De bästa timmarna av Gustav II Adolfs dödsdag användes till en vandring utmed fasaden av denna egendomliga, av oräkneliga svart gapande grottmynningar perforerade flodterrass. Direkt från markytan träder man in i bottenvåningens grottor. Jag besökte 21 av dem. Vanligen har varje grotta en huvudgrupp av gudabildar mitt för ingången och tre bilder på varje sidovägg. Längst fram se vi ett par hund- eller gripliknande djur, skyddsväktare och trenne träkärl för rökelse och offergåvor.

Med tillhjälp av en stege kommer man upp till den andra våningens rad av grottmynningar av vilka några äro försedda med trädörrar utåt dalen, under det att en nybyggd yttre stentrappa leder till tredje våningen. I terrassens yttre mur sitta här och var horisontala pålar instuckna, förrådande att en altan eller veranda fordom löpt framför ingångarna till grottorna. På andra ställen äro endast hålen efter pålarna kvar. Icke sällan är det en ganska halsbrytande manöver att taga sig in i de heliga rummen, av vilka dock många stå i förbindelse med varandra genom inre dörröppningar.

Chen foto.

Ch'ien-fo-tung, Tun-hwang.

Chen foto.

Skulpturer i De tusen buddhornas grottor vid Tun-hwang.

Något längre mot söder finna vi framför grottfasaden ett nybyggt nio våningar högt tempel i kinesisk stil inneslutande en jättestor buddhabild.

I det stora hela var Ch'ien-fo-tung, "De tusen buddhornas grottor" för mig en besvikelse. Jag hade väntat mig något mera gediget och förnämt, icke denna enformiga jämnstrukenhet, av senare tiders barn överlämnad åt vanvård och förfall. Det imposanta är grottornas mängd och det arbete och tålamod som krävts för att gräva ut dessa rum och nischer i den ganska hårda terrassväggen. De människor som offrat sin tid och sin muskelkraft på detta gigantiska arbete, måste ha varit burna av en brinnande tro på sina gudars makt. De höga pyramidpopplarna framför grottornas fasad och kring buddhatemplet bidraga till att skänka den egendomliga platsen med dess religiösa mystik ett skimmer av poetisk skönhet.

För vår expedition var en annan plats i denna del av världen av vida större intresse. Dess namn är Hsi-ch'ien-fo-tung eller "De tusen buddhornas västra grottor" belägna omkring 35 km. sydväst om Tun-hwang, där floden Tang-hos lopp gör en skarp krök genom en liten bergskedja. Omkring år 1928 upptäcktes dessa grottor av traktens befolkning. Några herdar i Tun-hwang lämnade d:r Birger Bohlin ett meddelande därom, och den 18 juni 1931 begav han sig till platsen.

Bohlin fann grottorna strax norr om den lilla bergskedjan i en 18 m. hög konglomeratsluttning på flodens vänstra sida och på blott omkring 6 m. över dess nuvarande bädd. De utgöra en rad av nischer, upp-

tagande omkring 100 m. av sluttningen och äro tydligen den sista återstoden av en betydligt större anläggning, vilken blivit förstörd av flodens eroderande verksamhet. De västligaste av dessa grottor äro de bäst bevarade och hänga delvis tillsammans. Av de mellersta återstå endast innerväggarna. De östliga äro väl bevarade, men isolerade från varandra. Grottornas väggar äro vitmenade och överallt försedda med målningar, vilka tydligen härröra från olika perioder. På sina ställen fann Bohlin två skikt av målningar, det ena över det andra och det äldsta ojämförligt skönare än det nyare. Han fann templet bevakat av taoistiska präster, vilka bodde i en liten grotta väster om de egentliga tempelgrottorna. Bohlin utförde planteckningar av de viktigaste grottorna och tog mer än ett tjugutal fotografier i dem.[1]

På våren 1932 besöktes Bohlins grottor av de duktiga och sympatiska engelska missionärskorna E. och F. French och M. Cable. Att döma av deras förträffliga reseskildring, "A Desert Journal", även utkommen på svenska under titeln "Ökenbrev" (Lindblads, 1935), voro de okunniga om d:r Bohlins ett år tidigare besök.

*

Sedan te med dopp intagits på eftermiddagen och den ensamme taoistprästen fått tre silverdollar för sin gästfrihet packas vårt lätta bagage på kärrorna, vi sitta

1 Preliminärt meddelande tryckt av Bohlin i Harvard Journal of Asiatic Studies Vol. I, 1936.

upp och de tröga behornade filosoferna börja sitt långsamma återtåg mot norr medan den kraftiga nordostblåsten bjuder upp popplarnas fallna torra blad till en rasslande ringdans i dalen. När vi väl kommit ut i mera öppen terräng, svepte flygsanden kring våra knarrande kärror och genom att dra upp pälskragen så högt som möjligt sökte man skydd mot dess smeksamma närgångenhet.

Vi passera ett litet tempel, som lutar mot sitt fall och där varken präster eller tjänande bröder funnits sedan åratal. Och ändå klämtar tempelklockan med dova slag och malmens ljudvågor dåna över ödemarken. Är det luftandarna som på sin brådskande färd driva sitt gyckelspel? Nej, Chia Kwei och Li, som gått i förväg, hälsa oss med klockringning då vi högtidligt som ett begravningståg skrida förbi templet.

Kullarna försvinna i virvlande moln av sand och man ser inte vart det bär. Genom töcknet skymtar ett par kärror fram, den ena dragen av tre hästar, den andra av en mula och en häst. Deras körsvenner hade fått order av borgmästaren att möta oss och hjälpa oss tillbaka till Tun-hwang samma väg som vi för två dagar sedan tillryggalagt med bilarna. Det översvämmade vattnet hade nämligen stigit och spritt sig vida omkring och man hade fruktat att oxarna icke skulle förmå att föra oss torrskodda till staden.

Vi flyttade oss och vårt gepäck över i de nya ekipagen och nu gick det undan. Skymningen föll på. Hjulen skuro in i den höga sanddynen vid läger n:r 116 och efter en stund nådde vi det översvämmade områ-

det. I Västerlandet äro körbanor och vägar bäst i och omkring städerna — i Sinkiang och Kansu är det en hugsvalelse att från kulturbältena med deras bevattningskanaler, halsbrytande broar, vallar och översvämmade vägar komma ut i öknen, där marken icke förstörts av människohand. Den bit av vår väg som nu återstod, blott några få kilometer, blev i sanning rik på sensationer och effektfulla dunkla tavlor i ett kolmörker, som till en del skingrades av en vägvisares fackla.

Våra dragare plumsade genom vattnet, som skvalpade kring deras ben. Ibland fastnade de i den mjuka dyn och hade all möda att åter komma loss. Kärrorna på sina två höga hjul kränga och vicka från höger till vänster och hota ofta att kantra. Vi nå de första gårdarna, där hundar skälla och gamla träd skymta fram som spöken ur dunklet. Fackelskenet speglar sig i vattenytan och upplyser omgivningarna svagt.

På sin återfärd i förrgår hade lastbilen ramponerat två av de murkna träbroar, vilka leda över ett par större kanaler. Bilen hade dock kommit över utan axelbrott. Den ena bron hade bristfälligt blivit iståndsatt, men i den andra gapade ännu ett stort svart hål. Kung, Chen och våra båda tjänare, som åkte i den första kärran, körde dock på. Med ett väldigt brak gled det ena hjulet ned i hålet till axeln — tur att ingen av de åkande kastades i kanalen! Hästarna spändes ifrån och med förenade krafter lyckades det att få upp kärran och rulla den från bron.

Yew och jag följde i den andra kärran, vars hjul försiktigt skulle styras på var sin sida om hålet. Men i stället drumlade den framför skacklarna anspända hästen med alla fyra benen ned i fallgropen och blev hängande. Han spändes ifrån och lyftes upp, men hade fått en sådan avsmak för platsen, att han plumsande och skvalpande försvann i sporrsträck genom mörkret. Mulan var försiktigare. Hon balanserade sig förbi den gapande avgrunden, och guppande och gungande som en båt i krabb sjö kom kärran efter.

Äntligen avtecknar sig Tun-hwangs stadsmur till vänster. Vid den yttre stadens östra port bulta vi på. Efter lång väntan höres vakten vrida om sin stora nyckel; gnisslande i sina tappar faller bommen till marken, dörrhalvorna slås upp och vi rulla genom det beckmörka portvalvet. Därpå följer den inre staden med sin östra port och sina nu tysta gator, där blott en och annan enslig vandrare är ute och traskar med lykta och där oljelampor brinna i ännu icke tillbommade bodar.

Den 7 november fylldes med allehanda bestyr i samband med den förestående färden, uppköp av får, mjöl, ris och ägg och rådplägning med några män, som Chen träffat på sin och Hörners resa tre år tidigare. En bek från Turfan, Ajip Ahun, hade haft sin verksamhet i Tun-hwang under 27 år, en annan, Emin Ahun från Tjarkhlik, hade för blott tre år sedan slagit sig ned här och öppnat handel. De kände inga andra vägar mot norr och väster än den vi färdats från Hami

till Anhsi och vägen genom öknen till Tjarkhlik, där Marco Polo dragit fram och för ett fyrtiotal år sedan min gamle nyligen avlidne vän P. K. Kozloff. Om de vägar som särskilt intresserade oss, ökenvägen till Lop-nor och Lou-lan, tillryggalagd av M. A. Stein och av Hörner och Chen, eller om eventuella karavanstigar i Pei-shans berg norr därom, hade de ingen aning. Ej heller hade de någon kännedom om den direkta vägen till Turfan, som nu ytterst sällan eller aldrig är i bruk, men voro bekanta med en torgut, Bughra, som färdats denna väg. Tyvärr var han nu bortrest. Det tal vi hört i Sinkiang om flyktingar, framför allt köpmän, vilka tid efter annan begåvo sig genom Kuruk-tagh till Tunhwang och Anhsi för att undgå oron i sitt eget hemland, måtte ha varit betydligt överdrivet, ty i de sistnämnda städerna visste man intet därom.

Vi träffade en tungan, som sade sig känna en västlig bakväg till Hami. Den ledde mot norr från Tunhwang, svängde sedan mot nordväst genom Pei-shan innan den åter gick norr ut mot Hami. Där funnos källor och bränsle.

Altmisch-bulak och Lop-nor hade ingen hört talas om och några andra vägar till Korla och Kutja än över Hami och Turfan eller Tjarkhlik kände man icke till.

Den dåliga orienteringen och förbindelsen mot väster är helt naturlig. Åt detta håll utbreder sig en av jordens ödsligaste öknar, ett gudsförgätet land, som reser en gräns mot människornas samfärdsel. Därför är Tun-hwang en cul de sac, den yttersta svanskotan

på den gamla Kejsarvägen, under det att Anhsi är genomgångsort mellan Hami och Suchow. Under krigiska tider, såsom 1934, fara de städer och oaser bäst, vilka ligga fjärran från de stora stråkvägarna.

Därför är vår vän och värd borgmästaren en ensam man, som gläder sig åt de ytterst sällsynta främmande besöken. Nu hade han så mycket större skäl att vara nöjd som Yew och Kung voro från samma provins som han, nämligen Kiangsu. Han var outtröttlig i att berätta om livet och förhållandena i sin stad. En intressant fråga han berörde gällde vattenmängden i floderna. Han påstod att Su-lo-ho och Tang-ho för ett hundratal år sedan voro så vattenrika, att de kunde navigeras med kanoter och färjor. Sedan dess hade vattenmängden avtagit år från år, ett förhållande som icke kan bero på en ökad irrigation, allraminst under krigiska tider då även åkerbruket råkar i lägervall.

Då vi den 30 oktober korsat Su-lo-ho, fanns i dess ett trettiotal meter breda och två meter djupt inskurna dyiga, men då frusna bädd blott en halv kubikmeter strömmande vatten. Vid Anhsi finnes ingen bro över Su-lo-ho, men vid Tun-hwang leder över Tang-ho en bro i tolv spann ett par meter över floden och 75 meter lång. Den vilar på pålar 40 cm. i diameter. Vi skulle snart få tillfälle att göra närmare bekantskap med denna primitiva konstruktion.

TILL PEI-SHANS LABYRINT
AV BERG

Den 8 november är åter en uppbrottets dag. Hela vårt bagage bäres ut på yamens yttre gård där folkträngsel råder och ett par polismän hålla de nyfikna på avstånd. Luften är oklar och solen försöker förgäves att bryta igenom en tunn töckenslöja. Över våra huvuden flyga duvor av och an; i deras stjärtpennor äro lätta visselpipor fästade, som vid flykten framkalla melodiska toner. En tungan, vars uppgift varit att visa oss vägen de första dagarna, svek i sista ögonblicket och borgmästaren gav oss i stället en kines vilken sades känna landet närmast i väster.

Vi rulla genom inre stadens östra port, passera Trumtornet och yttre stadsmurens södra port och svänga därpå mot norr till den långa bron över Tang-ho. Dess i bädden indrivna vertikala pålar uppbära ett underlag av mäktiga bjälkar, på vilka tvärslåar och grova plankor vila, täckta med jord och grus. Personbilen rullar över utan fara, men lastbilen är för tung och hela bagaget överföres på kärror. Vid vänstra stranden lastas det tillbaka på bilen.

Floden hade nu mycket mera vatten än föregående dag. I närheten av Tun-hwang utgå tio kanaler från Tang-ho, vilka användas i tur och ordning. Då en

åkerbrukare under en viss tid får anlita sin kanal, måste de övriga nio hållas stängda. I går hade en kanal ovanför bron lagt beslag på hela vattenmängden och därför hade endast en liten rännil då gått fram under bron. Den 8 november hade turen kommit till en nedanför bron belägen kanal och därför passerade hela vattenmassan under bron.

Och nu skedde det egentliga uppbrottet från Tunhwang. Vi hade 250 gallons bensin på lastbilen. Tillsammans behövde båda bilarna 2 gallons för att tillryggalägga en svensk mil. I rak linje uppgick avståndet till något över 40 mil. Om vägen varit rak och god hade 160 gallons räckt både till Altmisch-bulak och tillbaka. Men här räknade vi fel. Vår kosa var krokig och vägen dålig såsom framgår av det följande.

Det bar mot nordväst genom byar, förbi gårdar, murar, åkrar och tempel, i alléer, över kanaler och vi mötte lantmän med kärror dragna av oxar eller hästar och små karavaner av åsnor lastade med stammar och rötter av förtorkade tamarisker, vilka säljas som bränsle i staden. Här betar en fårhjord, där ett antal kameler. Svarta svin böka i dikena, hundar skälla, då och då kilar en katt över vägen.

Långa sträckor är vägen nedskuren ända till tre meter i marken vittnande om tusenårig nötning av kärrors hjul, hästars hovar, oxars klövar och femtio människogenerationers vandrande steg.

Vi åka genom ett stäppbälte och nå på dess andra sida byn Pa-tze-chang. Var vi än draga fram väcka

bilarna det största uppseende och det är icke underligt, ty här har aldrig ett åkdon skådats, som rullar fram på vägen utan oxar eller hästar. Mötande bönder stanna mållösa av häpnad, från gårdarna rusar man fram till vägen och tror inte sina ögon. Hästarna skygga och kasta av sina bördor, men åsnor och oxar ta de okända vidundren med filosofiskt lugn.

Vi lägrade på en slätt utanför sistnämnda by, vars namn betyder "Målskjutningsfältet". Våra grannar skockades omkring oss för att njuta av det säregna skådespelet. De buro nötta fårskinnspälsar, som en gång varit vita, eller de i Kina vanliga blå kläderna. Somliga voro barhuvade, andra buro pälsmössor, hucklen eller enkla bindlar kring pannan. Tunganer funnos icke, endast kineser. Några hade tät skäggväxt, antydande en blandning med turkiska element. Om de trott att vi hörde till Stora Hästens (general Ma Chung-yins) upproriska anhang, blevo de lugnade av vår kinesiske vägvisare, som efter någon underhandling förmådde dem att sälja oss bränsle och bära vatten till vårt kök. Hela natten knarrade och gnisslade kärror förbi vårt läger tillhöriga den sortens folk som förtjänar sitt dagliga bröd på att samla bränsle i stäppen och sälja det i Tun-hwang.

På natten sjönk temperaturen till — 10,1°. Vi åkte över jämn stäpp bevuxen med tuvor av hårt gult gräs och glesa tamarisker. Serat skjuter en antilop. Över låga dyner bevuxna med vegetation nå vi åter Tang-hos breda flacka bädd utan en droppe vatten, men fylld av mjuk sand. Här fingo vi bruk för allt det

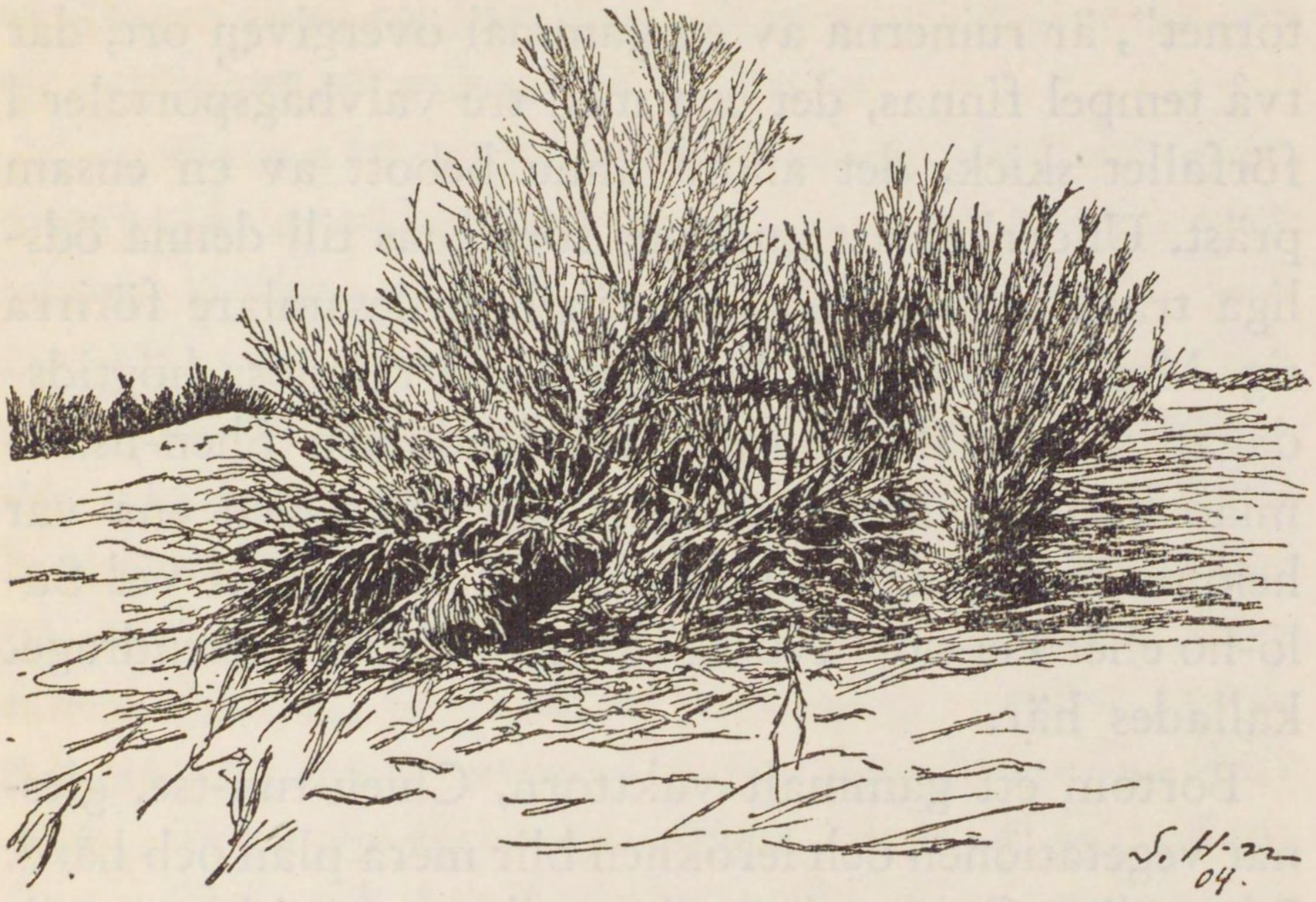

En tynande tamarisk vid öknens rand.

tålamod vi kunde uppdriva. Båda bilarna körde fast i sandbädden och endast med hjälp av repmattorna kunde vi få dem över till högra strandens bevuxna dyner. Här blev det snart tydligt att vi inte kunde komma längre. Timmarna gingo medan vi arbetade och knogade och rörde oss framåt ett par meter i taget. Men slutligen passerades platsen av några män med ett halvt dussin kameler och ett par oxkärror. På dessa, i sådan terräng mera värdefulla transportmedel lastades bagaget och fördes till fastare mark i stäppen. Slutligen fingo oxarna draga bilarna genom de sugande dynerna.

Därpå fortsatte vi på tämligen mjuk stäppväg mot nordnordost och skildes därvid från Tang-hos bädd

blott av det smala dynbältet. Hwang-tun-tse, ”Gula tornet”, är ruinerna av en gammal övergiven ort, där två tempel finnas, det ena med tre valvbågsportaler i förfallet skick, det andra ännu bebott av en ensam präst. Underligt att gudahus förläggas till denna ödsliga trakt, dit sällan andra än bränslesamlare förirra sig. Men förmodligen besökas de på religiösa högtidsdagar av andäktigt folk. I helgedomen Shen-hsien-miao bodde två taoistpräster, av vilka den ena var hemma medan den andra gått till ett tempel vid Su-lo-ho eller Pei-ho, ”Norra floden”, såsom vattendraget kallades här.

Bortom ett gammalt vakttorn, Chien-tun-tse, glesnar vegetationen och leröknen blir mera plan och hård. Icke sällan fly uppskrämda antiloper åt sidorna. Alldeles död är icke denna vildmarksväg. Även här är en och annan bränslesamlare ute med kameler eller åsnor.

Vägen leder mot norr och vi nalkas därför icke vårt mål, Altmisch-bulak, som är beläget i väster. Förgäves spana vi efter någon stig som tar av åt detta håll. Vägvisaren, som borgmästaren gav oss, en ovanligt storväxt och grovlemmad karl, tyckes ha en oövervinnelig fasa för landet väster ut. Där finns ingenting annat än sand och grusbäddar, försäkrar han, en terräng omöjlig för våra bilar. Han tycks vara rädd för att vi ämna locka honom med oss till Sinkiang, där krig råder och man kan bli skjuten. För övrigt kände han endast två vägar, åt nordväst och nordnordost, båda ledande över låga pass i Pei-shans randkedja, det se-

nare lättare än det förra. Hur det var så förde vår väg verkligen ännu ett gott stycke mot norr innan vi funno en möjlighet att svänga av åt väster.

Lägret n:r 120 uppslogs i ödemarken. Här finns intet annat spår av människor än vägen, intet tempel, inga ruiner. Under en bilfärd blir lägerslagningen en enklare affär än då man reser med en stor karavan. Allt som behöves, tält, sovsäckar, kökskistor och de resandes personliga tillhörigheter är fastsurrat överst på lastbilen och vräkes överbord eller lyftes försiktigt ned på marken. Kvickast i vändningarna är alltid Chia Kwei, kocken, som ställer upp spisen, fyller grytor och kannor med vatten och gör upp eld medan Effe och Li resa det tält, som tjänar till bostad åt Yew, Kung, Chen och mig. I dess inre upprullas sovsäckarna på sina vanliga platser, våra enskilda handkistor ställas vid huvudgärderna och strax innanför tältöppningen eldas den lätta kaminen, som i själva verket inte är något annat än en tom bensindunk, vars järnrör går ut genom tältöppningen. Sittande med korslagda ben på våra bäddar ha vi icke väntat länge förrän Chia Kwei är färdig med vår tebricka, smör, ost och sylt. Sedan sysslar var och en med sin dagbok och sina iakttagelser och de tre kinesiska herrarna fullborda kartan över dagens färd. Under tiden äro Effe, Serat och Djomtja upptagna med de båda bilarnas skötsel. Efter ett par timmar serveras middagen, soppa, en kötträtt och kaffe. Till natten samsas Effe och de båda mongolerna med Chia Kwei och Li om utrymmet i kökstältet.

I takåsens stång i tältet hänger en ljusstark glasskyddad lampa. Den flitige Chen är den siste i vårt lag som kryper till kojs. För kaminrörets skull står tältet på gläntoch dess öppning bildar en ramsvart triangel, under det att den vita tältduken bjärt upplyses av lampan. Men sedan denna släckts blir tältets inre kolmörkt och triangelöppningen ljusnar i bleka stjärnors sken. Då tittar den gåtfulla rymden med sin ändlöshet och sin majestätiska tystnad in till oss.

På avstånd höres den svaga klangen av klockor. Den växer i styrka och kommer oss allt närmare. Slutligen bli klämtslagen mäktiga och klinga dovt i takt med kamelernas steg i den lilla karavan, som passerar förbi vårt läger. Sedan förlorar klangen åter i styrka och dör bort i fjärran.

På morgonen den 10 november var himlen efter — 8,7° lätt beslöjad, men solen syntes dock som en diffust lysande gul skiva. Bergen i norr avteckna sig mycket svagt.

Efter en kort rådplägning med den vankelmodige vägvisaren besluta vi att till en början följa vägen norr ut till Su-lo-ho. Marken är tämligen hård med djupa spår efter kärrors hjul. I lergrunden synas ofta små terrasser fallande åt norr. Vägen korsar en nästan utplånad flodbädd bland ymniga tamarisker. Tien-chen-kung är ett litet tegelbränneri med ett hus för arbetarna. På en kulle där bakom finnes en nisch, som förr innehållit en buddhabild.

Då vägen förde oss alltför starkt mot nordost, beslöto vi att lämna den och styrde mot nordväst genom

ganska tät tamariskstäpp. Vi hade icke hunnit långt förrän terrängen blev oframkomlig, mjuk och knottrig och alltför rik på tamarisker växande på jordkoner. Därför vände vi om och följde vägen alltjämt spejande åt väster och nordväst.

Brunnen Tien-shui-ching, ”Det droppande vattnet”, gjorde skäl för sitt namn, ty dess flöde var minimalt och därtill nedsmutsat med kamelspillning, stoft och bråte. Här hade dock den karavan, vars klockor vi hört på natten, slagit sig ned. Den räknade nitton kameler lastade med mjöl och ris på väg till Hami. Dess förare voro tunganer. På vår fråga svarade de att de voro okunniga om vägen, som de prövade för första gången. Den vanliga vägen mellan Anhsi och Hami vågade de icke gå, emedan den ofta hemsöktes av rövare. Vår vägvisare, som hade reda på dem, försäkrade att de kände denna västra väg lika bra som den östra.

Tamariskerna växa i spridda bälten på hård lermark. Ofta passera vi ställen där buskarna skövlats av bränslesamlares yxor och endast stubbar stå kvar. Ännu en stund och både lermarken och vegetationen upphöra med ens för att följas av medelhård ”gobi” eller fullkomligt steril mörkgrå ökenmark, i vilken vägen står tecknad som ett lindrigt slingrande ljusgrått band. Markytan är nämligen belagd med ett tunt lager av fint grus vilande på gulgrå sand. För ögat är öknen jämn som havet men börjar snart att gå i omärkliga terrängvågor.

Konturen av Pei-shans sydligaste randkedja blir tydligare. Vid ett litet stenröse stanna vi en stund och

spana mot väster. Från senaste nattläger, n:r 120, ha vi stigit 200 m.

Vi ha redan korsat Su-lo-hos bädd utan att ägna floden någon vidare uppmärksamhet. Den nästan utplånade bädd vi åkt över vid Tien-chen-kung och som saknade varje spår av en vattenfåra, var ingenting annat än samma Su-lo-ho, vilken vi vid Anhsi korsat och funnit vara en skarpt och tydligt tecknad flod med visserligen föga men dock strömmande vatten. Även Tang-hos bädd hade vi funnit lika torr och obrukad. Man fick intrycket att långa år förflutit sedan rinnande vatten sist sökte sig fram genom dessa bäddar.

Nu stodo vi i sanning vid en skiljeväg. Skulle vi svänga av rakt åt väster och pröva den gamla "Sidenvägen"? Där hade jag vandrat, blott en kort dagsled, från Atjik-kuduk (165 km. väster om Tun-hwang) till Toghrak-kuduk den 6 februari 1901, innan jag styrde kosan norr ut genom Pei-shans berg. Stein hade gått där på sin resa 1906—1908 och Hörner och Chen på vintern 1930—1931. Den korta sträckan av halvannan mil jag tillryggalagt bestod dels av fint stoft, i vilket kamelerna gjorde djupa spår, dels av sand och nyckfullt formade lerterrasser. Längre väster ut hade Hörner funnit en terräng av "mycket löst alluvialt grus". Därtill kom att denna ökenväg är ytterst fattig på vatten. I Toghrak-kuduk eller "Poppelbrunnen" var vattnet drickbart, men sipprade långsamt till.

Bergvägen däremot hade vissa fördelar; dels kunde man vänta att finna hård och bärig mark mellan Pei-shans låga kammar och trösklar, dels också vatten.

Slutligen var bergvägen lockande därför att den skulle föra oss till absolut okänt land, där ingen europé satt sin fot. Den enda kända route vi längre väster ut skulle korsa i en punkt var den, som jag kartlade i februari 1901 då jag från Toghrak-kuduk med kameler gick norr ut tvärsöver Pei-shans kammar till 41° 29′ n. br. och därifrån svängde mot väster, sydväst och väst till Altmisch-bulak. Ehuru 33 år förflutit sedan dess, hade jag ändå en livlig hågkomst av att vi ej hejdats av sanddyner och att marken var relativt hård och bekväm för kameler.

Jag erkänner gärna att det gamla försåtliga desiderium terræ incognitæ, som förr så många gånger lockat mig ut på vilda äventyr, även nu bidrog till att fälla utslaget till förmån för bergvägen. Och då vi voro ute för att söka efter en trafikabel bilväg och hade grundade skäl att misstro ökenvägen, var saken klar. Därför blev det ännu så länge ingen svängning åt väster, utan vi bibehöllo vår kurs mot Pei-shans, ”De norra bergens”, fot.

Snart äro vi inne bland bergen och följa tydligen en gammal väg utprickad genom talrika rösen och med ett gammalt vakttorn på en kulle. Vid vänstra bergsfoten är en liten stenmur uppförd och ännu ett vakttorn. Shih-pan-ch’üan, ”Den klippiga källan”, vid foten av en liten tröskel är en öppen bassäng av ypperligt, klart källvatten, 2 × 1,5 m. stor och 0,7 m. djup. Här tömmes det sämre vattnet ur våra behållare och de fyllas med nytt härligt källvatten.

Mellan låga berg och obetydliga toppar leder den alltjämt av små rösen kännetecknade vägen vidare mot nordnordväst. Marken är hård, stigningen ytterst obetydlig, här och var växer en tuva. Efter att ha korsat en sekundär tröskel lägra vi på en grusslätt 1,500 m. över havet.

Nästa dagsled förde oss mot norr mellan låga, mörka kammar. Vi följa en bred dalgång med hård mark. Vägvisaren är förfärad över våra planer och säger att nästa pass är omöjligt för bilar. Ett röse till vänster betecknar en källa som nu var torr, men efter tillfälliga regn för vatten. Det "omöjliga" passet är flackt och bekvämt, c:a 1,770 m. högt, och norr därom öppna sig vidare utsikter. Genom en blott 10 m. bred defilé komma vi ut i en arenadal, där tuvor äro mera allmänna, torra och taggiga. Gamla spår av en kärra synas; de antyda att denna väg, som utan tvivel leder till Hami är trafikabel för hjuldon. Rösen äro allmänna, en gång kunde man från en punkt räkna tio stycken. Spår efter gamla läger passeras då och då; vid ett av dem låg skelettet av en kamel. Bergens relativa höjd är obetydlig, 50 eller högst 100 m.

En ny pasströskel har 1,870 m. höjd och krönes av ett större konformigt röse av småsten. På dess andra sida följer åter en arenadal på alla håll omgiven av låga berg. En och annan snöflinga faller, men solen, en sällsynt gäst, lyser dock tidtals över ödemarken. Det är kallt och de som åka på krönet av lastbilen ta på sig pälsarna. Mitt i dalen växa några tamarisker. Ming-shui, "Det klara vattnet", är en plats som saknar

både källa och brunn, men där man får vatten om man gräver i dalbottnen. Där ovanför synes ruinen av ett vakttorn av sten, 7 m. sida och 3 m. högt.

Den dal vi följa smalnar och blir slutligen så trång, att bilarna nätt och jämnt komma fram. Den leder till en pasströskel med stenröse (1,800 m.). Den nedgående dalen slingrar mellan lägre kullar, som efter hand bli högre, ha avrundade former och likna delfinryggar.

Det har snöat lätt, men på eftermiddagen kommer en ordentlig snöstorm susande från väster. Vid en plats där tamarisker växa samlas bränsle för kvällen. Yrsnön smattrar mot bilens fönsterrutor, hela landet blir vitt, vi äro omgivna av fullständig vinter. Ur snötäcket titta grågula tuvor upp här och där.

Vi äro inne i en trång labyrint och se ej hur terrängen artar sig framåt. Därför skickas spejare i förväg innan vi våga fortsätta. Landet liknar ett upprört hav av stelnade vågkammar, ryggar, åsar och toppar. Vi äro blott ett sextiotal kilometer från vägen mellan Hami och Anhsi där vi för två veckor sedan dragit fram. Än bär det åter genom trånga slingrande korridorer, än genom dalar, över små vidgningar med mjuk mark och någon vegetation och förbi kullar, på vilkas sluttningar visa tänkespråk blivit anbringade i kinesiska skrivtecken utförda med vita stenar på mörk, mjuk grund.

Efter att ha nått norra basen av detta virrvarr av kullar göra vi halt vid den brunn, som vägvisaren kallar Ma-lien-ch'üan, "Hästlotusens källa". Till detta läger, n:r 122, hade vi från det föregående blott tillryg-

galagt fyra svenska mil och ändå hade det mesta av dagen gått åt. Det eviga sökandet efter framkomlig väg, den mjuka eller grus- och blocktäckta terrängen samt kompasspejlingarna till kartan förklara som vanligt detta långsamma framryckande.

Ma-lien-ch'üan är en liten öppen källbassäng vid mynningen av en erosionsskreva, knappt en meter i genomskärning. En brunn belägen ett sjuttiotal meter nedanför källan är en meter djup och dess vattenyta står 30 cm. under marken. Alla våra behållare fyllas med vatten för åtta dagar. Den snö som fallit under dagen försvann hastigt; endast i skyddade fåror och skrevor lågo vita strimmor kvar.

Vår tappre vägvisare anförtror oss att han icke vågar återvända ensam till Tun-hwang och ber att få hålla ihop med oss. Sedan denna bön beviljats blir han oombedd helt meddelsam och berättar att han förr under flera år varit opiumsmugglare. Vem som ville kunde utföra opium från Sinkiang till Kansu, men exporttullen var så hög, att man föredrog att anlita tjuvvägar. Dessa äro väl kända av smugglarna vilka också äro uppdrivna i konsten att finna vatten i öknen. Själv hade vår man, Li, gått från Hami söder ut på en längre väster ut belägen tjuvväg och kände tre källor med dåligt vatten väster om Ma-lien-ch'üan. Den dyrbara varan brukade han transportera på kameler och helst om vintern då djuren fingo snövatten.

Efter — 10,1° på natten startade vi den 12 november genom en dal, som äntligen tillät oss att styra kurs åt nordväst och väster. Ingen väg för åt detta håll,

men snart korsa vi en gammal stig ledande åt norr. Marken är medelmåttigt mjuk och genomskuren av talrika erosionsfåror. Tamarisker och tuvor förekomma fläcktals. Spår av vilda djur synas icke, men väl spillning av kameler, hästar och oxar, sannolikt härrörande från flyktingars eller smugglares karavaner, som gått denna bakväg mellan Hami och Tunhwang. Vi följa foten av de berg vi korsat föregående dag och ha dem nu på ett par kilometers avstånd i söder. Från dem utgå tallösa små erosionsfåror mot norr, tålamodsprövande och tvingande oss att åka sakta. I bergen söder om vår kosa känner vägvisaren en källa, Hung-liu-ch'üan, "Tamariskkällan".

Vi hade ännu knappt tillryggalagt två mil av dagens färd då vi strax till höger om vår kosa sågo nio kameler fredligt betande bland låga kullar. En köpmanskaravan till Sinkiang eller flyktingar därifrån, tänkte vi och fortsatte. I nästa ögonblick syntes på ett hundratals meter framför oss en man med bössa. Häpen över bilsurret i en trakt dit hederligt folk aldrig förirrar sig, tvärstannade han, svängde runt på klacken och försvann vid sidan av vägen så hastigt han förmådde springa.

I sydväst reser sig ett vakttorn på en kulle. Innan vi nått det varsebli vi omedelbart till höger om vägen och till hälften dolda av ett kullkrön sex män i slitna östturkiska kläder. Två av dem hålla sina mynningsladdare i beredskap. Vi äro alldeles inpå dem innan de märka oss, ty bilarna ha varit dolda i den lilla ravin vi följt. Men då de få syn på personbilen, hack i häl

åtföljd av lastbilen, bli de bestörta och sväva tydligen i ovisshet om vad de böra göra. En av dem rusade upp och försvann bland de närmaste kullarna i öster, medan två andra sprungo åt norr efter att ha kastat av sig pälsarna för att kunna löpa lättare. De tre övriga, som voro mindre beslutsamma, stannade kvar och hukade sig ned.

Vi gjorde tvärt halt och ropade an männen: ”kom fram, vi vill tala med er!” Med dröjande steg gingo först de tre närmaste fram till personbilen och inom kort återvände de tre övriga. Ett par av de förra buro soldatuniformer under sina turkiska pälskappor och voro tydligen maroderande soldater från Jollbars Khans trupper i Hami.

Då jag tilltalade dem på turki, skockade de sig utanför bilfönstret.

”Vad är ni för folk?” frågade jag.

”Vi äro jägare från Hami.”

”Vad jagar ni i denna ödemark, där det inte finns spår av vilt?”

”Jo, här finns vilda kameler. Vi ha inte funnit några ännu men skola söka dem i norr och i väster. Vi skjuta dem för köttets skull. Vi jaga också räv för skinnets skull.”

En av männen avlägsnade sig och återvände med ett par rävskinn, som han visade.

”Hur många äro ni och hur stor är er karavan?”

”Elva man med elva kameler och tretton åsnor.”

”Var äro era kamrater?”

Yew foto.

Sanddyner i Ghaschun-gobi.

Yew foto.

Rövarna vid Tao-tao-shui. I bakgrunden Serat och Djomtja.

”Tre äro i väster för att söka kamelspår, de övriga norr ut här i grannskapet.”

”Var är ert läger?”

”Här, vid brunnen Tao-tao-shui.”

”Vilken väg har ni kommit från Hami?”

”Över brunnarna Tao-shui, Ku-shih och Ottunkösa.”

På frågan hur långt man kunde färdas mot väster med bilar svarade de att de inte kände till landet längre än en kort dagsresa i den riktningen och att det hela vägen var bergigt och svårt för hjuldon. Till Tao-tao-shui hade de kommit föregående kväll och ämnade återvända till Hami om jakten sloge fel. Vårt uppdykande i den gudsförgätna ödemarken förvånade dem och de kunde inte dölja sin nervositet. De hade tydligen dåligt samvete och fruktade sannolikt att vi voro ute och sökte just efter dem. En av dem, en högrest och kraftigt byggd turk frågade försiktigt vart vi ämnade oss. Mitt svar att en ny väg skulle anläggas till Korla och att vi undersökte terrängen, gjorde inte något synbart intryck på honom, troligen upptog han det blott som ett maskerat sätt att dölja våra verkliga avsikter.

Under samtalet, som varade en halvtimme, passade Yew på att fotografera ”jägarna” från Hami, varpå vi skildes under ömsesidig misstro, vi betraktande dem som ett rövarband, de oss som rättvisans och lagens spejande tjänare.

Över en stäpp bevuxen med tuvor och genomskuren av tröttsamma grunda erosionsfåror fortsatte vi mot

väster, lämnande vakttornet på kullen till vänster på ett par kilometers avstånd i söder. Vi äro inne på en gammal väg, en för länge sedan utnött gångstig och passera ett större, men hopfallet röse. Till höger synes ruinen av ett litet hus eller kanske ett uråldrigt vakttorn invid en liten depression med gulnad vass och fyra träd. Terrängen faller långsamt mot väster. Sedan läger n:r 122 ha vi fallit 200 m. Marken är fullständigt steril och medelhård och spåren efter bilarnas hjul stå kraftigt tecknade efter oss. Om någon vill förfölja oss så är det ingen konst att hitta oss! Dalens bredd växlar mellan en halv och en kilometer.

En fläck av ett par hundra meters genomskärning är rik på döda tamarisker, var och en på sin kon; där fanns bränsle i mängd. Vakttornet vid brunnen Tao-tao-shui, där vi överraskat bandet, synes alltjämt och har på sin tid varit ett förträffligt vägmärke, behärskande trakten vida omkring. Alltjämt står den gamla stigen svagt men tydligt insänkt i marken. Ett par gånger sågo vi färska spår efter hästhovar. En örn svävade över ödsligheten — det första tecken till djurliv vi sett på ett par dagar.

Efter 4 1/2 mils färd lägrade vi nära ett stenröse knappt 1 m. högt. Man kan icke undgå att här ute i vildmarken fastslå läget av en urgammal väg, sannolikt upptrampad av kameler. På ställen där dalbottnen är mycket smal och marken är hård och där på grund av terrängens ytformer inga erosionsfåror kunna bildas, kan en dylik, av tallösa kameler nedtrampad stig stå kvar i marken genom långliga tider.

Att de vakttorn, det i ruiner liggande stenhuset och rösena på mera dominerande kullar icke blivit uppförda i senare tid, är ganska säkert. Och utan tvivel har denna bergstrakt för 2,000 år sedan varit lika ödslig, steril och söndervittrad som nu. Både vägen och dess märken och torn äro kanske fornlämningar från den tid då Lou-lan blomstrade och då sidenkaravanerna från Kina — eller i varje fall många av dem — föredrogo att på somrarna vandra genom de högre och svalare bergstrakterna än där nere på den jämna kvävande heta ökenmarken. Därtill kom att man i bergen hade bättre tillgång på vatten i källor och brunnar, ty även om detta på sina ställen är salthaltigt dracks det dock av kamelerna. Däremot har den väg vi följde troligen icke blivit använd av kärror.

Från lägret n:r 123 beräknade vi att vi hade knappt 40 mil till Altmisch-bulak och 15 mil till min nordgående väg från år 1901.

När vi kommit i ordning i lägret på aftonen, infann sig vår vägvisare Li och berättade, ännu lindrigt uppskakad, att de elva östturkar vi överraskat i dalen utgjorde ett känt rövarband. Själv hade han en gång, då han förde sin smugglarkaravan genom Pei-shan, blivit överfallen och plundrad av detta band. Han kände igen ett par av de män, med vilka jag samtalade och en av dem hade också känt igen Li och vänt sig bort då han mötte hans blick. Li var övertygad att alla deras elva kameler voro stulna från en eller flera karavaner, som de överfallit och sannolikt hade de också stulet gods i sin rövarkula någonstädes i bergstrakten,

kanske just vid Tao-tao-shui. Av egen erfarenhet visste Li hur de gingo till väga vid överfallen. De ligga på lur, rusa fram och stoppa en karavan, som passerar, begära en viss avgift sägande att de äro anställda i Sinkiangtullens tjänst. Sedan de övertygat sig om att karavanmännen icke äro beväpnade, under det att de själva ha gevär, tala de icke längre om en viss avgift, utan plundra allt som är av värde, taga slutligen kamelerna och befalla karavanmännen att, utblottade på allt, försvinna. Nu trodde Li att vårt rövarband inte skulle våga stanna vid Tao-tao-shui över natten, utan skyndsamt bryta upp av fruktan att vi, hejdade av terrängsvårigheter, snart skulle komma tillbaka och då kanske göra livet surt för dessa genomskådade missdådare.

GHASCHUN-GOBIS SANDDYNER

På ett avstånd av 1,100 meter söder om läger n:r 123 finnes en brunn, som av vägvisaren kallades Lo-t'o-ching eller "Kamelbrunnen".

På morgonen den 13 november gick Kung dit och stötte på en av medlemmarna i rövarbandet. Denne berättade att två av deras åsnor rymt, varför han och ännu ett par män voro ute och sökte dem. De hade hört bilsurr på kvällen och därför i nattmörkret smugit sig fram till vårt läger. Han trodde att vi under tio dagsresor mot väster ej skulle finna vatten.

Brunnen var snarare en källa med fem sipprande ögon av lindrigt salthaltigt men i nödfall drickbart vatten. Smältvattnet från isblock vid källan blir alldeles sött. Lo-t'o-ching skulle för oss bli en viktig replipunkt. Redan nu sjönk nattemperaturen till — 12,1°.

Strålande klar luft, gnistrande sol, tyst som i graven! Vi förlora oss snart bland kullar. På den högsta ha tre rövare klättrat upp för att bespeja oss. Ständigt växlar landskapet utseende, än fara vi genom smala dälder mellan avrundade kullar, än över små stäpper, där tuvor och tamarisker växa. De äldre buskarna äro döda och utgöra det yppersta bränsle, de yngre leva ännu. Framför oss synas två ryttare på

hästar. Då de upptäcka oss, försvinna de skyndsamt i söder. Det ser ut som om vi vore beskuggade av dunkla stigmän.

Marken är mjuk och lastbilen fastnar ofta. Spadar och repmattor äro då i full gång. För att finna hårdare mark hålla vi mot nordväst i mera öppet land. Där är spillning av vildkamel allmän och även färska spår av vildåsnor och antiloper. De vilda djuren känna alla öppna källor; kring Lo-t'o-ching vimlade det av spår.

Kursen blir åter västlig. I norr är landet oerhört öppet och flackt, i söder synas på långt håll låga kullar. Än köra vi över mjuk steril mark, vars yta är täckt med fint, grått grus, än över fläckar av gul lera, nedspolad efter regn, hård, glänsande jämn som golvet i ett slottsgemak.

På eftermiddagen komma vi ut i en bred avloppsfåra mellan 3 m. höga erosionsterrasser. Vi följa denna välsignade bädd i flera timmar och hoppas att den länge skall hjälpa oss på väg. Den faller omärkligt åt västsydväst och dess mark är hård och jämn. På något avstånd från bädden resa sig åter låga kullar.

Lastbilen stannar, Serat hoppar ur med bössan. En ensam vildkamel vandrar långsamt till höger om oss. Han tvärstannar, höjer huvudet, står stilla som en bildstod ett ögonblick och sätter därpå av mot norr försvinnande med en molnskuggas hastighet. Jag gläder mig åt att intet mördande skott blev avlossat mot ödemarkens konung.

Klockan fem skymmer det och ficklamporna tas fram för kompasspejlingarna. En stund senare lägra vi

efter nära sex mils färd. Den svåra terrängen under de första dagarna har tagit hårt på vårt bensinförråd. En gallon räcker till föga mer än 2 engelska mil. Vid läger n:r 124 gräva vi ned 35 gallons för återvägen och ha då 135 med oss. Vår plan är att hålla ihop 140 miles (23 sv. mil) till någon lämplig plats där vi lämna lastbilen för att fortsätta med personbilen de sista 10 svenska milen fram till Altmisch-bulak.

Den 14 november fortsätta vi i samma härliga fåra, vars botten dock efter den första milen blir mera smal och mjuk och går slingrande mot västsydväst mellan låga kullar, skära till färgen, här och där med ett svart inslag. Ibland skimra bergen i röda toner och någon gång passeras en fläck av vit kvartsit.

Den stora fåran blir mera odeciderad och utmynnar i öppen terräng. Lastbilen går främst, Serat är en ypperlig lots och ingen kan bättre än han bedöma markens vanskligheter. Ibland försvinner hans bil — då är han nere i en sänka. Synes han länge kan man vara lugn för att marken är bärig. Stannar han plötsligt förstår man att han fastnat på något mjukt ställe. Därför sitta vi, som följa efter i personbilen, i en ständig spänning. Här och där är den kristalliniska bergarten, porfyr, gneis eller granit, blottad i fast fjäll. Fåran är alltjämt tydlig mellan avrundade terrasskullar. Dess bredd växlar mellan ett- och tvåhundra meter. För övrigt äro vi nu på alla håll omgivna av vågig stäpp med glesa tuvor; blott i sydväst synes en låg bergskam på långt håll. Vår kurs är västlig. Åt detta håll faller terrängen mycket långsamt.

Klockan är halv fyra och vi ha tillryggalagt nära 6 mil då den välsignade fåran plötsligt upphör eller försvinner under flacka sanddyner. Lastbilen har fastnat och kommer ej ur fläcken. Från dess krön spejas och spanas med kikare åt alla håll. Överallt sand, sand, sand. Ett hav av dyner mot väster, nordväst och norr! Som en avisobåt får personbilen söka efter en framkomlig passage. Men ingen finns och vi vända om åt öster en och en halv mil och uppslå läger. Från denna punkt skola vi spana nästa dag. Det är Ghaschun-gobi, en av jordens ödsligaste öknar som satt en gräns för vårt framträngande mot väster.

Kvällen är klar, stjärnorna gnistra med elektrisk glans, ej ett liv synes, inga spår av vilda djur, inga växter utom det fåtal torra tuvor, som stå kring tälten. På alla håll utbreder öknen sin gåtfullhet.

Spaningsfärder åt norr och söder den 15 november leda till intet. Den välsignade fåran från föregående dag har varit bedräglig och framstöten mot Ghaschun-gobi har berövat oss en betydande del av vårt bensinförråd.

Sex vilda kameler sågos och ofredades icke. Ett par gånger passera vi små förtorkade saltsjöar, vita som snö. Flera gånger synas de vilda kamelernas upptrampade stigar till källor, som endast öknens irrande skepp känna till. Här finnes ej ett spår av organiskt liv.

Vi återvända till vårt gamla bilspår — skola de vilda kamelerna våga att korsa dessa gåtfulla, djupt inskurna fåror i marken, ett alldeles nytt och okänt drag i deras fridlysta hemland? De känna varje sten,

varje kulle och varje avloppsränna mellan höjderna, men bilspår ha de aldrig sett förut. Vad ha dessa märken att betyda, är det giller och försåt, utlagda för att fånga dem då de äro på väg till sina salta källor?

Vi återvända öster ut i vårt eget spår i avsikt att göra en ny framstöt åt väster, söder om randbergen. Vid läger n:r 124 gräva vi åter fram de där kvarlämnade bensinfaten. Sedan taga vi sträckan till Lo-t'o-ching i skymning och mörker. Det går fortare nu då vi icke förlora tid på de eviga kompasspejlingarna för kartans skull.

Temperaturen sjunker, nattens minimum är — 13,7, det är vintern som är i antågande.

Med proviant för en dag lämna Yew och jag i personbilen Lo-t'o-chings källa och brunn, där vårt läger nu bär numret 126, och styra mot bergen i söder. Vi följa en tydlig väg genom en ås av kullar, utmärkt med rösen, korsa en längddal löpande från öster till väster. Därpå följa låga trösklar och raviner, en ganska bruten terräng. På alla dominerande höjder äro rösen resta. Spår efter ett par av rövarbandets ryttare. En antilophjord flyr. Spår av vilda kameler och vildåsnor äro alla riktade åt väster, där säkert någon öppen källa finnes.

På den absolut sterila slätten förlora vi den gamla vägen. Efter något sökande finna vi åter ett röse som visar oss in i en trång, stenig dal, ledande mot söder och sydost till ett pass, 1,850 m. högt och beläget i en kam av röd granit och svart porfyr. Dalen är sedan

oframkomlig och vi vända tillbaka till slätten och äro sent på kvällen åter vid Lo-t'o-ching.

Sålunda hade även denna andra framstöt blivit resultatlös. Genom de trånga dalarna mellan branta klippväggar kunde inte ens den lilla bilen komma fram, än mindre lastbilen. Vi rannsakade kartorna över våra redan tillryggalagda router och avstånden från Lo-t'o-ching till Altmisch-bulak och Anhsi. Ty för västra delen av Pei-shans bergstrakt äro kartorna vita och tomma — med undantag av min route från 1901. Därför beslöts att Yew med lastbilen följande dag skulle återvända till Anhsi, dit avståndet uppgick till 19,5 mil, en betydande sträcka i ett väglöst land med svår terräng. Yew skulle ha Effe, Serat och boyen Liu Chia med sig, samt vägvisaren Li, som nu fick avsked. 600 gallons bensin skulle hämtas och av Georg på den andra lastbilen föras till oss. Vårt proviantförråd skulle förstärkas med får, ägg, bröd, socker och mycket annat.

Ja, för en resa i okänt land och utan alla replipunkter behöver man proviant, vatten, bensin och motorolja. Men det behöves ännu en sak, förutan vilken allt det andra är värdelöst — tålamod, änglars tålamod!

Då Yew och hans följeslagare på morgonen den 17 november lämnat oss för att styra rakt öster ut till byn och källan Hung-liu-yuan på stora vägen mellan Hami och Anhsi för att därifrån böja av mot sydost till sistnämnda stad, och sedan bilsurret förtonat i fjärran, voro vi, som stannade kvar vid Lo-t'o-ching för att där invänta deras återkomst, i sanning i behov av tålamod.

Kung, Chen och jag bodde i vårt vanliga tält, Chia Kwei, Djomtja och Li i sitt kökstält. Jag hade givit Yew fem dagar; på kvällen den 21 november skulle han sålunda vara tillbaka medförande Georg och 600 gallons bensin på den lastbil, som alltid gick under namnet Edsel. Han hade fått post och telegram med sig att avsända från Anhsi och skulle bringa oss nyheter från den yttre världen. Vad kunde inte allt ha hänt under vår frånvaro! Kanske order anlänt att vi oförtövat måste återvända till Nanking och kanske den nya väg till Lop-bassängen vi sökt efter därför skulle förbli lika okänd som förut.

Kung, Chen och jag gingo tillbaka till vårt tält, där en brasa sprakade och knäppte i kaminen. Som vanligt studera vi kartorna och beräkna avstånden. Sedan tar jag plats i personbilen för att skriva och läsa. Jag är omgiven av ödemarkens högtidliga tystnad och underbara stillhet. Blott en svag sunnanvind kommer de små svenska och kinesiska flaggorna på bilen att snärta och smälla. På alla håll utbreder sig ett terra incognita. Här har aldrig en europé satt sin fot. Åt väster sträcker sig endast vår egen route 11 mil till den sandbarriär Ghaschun-gobi rest i vår väg. Sanden hade besegrat oss, en ny framstöt måste göras söder därom och *den* måste lyckas. Här skulle en av de sista vita fläckarna på Centralasiens karta korsas. Ingen har varit här förut. Inte ens rövarbanden dra sig längre tillbaka än till Lo-t'o-ching. I väster, där horisonten sträcker sin jämna linje mellan kullarna tyckes en port stå öppen till det okända landet. Från den punkt där

vi vände var det 5 mil kvar till min route av 1901, den enda som korsat den vita fläcken.

Temperaturen har hela dagen varit under noll och så snart solen gått ned blir det kallt. Redan klockan åtta är det — 11,5° och på natten till den 18 novem-ber visade termometern — 17,4°. Dagen blev också kristallklar, blott fjärran i söder svävade tunna vita skyar över kullarna. Vårt läger är medelpunkten i en väldig skiva av jordens skorpa, en av de ödsligaste som finnas.

På morgonen den 19 beslöto vi att Chen och Kung med personbilen och Djomtja till chaufför skulle göra en liten spaningsfärd för att finna en farbar väg över kullarna i söder där vi tre dagar förut förgäves sökt att komma fram.

Chia Kwei, Li och jag voro nu ensamma i lägret. Expeditionen var skingrad för alla världens vindar. Georg och två tjänare befunno sig i Anhsi, Yew, Effe, Serat och Liu Chia på väg till samma stad, Kung, Chen och Djomtja på spaning i söder och vi tre vid Lo-t'o-chings brunn.

Klockan halv ett gingo Chia Kwei och Li med tomma bensincisterner på ryggen till brunnen för att hämta vatten. De hade grävt en ny brunn för ända-målet i en djupare sänka. Jag var alltså mol ensam i lägret och saknade hunden Tagil som vid uppbrottet från Urumtji anat oråd och rymt. En gravlik tystnad rådde, endast vinden susade sakta, inte ett liv syntes, inte en fågel under himmelen.

Strax efter klockan ett hörde jag från trakten av brunnen, som doldes av de närmaste kullarna, tre bössskott efter varandra. ”Det är rövarbandet!” tänkte jag. ”De ha funnit att några av de våra farit öster ut med lastbilen. Genom sina spejare ha de också iakttagit att även några farit söder ut med den lilla bilen. Och slutligen ha de lagt märke till att två av de kvarvarande lämnat lägret. Dessa ha de överfallit vid brunnen för att sedan utan vidare bli herrar över den sista i tältet.”

Jag tog fram min pistol och gick upp på närmaste kulle för att spana med kikaren. Intet syntes eller hördes, varför jag fortsatte mitt arbete i tältet. Efter en halvtimme återvände de båda gossarna med vatten. Det var de själva som bommat på en vildåsna.

Sedan dröjde det icke länge innan Kung och Chen och Djomtja återvände efter att ha tillryggalagt åtta mil åt sydväst på bärande, framkomlig mark. De hade gjort av med 4 1/2 gallons bensin och svarade för att den av dem funna vägen var möjlig även för lastbilen.

Den 21 november var den femte och sista dag som ställts till Yews förfogande. Men nästan hela dagen förflöt utan att han hördes av. Vad göra vi om han inte kommer? Dröjer han ännu ett par dagar, så har något hänt honom. Kanske är han av myndigheterna kvarhållen i Anhsi, ehuru Georg och hans två män och ”Edsel” borde vara gisslan nog för oss. Både borgmästaren i Anhsi och hans kollega i Tun-hwang hade yrkat på att ge oss soldateskort tre man högt, men vi

hade envist ursäktat oss med att bilarna voro så tungt lastade att de inte orkade mer. Nu hade vi varit borta i tjugu dagar och ingen visste vad vi hade för oss. Kvarhöllos Yew, Effe och Serat, skulle väl återstoden av expeditionen se sig tvungen att också återvända.

Den västra horisonten var färgad i intensivt glödande rött, och fullmånen steg silvervit upp ur töcknet i öster. Inför denna grandiosa prakt och denna fantastiska rikedom på flammande varma färger åt det ena hållet och den kalla stilla silverglansen åt det andra, försonar man sig med ödemarkens armod. Men snart blekna de flammande tonerna i väster som när en nattlig stäppbrand slocknar och månen övertar ensam herraväldet över de söndervittrade kullarna.

Vi sitta och prata i tältet. Lampan skall just tändas då Chen ropar: ”bilsurr!” och skyndar ut. Vi följa honom upp på utsiktskullen. Där kommer han! Det är blott *en* lastbil. Ett dåligt tecken! Georg skulle ju ha varit med och hitfört Edsel. Nu kommer kanske Yew med besked att vi alla måste återvända, sannolikt på order från Nanking.

Resenärerna hoppa av. De äro Yew, Effe, Serat, boyen San Wa-tse och mongolen Tjokdung. Vår styrka vid Lo-t’o-chings brunn räknar alltså nu elva man. Georg och Liu Chia äro de enda som fattas.

”Är allt lugnt i Anhsi?” frågar jag och Yew svarar:

”Allt är i bästa ordning.”

”Var är Georg och Edselbilen?”

”Georg vågade inte riskera bilen i mörkret. Vi foro därför ifrån honom, men han kommer i morgon.”

I tältet urladdade Yew en smattrande salva av nyheter. Nytt krig i Sinkiang. Östturkistan har gjort uppror mot Sheng Shih-tsai. Vi hade kommit loss i sista ögonblicket. Om vi dröjt en dag längre så hade vi kunnat bli fast för oöverskådlig tid. Om Ma Chung-yin, Stora Hästen, visste man intet, men trodde att han befann sig i Khotan. En armé av två divisioner tungan-soldater sades vara på väg mot väster, till Anhsi och Sinkiang. Vi ha utsikt att möta dem på Sidenvägen och för fjärde gången och för alltid bli av med våra bilar. Järnvägsministern Kou Meng-yü i Nanking, under vars kommando vi stå, har per radio givit oss frihet att fullfölja våra planer.

Stämningen var därför hög i tältet, tusen frågor och svar korsade varandra och Yew tycktes outtömlig på nyheter från den yttre världen. Hela dagen åtgick till överläggningar och planer.

Klockan nio på kvällen hördes en kraftig detonation från ett par kilometers avstånd. Är det Georg som blivit överfallen eller hans bensin som exploderat eller helt enkelt något klippras? Effe rådde oss att hålla bössor och pistoler klara. Men inga misstänkta ljud hördes sedan och natten skred lugnt sin gång. Spår av ryttare och hästar syntes i trakten, särskilt i våra bilspår. Yew, Effe och Serat hade i Anhsi hört att det rövarband vi stött på vid Tao-tao-shui dödat många resande och plundrat deras karavaner.

Hela den 22 november förflöt och följande natt utan att Georg hördes av. Då han inte heller på förmiddagen den 23 visade sig, var det tydligt att något

hänt honom. Hade han blivit kvarhållen i sista ögonblicket eller haft ett axelbrott på vägen? Han var redan ett dygn försenad. Jag beslöt att själv anställa en spaningsfärd, åtföljd av Yew, Effe och Djomtja. Personbilen gjordes klar, endast pälsar och någon proviant medtogs.

Klockan 11.20 bar det av. Då vi nu icke försinkades av kartläggning gick det hastigt att i de gamla bilspåren nå rövarbrunnen vid Tao-tao-shui. Denna gång är den obesatt. Vi stanna en stund för att hämta vatten till radiatorn, som kokar i den friska medvinden. Efter två timmar äro vi vid källan Ma-lien-ch'üan, vars namn vi fått av den avskedade vägvisaren. Vid Tao-tao-shui anstår starkt krossad granitisk gneis,vid Ma-lien-ch'üan grov, gulvit marmor. Chao-pi-ching är en brunn och en öppen källa omgiven av vassfält och busksnår. Sedan följa vi en flodbädd 4 m. djupt inskuren, korsa otaliga avloppsfåror och en slätt, där tamarisker nästan bilda småskog.

Solen sjunker blodröd och jordskuggan stiger tydligt tecknad över den östra horisonten. Mörkret hade tätnat då vi en knapp mil från källan Ta-ch'üan på Hami—Anhsi-vägen passerade en plats där Effe saktade farten och sade: "Två män!" Nåväl, det är inga rövare, ty nu skymtar också "Edsel" fram i mörkret.

Vi stannade ett par timmar hos Georg och Liu Chia, som voro på vippen att bli tokiga efter det missöde de upplevat då ett par lager i motorn på grund av varmgång vägrat att göra tjänst. Detta hade skett på morgonen den 21. De hade sålunda legat här i tre da-

gar och deras proviant hade tagit slut. Att reparera skadorna var omöjligt utan vissa verktyg som funnos på Serats bil. Hade Georg följt med Serat på hans och Yews nattliga färd från Anhsi den 20 november, så hade missödet hastigt kunnat botas. Men nu låg han där, tack vare sin motvilja mot nattmörkret, hjälplös och avskuren både från verktygen och vårt läger. Han hade just beslutit att skicka Liu Chia de nio milen till oss, vilka den unge kinesen halvspringande bort kunna tillryggalägga på femton timmar.

Efter två timmar och sedan Georg fått de små förråd vi medtagit återvände vi samma väg vi kommit för att från lägret vid Lo-t'o-ching hämta den hjälp Georg behövde. Det blev kallt i bilen, redan klockan 8 — 9° och nattens minimum — 16,3°.

Vid Ma-lien-ch'üan stannade vi ett tag för att hämta vatten. I snåren hördes några män samtala. Vi sökte dem i månskenet, men de försvunno som skuggor.

Vi fortsätta. Billamporna äro tända. Belysta av deras skarpa ljus träda tamariskerna fram ur mörkret som vita vålnader och spöken med uppsträckta armar. Effe förklarar att en man sticker upp huvudet över krönet av en liten kulle; ack, det är blott ett vägmärke.

Klockan var över ett på natten då vi efter tolv timmars färd nådde våra tält vid Lo-t'o-ching. Alla sovo så djupt att vi måste sätta liv i dem med sirenen. Vårt sena aftonmål och långa överläggningar höllo oss uppe till klockan 4 f. m. medan vinterkölden knäppte där utanför.

GENOM DEN VILDA KAMELENS HEMLAND

Den 24 november avgingo båda bilarna till den plats där Georg lidit skeppsbrott. I den första lastbilen åkte Serat och Tjokdung, i personbilen Yew, Effe och Djomtja. För oss, som lågo kvar vid Lo-t'o-ching, började en ny period av tålamodsprövande väntan.

Efter 18° köld på natten framgick Domssöndagen den 25 med strålande klar himmel, som fram på eftermiddagen överdrogs med det tunnaste flor av skyar.

Klockan 6 på kvällen hördes från kökstältet ropet: "Lampsken i öster!" Det var Serat och Tjokdung som återvände medförande 230 gallons bensin från "Edsel". Vi hade 270 i lägret. Yew och Effe hade blott stannat en timme hos Georg och sedan fortsatt till Anhsi. Serat och Djomtja hade hjälpt Georg med reparationerna, varpå den senare enligt min order borde återvända till Anhsi och där avvakta vår återkomst.

Den 26 startade Kung på en viktig rekognoscering.

Han hade Serat, San Wa-tse och Tjokdung med sig, halva bensinförrådet och fyra cylindrar sötvatten och sex salthaltigt vatten till bilarna; proviant för två veckor, tält och sovsäckar. Han skulle vara borta i fem dagar. Denna gång äro vi fyra man i lägret, Chen och

jag, Chia Kwei och Li. De båda senare utsätta salthaltigt brunnsvatten varje kväll till frysning och skumma på morgonen av isen, som användes till te och soppa.

På natten till den 27 november hade vi — 23,8°. Man har inte länge varit ute i det fria och i sugande västlig blåst förrän fingrarna börja stelna och man längtar tillbaka till kaminen. Den långa vistelsen vid Lo-t'o-ching ger oss åtminstone ett ganska pålitligt höjdvärde för denna punkt, eller 1,350 m. över havet. Vid Altmisch-bulak hade jag för 33 år sedan funnit 1,033. I det stora hela skulle terrängen alltså falla långsamt åt väster.

Vi ha fullt upp att göra. Chen är aldrig en minut sysslolös, han räknar ut sina iakttagelser, gör meteorologiska observationer och arbetar på kartan över vår route. Jag gör anteckningar.

Klockan halv sex på morgonen den 28 november vaknade jag av bilsurr och väckte Chen. Vi tände ljuset. Yew steg in och Effe uppenbarade sig sedan han tappat vattnet ur radiatorn. Medan Chia Kwei lagade mat och te åt resenärerna och Li eldade kaminen rapporterade Yew åter att allt var lugnt i Anhsi. Han medförde också välsignade telegram från mitt hem.

För Georg var det väl en missräkning att inte heller denna gång få följa med till våra ödsliga berg. Men det spratt som Edselmotorns lager spelat oss den 21 november varnade oss och inbjöd till försiktighet. I allmänhet hade vi gjort den erfarenheten, att Fords

fyracylindriga lastbilar av 1933 bättre fördrogo den centralasiatiska terrängen än hans åttacylindriga av 1934 års modell. Om något vitalt missöde drabbat denna vagn under vår färd till Lopdepressionen, så hade vi nödgats att lämna den kvar för evigt. På hemvägen från Anhsi till Sian spelade den oss visserligen flera otrevliga spratt, men den kom dock helskinnad till Peking och fick på senhösten 1935 äran att deltaga i den engelska ambassadsekreterarens Sir Eric Teichmans bilfärd i våra spår genom Gobi till Hami och vidare över Ku-ch'eng-tse, Urumtji och Korla till Kaschgar. Sir Eric finner liksom vi Fords vagnar "strong, fast, powerful, and reliable" och tillägger: "Only the strongest machines will stand the strain of Gobi travel — and the nature of some of the ground that has to be crossed must be seen to be believed."

Den 425 mil långa vägen från Sui-yuan till Kaschgar krävde 38 dagar. Vid starten hade Sir Eric Teichman, liksom vi och så många andra gobiresande, ovärderlig hjälp av Georg Söderbom. Om det samband vår bilfärd av 1933—35 hade med Teichmans av hösten 1935 säger den senare:

"My transport consisted of two Ford trucks, one new and one old, the latter having already done some thousands of miles of expedition work of Dr. Sven Hedin the year before. The old truck suffered several mechanical breakdowns and had eventually to be abandoned 500 miles short of Kashgar; the new one reached the end of the journey in perfect condition, and had the distinction of being the first motor vehicle to be driven through from the Chinese border to Kashgar. The moral is that only new machinery is good enough to stand

up to the strain of Gobi travel. My native staff of six included two Mongol driver mechanics who had been with Dr. Hedin on his last journey. One of these was the Mongol Serat, whose invaluable services I obtained through Mr. Georg Söderbom of Kwei-hwa-ch'eng. Serat was my right-hand man throughout the journey. Starting as a youth in the service of Mr. Larson, he had spent his life wandering across the length and breadth of Inner and Outer Mongolia. Subsequently he made two expeditions with Dr. Hedin to Sinkiang, and he can now probably claim to know more than any one else about the routes and practical details of motor travel in Mongolia and Chinese Turkestan . . ."[1]

Detta höga betyg åt Serat är ingalunda överdrivet och jag har för länge sedan berättat att han redan år 1928 av konungen hedrades med guldmedalj för trogen tjänst. Jag vet ingen, vare sig asiat eller europé som kan mäta sig med honom i kännedom om Centralasiens och framför allt Mongoliets vägar.

*

Den 30 november hade 216 år förflutit sedan Carl XII stupade. Dagens minne firades därmed att jag för Yew och Chen berättade om konungen. De funno hans öden sagolika och ekot därav imponerade nästan lika mäktigt på dem som verkligheten en gång i tiden kommit turkarna och Asiens hela muhammedanska värld att häpna.

Dagen förflöt i arbete, rådplägning och väntan. Kung och Serat skulle vara borta i fem dagar och den

1 Geographical Journal, april 1937, p. 297 et seq.

30 november var den femte dagen. Deras uppdrag gick ut på att finna en trafikabel väg väster ut till Lop-depressionen.

Klockan var nära tre då vi hörde bilsurr och skyndade ut. Där kom Serat och Tjokdung med lastbilen i behåll och ett brev från Kung, som rapporterade att de över ganska besvärlig terräng trängt fram mot sydväst och väster 15 mil till en sänka, där de funnit vatten genom att gräva. Därifrån hade de fortsatt ännu 2 mil tills de hejdats av oframkomlig dynsand. Därför hade de återvänt till den nya brunnen, som de kallade "Kung-ching" eller Kungs brunn. På denna plats kvarstannade Kung och San Wa-tse, medan Serat och Tjokdung återvände till oss. I sitt brev ber Kung oss komma skyndsamt för att från "Kung-ching" finna en sydligare väg mot väster.

På morgonen den 1 december packades och stuvades åter. Det såg hopplöst ut att få plats för hela bagaget på vår enda lastbil. Där stodo i en pittoresk oordning hela rader av bensincylindrar, proviantlådor och kistor och där lågo de hoprullade tälten och sovsäckarna. Säckar fyllda med is och tomcylindrar med sötvatten krävde också utrymme. Bilens last skulle säkert överstiga två ton.

Vi hade nu 270 gallons bensin. Hos Kung fanns 120 gallons. Att kvarlämna en bensindepå för återfärden ansågs alltför riskabelt då vi inte visste om vi skulle komma tillbaka denna väg eller någon annan. Fyra överflödiga tomcylindrar fylldes med sand och ställdes upp som ett vägmärke. Förmodligen skulle detta

”röse” likt en fågelskrämma injaga misstankar och fruktan hos de vilda kameler och vildåsnor, som kommo till Lo-t’o-ching för att dricka. Men besöktes platsen framdeles av något rövarband så skulle vårt minnesmärke sannolikt inte få stå i fred — järncylindrar äro bra att ha till vattentransport.

Middagstimmen var redan förbi då vi bröto upp och passerade brunnen, där skärvor efter istagningen lågo kvar och glittrade i solskenet. Trakten genomkorsas av talrika kamelstigar. En av dem följde vi mot sydväst. Även här leder en äldre väg markerad av många rösen, som äro uppförda på dominerande kullar.

Sällan synes fast fjäll, ljus granit; här och var uppträder kvarts i vita fläckar. Vi åka genom små dälder och över flacka kullar ofta avbrutna av små jämna ytor beströdda med tämligen grovt, skarpkantigt grus, två centimeter i diameter och jämnt fördelat på ett underlag av finaste sand eller stoft. Framför oss sjunker solen som en gnistrande diamant och aftonrodnaden gjuter sitt sken över den tysta ödemarken. I allmänhet är nejden alldeles steril, men på sina ställen växa förtorkade tuvor och tamarisker på sina jordkoner. I en sådan trakt uppslogs lägret n:r 128. Vi hade blott tillryggalagt 2 1/2 mil; kartan och den mjuka, ojämna terrängen tar det mesta av vår tid. Över tälten tindrade Orions stjärnor och icke ett ljud störde nattens stillhet.

Följande dag erbjuder oss en 100 m. bred fåra mellan 2 m. höga strandterrasser en förträfflig körbana mot sydväst. Marken är jämn som ett golv. Även här

ligger grus av ett par centimeters mäktighet otroligt jämnt fördelat på det lösa, ljusgula stoftet, där spaningsfärdernas hjulspår skurit djupt in. Med nästan geometrisk noggrannhet ligger detta svarta och vita grus utspritt på markens yta, sällan eller aldrig så tätt att styckena beröra varandra. D:r Hörner, som studerat markens former och konsistens, skall också kunna besvara frågan varför det tyngre och tätare gruset inte sjunker ned genom det fina lätta stoftet, utan håller sig flytande på ytan som korkar på en sjö.

Åter uppdyker till vänster på ett par kilometers avstånd en mörk kedja som vi nalkas och som blir allt tydligare. På sina ställen går marken i flacka vågor och är genomskuren av små förargliga och tröttsamma fåror. Mellanrummet mellan dem är blott ett par meter. Bilen guppar och stampar som en båt i sjögång. Vid avbrott på ett tjugutal meter mellan ett par fåror har man en känsla av behaglig vila. Deras fall är från söder mot norr. Till höger resa sig låga kullar i skära, ljusa toner under det att bergskedjan i söder är nästan svart. Enligt d:r Erik Norin, som undersökt de av mig hemförda bergartsproven, utgöres berggrunden i denna trakt av starkt förskiffrad kristallin kalksten och marmor.

Efter sju mils färd restes lägret n:r 129 där tillgång fanns på tamariskved.

Ehuru midvintern med sin kontinentala köld är i antågande och vi befinna oss i hjärtat av den stora kontinenten fjärran från alla världens hav, ha vi ingen anledning att beklaga oss över frosten; — 14,6 på nat-

ten till den 3 december generade oss inte alls. Vintern förblev oss bevågen och inte en enda storm plågade oss med sina moln av stoft och flygande sand.

Vi följa samma välsignade fåra som hittills. Den faller mot sydväst, i vår vägs riktning, har en ständigt växlande bredd mellan 40 och 120 m., 3 m. höga terrasser på sidorna där också ödsliga, vittrade kullar och kammar resa sig. Höjden över havet är här 1,120 m., 300 m. högre än Lop-nor.

Ett dödsrike omger oss, inte ett djur, inte ett spår, ej skallen av någon gammal vildkamel som dragit sig hit för att dö i ensamhet. Någon enda gång står en förtorkad tuva i en fåra. Den förefaller död, men äger kanske latent en gnista av liv, som låter den leva upp för några veckor efter en lokal regnskur.

I SSO kan man urskilja tre bergskammar, av vilka den närmaste, som är helt låg, begränsar den dalgång vi följa, under det att den bortersta förefaller rätt betydlig och avtecknar sig i en svag och lätt fjärrton; sannolikt är denna den yttersta randkedjan i söder av Pei-shans bergssystem. Längre fram skär vår dal genom klippor av mörkgrå porfyr. Där dessa blivit söndersprängda av frosten äro brottytorna friska, ej sköra och vittrade. Vår kurs går sedan slingrande mellan små svarta åsar, en labyrint av kullar, fåror och pass. Här anstå starkt uppkrossade finkorniga gneiser jämte finkornig amfibolit.

Fjärran i söder skönja vi svag som en aning, en ökenvision, konturen av en bergskedja med snö på kam-

men. Det är Astin-tagh, nordöstra Tibets randberg, på 18 mils avstånd från oss. Våra blickar sväva tvärsöver ökenbältet mellan de båda bergssystemens trakter där inga människor bo och där djur och växter äro ytterligt sällsynta gäster. I detta bälte sinar Su-lo-hos sista tentakel och där utbreder sig öknen Kum-tagh, "Sandbergen", som jag korsade i februari 1901.

Mellan röda och svarta klippor följa vi en annan, mera otydlig dalgång. Den öppnar sig småningom och övergår i en undulerad slätt, på avstånd begränsad av kullar.

Efter fem mils färd äro vi framme vid den plats där Kung och San Wa-tse vänta oss. Glada över att återse oss och inte längre behöva ligga avskurna och ensamma i vildmarken komma de framspringande och hälsa oss. En kilometer norr om deras läger är "Kung-ching", den av Kung grävda brunnen, en depression där tamarisker och vass växa. Där uppslå vi läger n:r 130, 1,050 m. över havet, 230 m. över Lop-nor och 270 m. lägre än lägret n:r 129. Diabaser och diabasporfyriter bilda fast fjäll i trakten.

Brunnen har salthaltigt vatten, som fruset till is och sedan smält blir fullt drickbart. De första 28 cm. förde genom ett lager av salthaltigt stoft vilande på ett 20 cm. mäktigt sandlager, under vilket fast berggrund följde. Den nya brunnen var 34 cm. djup.

Stödjande oss på det kartmaterial vi hade med oss beräknade vi från läger n:r 130 29 mil till Altmisch-bulak och 35 mil till Anhsi. Till min nordgående route

av 1901 borde vi ännu ha 10 mil.[1] Vår första vändpunkt, vid Ghaschun-gobis sanddyner, borde befinna sig rakt norr om läger n:r 130.

Följande dag anslogs till spaning mot nordväst. Serat var lots, blott personbilen användes. Jag stannade kvar i läger n:r 130. Klockan sex på kvällen blänkte lamporna till i mörkret och våra spejare återvände efter att ha förbrukat 9 gallons bensin på 46 eng. mil och lika mycket åter, eller 92 miles. De hade funnit en öppen saltkälla med skelettet av en sannolikt tam kamel, spillning av kamel och häst och osäkra spår av en gammal lägring. De hade varit vid bortre randen av ett 3 km. brett sandbälte, som de icke ansågo utgöra något hinder för lastbilen.

Allt som kunde undvaras kvarlämnades vid läger n:r 130, där San Wa-tse och Tjokdung fingo stanna kvar med det ena tältet, tillräcklig proviant och 160 gallons bensin. Lastbilen var alltså betydligt lättare då vi bröto upp den 5 december i strålande klar och ren luft.

Vi åka mot väster genom absolut sterilt land, en vågig slätt av svart grus, vilande på stoft. På en liten kulle där vi rastade en stund byggdes ett röse. Skall det finnas en gång av någon sentima resande? De åsar, mellan vilka vi åka, bestå av porfyrer och porfyrtuffer.

Åt sydväst och väster öppnar sig landet och blir som ett hav. I sydväst synes tydligt Su-lo-hos torra bädd

1 På den bifogade kartan har vår route blivit inlagd med Tun-hwang som enda fasta punkt. Den västra ändpunkten av bilfärden genom Pei-shan ligger sannolikt västligare än vad kartan anger.

och på dess södra sida märker man hur marken sakta stiger mot Astin-taghs fot. Mellan oss och Su-lo-ho finnas inga åsar eller kullar. Till dess bädd faller terrängen långsamt.

Vi styra sydväst i flackt kuperat land. Åt samma håll synas på avstånd sanddyner. En ensam tamarisk och ett tynande litet vassbestånd passeras. Ett alldeles färskt spår av två kameler fanns icke i går under spaningen.

Landskapet är förvillande. Framåt vår kosa i väster ser det jämnt ut, men man har inte hunnit långt förrän man förlorar sig i grunda raviner och åter befinner sig mellan låga kullar. Här och var har flygsand samlat sig i skrevor. Icke ett strå växer här. Små sandfält kunna kringgås. I norr synas höga dyner. Hjulen som hittills skurit ned sig 3 till 4 cm., sjunka nu till 6 cm.

Vi äro framme vid 4 m. höga dyner som lämnas på höger hand. Från krönet av kullar speja vi gång på gång och finna sålunda en slingrande och smal passage mellan sandbältena. Sedan vi lotsat oss genom den gula fina sanden följer grovkornig mörk sand med små vindvågor. Ej långt till höger synes bädden av en liten saltsjö. I detta bäcken utmynnar en flodbädd med hård botten som erbjuder oss bärande körbana. I solnedgången lägra vi (n:r 131) efter 5,6 mil.

På natten hade vi — 16°. Lägerordningen förenklades i någon mån. Det är förbjudet att tvätta sig — vi måste spara på vattnet. I stället för att låta servera frukosten i vårt tält skulle detta nedtagas och lastas på Serats bil medan vi intogo vårt första mål i köks-

tältet, hälsade av Chia Kwei med ett jovialiskt ”god morgon” på ren svenska.

Vi fortsätta i den torra bädden, där en 4 m. hög klippa en gång i tiden blivit skarpt avskuren av rinnande vatten. På dess krön stod ett gammalt röse. En tunn hinna av saltkristallisationer täcker bäddens yta. På ett ställe hade en mängd förtorkade tamariskstammar spolats ned och hopats i bädden vid vars strand två täta snår av levande tamarisker passerades.

Liksom genom en öppen port åka vi in i en skarpt markerad dalgång, en genombrottsdal med ett röse på var sida. Just här finna vi i själva bädden en öppen, men grund källa med saltvatten. Den vänstra eller östra sidan har en skarpt tecknad erosionsterrass, vid den högra falla bergen brant ned till bädden. Källan har två ögon, det övre vid en liten stentröskel, som ger upphov till en bassäng, nu isbelagd. Isen medtogs. Några tomcylindrar fylldes med vatten för att stå frusna vid vår återkomst. Vid källan växte tamarisker och vass i mängd. Platsen var inbjudande och behaglig, en verklig oas i denna eljest tröstlösa bergöken.

På båda bilarna lastades torrved till tre läger. Nejden genomkorsades av vilda kamelers spår i alla riktningar och färsk spillning efter dem syntes ofta. Att vi så sällan sågo själva djuren berodde väl mest därpå att bilsurret skrämde bort dem. Det var annat förr i världen då mina karavaner voro sammansatta av deras egna tama anförvanter, vilka lika tyst som de själva tassade genom ödemarken. Den vilda kamelens sinnen

äro utvecklade till oerhörd skärpa. De känna bensinlukten och höra bilsurret på mycket stort avstånd och dra sig tillbaka i tid. Endast spåren bli kvar som lätt igenkännliga stämplar i den mjuka marken.

Kung hade nog rätt då han sade att man lätteligen kan skilja mellan de vilda och de tama kamelernas spår. De senare äro större och djupare intryckta. Men då han sökte göra troligt att man på en tam ridkamels spår kunde avläsa om ryttaren var en man eller en kvinna, kunde vi icke avstå från att fråga om man inte också kunde se om hon var gift eller ogift och hur många barn hon hade.

Dalen svänger mot nordväst och väster och utmynnar slutligen i en slätt, på långt avstånd begränsad av låga kullar. Här hade en hjord av sex vilda kameler dragit förbi.

Rösen äro vanliga, alltid resta på dominerande kullar. Ett av dem bestod av fyra stenar, de andra av större eller mindre i konform hopade stenar och flisor. Utan tvivel har här en välkänd och ofta brukad sommarväg dragit fram. Kamelbete finns och kanske en eller annan sötvattenskälla eller brunn, som legat vid sidan av vår kurs. De kamelkaravaner som i forntiden fört kinesiskt siden till västerns länder, ha i alla händelser haft det bättre och bekvämare både för människor och djur i Pei-shans bergstrakter än där nere på den jämna, upphettade ökenmarken. Med all sannolikhet finnas också sänkor bland bergen där man kan gräva fram skapligt vatten. Vid den nyssnämnda källan och ett hundratal meter längre ned i dalen fick man

vatten på en halv meters djup, en aning mindre salthaltigt än i källan. Kanske otaliga karavaner med dyrbar last lägrat där för 2,000 år sedan. Då hade platsen ett namn, som sedan blåst bort med öknens vindar. Vi gåvo den, efter de båda provinserna Sui-yuan och Sinkiang, namnet Sui-Sin-bulak. Vid källan stå kvartsitiska gneiser och hornfels samt kvartsporfyrtuff.

Då bädden blir otydlig, gå vi upp över flacka kullar till en liten vattendelare, 160 m. över sista lägret, varifrån terrängen åter faller mot nordväst. Någonstädes i denna nejd måste vi korsa min nordgående route av 1901. Men den insänkning i marken som förorsakats av mina kamelers trampdynor, hade utplånats av tiden. 34 år hade förflutit sedan dess och många stormar hade svept över de ödsliga bergen. Jag uppmanade alla de våra att ha ögonen med sig. I någon mot vinden skyddad sänka kunde möjligen en svag antydan till en nästan utplånad stig synas. Men vi spanade förgäves och våra spår hade försvunnit lika grundligt som spåret av ett skepp på havet. Även efter mina gamla ökenskepp hade vågorna slagit tillsammans och de rastlöst vandrande sandkornen och stoftet hade under brusande stormars tåg dolt den förgängliga skrift vår karavan tecknat bland kullarna. Hur föga anade jag, där jag satt i sadeln på min vita ridhäst eller kanske gick till fots för att hålla mig varm, att jag i ett visst ögonblick passerade en punkt, till vilken jag, efter 34 år och 10 månader skulle återvända och efter en flyktig sekund åter lämna!

Den 6 och 7 februari 1901 hade jag lägrat vid Toghrak-kuduk, "Poppelbrunnen", på den gamla ökenvägen, en plats som sidenkaravanerna mellan Tun-hwang och Lou-lan brukade passera om vintern, och där jag funnit en höjd av 822 m. över havet. Därifrån hade jag gått 10 km. norr ut och den 8 februari lägrat vid bergsfoten på 826 m. höjd. Nästa läger, den 9 februari, låg 19 km. norr om det föregående och höjden uppgick där till 1,128 m. Vi hade då korsat randbergen och befunno oss i södra delen av Peishan. Ännu 20,5 km. ledde norr ut till läger CXLIII den 10 februari och höjden uppgick där till 1,464 m. Att döma av höjdförhållandena och berglandets konfiguration måste det ha varit på sträckan mellan lägren CXLII och CXLIII som vi nu, den 6 december 1934 korsade den gamla routen. Tyvärr utförde vi på denna bilresa väster ut inga astronomiska observationer och radioapparaten hade beslagtagits och därvid förstörts av ryssarna i Korla. Vi hade sålunda endast besticket och bilarnas hastighetsmätare att lita på.

Emellertid fortsätta vi åt väster i en åt detta håll riktad avloppsfåra. Dess gula lerbotten är hård och jämn. Ideligen tyckes den ta slut, men fortsätter bortom nästa skymmande hörn. Någon enda tuva kämpar ännu för sitt liv. Mellan röda lerterrasser, ofta vita av salt, svänger den för oss så fördelaktiga fåran åt sydväst och söder, ned mot öknen. Vi lämna den därför och gå genom en femtio meter bred dalgång mot en liten flack terrasströskel och därifrån ned i en lika

obetydlig dalgång till dagens läger, n:r 132, där höjden var 1,300 m. Vi hade då tillryggalagt något över fem mil.

Vi lägrade i mörka natten och tälten restes i billampornas sken. När man nästa morgon kommer ut i det fria, lyser den uppgående solen över ett landskap som man inte känner igen. Men skillnaden är inte stor. Vi befinna oss i en grund dalgång mellan kullar. Ett stycke väster ut åka vi sedan mellan skarpt avskurna låga klippor. Här synas inga rösen, vi ha tappat bort den gamla stråkvägen i mörkret föregående kväll. Landet är absolut sterilt. Spåret efter två kameler är riktat mot nordost. De gåtfulla djur, som tryckt in det i marken visa sig icke, säkert ha de flytt då de hört bilsurret i fjärran.

Den dal vi följa går genom två klipportar av röd och grå gneis och diabas. Flera block ligga på marken, dock utan att spärra vår väg. Bergarten är hård, vittringen rår inte på den. En väl hundra meter lång ås, knappt meterhög, har egendomlig, regelbunden form och liknar ett av människor uppfört försvarsverk. Till höger reser sig en kam skimrande i bjärt rödgul ton.

Vår körbana är rätt mjuk. Serat fastnar med lastbilen. Li hoppar av för att skjuta på. Serat kommer loss igen. Li skyndar att klättra upp på lasset, som just vickar till så att gossen släpper sitt tag, faller till marken och blir liggande. Vi, som åka efteråt, ha iakttagit händelsen och äro rov för den största oro och spänning. Effe, vår chaufför, ökar farten och kör fram

till den förolyckade. Vi skynda ut, undrande om han är krossad och död. Men så farligt är det inte. Han reser sig i sittande ställning. Ett bakhjul har gått över hans vänstra fot. Vi dra av honom stöveln och strumpan. Han är öm i foten och får tårar i ögonen då jag känner efter att inga ben äro brutna. Till all lycka var marken här sandbunden och mjuk, foten hade därför blott blivit nedpressad i sanden. Om äventyret skett på hård lermark, så hade Li fått sin fot krossad. Men i sådan terräng fastnar icke bilen och behöver ingen hjälp. Den hygglige Kung bytte plats med Li, som väl ompysslad fick åka hos oss i personbilen. För några dagar befriades han från arbete och var snart fullt återställd.

Sedan bär det vidare åt väster genom dödstystnadens dal mellan fem och tio meter höga kullar. Svarta och röda toner äro övervägande. Efter en stund öppnar sig landet. Åt väster är utsikten ändlös. Varken bränsle eller tuvor synas och inga källor mer. Det är med en högtidlig känsla vi tränga in i detta gudsförgätna land. Terrängen sjunker genom en fåra begränsad av röda terrasser, här och där vita av salt. Höjden är här 830 m.

Fjärran i väster skymtar en ny kam i mycket lätt ton. I söder synas flera ytterst flacka terrängvågor och bortom och över dem reser sig den svaga konturen av Astin-tagh.

Allt mjukare blir marken. Serat svänger mot söder mellan svarta, avrundade kullar. En fåra för åt sydväst. Lastbilen stånkar och arbetar och hjulen sjunka

djupt in. Genom en sista kullport åka vi ut på fullkomligt öppet och horisontalt land. Blott i söder synes en knappt märkbar höjdsträckning hörande till Kumtagh. Effe kastar förvånade blickar över den gränslösa, jämna öknen och ropar:

”Vi åka ju rakt ned till Lop-nor!”

Han har rätt. I VSV framför oss ligger ”Den vandrande sjön”. Men avståndet är för stort och vi se den icke. Just mot VSV är horisontlinjen lika jämn som havets. Och en sjö, som utbreder sina vattenfält över en sådan terräng, döljes helt och hållet av jordrundningen. Enligt altimetern äro vi på 800 m., eller sannolikt på ett par tiotal meter högre nivå, ty för Lop-nor ha vi förut beräknat 820 m.

Slutligen åka vi utför två låga och flacka men mycket tydliga strandlinjer och lägra (n:r 133) efter 7,2 mils färd vid kusten av detta uttorkade hav, vars enda och sista återstod är ”Den vandrande sjön”.

TILL VÄGENS SLUT

Vår lägerplats n:r 133, där vi rest våra tält på kvällen den 7 december 1934, var ur geografisk synpunkt av mycket stort intresse. Här hade vi korsat och lämnat bakom oss den yttersta och sista randkedjan i Peishans bergssystem och befunno oss vid norra randen av det ökenbälte, som, fjorton mil brett, skiljer Peishan i norr från Astin-tagh i söder. Till själva kammen av sistnämnda systems randkedja uppgick avståndet till sjutton mil. Det är detta ökenbälte som av östturkarna kallas Kum-tagh eller "Sandbergen", ett namn som hänsyftar på de mäktiga, likt bergskedjor hopade sanddynerna i dess inre.

På samma gång som Kum-tagh-öknen skiljer två bergssystem från varandra utgör den också en föreningslänk mellan två stora ökenområden, i väster Tarimbäckenets sandhav Takla-makan och i öster den egentliga, stora Gobiöknen.

Från lägret n:r 133 borde vi ha i västsydvästlig riktning omkring elva mil till den närmaste delen av nya Lop-nors östra strand och till Altmisch-bulak borde det vara 16,5 mil i rak linje mot västnordväst.[1]

[1] Såsom framhållits i noten på sidan 283 befunno vi oss sannolikt något längre åt väster.

Då den 8 december börjat att sända sitt morgonljus över öknar och berg, stodo vi inför frågan om vi från läger n:r 133 kunde uppspåra en farbar väg till Altmisch-bulak antingen direkt mot västnordväst — en riktning, som sannolikt var omöjlig därför att vi då haft att korsa den stora nordöstliga viken av gammal förtorkad sjöbotten — eller på en nordlig omväg där denna vik kunde kringgås. Den torra sjöbottnen, som härrör från en tid då Lop-nor hade en väl sex eller sju gånger större utbredning än nu, består nämligen av vad östturkarna kalla "schor", d. v. s. saltbemängt slam, som vid torrläggningen blir hårt som tegel och reser sig i åsar och kammar av i allmänhet en halv meters höjd. Under mina korsningar av Lop-öknen hade jag lärt känna denna fruktansvärda terrängform, vilken är ytterst påfrestande för alla slag av transportmedel, till och med för fotvandrare och om vilken jag visste att den tekniskt var absolut otänkbar för automobiler.

Under stora mödor och försakelser hade Hörner och Chen korsat denna förfärliga "schor"-mark alltifrån sitt läger n:r 61 ända fram till östra stranden av Lop-nor. Deras läger n:r 61 befann sig enligt deras karta och vårt bestick på blott 2,5 mils avstånd mot SSV från vårt läger n:r 133. En bilväg till Östturkistan kunde under inga omständigheter följa deras spår, vilka för övrigt ledde rakt fram till sjön. Den enda möjligheten vore att följa södra foten av Pei-shans randberg till deras närbelägna västligaste udde, kringgå denna och sedan styra mot nordväst och norr, läm-

nande den mot nordost riktade torra ”schorviken” på vänster hand.

Till en början skulle en spaningstur göras. Med Serat till chaufför åkte kineserna med personbilen mot sydväst och väst. Befunnes marken åt detta håll bärig, skulle vi alla bryta upp med båda bilarna.

Men spaningsfärden blev inte lång. Från lägret kunde jag hela tiden se bilen, som långsamt nalkades randkedjans udde i sydväst. Där stannade den en stund och återvände sedan till lägret. Hela spaningen hade krävt blott fem kvart och lett till ett i högsta grad negativt resultat. Spaningsmännen rapporterade kort och gott:

”Absolut omöjligt! Marken blir allt mjukare åt sydväst och väster. Då bilen slutligen sjönk hopplöst i det fina, gipshaltiga, lösa stoftet, hade vi intet annat att göra än att vända och fingo med möda upp bilen. Vid den punkten syntes på avstånd mot väster ojämnheter, liknande jardangs. På vissa ställen visade markytan också en tendens att övergå i ’schor’. På fyra engelska mils avstånd åt VSV syntes ett svagt insänkt, men ändå tydligt spår av en stig och på ett fragment av gamla Lop-nors strandterrass eller en mindre mesa funno vi ett röse.”

Mera behövde vi inte veta. Ökenvägen var kategoriskt stängd för oss. Där den lätta personbilen inte kunde ta sig fram var det otänkbart att forcera terrängen med lastbilen. Men vem hade passerat randkedjans västra udde med en karavan och vem hade rest röset på gamla Lop-nors strandterrass? På

forntiden kunde man inte tänka, därtill var marken alltför lös. Stein hade passerat här i trakten, men tjugu år hade förflutit sedan dess och så länge stå spåren inte kvar i sådant material och i öppen och för alla stormar blottad terräng. Men Hörner och Chen hade haft sitt julläger 1930 här i närheten och det är möjligt och troligt att spåret av deras karavan kunnat hålla sig kvar i tre år och tio månader. Om detta antagande är riktigt så hade spaningsfärden dock haft sin stora betydelse. Vi fingo därigenom en anknytning till Hörners och Chens karta.

I sin bok "Resa till Lop" (Stockholm 1936) säger Nils Hörner (sid. 152):

"Den 28 dec. 1930... lämnade vi fornstrandens udde och styrde ut över den gamla Stor Lop-nors torra, hårda, knöliga saltskorpa. Hur hård, torr och fast marken än var under fötterna, hade man ändå intryck av att ge sig till havs. Färden gick nu efter den västnordvästliga kurs, som borde föra oss till Lou-lan, ruinstaden, fast vi väl måste räkna med att finna en spärr dessförinnan: den nya sjöns vatten. Men den nya sjön var ju just vad vi var på spaning efter, efterlängtad alltså. Än var då allt så hopplöst torrt som någonting gärna kunde vara — det stenhårda saltet. Som på havet gav kompassen ensam kursen, några landmärken fanns inte längre."

Hörner har meddelat mig att ett bälte av omkring fem mils längd omedelbart söder om Pei-shans randkedja och i närheten av vårt läger n:r 133 utgjordes av "mycket löst alluvialgrus" och vore "oframkomligt". I sin bok nämner han från samma trakt att den var "tunggådd" för kamelerna. Om "schor"-marken

säger han att den liknar en grovt plöjd och sedan hårt frusen åker — en mycket träffande bild. De kammar och åsar som därvid uppkomma bestå av saltkrusta och block av salt och lera. De äro två till fem decimeter höga. Längre väster ut finner han en skarp gräns mellan det golvjämna hårda ”nysaltet” och gammalt ”schor”-salt, en gräns som markerar maximum av sjöns utbredning sedan 1921, då den återvände till denna bädd. Flera av bilderna i Hörners bok äro mycket upplysande och skänka ett klart begrepp om denna fantastiska terrängform.

Den ”schor”-yta, som betecknar konturerna av Stor Lop-nor och som Hörner och Chen korsade i årsskiftet 1930—31 då de gingo i fjorton dagar utan att finna vatten, bildar en långsträckt, tämligen likbent triangel, som skickar en spets åt VSV (Kara-koschun), en åt ONO till Hörners läger n:r 61 och den tredje mot nordöst. Den sistnämnda hade jag korsat den 17 februari 1901 ej långt från dess slut och på ett ställe där dess bredd uppgick till knappt två mil. År 1906 korsades hela saltskorpan av amerikanen Ellsworth Huntington och år 1914 gick Stein över de båda likbenta snibbarna. Men ingen har grundligare undersökt denna egendomliga gamla sjöbotten än Hörner på sin resa 1930—1931 i sällskap med Chen.

Vid lägret n:r 133 hade vi emellertid åter kommit i kontakt med Lop-depressionen och hade lämnat Sulo-hos flodområde bakom oss. Vi hade med andra ord passerat den tröskel, som enligt Hörner utesluter

möjligheten av Su-lo-hos samhörighet med Lop-nor-depressionen. Härom yttrar Hörner i sin bok (sid. 142):

”Su-lo-ho rinner aldrig till Lop-nor-depressionen, och en del av de sänkor, som trotts vara flodrännor, har tydligen helt annat ursprung.” Och längre fram: ”Det påstådda sambandet mellan Su-lo-ho och Lop-nor existerade helt enkelt inte, och hade aldrig under människans årtusenden existerat.”

Låt oss nu återvända till den 8 december 1934.

Sedan spaningspatrullen kommit tillbaka med beskedet att ökenvägen söder om randkedjan var oframkomlig för bilar beslöto vi att göra en rekognoscering norr ut genom bergen. Vi hade 140 gallons bensin med oss och dessutom, för återvägen till Anhsi, 20 vid ”Sui-Sin-bulak” och 160 vid ”Kung-ching”. I avseende på bränsle hade vi sålunda ingen anledning till farhågor.

Till en början följa vi vårt förra spår och lämna därvid till höger en svart bergrygg som pekar ut i depressionen likt en udde vid en havskust. Bland röda, rosafärgade och svarta åsar och över grustäckta trösklar styra vi mot norr. Ej ett spår av vilda djur, ej ett strå av växtlighet. Vår väg stänges av en låg kam. Vi söka kringgå den åt nordost men flera låga svarta skifferåsar hindra oss. Från dominerande kullar speja vi. Det ser hopplöst ut i norr och väster.

Medan Serat väntar med lastbilen göra vi en spaning med personbilen åt nordost, norr och nordväst.

Än hejdas vi av branta trösklar, än i smala dalgångar, spärrade av nedrasade block. En bred avloppsfåra beströdd med rött grus öppnar åter en väg. Mellan röda och svarta kullar utbreda sig små slätter. Vi söka oss fram i sicksack, lämna även personbilen och speja till fots i denna labyrint av små trasiga berg, vilka dock vanligen ligga orienterade i öster och väster. Randbergens vattendelare ha vi passerat och terrängen tyckes åter falla mot Lop-depressionen. Men ännu äro vi omkring 130 m. över läger n:r 133. Vi nalkas tydligen den förut nämnda vik, som från Stor Lop-nors gamla torra "schor"-yta sträcker sig mot nordost.

En kringgående rörelse mot nordost och öster för nära randen av denna vik som liknar en väldig slätt lysande ljust gul, här och var genomdragen av mörkare strimmor och av jardangbälten och mesor. Fram på eftermiddagen visar oss en avloppsfåra vägen ned till bäckenets jämna mark. I fåran växte tre anspråkslösa tuvor och här syntes spår av antiloper och vilda kameler. De måtte vara förnöjsamma som hålla till godo med en så skral traktering. Även här syntes en tydlig strandlinje eller en flackt avrundad terrass.

Efter åtta mils spaning återvände vi till Serat och anlade lägret n:r 134. De skrovliga kullar vi under dagens färd passerat, bestodo av porfyr, gneis och skiffer.

Natten till den 9 december blev ovanligt mild eller — 6,5° minimum. I lägret kvarlämnades åter allt överflödigt bagage för att göra lastbilen så lätt som möjligt.

Det döda landskapet ligger badande i solljus då vi starta till den sista framstöten. I allmänhet följa vi gårdagens spår, undvikande svåra passager och prövande nya. Marken lyser i röda nyanser, kullarna äro vanligen mörka, knallar av kvartsit glänsa här och var. Terrängen är ogynnsam. Ofta fastnar lastbilen och måste befrias med tillhjälp av spadar och kanfasmattor. Vi irra omkring åt olika håll.

Den del av Pei-shan där vi nu befinna oss bildar en halvö, vilken skjuter ut som en mäktig och flerspetsad tunga, ett promontorium mot väster i Lop-depressionen. Konsten är blott att korsa den på något lämpligt ställe. Hela dagen går åt och i skymningen lägra vi, n:r 135.

Kvällens timmar fyllas med livliga rådplägningar om vad som är att göra. Provianten lider mot sitt slut och vi ha vatten för blott tre dagar. Situationen är komplicerad. Det vore den enklaste sak i världen att kvarlämna lastbilen, manskapet och hela bagaget vid läger n:r 135, medan Yew, Kung, Chen och jag med Effe till chaufför gjorde den sista framstöten till Altmisch-bulak. I gynnsam terräng skulle den kunna göras på en dag. Avståndet är troligen mindre än 14 mil.

Men — är det klokt, är det tillrådligt eller ens försvarligt att sätta allt på ett kort. Då jag föreslog att jag ensam, med Effe som chaufför, skulle göra den sista framstöten, uttalade jag visserligen en personlig önskan, men intog i verkligheten den ståndpunkten att jag icke hade moralisk rättighet att skilja mig från expeditionen. Att ryktet om vår långvariga frånvaro

på resa mot väster redan blivit spritt i Anhsi och därifrån över Hami hade förts till Urumtji, var tämligen säkert. Från Anhsi hade vi ju ett par gånger hämtat förstärkning i bensinförrådet och provianten och man kunde räkna ut att det gällde en långfärd. Vi hade haft all möda i världen att äntligen få tillstånd att lämna provinsen Sinkiang — och nu skulle vi plötsligt efter en och en halv månads förlopp och utan tillstånd återvända dit. Med rätta hade general Sheng Shih-tsai då kunnat misstänka våra avsikter, skicka ut gränspatruller till Lop-nor-landet och behandla oss som spioner. Vid Altmisch-bulak hade vi då kunnat bli tillfångatagna och förda till Urumtji för att sedan kvarhållas i månader eller år.

Och under tiden hade de som väntade i läger n:r 135 gjort slut på sin proviant och sitt vattenförråd och råkat i en situation som tvingat dem att återvända till Anhsi för att ej dö av svält.

Även om det lyckats personbilens spaningsgrupp att nå Altmisch-bulak utan att stöta på gränsbevakning så hade denna grupps läge kunnat bli förtvivlat om någon skada drabbat bilen vid eller nära källan och gjort den obrukbar. Detta hade för de skeppsbrutna betytt en fotvandring på femtio svenska mil tillbaka till Tun-hwang — utan proviant och vatten och utan bränsle och sovsäckar, en vintervandring som hade tagit livet av den starkaste.

Om jag varit ensam hade jag kunnat sätta allt på ett kort. Men jag bar ansvaret för alla deltagarna i

expeditionen och deras familjer och jag stod i kinesiska regeringens tjänst.

Så länge vi hade lastbilen med oss hade vi kunnat fortsätta ännu två dagar mot väster. Men den terräng vi genomforskat den 9 december var sådan, att den icke kunde forceras ens av den lättade lastbilen. Här hjälpte varken spadar eller kanfasmattor. För var tionde meter fastnade bilen i den mjuka, sugande stoftmarken och det kunde ta en timme att få den flott igen.

Vi beslöto därför att lämna lastbilen, Serat och Djomtja vid läger n:r 135 och själva med personbilen följande morgon, den 10 december, göra en helt kort tur ned till Lop-depressionens jämna botten och, sedan vi nått denna, vända om och i samlad kolonn återvända till Anhsi.

Klockan 10.17 bröto vi upp mot VNV och voro redan efter tre minuter nere i depressionen, vars mark var grusklädd och på vissa ställen vit av saltinkrusteringar. Bakom oss stannar mynningen av den lilla dal vi följt och framför oss utbreder sig den jämna slätten. Terrängen sjunker omärkligt mot väster och vi åka över ett par svagt antydda strandlinjer.

Efter 23 minuters färd på mark som väl nätt och jämnt bär personbilen och tvingar oss till långsam fart och där lastbilen hjälplöst skulle fastna, nå vi en mesa, femton eller tjugu meter hög och förvillande lik ruinen av en gammal borg, ett väldigt lerblock med delvis vertikala sidor, med i allmänhet horisontal, ibland något rubbad lagring. Här stanna vi en stund

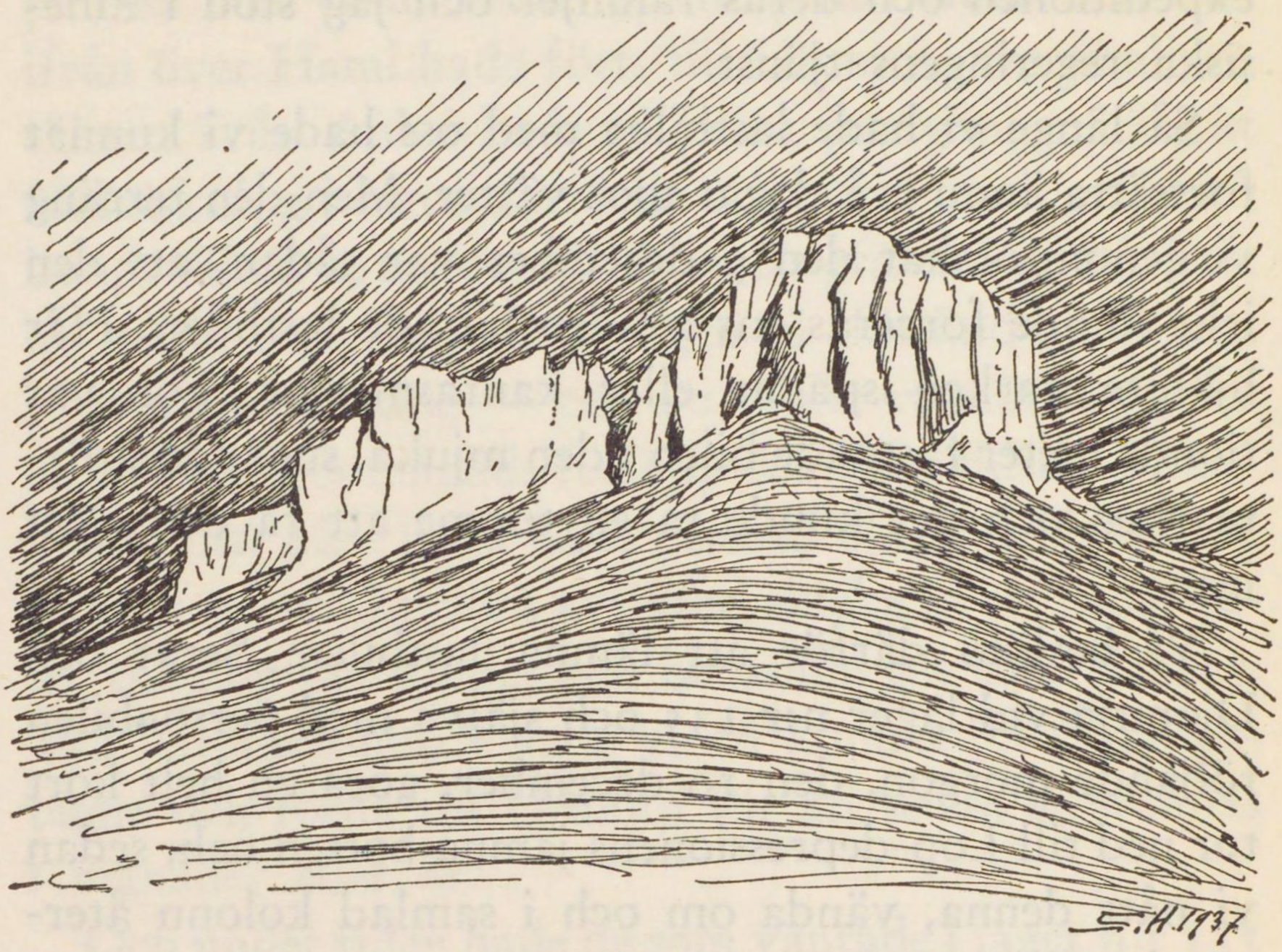

Mesa vid Lop-depressionens rand.

och taga ett par fotografier och flyktiga skisser. På närmare håll framträda tunna vita skikt av gips i den rödgula avlagringen. De vita banden äro blott ett par centimeter mäktiga, de rödgula tio till tjugu centimeter.

Strax väster om detta ståtliga minnesmärke, en mäktig erosionsrest från sentertiär tid, finna vi ännu fyra mesor, alla till dimensionerna mindre och icke så pittoreska som den första. Av årtusendens stormar ramponerade fragment av dylika erosionsrester syntes på ännu ett par ställen.

Efter att ha stannat i tre kvart vid denna imposanta arkipelag av gigantiska lerblock, vilka stucko upp som klippöar i en eljest öppen ocean, fortsatte vi mot väs-

ter och VSV. Absolut horisontal är terrängen icke. Man märker ytterligt flacka och långsträckta terrängvågor framträdande i allt ljusare toner ju längre bort de äro belägna.

Efter ännu några minuters färd mot S 70° V uppdyka på några hundra meters avstånd till höger åter några röda fragment av mesor. Ur ljusare doseringar resa de sig som klippskär och påminna om Gotlands raukar.

Vi styra åt väster. Ännu några smärre mesarester passeras. Ett bälte som korsas på åtta minuter är på sin yta översållat av gipsskivor blänkande i solen. Här och där synas små rudimentära dyner.

Klockan är tre kvart på tolv då vi stanna efter en och en halv mils färd.

Vi stiga ur och låta våra blickar svepa kring horisonten. Mot S 15° V synas små flacka kullar, de yt-

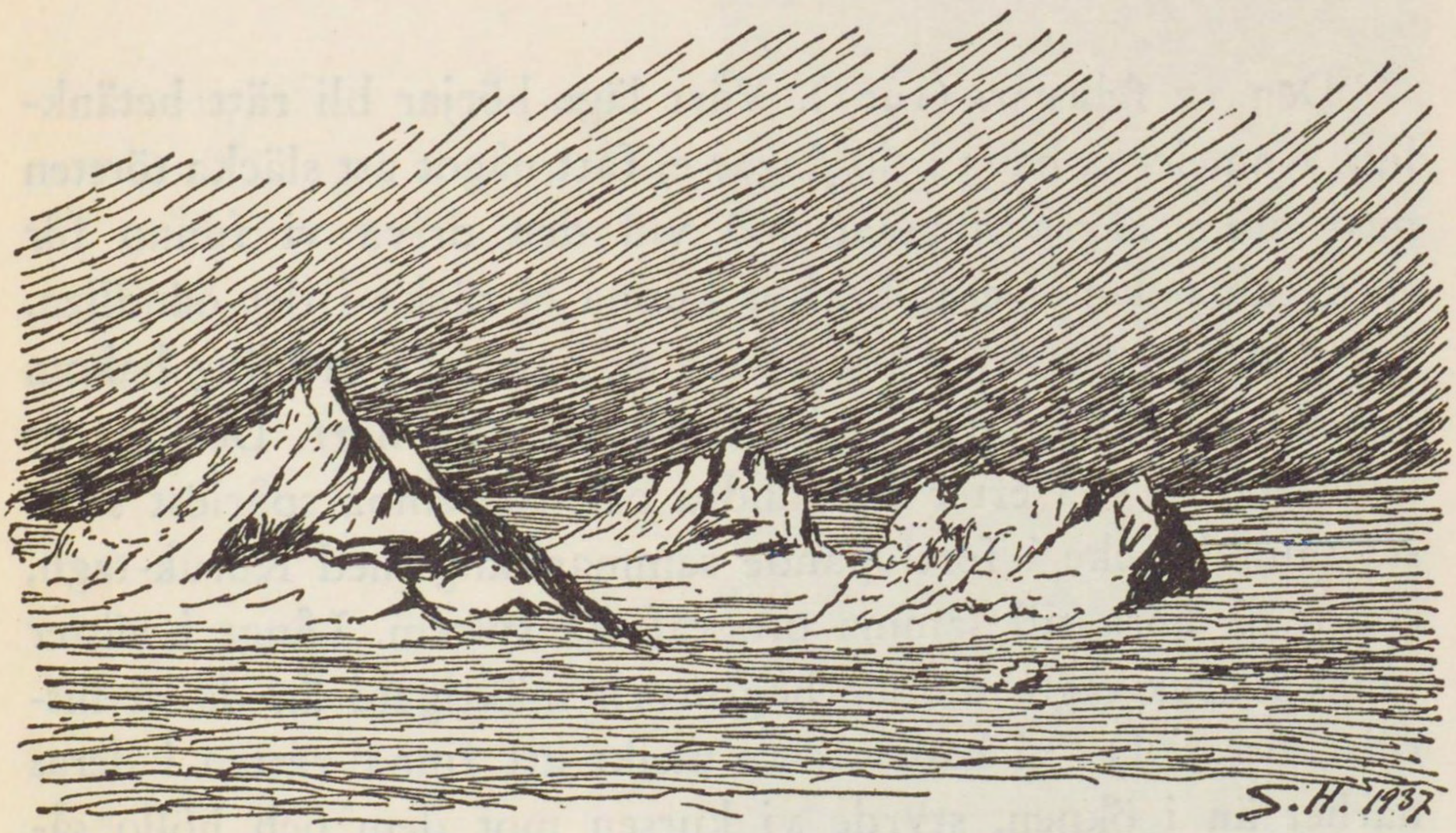

De sista mesorna vid Lop-depressionens östra rand.

tersta västra doseringarna av den halvö vi korsat och som tillhör Pei-shans sydligaste randkedja. I sydväst och VSV sträcker sig horisontlinjen lika jämn som havets och just åt detta håll ha vi också att söka Lop-nor. Åt VNV avtecknar sig helt svag och låg konturen av en bergskedja, som måste vara Kuruk-tagh och mot nordväst, norr och nordost synas också blånande berg.

Vår vändpunkt är belägen 30 km. söder om min väg i februari 1901 och omkring 40 km. öster om den mot nordost riktade viken av Stor Lop-nors torra "schor"-mark. Om terrängens karaktär och utseende i denna "vik" får man ett begrepp genom skildringen av marschen den 17 februari 1901 i min bok "Asien, tusen mil på okända vägar", II, sid. 85, som visar hur stora svårigheter jardanglandskapet reste även i kamelernas väg och hur fornsjöns vik bildade en absolut oöverstiglig barriär för bilar.

"Den 17 februari (1901). Vårt läge börjar bli rätt betänkligt. Kamelerna hava i tio dagar ej fått något att släcka törsten med utom några munnar snö vid den driva vi funno för en vecka sedan. Deras krafter kunna ej räcka i det oändliga.

Under dagens marsch lämnade vi i tur och ordning bakom oss de små kedjor, vi korsat på färden mot norr. De löpa ut i väster den ena efter den andra och försvinna spårlöst samt stå sålunda icke i fortlöpande sammanhang med Kuruk-tagh, ehuru de höra till samma orografiska system. Långt i väster synas Kuruk-taghs kedjor högre och mäktigare än de vi hittills korsat. Då vi hade större utsikt att finna vatten i deras närhet än i öknen, styrde vi kursen mot dem och höllo sålunda mot väster . . .

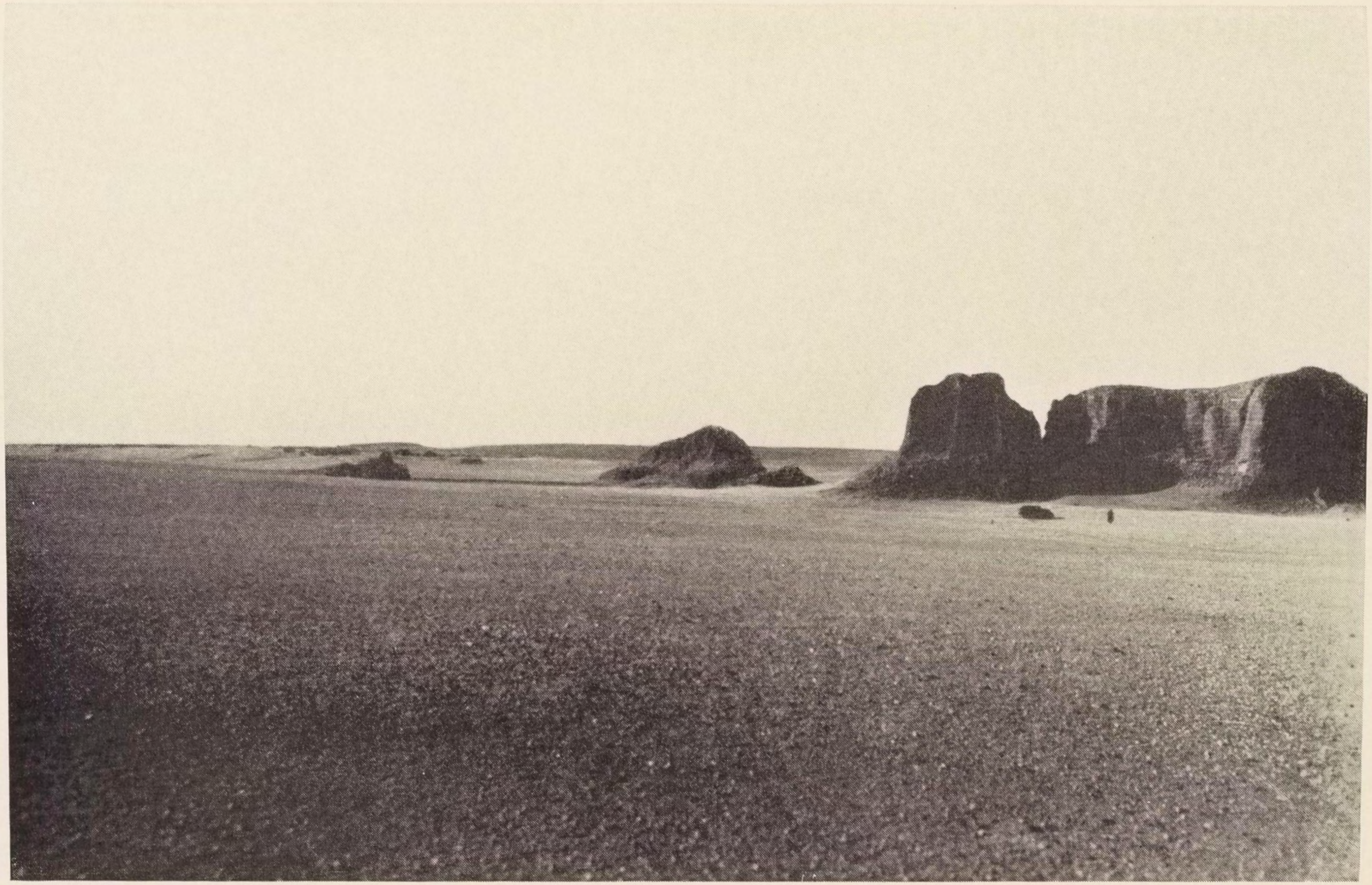

Yew foto.

Mesaformationer i östra delen av Lop-norbäckenet. 10 december 1934.

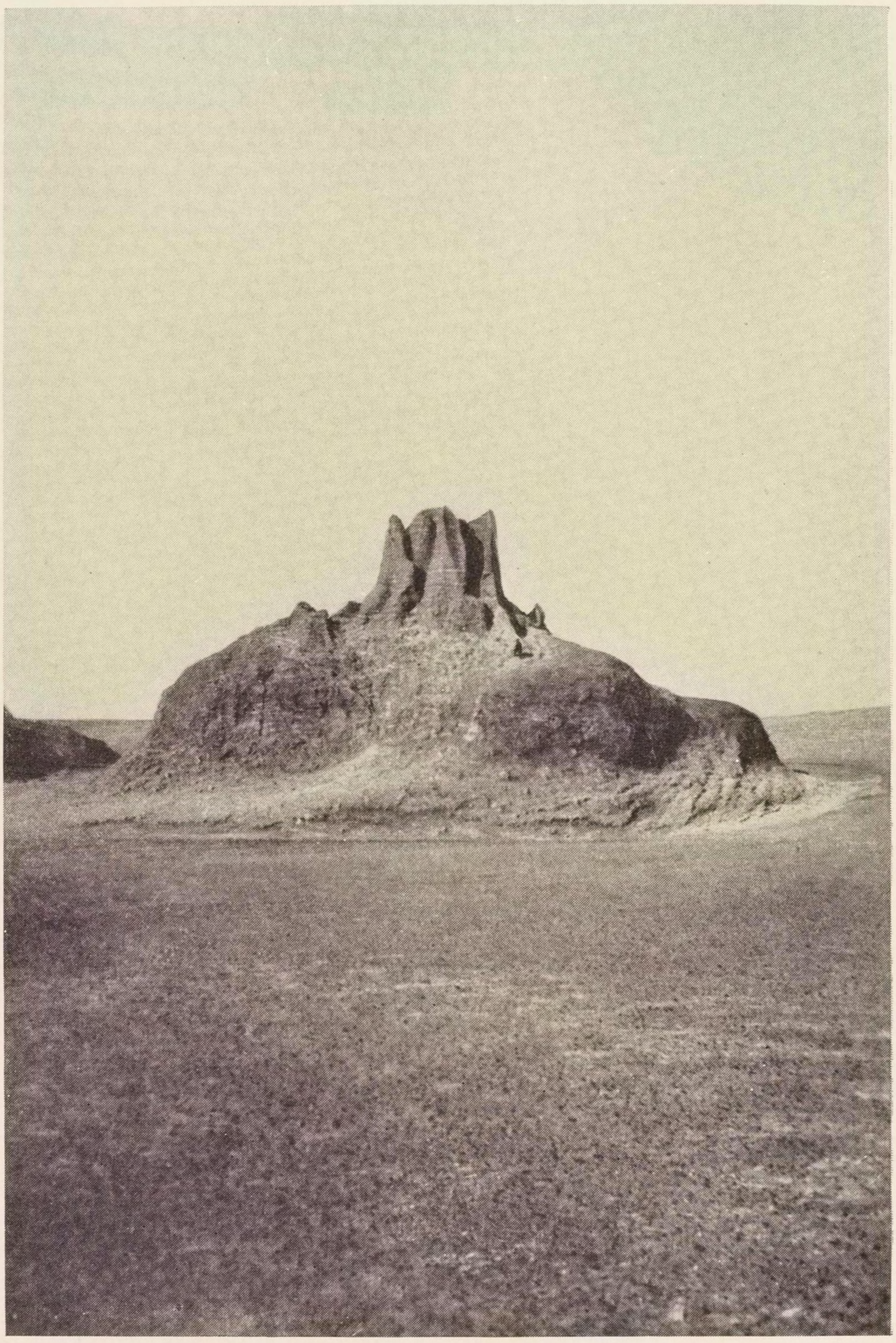

Yew foto.

En mesa, förvillande lik ruinen av en gammal borg. Lop-nor-bassängen. 10 december 1934.

Sedan jag lämnat bergens yttersta uddar bakom mig kom jag ned på alldeles jämn mark av salthaltig lera, dock knottrig av åsar och valkar om högst 2 m höjd. Till höger syntes rader av bjärt tegelröda kullar. Öknen sträcker sig i det oändliga åt SV, och icke heller i NO skymmes dess horisont av några berg. Det är som en vik av ett gammalt hav. Kamelerna (de vilda) förirra sig aldrig hit, deras stora stråkväg undviker denna hemska ökentrakt.

Sedan jag gått till fots i fem timmar, inväntade jag karavanen. Terrängen blev sedan värre än någon sandöken. Det var samma 'jardangs' eller leråsar vi kände från Lop-öknen, men här voro de ända till 6 m höga och 10 m breda. De ligga utdragna i norr och söder och i tallösa rader. Funnos icke här och var små avbrott av luckor, vore terrängen absolut oframkommelig, ty deras sidor äro vertikala. Vi måste gå halva eller hela kilometer mellan dem innan nästa avbrott tillåter oss att vinna ett par tiotal meter i vår riktning. Intet tålamod förslår — man kan bli förtvivlad i dylik terräng.

Äntligen lyckades det mig dock att lotsa oss ut ur denna tidsödande labyrint . . ."

Där vi den gången korsade den gamla Lop-nor-bäddens nordöstra snibb bestod marken av jardangåsar, icke av salt-"schor" såsom i den trakt där Hörner och Chen trettio år senare korsade bädden. Sannolikt sträcker sig jardangviken icke längre åt nordöst än att man lätt skulle kunna kringgå den med bilar.

Efter slutförd orientering vid ändpunkten för vår andra framstöt i Lop-depressionen vände vi tillbaka i vårt eget spår förbi de gulröda mesornas rad till läger n:r 135. Någon verklig anknytning till Altmisch-bulak hade vi icke vunnit, men så mycket hade vi sett, att de fjorton mil som fattades i vår bilrekognoscering

mellan Korla och Anhsi, icke skulle erbjuda några större svårigheter för utbyggandet av en bilväg om det en gång blir fråga om ett sådant. Att göra två mil jardanglandskap jämnt som ett golv är ingen konst i en tid då man för att förbättra kommunikationerna skär igenom de hårdaste berg. Av de 86 mil som i rak linje skilja Anhsi från Korla hade vi med bilar åkt 72. De återstående 14 milen voro på hela sträckan de enda, som icke kunde forceras med lastbilar emedan marken var alltför mjuk. Mina erfarenheter från 1901 och 1934 skänka mig dock den övertygelsen att man lika lätt som i de av oss tillryggalagda delarna av Pei-shan skulle kunna finna en trafikabel omväg mellan vår vändpunkt och Altmisch-bulak. När som helst skulle jag åtaga mig att föra en lätt bilkolonn hela vägen från Sian över Lanchow, Liangchow, Kanchow, Suchow, Yü-men, Anhsi, Altmisch-bulak, Korla, Kutja, Aksu, Maralbaschi till Kaschgar, en sträcka på 320 mil i raka linjer. Att vägen över Turfan till Kutja är trafikabel ha vi själva ådagalagt både över Etsin-gol och Kejsarvägen. Sträckan från Kutja till Kaschgar har tillryggalagts av många ryska Amobilar och senast av Sir Eric Teichman. Vägen från Anhsi över Hami och Turfan till Korla är 135 mil lång. Den ökenväg vi rekognoscerade genom Pei-shan är 50 mil kortare och följer den klassiska Sidenvägens spår.

I lägret n:r 135 restes ett minnesmärke av åtta tömda bensincylindrar av vilka tre fylldes med sand för att ge stadga åt det pyramidformade märket. Det

skall finnas en dag av sena tiders resande eller väg-byggare, ty någon annan lär icke komma dit och ta bort det. De vilda kameler, vilka likt fredlösa flygande holländare tid efter annan förirra sig till platsen, skola vid åsynen av det svarta spöket, som aldrig funnits där förut, tvärstanna, vädra, göra helt om och försvinna som vinden åt ett annat håll.

Vi äro på återtåg, obundna av den tidsödande kartläggningen och passera den ena efter den andra av våra gamla lägerplatser. Den 11 hade vi inte hunnit långt då personbilens framfjäder sprang. Den hade blivit tillverkad i garaget i Urumtji och hållit 317 svenska mil. Lyckligtvis hade en reservfjäder tillverkats på samma gång. Denna och alla verktygen funnos på lastbilen. Reparationen krävde fulla tre timmar. Om detta missöde inträffat på en framstöt till Altmisch-bulak och utan möjlighet till hjälp från lastbilen så hade både personbilen och de resande blivit vrak.

Serat åker i förväg. Det är så kavlugnt att dammmolnen efter bilen ligga kvar som en dimma över spåret. Vi äro på vägar där vi farit flera gånger. Hur länge skall det spår vi plöjt upp förbli synligt? Säkert ett par år, troligen mycket längre?

Vid "Sui-Sin-bulak" samla vi in den is som bildats i tomkärlen under vår frånvaro. Ett stycke därifrån har en vild kamel en god stund följt bilspåret utan att våga korsa det. Hans eget spår bildar en sicksacklinje. Gång på gång har han varit framme vid spåret, åter avlägsnat sig men snart återvänt, driven av sin nyfikenhet. Han har varit rädd och inte kunnat

förmå sig till ett beslutsamt språng över de båda djupa skårorna i marken.

På kvällen nådde vi "Kung-ching" där San Wa-tse och Tjokdung i spänning och oro väntat på vår återkomst. Den förre hade vid den av Kung grävda brunnen på en i marken neddriven stång anbringat en brädlapp med följande upplysning i kinesisk skrift: "Kung-ching, station på Sui-Sin-bilexpeditionen. Järnvägsministeriet." Någon annan än luftandarna kunde knappast ha någon glädje därav, ty de vilda kamelerna, åsnorna och antiloperna kunna icke tyda någon annan skrift än den naturen själv tecknat i deras ödsliga hemland.

På morgonen den 12 december hade vi åter en livlig diskussion om en ny framstöt mot väster på en kosa norr om den redan prövade. Bensin och proviant kunde vi få i Anhsi liksom förut. Det allvarligaste hinder, som reste sig i vägen för genomförandet av en sådan plan var våra bilars medtagna tillstånd. De hade redan gjort omkring halvtannat tusental svenska mil i ytterst ansträngande terräng och skulle icke tåla en ny forcerad färd i Pei-shans berg. Till en ny framstöt krävdes fullständigt ny utrustning och planen förföll därför.

Vi fortsatte sålunda och passerade läger n:r 129 och läger n:r 128 och den otäcka sträckan mellan dem där de små tvärfårorna återkomma varannan eller var tredje meter och man gungar och guppar så att man löper fara att få tarmvred. När Effe som vanligt sjöng, lät det som om han fått hicka.

Klockan åtta på kvällen syntes plötsligt på högst 40 meters avstånd framför oss en stor ljusgrå varg som tvärstannat förlamad, hypnotiserad och bländad av bilens strålkastare.

”Full fart, kör över odjuret!” ropade vi. Men Effe förlorade både sin sinnesnärvaro och det rätta ögonblicket och handlade så som man icke bör handla i en dylik situation: han tvärstannade liksom vargen och grep efter sin bössa för att skjuta. Då löstes förtrollningen, vargen fick andrum och försvann i mörkret på sidan av ljuskäglan.

Under natten passerades Lo-t’o-ching, Tao-tao-shui och Ma-lien-ch’üan och följande dag åkte vi över Ta-ch’üan på Hamivägen och lägrade under natten vid norra stranden av Su-lo-ho.

Den sista morgonen, 14 december, väcktes vi av östnordöstlig storm, som med 16 sekundmeter jagade ogenomträngliga moln av stoft och sand över våra tält. Floden låg frusen i tre armar. Den första höll under personbilen, men på den andra brast isen under framhjulen. Bilen tog ingen skada. Vi kommo över på fastare is längre ned och voro en stund senare vid Anhsis stadsport, där ett halvt dussin soldater i pälsar och höga pälsmössor hejdade oss. Efter ännu några minuter sutto vi och pratade med den hygglige borgmästaren. Förmodligen hade han av Yew blivit invigd i våra hemligheter, eljest måste erkännas att han utvecklade en fenomenal försynthet och takt då han vid vår återkomst inte ens frågade vad vi haft att göra i de västra öknarna under sex långa veckor.

Sedan den 12 november, då vi så oförmodat råkat rakt i famnen på rövarbandet vid Tao-tao-shui, eller på över en månads tid hade vi icke sett någon annan levande människa än Georg. Vi hade vistats i en del av jorden dit människors barn aldrig någonsin förirra sig och där inga vägar finnas. Det enda som förråder att livet dock även här en gång i tiden pulserat i längesedan förkalkade ådror, är stenrösena som blivit resta på kullar, terrasser och berg och vilkas uppgift varit att visa köpmän och karavaner den rätta kursen på den gamla Sidenvägen. Många av rösena markera dock säkert nord-sydliga vägar, varav kartorna ha åtminstone tre mellan Hami och Tun-hwang. Dessa vägar ha vi korsat på många ställen. Men de som byggt rösena sova i sina gravar sedan 2,000 år och deras gravar äro spridda över hela det innersta Asien och Kina.

Den resande som i våra dagar färdas fram över spårlöst utplånade stigar, förnimmer blott i fantasien ett fjärran bortdöende eko av karavanklockors klang och kameldrivares brådskande maningsrop.

DEN VANDRANDE SJÖN

Under mina resor i det innersta Asien har jag haft tillfälle att kartlägga en mängd förut okända sjöar, bland andra hela den kedja av sjöar, som är belägen i tibetanska höglandets nordligaste längddal mellan Östturkistan och Tsaidam samt den sjökedja, vilken återfinnes vid norra foten av Transhimalayas bergssystem.

Utan att räkna Galileiska havet med dess höga bibliska minnen är det fyra av Asiens sjöar, som ligga mitt hjärta närmare än alla de andra.

På Tjargut-tso i hjärtat av Tibet navigerade jag med en tygbåt i stormigt väder några dagar på hösten 1901 medan den uppbådade tibetanska milisen förgäves sökte mig på dess stränder.

I årsskiftet 1906—07 vandrade jag eller åkte på en av ladakis dragen kälke kors och tvärs över den hårt frusna sjön Ngangtse-tso för att genom vakar loda dess djup och vid dess östra strand spärrades min väg av provinsen Naktsangs guvernör, vilken dock efter långa förhandlingar för min karavan öppnade portarna till det förbjudna landet och till det heliga klostret Taschi-lunpo, där kyrkofursten Taschi Lama residerade.

Den tredje av de asiatiska sjöar som spelat en ingripande roll i mitt liv är det heligaste av alla jordens vatten, Manasarovar, en sjö som är helig för hundratals millioner hinduer och, under namnet Tso-mavang, lika helig för Tibets folk. Den ligger blänkande i somarljusa solskensdagar och bländande vit under vinterns is och snö — mellan det heliga berget Kailas eller Kang Rimpotje i norr, Sivas paradis och Brahmas himmel, och i söder det väldiga komplexet Gurla-mandata under dess pansar av blåskimrande glaciärer och blixtrande vita snöfält. I stormiga och lugna dagar har jag seglat och rott över denna sjö och lodat dess djup och gästat i dess åtta kloster, vilka ligga infattade som juvelerna i en armring av blåaste turkos.

Djupare än någon av dessa tre har dock Lop-nor, ”Den vandrande sjön”, gripit in i mitt liv och genom omständigheternas makt förknippats med mitt öde. 41 år ha förflutit sedan jag första gången tältade på dess strand och 3 år sedan jag sista gången lyssnade till vårvindens sus i dess vassbestånd och, såsom jag skildrat i denna bok, med kanot färdades över dess norra vattenfält. Och under alla de år som ligga mellan dessa båda gränsvärden har jag dels själv, dels genom forskningar utförda av medlemmar i mina expeditioner följt Tarimflodens och Lop-nors pulsslag liksom en läkare rannsakar patientens hjärtverksamhet och blodomlopp. Och nu sent omsider har det lyckats oss att med förenade krafter lösa det sextioåriga problemet om den gåtfulla sjöns vandringar och att utröna de fysiska orsakerna till dess nyckfullt oroliga tillvaro.

Från första århundradet f. Kr. härstammar den äldsta skildringen av Tarim och dess slutsjö, bevarad i Han-annalerna. Enligt dessa förenade sig en källflod från Pamir med en annan från Kun-lun, som förlorade sig i Pu-changhavet eller Lop-nor, en saltsjö 300 li lång och lika bred. Till följd av misstolkningen av en gammal text trodde kineserna då och sedan genom två årtusenden, att den flod, som förlorade sig i Lop-nor, i nordöstra Tibet åter kom upp till jordytan för att bilda Mittens rikes stora flod, Hwang-ho.

Då alla kinesiska kartor som funnos före 1137 gått förlorade, är den på en stenplatta tecknade och i museet i Sian förvarade kartan den äldsta, som upptar Tarim och Lop-nor (P'u-ch'anghavet).

Av stort intresse är att en europé, som levde i Handynastiens dagar, greken Marinus från Tyrus, förvärvat en beskrivning av detta vattensystem, vilken motsvarar den som gives i Han-annalerna. Själv hade Marinus fått sitt vetande från köpmän och agenter vilkas karavaner vandrat på Sidenvägen. Hans framställning övertogs i andra århundradet e. Kr. av Ptolemæus, som på sin karta över Asien längst i nordost inlagt namnet Serica eller Sidenlandet, samt floden Oechardes, bildad av två källarmar och i öster nående sitt slut i en sjö vid foten av en bergskedja.

På Ptolemæus karta finna vi, söder om Oechardes, en annan flod, Bautisus fluvius, likaledes bildad av två källfloder och slutande i en sjö. Många geografer ha identifierat Bautisus med Tsangpo-Brahmaputra i Tibet. I mitt arbete "Southern Tibet", Vol. I, har jag sökt

visa att även Bautisus föreställer Tarim och att dess slutsjö är Lop-nor, som sålunda förekommer två gånger på Ptolemæus karta. Och varför? Jo, varken Marinus eller Ptolemæus hade en aning om tillvaron av Tibet. På den senares berömda karta finna vi en från väster till öster löpande bergskedja, som i väster kallas Imaus mons, i mitten Emodi montes och i öster Serici montes. Imaus är Himalaya, Serici montes Kunlun och Nan-shan eller de berg vilka i söder begränsade den av antikens köpmän anade Sidenvägen. Ptolemæus visste icke att en hel värld av enormt höga berg utbredde sig mellan Imaus i söder och Serici montes i norr. Tibet existerar icke hos honom. Och förklaringen till att Tarim och Lop-nor två gånger blivit inlagda på samma karta är enkel att finna. Meddelanden om Tarim och Lop-nor härstamma från två olika sagesmän och varken Marinus eller Ptolemæus har förstått att dessa beskrivningar gällt en och samma flod och slutsjö.

På goda grunder kan den frågan framställas: hur är det möjligt att en sjö, som ligger undangömd i hjärtat av jordens största kontinent och omgiven av den största av alla öknar, mera fjärran från världshavets kuster än någon annan sjö — utom Ebi-nor en sjö som för Europas geografer först på 1870-talet blev ett verkligt begrepp — kunde vara känd av ett ringa fåtal västerländska geografer redan för 2,000 år sedan? På 150-talet e. Kr. visste dock Ptolemæus att en stor flod med två källarmar strömmade från väster till öster

och, liksom den Kum-daria vi skildrat i de första kapitlen av denna bok, tömde sig i en sjö, som låg i öknens norra del och på samma plats där vi under våra expeditioner på 1930-talet funno Lop-nor?

Och hur är det möjligt att begreppet Lop-nor efter Ptolemæus tid slocknade som ett stjärnskott i natten och att en ogenomtränglig tystnad sedan omgav den hemlighetsfulla sjön i mer än halvtannat årtusende?

Väl hörde en europeisk resande namnet Lop nämnas år 1273. Denne resande var köpmannen från Venedig, den odödlige Marco Polo. Namnets betydelse förstod han lika litet som vi. Genom hans underbara reseskildring blev namnet Lop för första gången känt i Europa. Men Marco Polo säger icke ett ord om Lop-nor, han talar blott om den stora öknen Lop, som han utsmyckar med sagolika berättelser om trolldom och spökerier.

På 1500-talet uppträder namnet Lop på europeiska kartor, så t. ex. på Jacopo Gastaldis karta över Indien och Centralasien, utgiven 1561 och där vi läsa orden Diserto de Lop.

Kan man därför säga att Marco Polo icke hade någon kännedom om Lop-nor eller åtminstone om tillvaron av en sjö? Nej, ty det är tänkbart att han sett eller hört talas om en eller flera sjöar med vassbevuxna stränder till vänster eller norr om sin väg från Tjarkhlik till Tun-hwang och att han helt enkelt inte ansett mödan lönt att nämna sin upptäckt. Han färdades dock från Kaschgar, genom Jarkend och Khotan till

Tjarkhlik utan att med ett ord nämna att han hela vägen på höger hand hade en av jordens högsta bergskedjor.

Det ena seklet gick efter det andra och alltjämt lyckades den gåtfulla sjön bevara sin av ökenvindar kringsusade hemlighet. Då jesuiten Benedikt Goës år 1603 började sin äventyrliga färd genom Asien, passerade han platser belägna vid nedersta Tarim, men tyvärr dog han av sjukdom i Suchow år 1607 och fientligt sinnade muhammedaner brände alla hans anteckningar. Det lilla jesuiterna i Peking sedan erforo om hans itinerar meddelades dem av Goës armeniska följeslagare och dessa meddelanden voro otillräckliga.

På 1760-talet skickade kejsar Chien-lung jesuiterna Hallerstein, d'Arocha och d'Espinha till Östturkistan för att astronomiskt fastslå läget av vissa punkter i de då nyerövrade länderna i det inre Asien. Men icke heller dessa lärda färdemän ha något att berätta om Lop-nor. Inte ens det svagaste eko av dess böljegång genomtränger ökendimmorna som sväva över dess vattenyta.

Och dock voro Marinus från Tyrus och Ptolemæus i Alexandria så väl underrättade om tillvaron både av sjön och av den flod som håller den vid liv, att de i två varandra liknande versioner inlade den på sina kartor!

Det var utan minsta tvivel den grandiosa sidenhandeln de hade att tacka för sin kunskap. På den längsta och äldsta av alla världens handelsvägar förde karavanerna det ädla sidenet från Serernas, kinesernas,

land just då över Tun-hwang genom den öken vi lärt känna i de närmast föregående kapitlen utmed norra stranden av Lop-nor och Kum-daria och vidare över Korla, Kutja och Aksu till Kaschgar. Även västerländska handelsagenter färdades där och berättade om de länder, sjöar och floder de sett. Så fördes kunskapen till Marinus och från honom till Ptolemæus och det var uteslutande sidenhandeln den tidiga geografiska vetenskapen hade att tacka för sin första kunskap om den berömda sjön och dess flodsystem.

Ej långt väster om norra delen av Lop-nor låg på Sidenvägen staden Lou-lan. Omkring år 330 e. Kr. inträffade ett omstörtande pulsslag i nedre Tarims lopp och i Lop-nors läge. Efter att sannolikt under flera århundraden ha strömmat rakt öster ut och bildat sin slutsjö i öknens norra del, lämnade nedersta Tarim, d. v. s. den del därav som vi nu kalla Kum-daria, sin gamla bädd och bröt sig ett nytt lopp genom öknen mot sydost och söder för att där, i öknens södra del, bilda en eller ett par nya sjöar. Samtidigt torkade det gamla loppet och den gamla sjön ut och staden Lou-lan övergavs av sin befolkning och överlämnades åt en fullständig glömska.

Om denna, ”Den vandrande sjöns” förflyttning från norr till söder hade varken Marco Polo, Benedikt Goës, Hallerstein, d'Arocha eller d'Espinha en aning ens om de sett den nybildade sjön. Och vad märkvärdigare är: varken i forntid eller nutid ha kineserna förstått att den sjö de för 2,000 år sedan kände under namnet P'u-ch'anghavet var och är en vandrande, eller

såsom Hörner säger, alternerande sjö. På alla deras kartor, även på den viktiga Wu-ch'angkartan av 1863 går floden rakt öster ut och i dess östra förlängning ligger Lop-nor. Inte ens på rikskartan av 1928 ha de helt kunnat skilja sig från den gamla klassiska uppfattningen.

I sin förträffliga Atlas har den kände kartografen i Paris, Delisle år 1706 en Carte de Tartarie, som bland förut upptagna namn också känner några nya. Där finna vi Cachgar, Ugen, Conche (= Kontje), Cucia (= Kutja), Yuldus, floden Kenkel, som motsvarar Kontje-daria, men däremot icke Lop-nor. "Den vandrande sjön" lyckas alltjämt bevara sitt inkognito. Hela det innersta Asien kallar han Tartarie Independante och vet att väldiga sandöknar upptaga dess mitt. Mellan Acsu (= Aksu) och Cucia har han en mäktig meridional bergskedja, som sannolikt är en relikt av den meridionala kedja, Imaus, som hos Ptolemæus skiljer Scythia intra Imaum montem i väster från Scythia extra Imaum montem i öster.

År 1730 utkom i Stockholm en märkvärdig karta över norra och mellersta Asien, utarbetad av en av Carl XII:s officerare, Strahlenberg under dennes fångenskap i Sibirien. Hans uppfattning av Tarim och Lop-nor överensstämmer med Delisles, men han känner också Kara-schahr och Chaidu fl., vilken hos honom dock icke förenar sig med Tarim. Lop-nor saknas alltjämt.

För vårt område är Gustaf Renats, en annan av Carl XII:s krigare, av ändå större intresse. I allt vä-

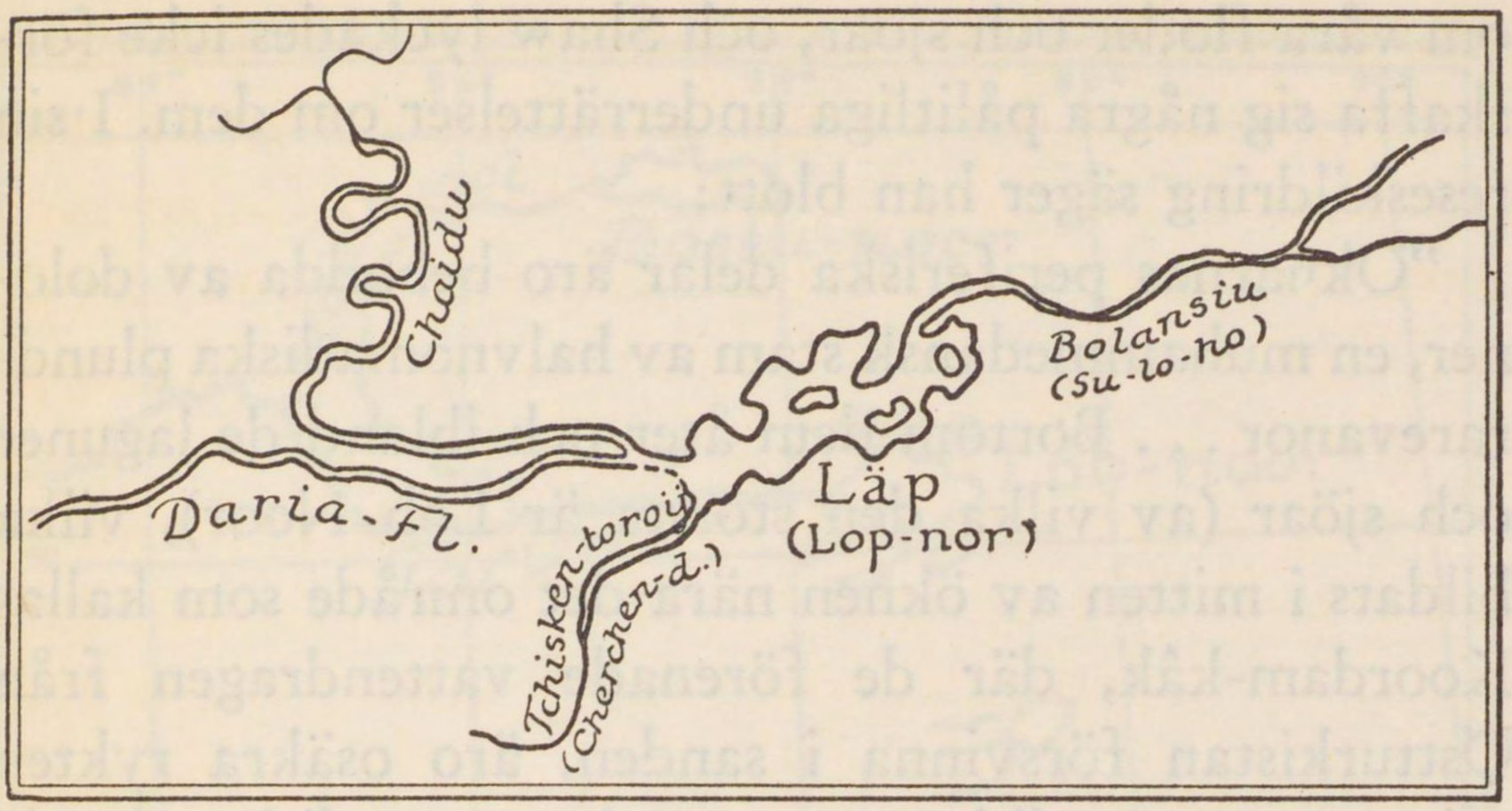

Lop-nor och dess tillflöden på löjtnant Gustaf Renats karta, Stockholm, 1733. Liksom på de kinesiska kartorna är sjön förlagd till öknens norra del. Su-lo-ho troddes mynna ut i Lop-nors östra del.

sentligt är hans framställning av Lop-nor och dess floder riktig, utom det att han också låter Su-lo-ho höra till detta hydrografiska system. Han låter den slingrande Chaidu förena sig med Tarim och tillsammans med denna flod gå ut i sjön, vilken han kallar Läp en försämring av Marco Polos nära femhundra år äldre Lop.

Samma år som Renats karta, eller 1733, utkom i Paris d'Anvilles, på jesuiternas i Kina forskningar grundade stora karta över det inre Asien. Hans framställning av flodsystemet och Lop-nor är vida sämre än Renats, som hämtat sitt material från dsungariska källor.

Ännu i 140 år förblir sedan Lop-nor en olöst gåta. Då engelsmannen Robert Shaw år 1870 hemkom från sin förtjänstfulla resa till västra delen av Östturkistan, hade man i Europa mycket grumliga föreställningar

om våra floder och sjöar, och Shaw lyckades icke förskaffa sig några pålitliga underrättelser om dem. I sin reseskildring säger han blott:

”Öknarnas periferiska delar äro bebodda av doloner, en muhammedansk stam av halvnomadiska plundrarevanor . . . Bortom dem åter och ibland de laguner och sjöar (av vilka den största är Lob Noor), vilka bildats i mitten av öknen nära det område som kallas Koordam-kâk, där de förenade vattendragen från Östturkistan försvinna i sanden, äro osäkra rykten gängse om en vild stam, som lever av fisk och går klädd i näver från träd, men jag fann aldrig någon som sett dem.”

Shaw har däremot fått veta att ”antiloperna gå i stora hjordar såsom också de *vilda kamelerna* (?) göra i den stora öknen öster ut. Denna öken är förbunden med underbara vidskepelser.” Shaw sätter ett frågetecken efter de vilda kamelerna, på vilkas tillvaro han tyckes tvivla.

Om Lop-nor och den vilda kamelen hade man alltså ännu år 1870 inga säkrare underrättelser än den lärde Carl Ritter, som i sjunde delen av sin Erdkunde (sid. 327) på tal om Kaschgar, Aksu, Kara-schahr, etc., skriver:

”Det är i samband med de olika skildringarna av dessa orter som vi här och där finna ländernas hydrografiska förhållanden omnämnda; ty om förloppet av och sammanhanget hos det stora turkestanska flodsystemet, stäppfloden, som når sitt slut i Lop-nor, är oss ingen särskild berättelse av ett ögonvittne bekant,

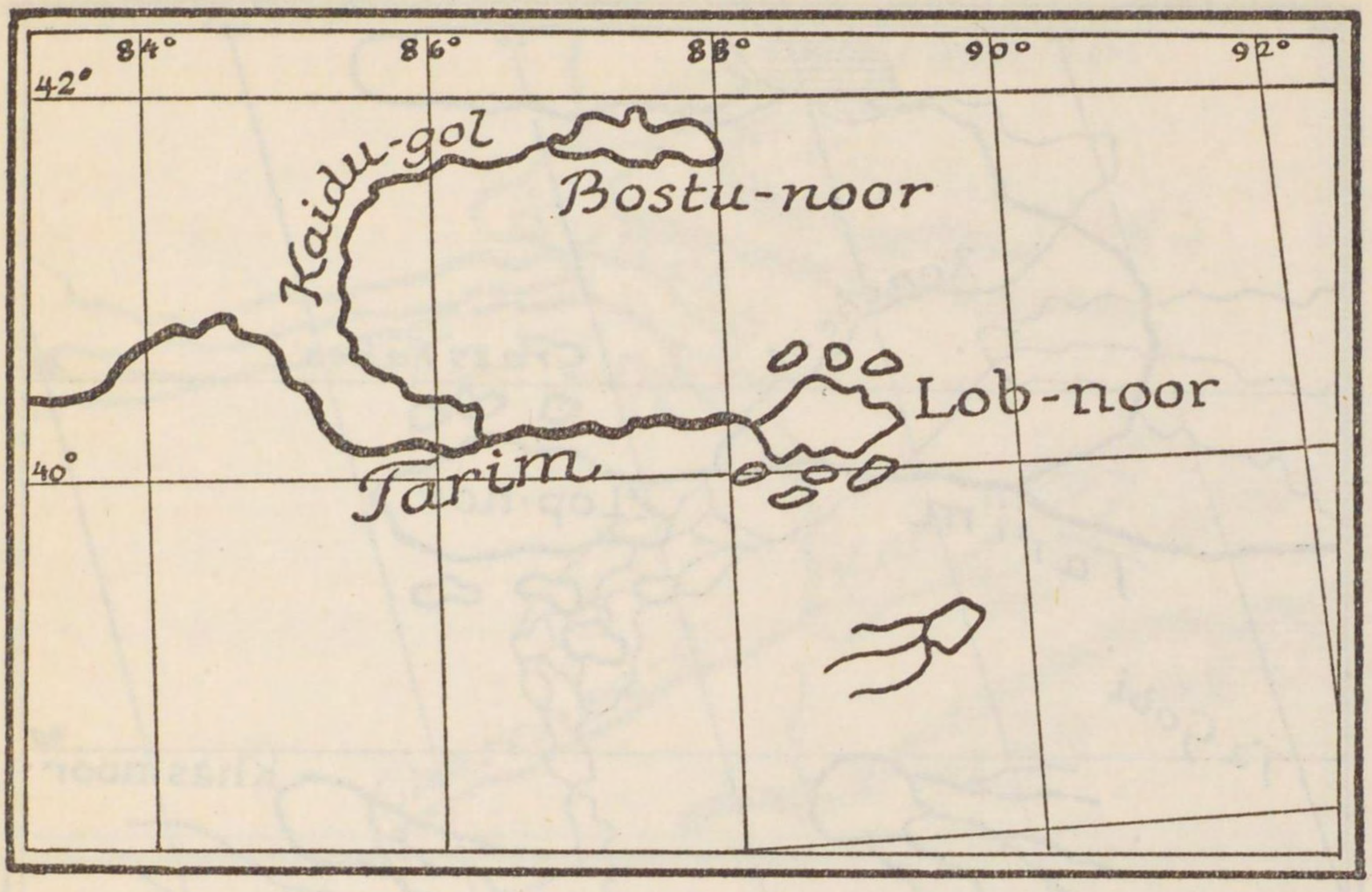

Lop-nor i Stielers Handatlas 1875. Även här har nedersta Tarim i stort sett samma läge som Kum-daria nuförtiden, d. v. s. strömmar rakt mot öster till slutsjön.

som rest utmed dess stränder och varigenom detta sammanhang, vilket likväl allmänt förutsättes, såsom ett faktum kunde höjas över allt tvivel."

På tal om Gobiöknens vidder skriver han: "Om någonstädes så är just här kamelernas och hästarnas hemvist, i vilt tillstånd eller i ett tillstånd som är med det vilda livet nära besläktat. Där talas ofta om vilda kameler och vilda hästar. På stäpperna omkring Bogdo-Oola och på bergshöjder skall det även, enligt utsagor av ett ögonvittne, en gammal erfaren lama, ännu i dag finnas vilda kameler, som i intet annat avseende äro de andra (tama) olika, än att deras båda pucklar knappt äro synliga. De som man fångar unga, sade han, låta lätt tämja sig, om de gamla bekymrar man sig icke". (Erdkunde, 3, sid. 381.)

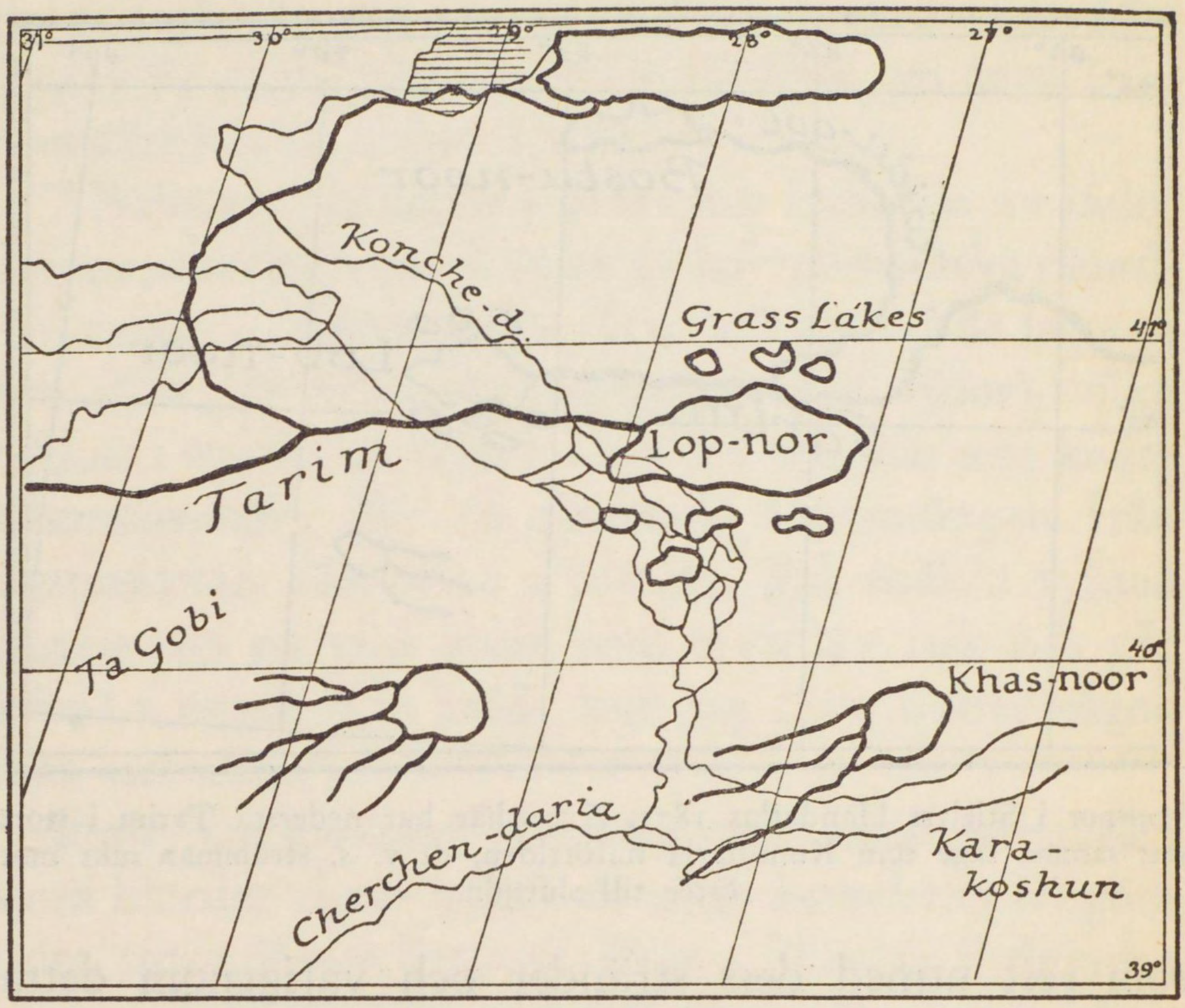

Lop-nor och Tarim, Kontje-daria och Baghrasch-köl enligt Wu-ch'ang-kartan av år 1863 och äldre kinesiska framställningar. Nedersta delen av Tarimloppet motsvarar våra dagars Kum-daria. I finare linjer äro också 1896 års hydrografiska förhållanden inlagda.

Ännu år 1875 visste man om Lop-nor och den vilda kamelen icke mer än Ritter fyrtio år tidigare. På bladet Indien & Inner-Asien i Stielers Handatlas för 1875 går Tarim rakt öster ut och bildar i sin östra förlängning sjön Lob-noor, vilken sålunda, liksom på alla de kinesiska kartorna förlägges till öknens norra del. På denna liksom på alla andra europeiska kartor befann sig sjön på 460 km. avstånd från närmaste berg i söder.

Men nu var tiden mogen att skingra den slöja av gåtfullhet, som i tvåtusen år vilat över Lop-nor.

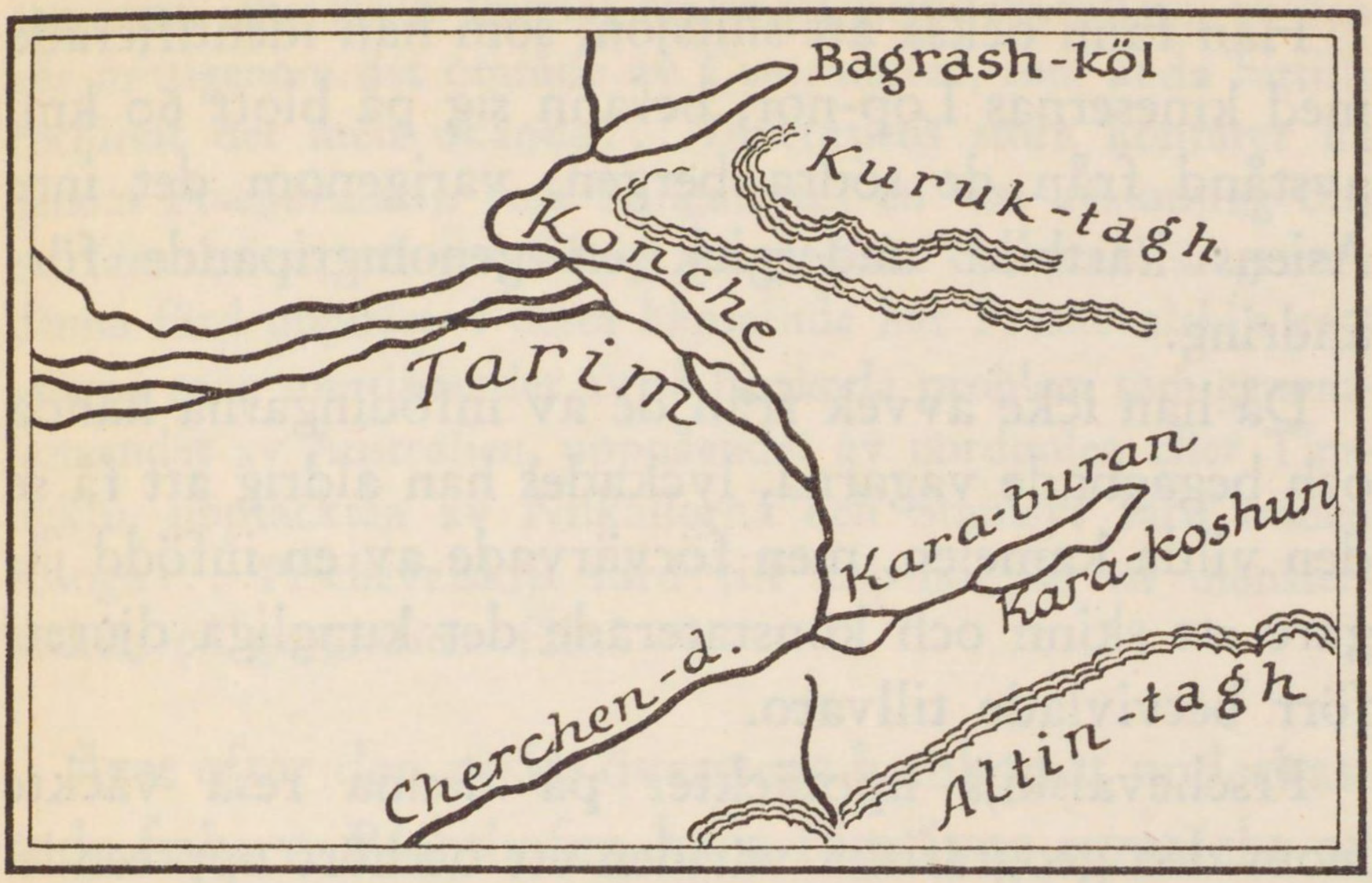

År 1877 identifierade Prschevalskij Kara-koschun med den gamla historiska sjön Lop-nor. Han visade att nedersta Tarim strömmade mot SO och söder till sin dåvarande slutreservoar.

Född år 1839 i närheten av Smolensk hade den ryske översten Nikolaj Michajlowitsch Prschevalskij genom sin första stora resa genom okända delar av det innersta Asien redan gjort sitt namn berömt. Mellan den 12 augusti 1876 och den 3 juli 1877 utförde han sin andra resa, som med sina 4,246 km. till stor del berörde okänt land.

Det var under denna färd "Från Kuldja över Tien-shan och Lop-nor till Altyn-tagh" som Prschevalskij upptäckte att Tarim, långt ifrån att strömma rakt öster ut, i verkligheten böjde av mot sydost och söder för att i öknens södra del bilda en dubbelsjö Kara-buran och Kara-koschun, belägna en geografisk grad söder om den plats som av ålder angivits på kinesiska kartor.

Han fann också att slutsjön, som han identifierade med kinesernas Lop-nor, befann sig på blott 60 km. avstånd från de södra bergen, varigenom det inre Asiens kartbild undergick en genomgripande förändring.

Då han icke avvek från de av infödingarna kända och begagnade vägarna, lyckades han aldrig att få se den vilda kamelen, men förvärvade av en infödd jägare ett skinn och konstaterade det kungliga djurets förr betvivlade tillvaro.

Prschevalskijs upptäckter på denna resa väckte inom den geografiska världen ett oerhört uppseende. Då det första telegrammet om hans berättelser spriddes över världen, skrev geografen d:r E. Behm i Petermanns Mitteilungen:

”Så är då äntligen det dunkel, som omgav Lop-nor, skingrat, och inom kort skola vi se sjön i dess verkliga gestalt på kartorna. Men vem hade kunnat ana tillvaron av en hög bergskedja på dess södra sida! Vår föreställning om öknen Gobi kommer att erfara en grundlig omgestaltning.”

Professorn, frih. v. Richthofen ansåg denna resa höra ”till det viktigaste som i nyare tid företagits” och d:r Aug. Petermann skrev i sina Mitteilungen:

”En högst intressant och betydande, ytterst förtjänstfull geografisk bedrift är Prschevalskijs resa . . . Den sätter kronan på ett storartat forskningsarbete i Innerasien och den förenar vår nuvarande forskning med Marco Polos för 600 år sedan och andra ännu äldre, den grundlägger på jordkartan en linje,

som man icke skulle kunnat tänka sig betydelsefullare, ty den går mittigenom det område av Centralasien, som ända hittills förblivit det mest okända... Innerasiens stora konturer ha genom Prschevalskijs resa tvingats till en viss avslutning och ett fast skelett, och ett viktigt geografiskt önskemål är genom denna färd uppnått. I detta hänseende har Prschevalskijs resa samma rang som lösandet av så berömda problem som genomkorsandet av Australien, uppnåendet av nordpolen eller Timbuktu, upptäckten av Nilkällorna och Stanleys färd utmed Kongo... Prschevalskijs färd till Lop-nor är en mönsterbedrift på geografiens fält."

Året efter den ryske överstens hemkomst underkastade frih. v. Richthofen hans föregivna upptäckt av Lop-nor en lika grundlig som skarpsinnig kritisk analys, som gick ut på att bevisa, att Prschevalskij icke upptäckt den historiska sjön Lop-nor, kinesernas P'u-ch'ang-hai eller Yen-tse, salthavet utan en nybildad sjö. En slutsjö, i vilken en stor stäpp- och ökenflod under årtusenden samlat alla slags stäppsalter måste ovillkorligen vara salt och kallades också "Salthavet". Och nu berättar det första europeiska ögonvittnet, som därtill äger en sällsynt grad av iakttagelseförmåga, att Tarims slutreservoar är en sötvattenssjö!

v. Richthofen söker efter olika förklaringar, bland annat "att Tarim, som ofta ändrar lopp och läge, lämnat sin forna reservoar och därpå tömt sig i den nuvarande, som då skulle vara av en jämförelsevis obetydlig ålder.

Den sannolikaste lösning v. Richthofen finner är den, att Prschevalskij, som färdades mellan de olika

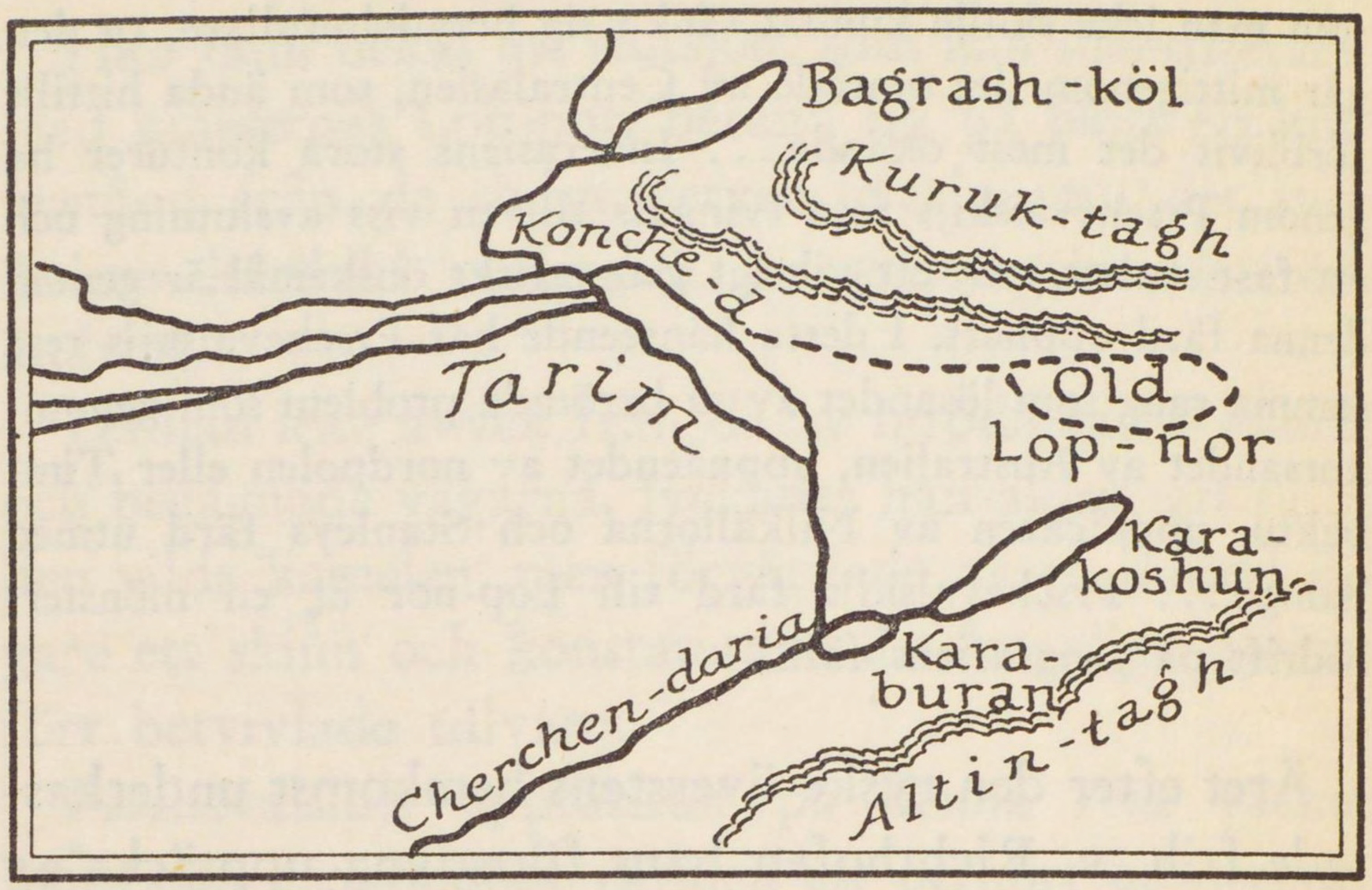

Den gamla sjöns verkliga läge (i prickade linjer) enligt v. Richthofen, 1878.

Tarimarmarna, förbisett en sidoarm, vilken, liksom på de kinesiska kartorna fortsätter mot öster för att i öknens inre och i Tarims förlängning bilda en sjö, den verkliga, historiska, kinesiska sjön Lop-nor. Han slutar med orden:

”Hur högt vi än måste uppskatta vad Prschevalskij fullbordat för utforskandet av Lop-nor, kunna vi dock icke betrakta det problem, för vars skull han underkastat sig så stora mödor, såsom fullständigt löst.”

Prschevalskij svarade bland annat:

”Min åsikt är den att ingen så betydlig förändring (som att Tarim i nyare tid skulle ha sökt sig ett annat och sydöstligare lopp) har inträffat i jämförelsevis senare tid, men att däremot de kinesiska kartornas uppgifter och beskrivningar av nedre Tarim och Lop-nor helt enkelt kunna tillskrivas de

missledande och föga noggranna underrättelser, som kineserna själva ägde om dessa trakter . . .

Angående möjligheten att en annan arm existerar, genom vilken, såsom friherre v. Richthofen antager, Tarim sänder en del av sitt vatten mot öster för att därstädes bilda den verkliga sjön Lop-nor, så får ett dylikt antagande intet stöd av de sakförhållanden vi hittills vunnit. För att inte tala om att infödingarna helt säkert skulle ha ägt kännedom om en sådan kanal och en så betydande sjö och förr eller senare berättat mig därom, så följde vi själva Tarims strand och kunde icke upptäcka ens den minsta strömfåra, som korsade vår väg. Om någon funnits så skulle den icke ha undgått vår uppmärksamhet, ty kanalerna voro alltid besvärliga att passera . . . Jag betraktar det slutligen som min plikt att upprepa, att infödingarna mangrant förnekade tillvaron av några andra sjöar i den kringliggande öknen förutom den, vid vilken de levde."

Att flodens vattenmängd avtar nedåt loppet beror enligt Prschevalskij därpå, att en stor del av vattnet avledes i kanaler som brukas till bevattning och för fiskets skull. Kara-koschuns sötma är enligt honom en följd av att Tarims strömdrag fortsätter långt ut i sjön, under det att stagnerande vatten vid stränderna på många ställen är salthaltigt.

Att Kara-koschun var en sötvattenssjö var kanske inte så underligt. I dess nordöstra del fann jag vid stränderna laguner med lätt salthaltigt vatten. Och kanske fanns, såsom Hörner förmodar, nordost om sötvattenssjön en slutrecipient med salt vatten. I sådant fall skulle Kara-koschun ha varit en genomgångssjö och därför söt.

Även på sin fjärde resa (1883—85) besökte Prschevalskij Kara-koschun och tillbringade två månader vid dess stränder. I sin reseskildring säger han:

"Vad beträffar tillvaron av ett annat Lop-nor i Tarims förlängning... så vill jag nämna, att vi nu grundligt utfrågade lop-norborna om denna sak och att de enhälligt gåvo ett nekande svar samt dessutom förklarade, att, så långt lokaltraditionen räckte tillbaka i tiden, den sjö, vid vars stränder de bodde, alltid legat på sin nuvarande plats."

Sådana äro huvuddragen i polemiken mellan den store upptäckaren, Prschevalskij, och den store geografen, v. Richthofen, och på grund därav förblev frågan om Lop-nor dock alltjämt ett i sin historiskt geografiska betydelse olöst problem. Med den kunskap vi nu äga om Den vandrande sjön måste vi ägna den största beundran åt de båda antagonisternas skarpsinnighet och erkänna att båda hade rätt i vissa avseenden, men orätt i andra.

v. Richthofen hade rätt då han på teoretiska grunder framhöll att Kara-koschun, Prschevalskijs Lop-nor, var en nybildad sjö och att den klassiska sjön måste finnas i Tarims östra förlängning, men han hade orätt i sin förmodan att ännu 1877 en sidoarm gick till kinesernas gamla sjö i öknens norra del.

Prschevalskij hade orätt i sitt kategoriska påstående att den av honom upptäckta sjön var identisk med de gamla kinesiska kartornas Lop-nor, P'u-ch'anghai, men rätt i sin försäkran att ingen sidoarm gick ut till en ökensjö i öster. Lika kategoriskt förnekade han — och med rätta — tillvaron av en sådan sjö.

Även i Sverige väckte Prschevalskijs upptäckter stort intresse. På våren 1884 höll d:r Carl Nyström i vårt geografiska sällskap ett föredrag om hans resor, till vilket jag, som då ännu gick i skolan hade förmånen att rita en gigantisk väggkarta. Detta var min första beröring med Prschevalskij och hans livsgärning. På Vegadagen, den 24 april, samma år, tilldelades den store ryssen, som då befann sig i Asiens inre, Vegamedaljen. Nordenskiöld, som nyligen återvänt från sin berömda kringsegling av Asien och Europa, beundrade den man, som trängt in i och utforskat så betydande delar av den stora kontinenten. Själv drömde jag om lyckan att en gång få deltaga i en av Prschevalskijs expeditioner och jag minns hur djupt det smärtade mig att läsa telegrammet om hans död, 1888. I januari 1891 vallfärdade jag till hans grav vid Issyk-köl och utgav samma år hans reseskildringar på svenska, försedda med ett förord av Nordenskiöld.

De resande, som efter Prschevalskij besökt nedersta Tarim och dess slutsjö, engelsmännen Carey och Dalgleish 1885, Bonvalot och prins Henri av Orléans 1889, året därpå general Pjevtsoff, och 1894 Littledale följde troget i hans fotspår, utan att göra några framstötar inåt öknen och bidrogo därför icke i minsta mån till gåtans lösning.

Däremot upptäckte löjtnant Kozloff på sin vinterfärd 1893—94 i Lopöknens norra del den mot öster riktade torra flodbädd, som av östturkarna kallades Kuruk-daria eller ”Den torra floden”. Kozloff berörde den på två punkter och förstod icke dess betydelse.

Bland önskemålen på min färd genom Asien 1893—97 var också att bidraga till Lop-nor-problemets lösning. Därvid korsade jag i mars 1896 översta delen av Kuruk-daria nära den punkt, där den gamla torra bädden skilde sig från Kontje-daria och kallade den på min karta "Gammal uttorkad bädd av Kontje-daria". Jag hade då ingen kännedom om Kozloffs två år förut gjorda och ännu icke publicerade upptäckt av den gamla flodbädden längre mot öster.

Sedan följde jag östra stranden av Tarimdeltats invecklade vattenväg för att utröna om någon arm, såsom v. Richthofen antagit, lämnade floden för att strömma in i öknen. Någon sådan bifurkation existerade icke och i den punkten hade Prschevalskij sålunda haft rätt.

I stället fann jag en kedja av sjöar, genomflutna av Tarims armar och betraktade dem såsom de sista, deformerade resterna av den forna sjön Lop-nor. Denna uppfattning, som delades av v. Richthofen, måste jag sedan på grund av nya rön underkänna. Redan då, för mer än 40 år sedan använde jag för Lop-nor beteckningen "Den vandrande sjön".[1]

Med anledning av det föredrag jag höll i Kejserliga ryska geografiska sällskapet i St. Petersburg den 27 oktober 1897 skrev Kozloff en hel liten bok, i vilken han punkt för punkt bemötte min bevisföring. Han erkände visserligen att Kuruk-daria var Kontje-darias

1 Se "En färd genom Asien", II, sid. 192. I "Asien, tusen mil på okända vägar", är "Den vandrande sjön" en kapitelrubrik, Del II, sid. 175.

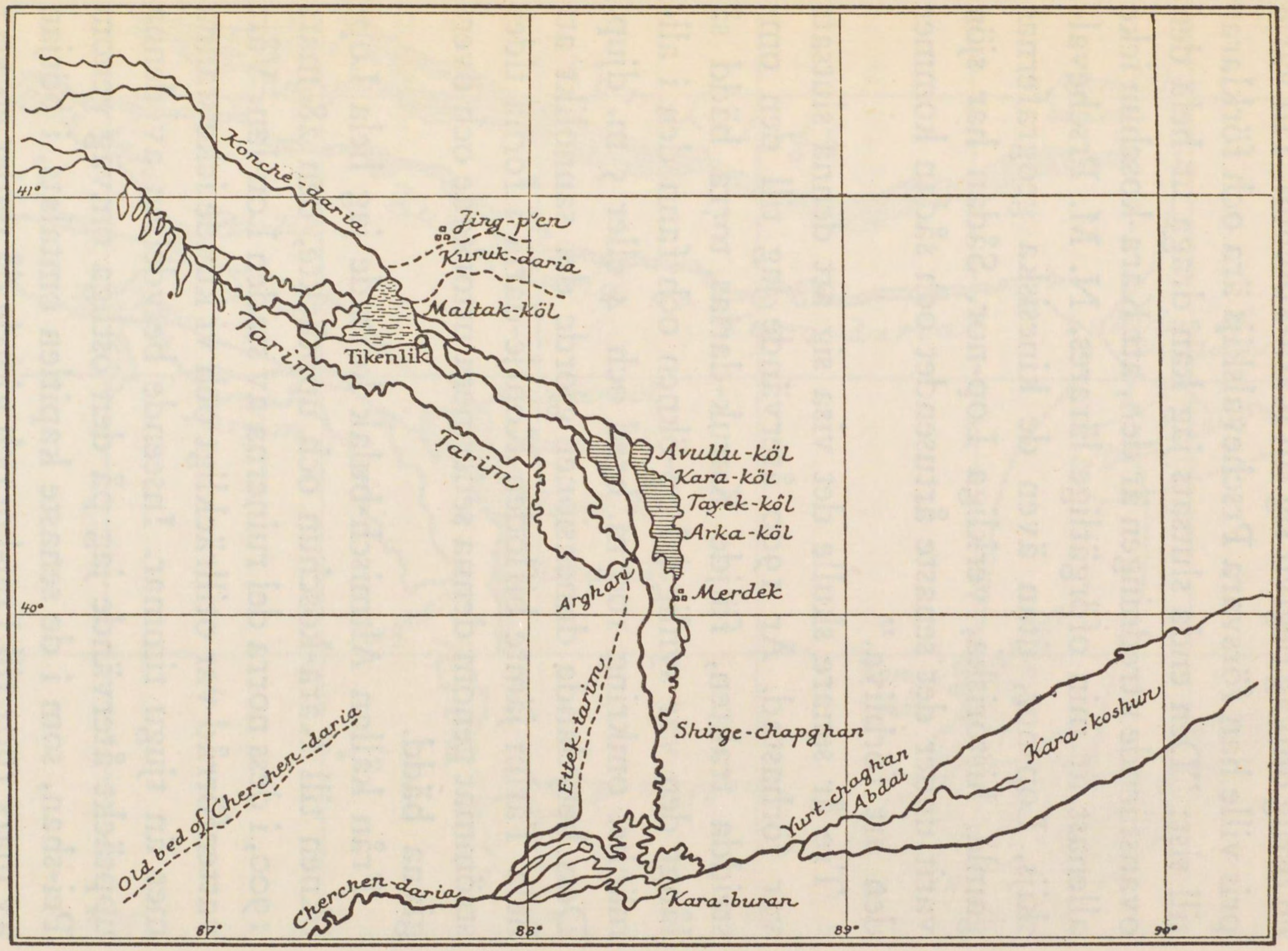

Min första karta över Lop-nor-området, 1896.

gamla bädd, men förklarade att denna gamla flod på en östlig omväg begivit sig till Kara-koschun. Till varje pris ville han försvara Prschevalskijs ära och förklarar till sist: ”Den enda slutsats jag kan draga ur hela den ovanstående utredningen är den, att Kara-koschun icke allenast är min oförgätlige lärares, N. M. Prschevalskijs, Lop-nor, utan även de kinesiska geografernas gamla, historiska, verkliga Lop-nor. Sådan har sjön varit under det senaste årtusendet och sådan kommer den att förbliva.”

Tre år senare skulle det visa sig att denna slutsats var förhastad. År 1900 återvände jag till den omstridda trakten, följde Kuruk-darias torra bädd så långt den var synlig i Lop-öknen och fann den i allmänhet omkring 100 m. bred och 4 eller 5 m. djup. Dess betydande dimensioner gjorde det sannolikt att hela Tarim jämte bifloden Kontje-daria i forna tider strömmat genom denna sedermera uttorkade och övergivna bädd.

Från källan Altmisch-bulak korsade jag hela Lop-öknen till Kara-koschun och upptäckte, den 28 mars 1900, i dess norra del ruinerna av staden Lou-lan. Vårt vattenförråd var otillräckligt och vi kunde icke stanna mer än tjugu timmar. Inseende betydelsen av denna upptäckt återvände jag på den östliga omväg genom Pei-shan, som i de senaste kapitlen omtalats, i början av mars 1901 till Lou-lan och gjorde då under en veckas tid arkeologiska grävningar som ledde till viktiga resultat.

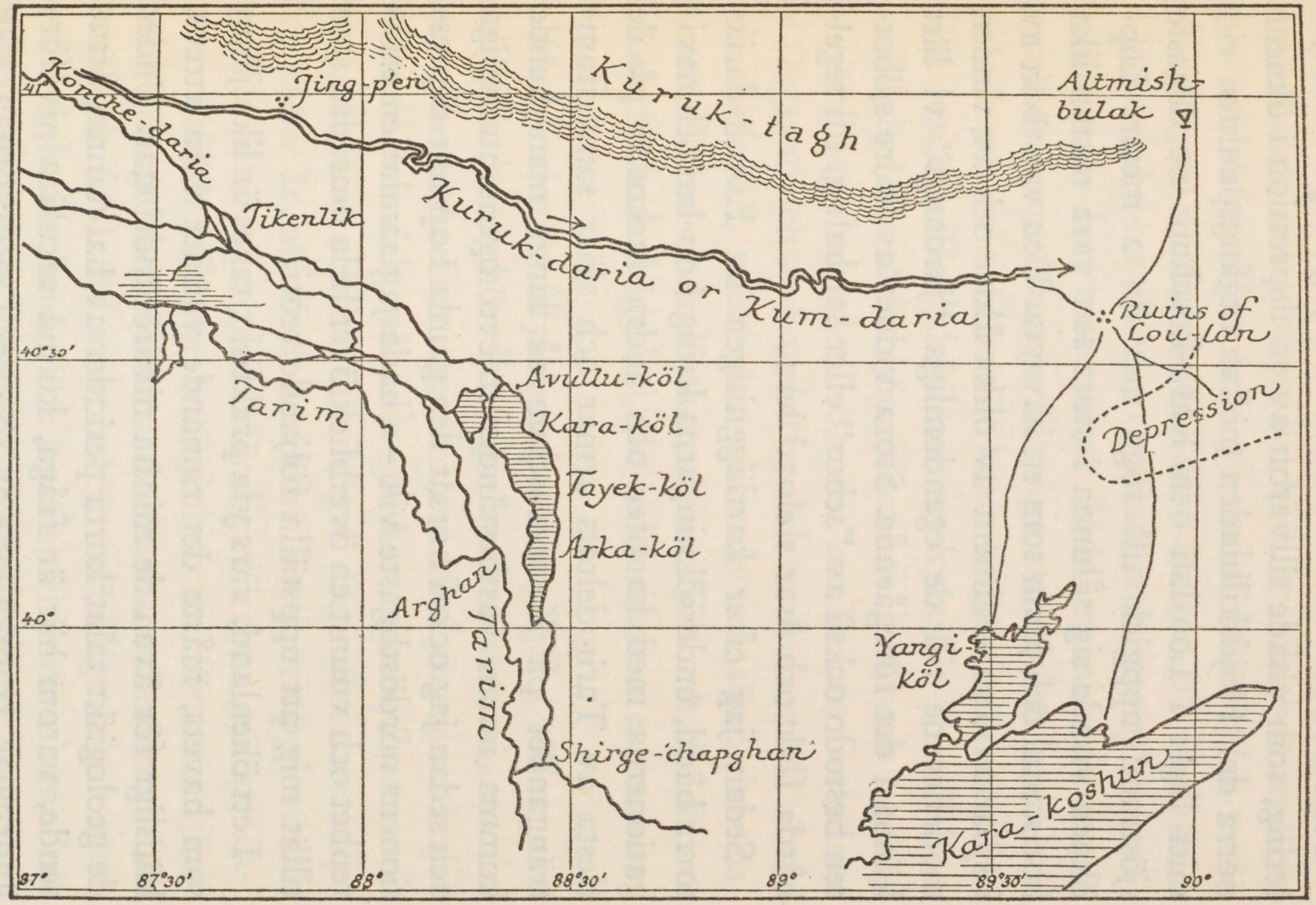

Kuruk- eller Kum-daria, ökendepressionen och den nya sjön norr om Kara-koschun, 1900 och 1901.

Från Lou-lan mot söder utförde jag därpå en nivellering, som visade tillvaron av en depression i öknens norra del. Höjdskillnaden mellan utgångspunkten vid mitt läger i Lou-lan och Kara-koschuns nordligaste sjöstrand uppgick till föga mer än 2 meter. Lopöknen visade sig sålunda i stort sett vara nästan lika horisontal och jämn som en havsyta. Den var täckt av i sjöar avsatta sediment av olika ålder och av vinden modellerade till de egendomliga ”jardangs” vi lärt känna i det föregående. Stora vidder av äldre sjöbotten bestodo också av ”schor” eller salthaltig, till tegelhårda flak och åsar stelnad lera.

Sedan jag efter kartläggningen av Kuruk-darias torra bädd, undersökningarna kring Lou-lan och navigationerna med kanoter och andra farkoster på de flesta av Tarimdeltats armar och sjöar samt framträngandet på Kara-koschun så långt man kunde komma innan vassbestånden blevo ogenomträngliga och sedan jag också korsat den gamla Lop-nor-depressionens nordöstligaste vik — hade jag samlat en erfarenhet och vunnit en överblick över hela området, som tillät mig att uppställa följande teori:

I ett ökenland, vars yta praktiskt taget är lika jämn som havets, måste det rinnande vattnet vara ytterst känsligt för även de minsta nivåförändringar. Under de geologiskt talat korta perioder av halvtannat årtusende, varom här är fråga, kunna sekulära nivåförändringar, framkallade av rörelser i jordskorpan, icke spela någon märkbar roll. Slutsjöns periodiska vand-

ringar mellan öknens norra och södra del eller dess alternerande ockupation av bäddar växelvis mellan norr och söder måste bero på andra faktorer, d. v. s. på hastigare försiggående förändringar på jordytan.

Dessa faktorer äro det rinnande vattnets oavbrutna transport av fast material av både organisk och oorganisk art samt vindens förmåga att erodera markens yta och genom sin rivande kraft lösgöra och bortföra eljest fasta beståndsdelar av markytan.

Så fylles den södra sjön, Kara-koschun, vars medeldjup jag fann uppgå till 0,81 m., av Tarims flodslam, av flygsand och stoft ur luften och av multnande växt- och djurrester, t. ex. den vissnade och sönderbrutna vassen, skalen av mollusker, skinn, fjäll och skelett av fiskar, fåglarnas äggskal, de olika djurens exkrementer, o. s. v.

Medan denna utfyllningsprocess pågår i söder, urholkas av de oerhört kraftiga ostnordoststormarna de torra ökentrakterna i norr och medan ytnivån i Lop-öknens norra delar sålunda sjunker stiger sjöbottnen i Kara-koschun och blir allt högre. Den närmaste följden härav är, att Kara-koschun långsamt uppgrundas och att dess vatten, som ständigt förnyas genom Tarims tillflöde, får en benägenhet att förstora sjöns areal och att översvämma de flacka stränderna. Då terrängen från södra stranden omärkligt stiger mot Astin-taghs fot, under det att den vid norra stranden är jämn emot norr, bildas, såsom jag fann år 1900 och 1901 efemära småsjöar norr om Kara-koschun.

Denna växelverkan mellan norr och söder, som pågår oavbrutet genom århundraden, leder slutligen därhän, att de relativt djupaste depressionerna komma att ligga i öknens norra del och att floden och sjön med nödvändighet *måste* återvända till sina gamla, förut torra bäddar, medan den sydgående delen av Tarimloppet sinar och den södra sjön, Kara-koschun, därför hastigt torkar ut sedan den kraftiga avdunstningen icke ersättes av nytt tillflöde.

Denna teori är ingen "esprit d'escalier", uppkonstruerad på grund av senare skenbart nyckfulla rörelser hos den vandrande sjön. Den uppgjordes åren 1900 och 1901 i Kuruk-darias torra bädd, under nivelleringen och vid stranden av Kara-koschun. Den återfinnes i min bok "Asien, tusen mil på okända vägar", II, sid. 188 (Stockholm 1903), där det bland annat heter:

"Under de sista årtiondena, eller alltsedan Prschevalskijs tid, har Kara-koschun visat tydliga tendenser att torka ut. Träsken växa igen och krympa ihop år från år. Jag är livligt övertygad om att vi, efter ett antal år, skola återfinna sjön på den plats, där den enligt kinesiska uppgifter fordom hade sin plats och där Richthofen på ett skarpsinnigt sätt teoretiskt bevisat att den verkligen legat... För dessa nivåförändringar, som dikteras av rent mekaniska och lokalt atmosfäriska kraftlagar, måste den sjö, som utgör Tarimsystemets slutreservoar, vara ytterst känslig. Av fysiska nödvändighetsskäl måste det slutligen gå därhän, att vattnet så att säga rinner över och uppsöker relativt lägre depressioner. Vegetationen och det animala livet såväl som fiskarefolket och dess luftiga hyddor följa med till de nya stränderna, och den gamla sjön torkar ut. I en framtid återupprepas samma fenomen i omvänd

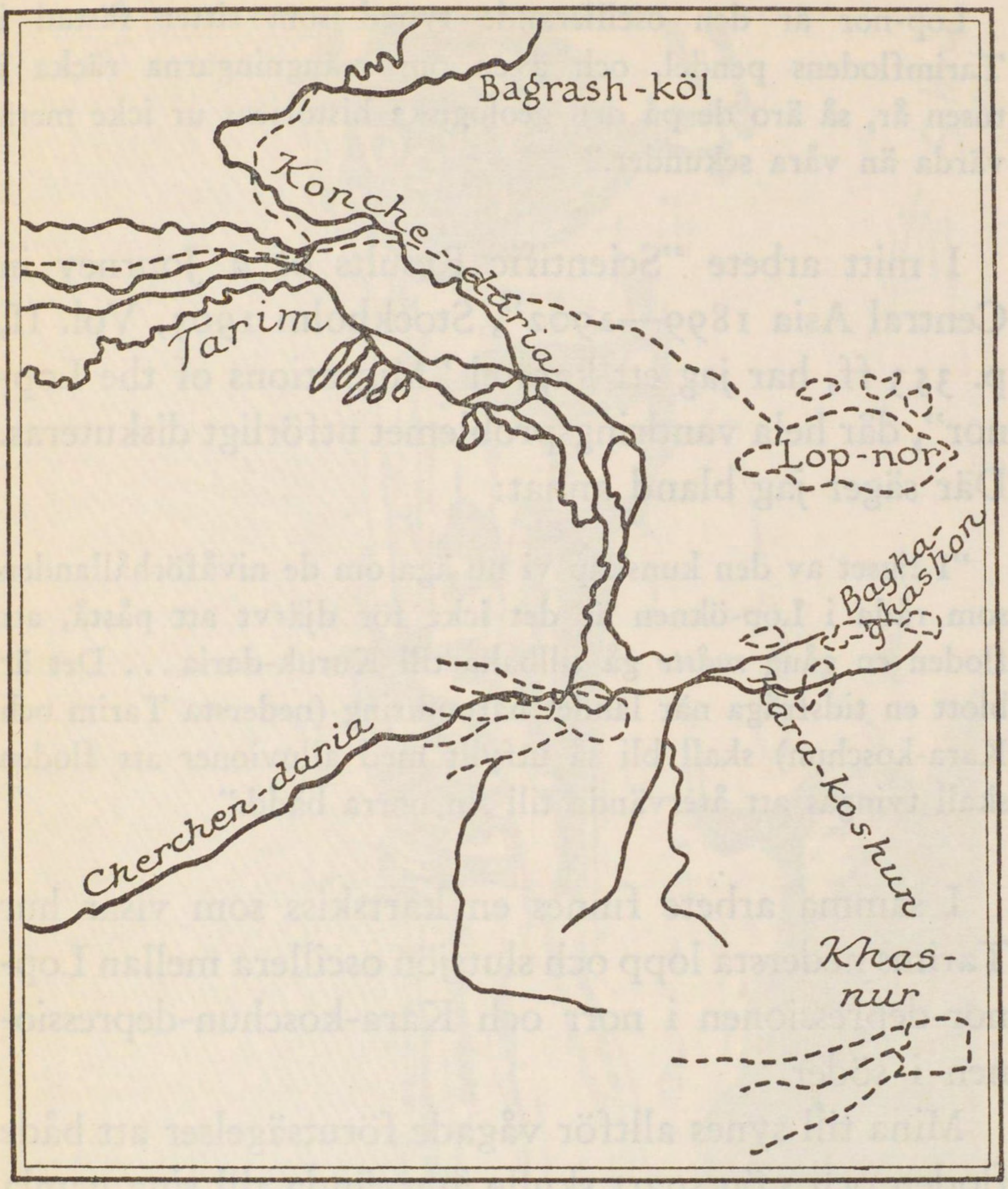

Ett försök att förklara Wu-changkartans framställning (de prickade linjerna) på grundvalen av 1901 års karta över Lop-norområdet (de utdragna linjerna).

ordning, men förestavat av samma lagar. Först då skall man, med rikare material, kunna bestämma periodens längd. Vad vi redan nu med fullkomlig säkerhet veta är, att år 265 e. Kr., i kejsar Yuan Tis sista regeringsår, låg Lop-nor i norra delen av öknen.

Lop-nor är den oscillerande tyngd som sitter fästad i Tarimflodens pendel, och även om svängningarna räcka i tusen år, så äro de på den geologiska historiens ur icke mera värda än våra sekunder."

I mitt arbete "Scientific Results of a Journey in Central Asia 1899—1902", Stockholm 1905, Vol. II, p. 353 ff, har jag ett kapitel "Migrations of the Lop-nor", där hela vandringsproblemet utförligt diskuteras. Där säger jag bland annat:

"I ljuset av den kunskap vi nu äga om de nivåförhållanden som råda i Lop-öknen är det icke för djärvt att påstå, att floden en gång *måste* gå tillbaka till Kuruk-daria... Det är blott en tidsfråga när landet häromkring (nedersta Tarim och Kara-koschun) skall bli så utfyllt med alluvioner att floden skall tvingas att återvända till sin norra bädd."

I samma arbete finnes en kartskiss som visar hur Tarims nedersta lopp och slutsjön oscillera mellan Lop-nor-depressionen i norr och Kara-koschun-depressionen i söder.

Mina till synes alltför vågade förutsägelser att både floden och sjön snart skulle återvända till sina gamla bäddar väckte bland geograferna icke någon vidare uppmärksamhet. Profetior om geologiska förändringar på jordytan ha i allmänhet ett tvivelaktigt värde — det kan ju dröja årtusenden eller hundra tusentals år innan de slå in — om de överhuvudtaget äro riktiga. Och då äro profeterna och deras skrifter för länge sedan glömda.

I mars 1900 drog min karavan genom den sedan 1600 år torra bädden av Kuruk-daria, samma bädd på vilken vi nu, i april och maj 1934, drevo med kanoter.

Jag hoppas att beteckningen ”Den vandrande sjön” icke förleder läsaren till den vanföreställningen att det framför allt är sjön Lop-nor som vandrar, under det att flodloppen förbli relativt stationära. I verkligheten råder en utpräglad parallellism mellan flodloppens och sjöns förflyttningar. Om icke nedre Tarim, förmodligen i trakten av Karaul ovanför Tjara och Jangi-köl, lämnat sin gamla bädd och i förening med armarna Ugen-daria och Intjike-daria (Inchkä-darya) gått över mot öster till Kontje-daria i närheten av Tjong-köl för att sedan vid Tömenpu styra kosan till Kumdarias gamla bädd, så hade Prschevalskijs sjö, Kara-koschun, naturligtvis icke kunnat vandra mot norr för att bilda den av oss upptäckta sjön Lop-nor vid Lou-lan. Strängt taget är det därför flodens förflyttning som är det primära i händelseförloppet, men orsaken är alltid densamma,vinderosion och utfyllning med fast material.

Såvitt jag vet var det blott *en* forskare, Sir Aurel Stein, som i en väsentlig punkt kritiserade min teori. Att ingående redogöra för hans bevisföring kan här icke komma i fråga så mycket mindre som den inför händelser timade under senare år förlorat sin betydelse. I sitt utmärkta arbete, Innermost Asia, Vol. II, p. 761, säger han:

”En undersökning av denna trakt syntes mig så mycket viktigare på grund av den teori som d:r Hedin hade uppställt efter sina forskningar från 1900—01 såsom en lösning av det så kallade(!) Lop-norproblemet. Enligt denna teori... förmodades Kuruk-daria ha fört hela Tarimsystemets vatten-

massa, inklusive Kontje-darias såsom en biflod ut i den gamla sjön Lop-nor, vilken av honom placerades söder om Lou-lans ruiner, allt intill Tarims förflyttning till dess nuvarande lopp i jämförelsevis ny tid. Denna teori kunde icke bringas i överensstämmelse med vare sig vad våra kartografiska uppmätningar hade visat i Kuruk-darias väl definierade delta, skönjbart över en betydande areal söder och öster om Lou-lans ruiner eller — och detta syntes ändå mera betecknande — med tidiga och definitiva data angående hydrografien i denna trakt och ställda till vårt förfogande i en viktig kinesisk urkund, icke tillgänglig för d:r Hedin då han uppställde sin teori. Jag menar den mycket intressanta berättelse som M. Chavannes har översatt i extrakt ur Li Tao-yüans kommentar till Shui Ching i en 'Note additionelle' till hans mästerliga analys av Wei lio's not om de Västra länderna."[1]

Chavannes briljanta översättning och Steins skarpsinniga utläggning av Li Tao-yüans kommentarer skulle emellertid efter ett antal år, i avseende på Kuruk-darias kapacitet, bli utsatta för den kraftigaste vederläggning som kan tänkas, ett svar på alla svävande frågor, vilket icke behövde några kommentatorer — ett nytt pulsslag i nedersta Tarims och Lopnors historia, där naturen själv förrådde sina hemligheter och lade fram dem inför våra ögon som en uppslagen bok, ett dokument, som i motsats till Li Tao-yüans skrifter icke tillät några missförstånd eller vantolkningar.

[1] Chavannes arbete i T'oung-pao, 1905.

DET SISTA PULSSLAGET

Den 20 februari 1928 befann sig min månghövdade expedition i det gamla Turfan och bodde i Hodja Abduls hus. Här utfrågade jag som vanligt en väl bevandrad köpman, Tokta Ahun, om handeln och dess vägar och om andra förhållanden i trakten.

Bland annat berättade Tokta Ahun att han årligen begav sig till Tikenlik för att köpa får, som han sålde i Turfans basarer. Då jag frågade vilken väg han brukade taga och var han tillbringade nätterna, gav han namnen på sina lägerplatser och berättade att han vid Ying-p'an begagnade den färja, "*som för resande och deras varor över floden emedan vattnet är för djupt för att kunna övervadas.*"

Jag frågade Tokta Ahun vad som hänt, ty då jag år 1900 senast besökte Ying-p'an låg den gamla flodbädden torr. Han svarade att vattnet nu tog helt andra vägar i det att Kontje-daria för sju år sedan eller 1921 hade lämnat sitt gamla lopp och kastat sig över i Kuruk-darias torra bädd och sålunda strömmade rätt nära Ying-p'ans ruiner, söder om vilka en färjestad då blivit anlagd. Däremot visste han icke hur långt floden fortsatte mot öster; endast kameljägaren Abdu Rehim kunde lämna besked därom.

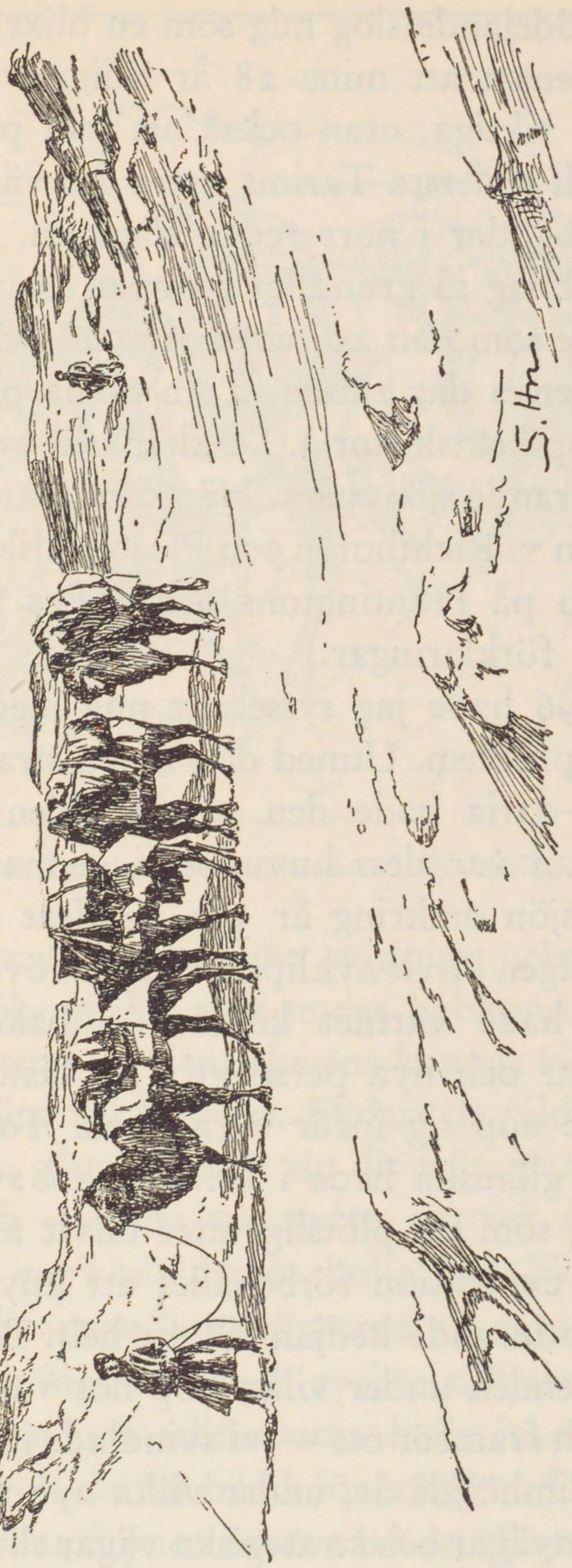

Bred fåra mellan jardangs (1900).

Detta meddelande slog mig som en blixt! Det innebar icke allenast att mina 28 år tidigare uppställda teorier voro riktiga, utan också att min profetia om Lop-nors och nedersta Tarims snara återvändande till sina gamla bäddar i norr redan slagit in.

Aldrig har jag så grundligt pumpat en inföding på hans vetande som den 20 februari 1928 och jag insåg genast att denna dag skulle få sin givna plats i Centralasiens upptäcktshistoria. Då skänktes oss lösningen av den vandrande sjöns gåta. Här kom svaret på polemiken mellan v. Richthofen och Prschevalskij, Kozloff och mig och på Huntingtons och Steins forskningsresultat och förklaringar.

Sedan 1896 hade jag sysselsatt mig med Lop-nors geografiska problem. Utmed dess norra strand och utmed Kuruk-daria hade den gamla Sidenvägen gått fram. Lou-lan var dess huvudort i denna trakt. Då floden och sjön omkring år 330 vandrat mot söder, hade Sidenvägen blivit avklippt, Lou-lan övergivet och glömt. Nu hade vattnet kommit tillbaka till sina gamla bäddar och nya perspektiv av historisk betydelse rullade upp sig inför våra ögon. Torka, dödstystnad och glömska hade i sexton sekel svävat över denna trakt, som nu plötsligt åter blivit aktuell, och det var vår expedition förbehållet att knyta tillsammans den fladdrande kedjan till ett helt. Bakom lågo de två årtusenden under vilka Lop-nor varit känt av kineserna och framför oss — vi svindlade inför tanken på tallösa, dimhöljda år, under vilka nya trafikleder, bilvägar, järnvägar och strategiska vägar skulle byggas

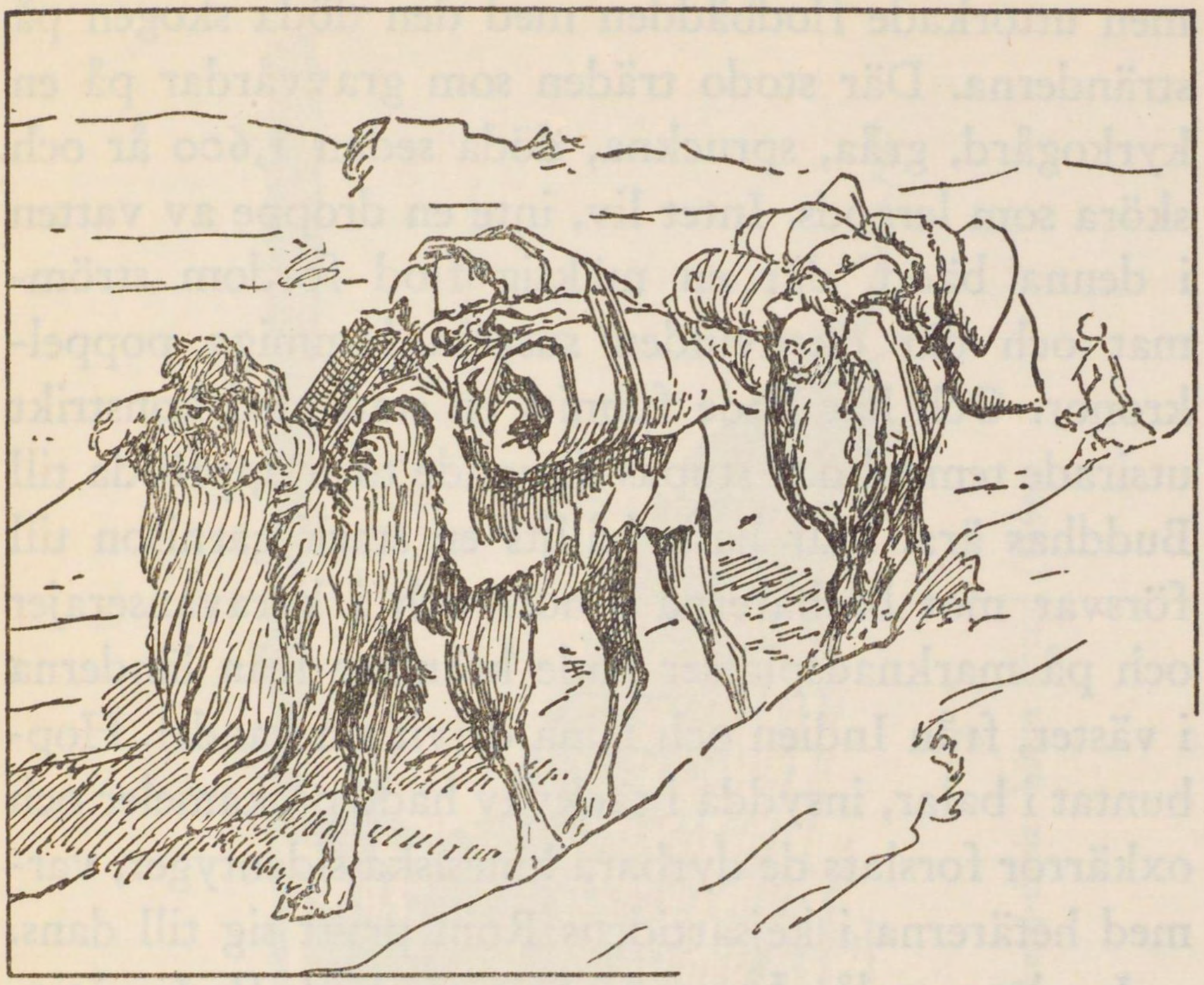

Ett par av mina kameler i en vinderoderad fåra mellan jardangs (1900).

i hjärtat av Asien och nya stationer och städer växa upp i en ökentrakt, som under halvtannat årtusende varit så fattig, att den icke ens kunnat tjäna skorpioner och ödlor till hemvist. Endast de vilda kamelerna hade någon gång förirrat sig dit från sina saltkällor i Kuruk-tagh — men nu, sedan vattnet återvänt och människan var i antågande skulle dessa öknens irrande skepp med fasa se hur gränserna av deras länge fridlysta rike kringskuros och ryckte tillbaka.

Hur tunga och tröttsamma hade icke marscherna varit i Kuruk-darias bädd för 28 år sedan! I minnet återkallade jag åsynen av den breda, djupa, slingrande

men uttorkade flodbädden med den döda skogen på stränderna. Där stodo träden som gravvårdar på en kyrkogård, gråa, spruckna, döda sedan 1,600 år och sköra som lergods. Intet liv, inte en droppe av vatten i denna bädd, där en mäktig flod fordom strömmat och där ökenvinden susat i lummiga poppelkronor. Och här hade funnits en stad med konstrikt utsirade tempel och stupas liknande torn uppförda till Buddhas ära. Här hade hållits en stark garnison till försvar mot barbarerna i norr och i karavanserajer och på marknadsplatser hade krämare från länderna i väster, från Indien och Kina drivit sin handel. Hopbuntat i balar, insydda i säckväv hade på kameler och oxkärror forslats de dyrbara kinesiska sidentyger, varmed hetärerna i kejsartidens Rom prytt sig till dans.

Ja, det var då! År 1900. År 1921 hade floden återvänt till sin gamla bädd och år 1928 fick jag den första underrättelsen om att min spådom slagit in. Att jag före alla andra kulturmänniskor på jorden fick veta vad som tilldragit sig, var i sanning en ödets skickelse, så underbar och osannolik, att den i ett diktverk skulle ha förefallit misslyckad.

Emellertid fortsatte vi från Turfan till provinsen Sinkiangs huvudstad Urumtji där vi blevo gästfritt emottagna av generalguvernören, den gamle marskalk Yang Tseng-hsin.

Tokta Ahuns muntliga skildringar voro dock icke nog för oss. Orientalerna äro i besittning av en sprudlande fantasi och för dem är sanningen ett mycket

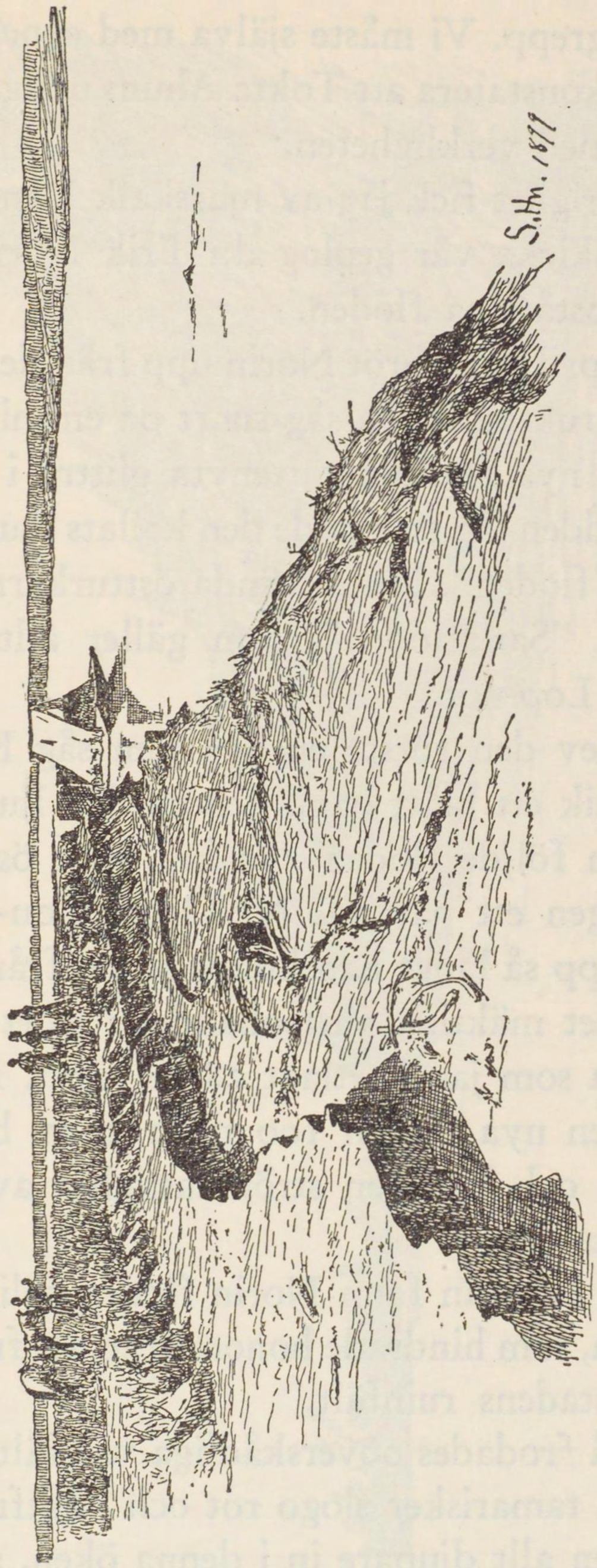

Erosionsterrasser vid Jarkend-darias högra strand (1899).

tänjbart begrepp. Vi måste själva med egna ögon och instrument konstatera att Tokta Ahuns uppgifter överensstämde med verkligheten.

Utan svårighet fick jag av marskalk Yang tillstånd att genast skicka vår geolog d:r Erik Norin ned till den återuppståndna floden.

Den 11 april 1928 bröt Norin upp från den lilla byn Singer i Kuruk-tagh och såg snart på en mils avstånd i söder den nya flodens vattenyta glittra i solskenet. Så länge bädden låg torr hade den kallats Kuruk-daria, "Den torra floden". Nu använda östturkarna namnet Kum-daria, "Sandfloden", som gäller alltifrån Tömenpu till Lop-nor.

Norin blev den förste europé som såg Kum-daria slingrande lik ett blått band genom den ljust grågula öknen. Han följde floden 220 km. mot öster till en punkt belägen ett par mil NNO om Lou-lan, kartlade dess lopp så långt han kunde se det från stranden och fann det mäktiga vattenbandet i stort sett följa samma fåra som jag kartlagt 28 år förut. I sitt övre lopp var den nya floden 100 till 150 m. bred, flera meter djup och hade en strömhastighet av omkring 1 m. i sekunden.

Norr om Lou-lan fann Norin floden splittrad i ett inlandsdelta, som hindrade honom från att framtränga till själva stadens ruinfält.

Redan då frodades oöverskådliga vassfält på stränderna. Nya tamarisker slogo rot och växtfrön fördes av strömmen allt djupare in i denna öken, som i min

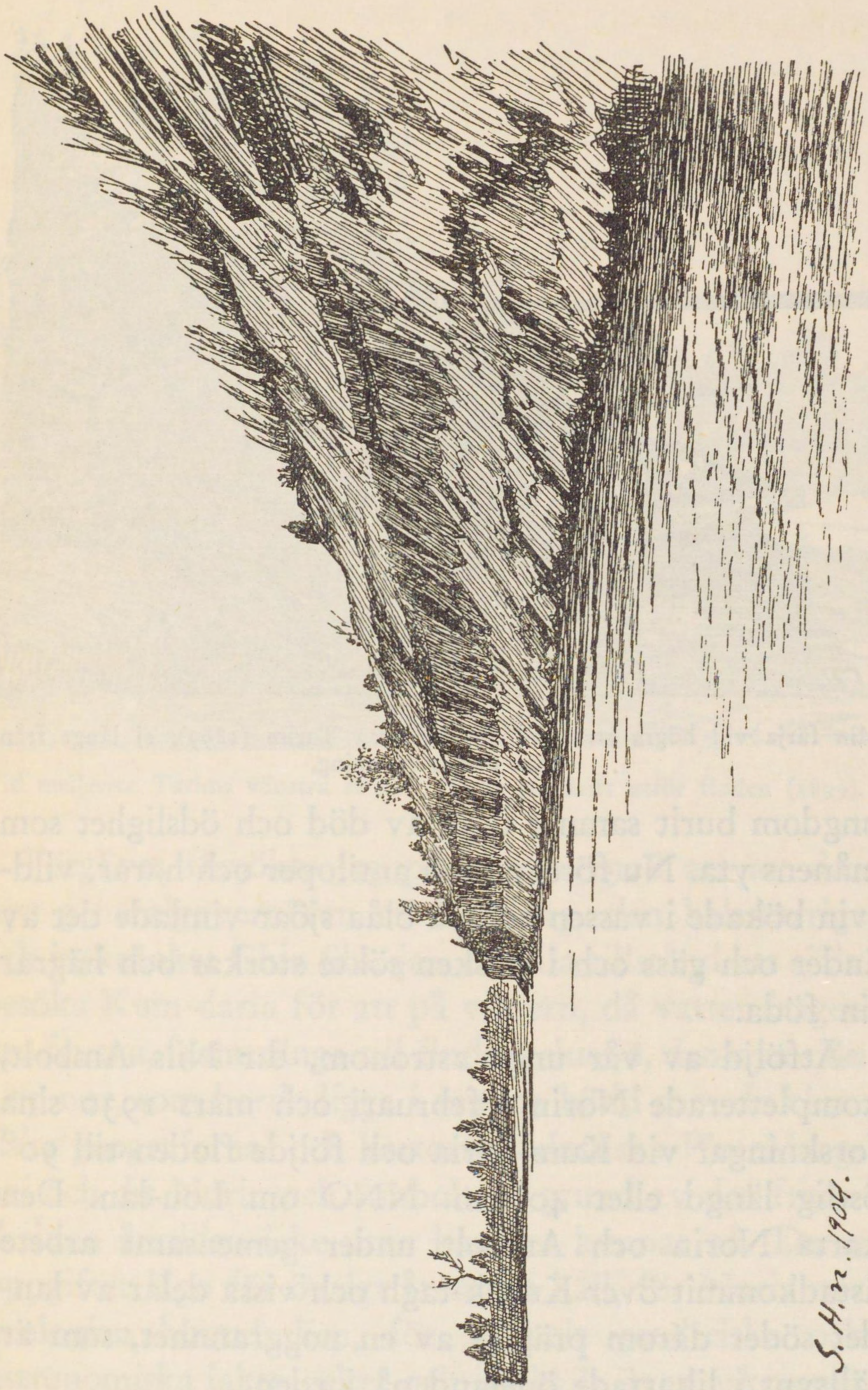

Brant, sandbunden erosionsterrass vid Jarkend-darias högra strand (1899).

Min färja vid högra stranden av mellersta Tarim (1899), ej långt från Aksu-darias mynning.

ungdom burit samma drag av död och ödslighet som månens yta. Nu förekommo antiloper och harar, vildsvin bökade i vassen och på blåa sjöar vimlade det av änder och gäss och i träsken sökte storkar och hägrar sin föda.

Åtföljd av vår unge astronom, d:r Nils Ambolt, kompletterade Norin i februari och mars 1930 sina forskningar vid Kum-daria och följde floden till 90° östlig längd eller 40 km. NNO om Lou-lan. Den karta Norin och Ambolt under gemensamt arbete åstadkommit över Kuruk-tagh och vissa delar av landet söder därom präglas av en noggrannhet, som är sällsynt i likartade ödeland på jorden.

Vid mellersta Tarims vänstra strand; färjan på drift utför floden (1899).

Förgäves försökte jag på hösten 1928 att av den nye generalguvernören av Sinkiang, den halsstarrige och inskränkte Chin Shu-jen, erhålla tillstånd att själv besöka Kum-daria för att på vintern, då vattendragen äro frusna, framtränga till flodens slutsjö, den nya sjön Lop-nor, som borde ligga i samma bädd som de kinesiska geografernas och kartornas klassiska P'u-ch'ang-hai och dit Norin och Ambolt på grund av den framskridna årstiden icke utan kanoter kunnat nå. Deras uppgifter lågo för övrigt åt andra håll, för Norin var geologien huvudsaken, för Ambolt geodetiska och astronomiska iakttagelser och jag hade överenskommit

med dem att spaningarna efter Lop-nor skulle falla på min lott. Men genom generalguvernörens avoghet måste denna plan uppgivas.

Det var då, i december 1928, som prof. Hsü Ping-ch'ang, d:r Hummel och jag begåvo oss till Nanking för att klaga över generalguvernörens omedgörlighet. Marskalk Chiang Kai-shek lovade oss sitt bistånd. Genom omständigheternas makt kom jag sedan in på ett nytt spår och Lop-nor fick tills vidare vänta.

Problemets huvuddrag hade vi klara, endast slutsjön fattades. Fem medlemmar i vår expedition hade år 1928 färdats genom nedre Tarims delta, där Prschevalskij varit den förste och där jag 20 år senare också dragit fram med kameler, kanoter eller färjor. Två av dessa fem, arkeologen Folke Bergman och meteorologen d:r Waldemar Haude sände mig rapporter om sina resor och iakttagelser. De funno de nedersta delarna av Tarims och Kontje-darias lopp i det närmaste uttorkade. Blott under högvattenstiden kunde på sin höjd en ringa kvantitet vatten tränga in i dessa bäddar. Så långt som till Arghan hade enligt Bergmans iakttagelser sedan 1924 inte en droppe rinnande vatten nått fram. Endast gölar av stillastående vatten funnos ännu kvar i Tarims övergivna bädd.

Det var därför tydligt att både Tarim och dess biflod Kontje-daria redan år 1928 förflyttat sitt lopp till den gamla, torra bädden Kuruk-daria, nu kallad Kum-daria. Därmed hade bevisats att min teori var riktig även i den punkten att icke allenast Kontje-daria, utan också det östturkistanska flodsystemets

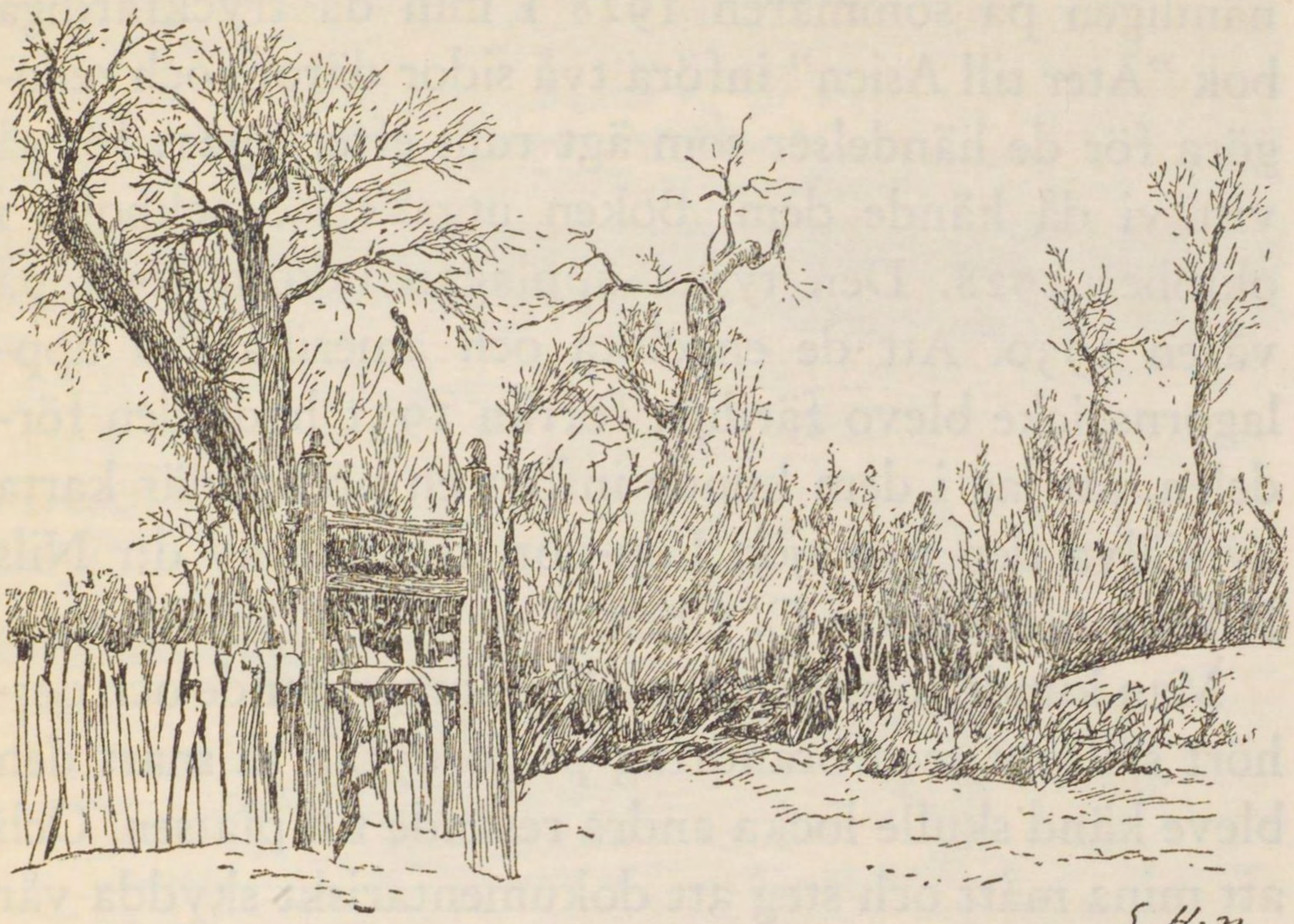

En ”mazar” eller helgongrav i skogen vid mellersta Tarim (1899).

huvudarm, Tarim, sedan 1921 gått över i Kuruk-darias gamla bädd. Redan vid mitt besök vid Ying-p'an den 12 mars 1900 hade jag förstått att i forntiden *hela* Tarim strömmat genom den där befintliga bädden, vilken ännu innehöll en saltgöl i sin djupaste del, och i min reseskildring Asien, I, 390 heter det: ”Till och med infödingarna insågo att vi befunno oss vid denna flods (Tarims) forna lopp. Längre öster ut sträcker sig dock icke fuktigheten, bädden ligger sedan torr som fnöske ända tills den förlorar sig i den gamla Lop-norsjöns lika torra bassäng.”

För att definitivt och för alltid fastlåsa den svenska prioriteten till upptäckten av Lop-nors och nedersta Tarims senaste vandring kunde jag i sista ögonblicket

nämligen på sommaren 1928 i min då tryckfärdiga bok "Åter till Asien" införa två sidor därom och redogöra för de händelser som ägt rum efter 1921, för så vitt vi då kände dem. Boken utgavs i Stockholm i oktober 1928. Den tyska upplagan utkom först på våren 1930. Att de engelska och amerikanska upplagorna icke blevo färdiga förrän 1931 hade den fördelen, att jag i dem kunde införa en preliminär karta av själva den nya sjön Lop-nor, tecknad av d:r Nils Hörner och Parker C. Chen.

Man kunde förutse att en så genomgripande och oerhört sällsynt scenförändring på jordytan så snart den bleve känd skulle locka andra resande till platsen. Och att mina mått och steg att dokumentariskt skydda vår förhandsrätt till upptäckten voro välgrundade visade sig snart.

Vid den tid då jag befann mig i Stockholm, juni och juli 1928, hade den engelske översten R. C. F. Schomberg varit i Urumtji och på Bogdo-ula och träffat ett par av våra medlemmar. Under de senaste åren hade han gjort Östturkistan till föremål för grundliga undersökningar i indiska regeringens tjänst. I Geographical Journal, Vol. LXXIV July to December 1929, sid. 573—576, publicerade Schomberg ett meddelande under rubriken "River Changes in the Eastern Tarim Basin", där det heter:

"In Urumchi I had heard from members of a Sino-Swedish Expedition that there had been changes in the rivers of the Tarim basin, and Abdur Rahim was able to confirm and elaborate this report.

Fiskare lägga ut sina nät; nedre Tarim (1899).

My original intention had been to follow the river to its end, but it was too early in the season to do so. The water, the swamp, and the conditions generally, made it impossible and the journey was put off till the swamps were frozen and the water less.

The end of Yangi or Qum Darya is said to be a large swamp west and northwest of the Loulan area, so that the ancient site is now only accessible from the east and south, i.e. from the Lop-nor direction."

Överste Schomberg har icke kommit att tänka på att det bästa sättet att studera den nya floden ända till dess slut var att färdas med kanoter såsom skildrats i de första kapitlen av denna bok. De upplysningar han fått om den nya sjöns läge äro diametralt oriktiga,

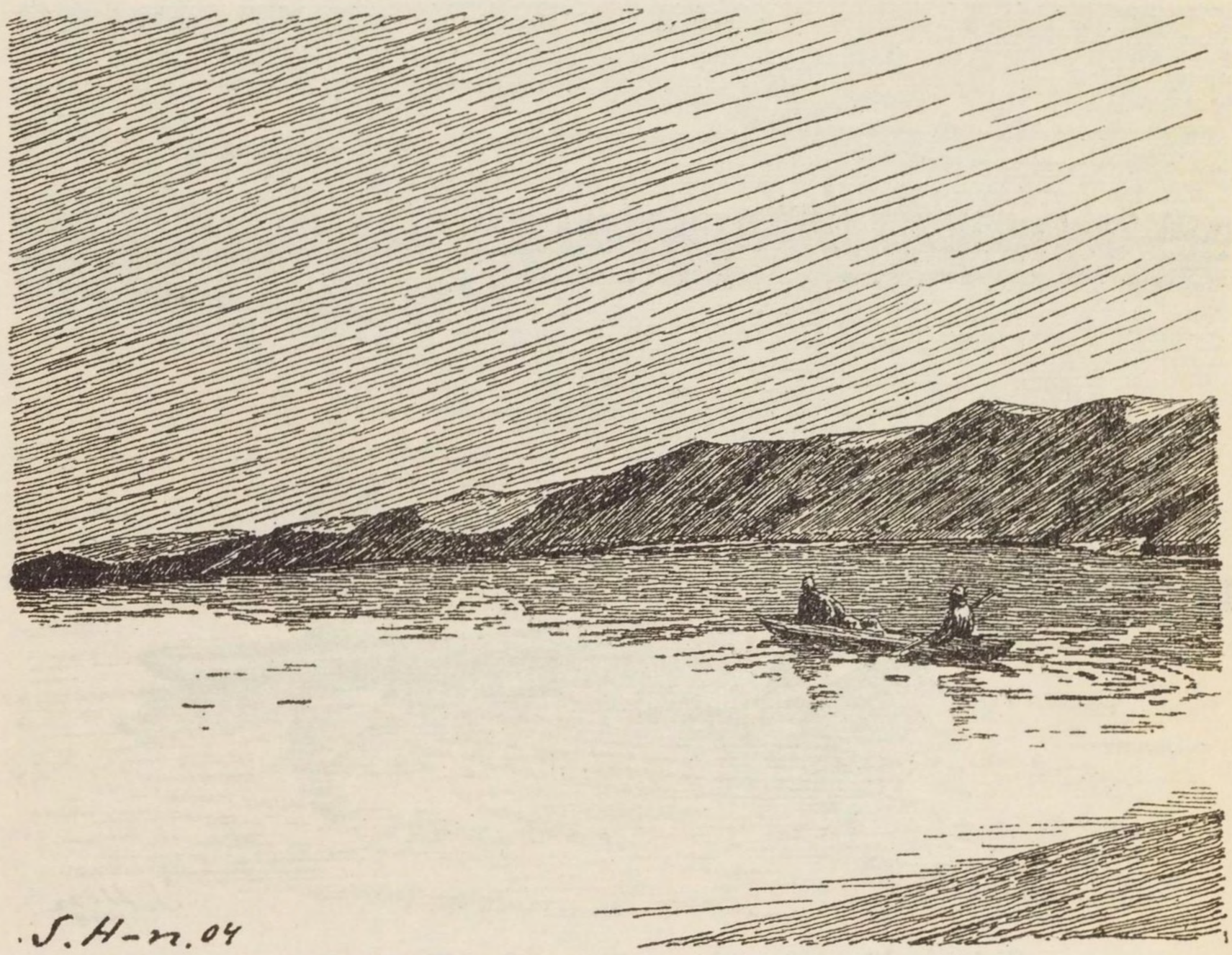

Där nedre Tarim skar igenom sandöknen (1899).

ty, såsom vi veta lade sig den vandrande sjön öster och sydost om Lou-lan. Vid vårt besök år 1934 fanns troligen icke *en* inföding i Lop-landet, som hade reda på var sjön låg.

Överste Schombergs beramade vinterfärd till Kumdaria och Lop-nor tyckes icke ha kommit till utförande, ty i sin bok "Peaks and Plains of Central Asia" 1933, talar han icke om någon sådan. Hans meddelanden i boken innehålla icke mycket utöver den första notisen. Han säger:

"I had heard from members of Dr. Sven Hedin's expedition, which I was fortunate in meeting in Urumchi, that there were changes in the rivers of the Tarim basin, and that long

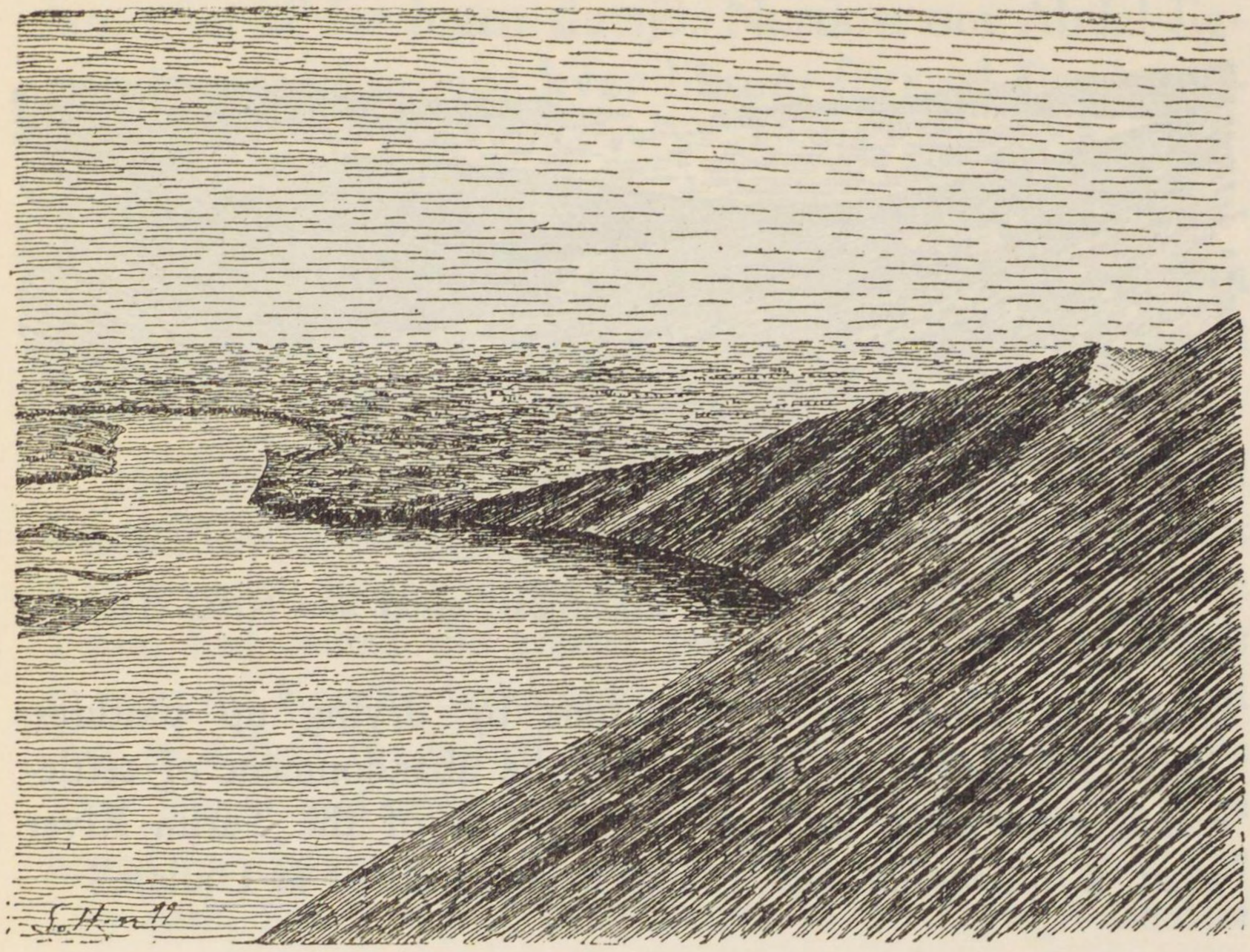

Branta sanddyner vid nedre Tarims högra strand (1899).

dry channels were again flowing. So although I was very peevish over the frustration of my plans, I consoled myself with the thought that there was plenty more to see." (Sid. 123.)

Och vidare (sid. 129):

"We were now about to reach a region where an interesting geographical change had recently occurred. Centuries ago, at the foot of the Kuruk Tagh, and past the town of Loulan, a river had flowed to the Lop Nor. Later it had changed its course, and the country near its old channel grew arid and was abandoned. Now, once again, the empty channel was filled; and the Tarim River, which collected the waters of nearly every stream south of the Tien Shan, was in consequence almost dry, thanks to the deflection of its waters to their original course. It was a most interesting phenomenon

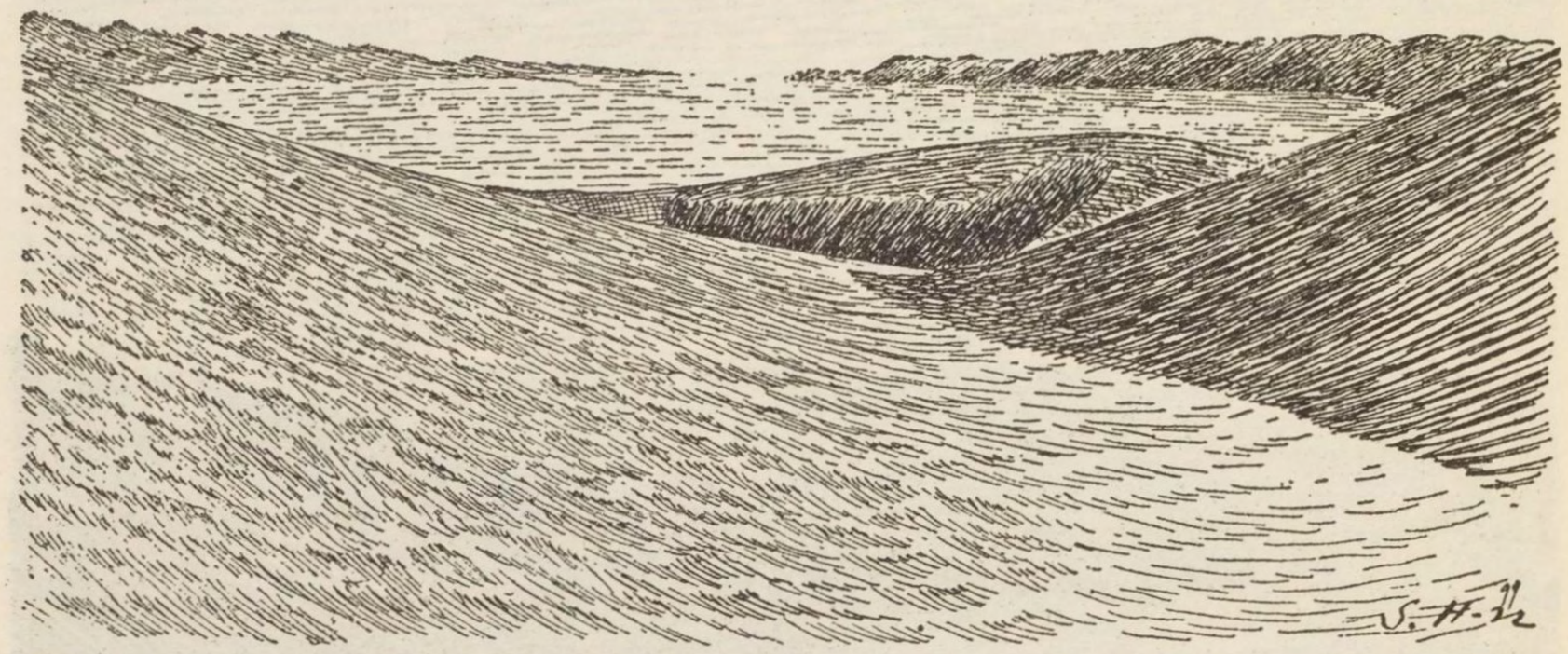

Jangi-köl, en av nedre Tarims strandsjöar; utsikt mot NNO (1899).

bound to affect local conditions by drying up pastures, destroying fields and compelling the abandonment of settlements; producing, in fact, on this side of the Tarim River what, a millennium ago, it had brought about at Loulan."

I verkligheten hade scenförändringen vid Lou-lan ägt rum för 1,600 år sedan eller omkring år 330 e. Kr.

I juli 1930 lästes i de engelskspråkiga tidningarna i Kina flera utförliga artiklar om en ny planlagd expedition, som Sir Aurel Stein just stod i begrepp att företaga till våra trakter. En av dem (Peking & Tientsin Times, 24 juli 1930) hade rubriken "Into the Lop Desert" och underrubrikerna "Tarim Basin, Lop Desert, Lou-lan, The Silk Caravan Route." En annan publicerades den 19 juni i "The Statesman" och kallades "Expedition to Wilds of Central Asia". Den åtföljdes av en kartskiss över Lopområdet och var försedd med underskriften "A map of the country to be explored by Sir Aurel Stein." På denna slutar Kumdaria med ett solfjäderformigt delta i trakten av Lou-

lan, men bildar ingen slutsjö. Nordost om Abdal ligger däremot Lop-nor kvar liksom förr på Prschevalskijs tid.

I sin bok "On Ancient Central Asian Tracks", London 1933, säger Stein, efter att ha berättat att han 1915 kunde gräva fram salthaltigt vatten i grunda brunnar i några djupa ställen av Kuruk-daria:

"Hence I could not feel altogether surprised when I learned on my fourth journey in the Tarim basin (1930—31) that a recent great hydrographic change affecting the course of the Tarim had caused the greater portion of its summer floods to meet the Konche-darya much farther north than before and thus to deflect the united waters of both once more into the 'Dry River' and towards the area of ancient Lou-lan. The hoped for chance of studying this latest change affecting the Lop basin has, I regret, been denied to me through Chinese obstruction."

Av ovanstående citat ur Schombergs och Steins publikationer framgår, att vi icke voro de enda som

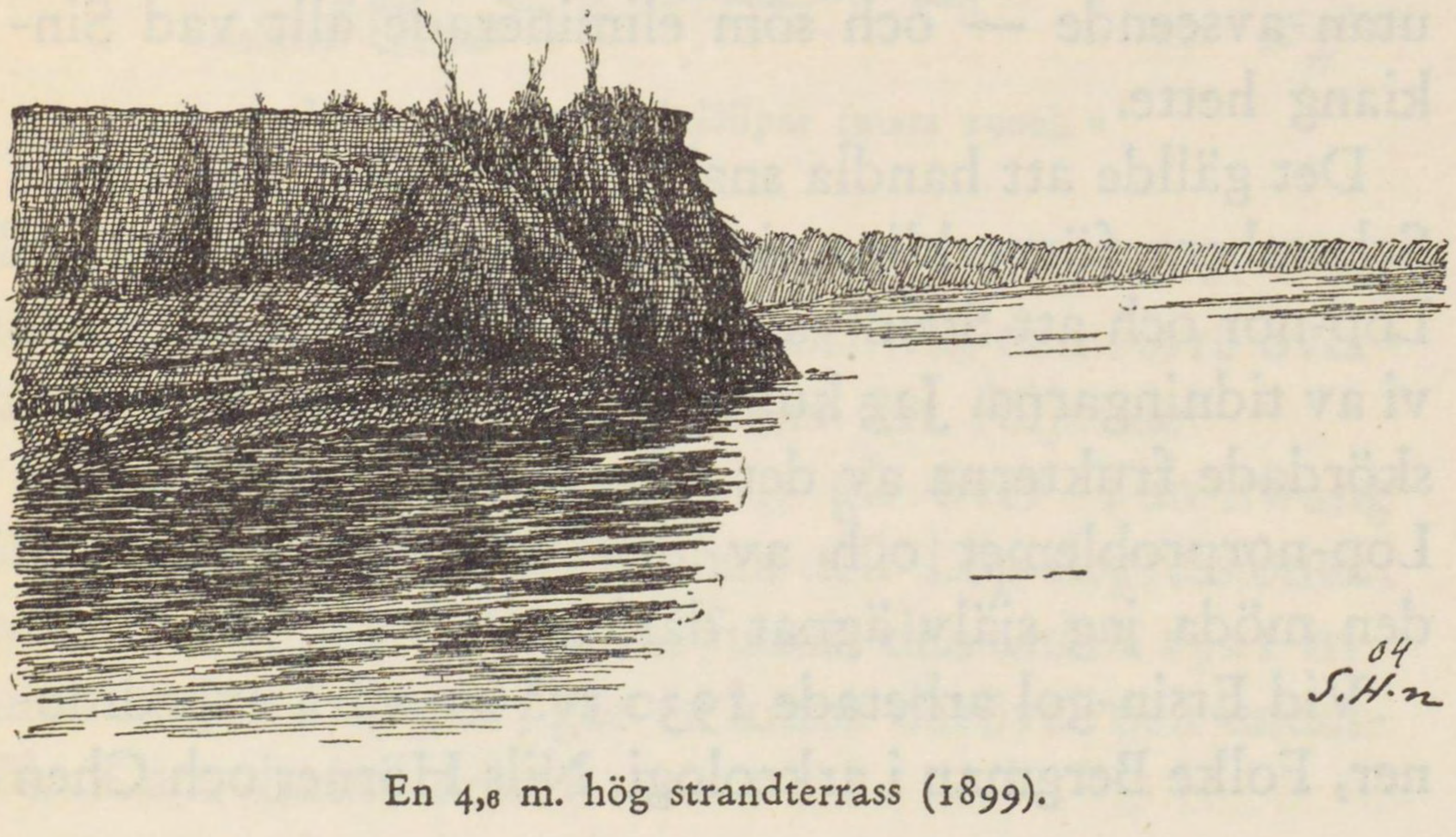

En 4,6 m. hög strandterrass (1899).

hade ögonen på Lop-nors och nedersta Tarims senaste pulsslag. Erik Norin hade redan 2 1/2 år före den sistnämndes resa klarat ut Kum-darias lopp ända till dess delta vid Lou-lan medan Bergman och Haude konstaterat att den gamla Tarimbädden blivit övergiven av vattnet. Det enda som återstod var att fastslå läget av den slutreservoar i öknen där Tarimvattnet avdunstade och försvann.

Sedan jag, såsom förut är nämnt, funnit att jag, ehuru min expedition var ett kombinerat svenskt-kinesiskt företag och att bland dess medlemmar funnos så framstående lärde som professorerna Hsü Ping-ch'ang och P. L. Yuan, absolut icke av generalguvernören Chin Shu-jen kunde utverka tillstånd att företaga en resa till Lop-öknen, eller, med andra ord, att alla vägar till Lop-nor inom Sinkiangs gränser för oss voro obevekligt stängda, beslöt jag att bringa en plan till utförande, som paralyserade denne Chin, vilken till och med lämnat marskalk Chiang Kai-sheks order utan avseende — och som eliminerade allt vad Sinkiang hette.

Det gällde att handla snabbt. En vacker dag kunde Schomberg förverkliga sin plan på en vinterfärd till Lop-nor och att Stein var på väg till samma sjö visste vi av tidningarna. Jag kunde icke finna mig i att andra skördade frukterna av det arbete vi redan nedlagt på Lop-norproblemet och av den uppmärksamhet och den möda jag själv ägnat däråt.

Vid Etsin-gol arbetade 1930 två av våra expeditioner, Folke Bergman i arkeologi, Nils Hörner och Chen

i kvartärgeologi och geodesi. Hos mig i Peking uppehöllo sig Gösta Montell och Georg Söderbom. Jag sände de båda sistnämnda med vår Fordbil över Belimiao genom öknen till Etsin-gol. De hade flera upp-

Läger i skogen vid Dilpar (mars 1900).

drag att utföra. Det för mig mest spännande var dock att uppsöka Hörner och Chen och till den förre överlämna ett brev vars kvintessens var följande:

Uppsätt en stark karavan; gå över Tun-hwang ökenvägen söder om Pei-shan till Lop-depressionen; kom icke tillbaka förrän ni funnit den sedan 1921 nybildade sjön Lop-nor; gör en karta däröver och undersök Kum-darias delta!

Hörner och Chen utförde sitt uppdrag på ett i alla avseenden lysande sätt. Jag har i det föregående ofta haft anledning att tala om deras färd. De, vilka — om också mera av patriotiska än av geografiskt vetenskapliga skäl — känna sig manade att närmare studera ett av svenskar utfört storverk, böra icke försumma att läsa d:r Hörners innehållsrika och spännande bok, "Resa till Lop", (Stockholm 1936).

Sedan följde den av centralregeringen i Nanking utrustade bilexpeditionen, som stod under mitt befäl och utfördes från hösten 1933 till våren 1935 och som jag skildrat i "Stora Hästens flykt" och "Sidenvägen". Där har jag berättat hur chefen för nordarmén i kriget mot Ma Chung-yin den vitryske generalen Bektieieff skänkte mig sin välvilliga hjälp och förmådde den militäre generalguvernören Sheng Shih-tsai att med eller mot vår vilja sända oss — just till Lop-nor.

Det är om denna färd föreliggande arbete lämnar besked. Men ingen må tro att våra forskningar i Lopnorområdet mellan åren 1928 och 1934 beteckna slutkapitlet i den vandrande sjöns historia. Väl ha vi löst Lop-norproblemet för så vitt det i närvarande stund *kan* lösas. Men den oroliga sjön har lika litet nu som under förgångna årtusenden i sin bädd i öknens norra del en varaktig stad. Sedan de efter år 1921 inträffade förändringarna givit mig rätt i den år 1901 uppställda teorien, är det ännu mindre risk nu än då — ja man kan som ett axiom framföra påståendet att sedan den nu påbörjade perioden nått sitt slut och pendelslaget

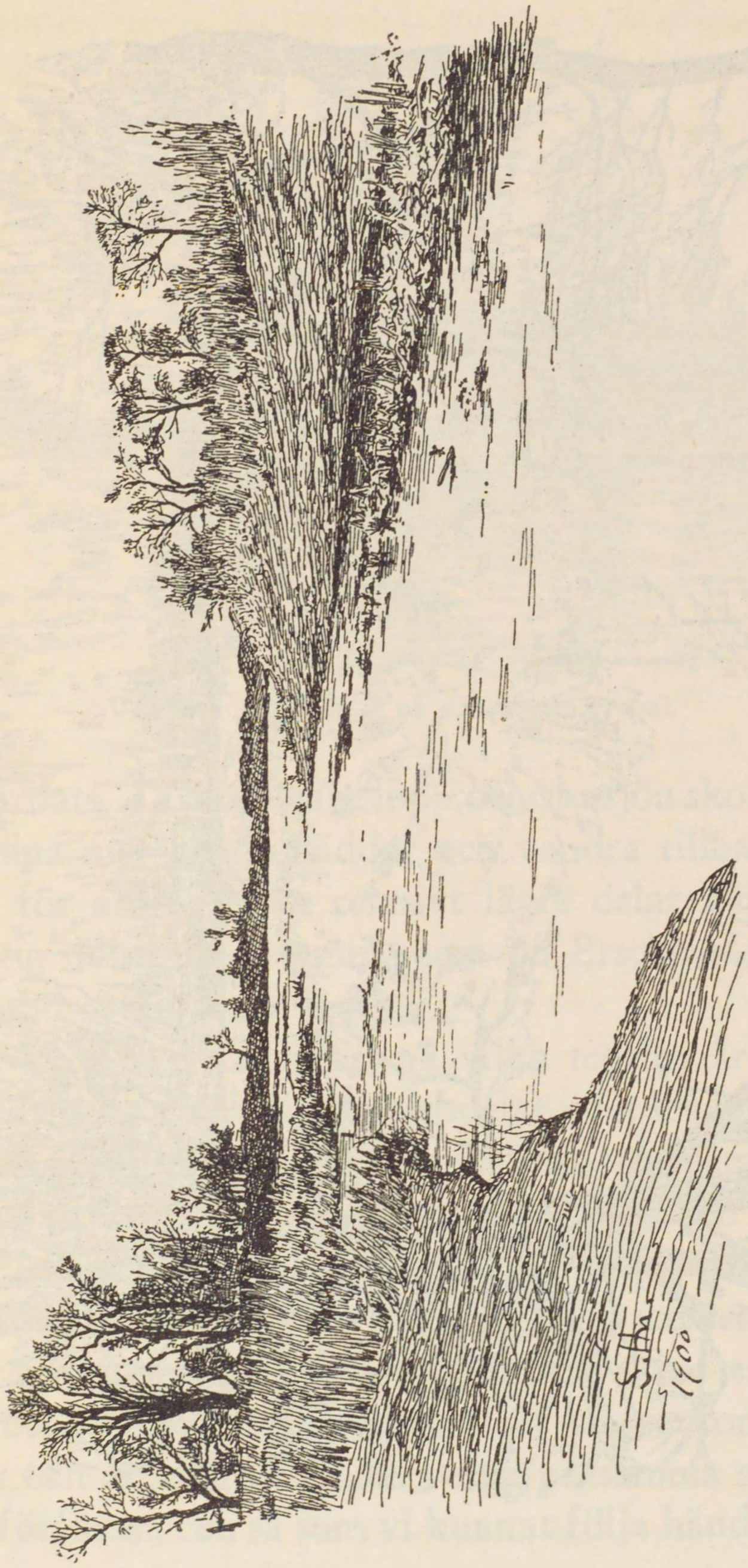

Kalmak-ottogho, en Tarimarm, som fordom bevattnade Tikenliks åkrar (1900).

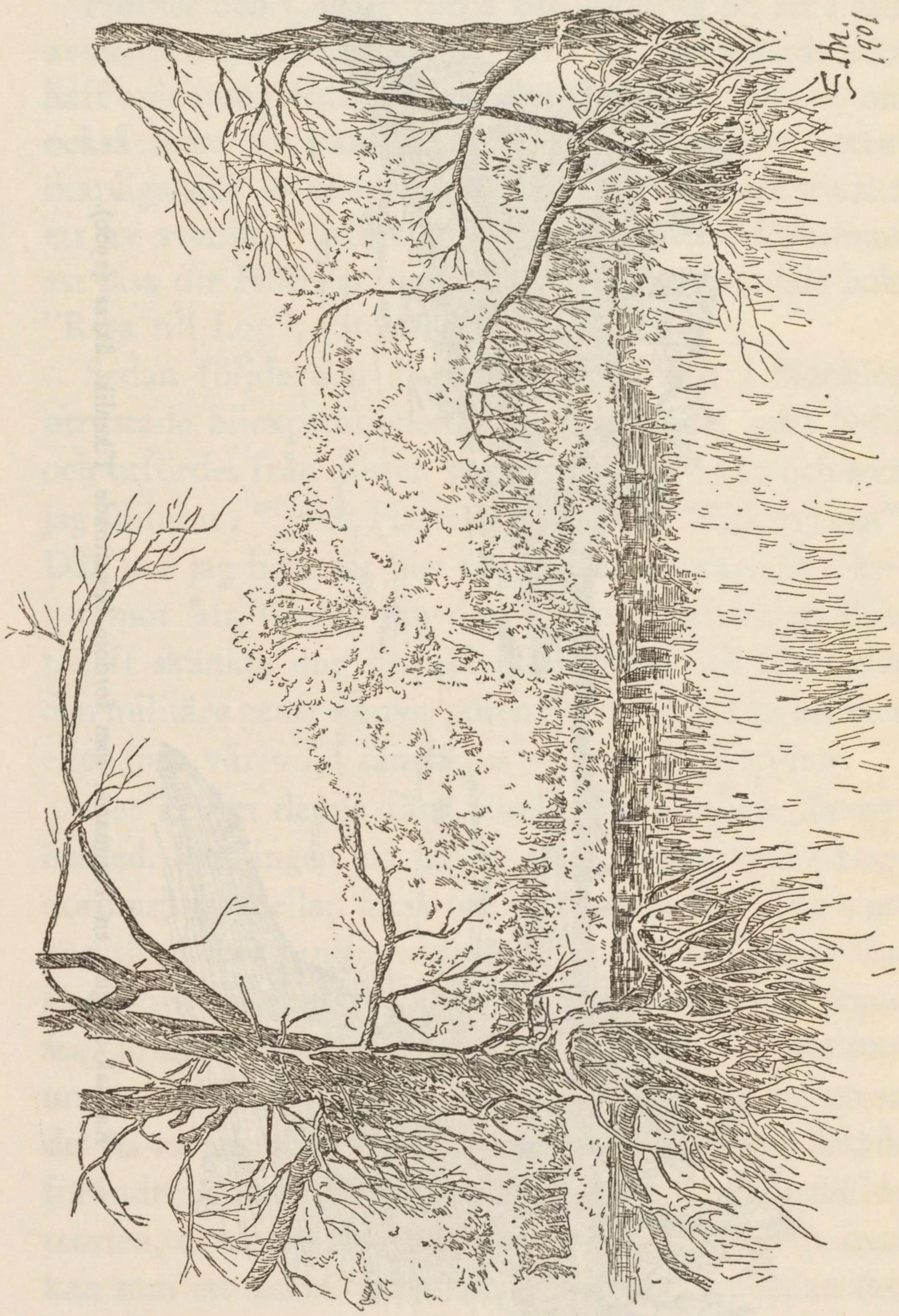

Yppig vegetation vid en av Tarims deltaarmar (1900).

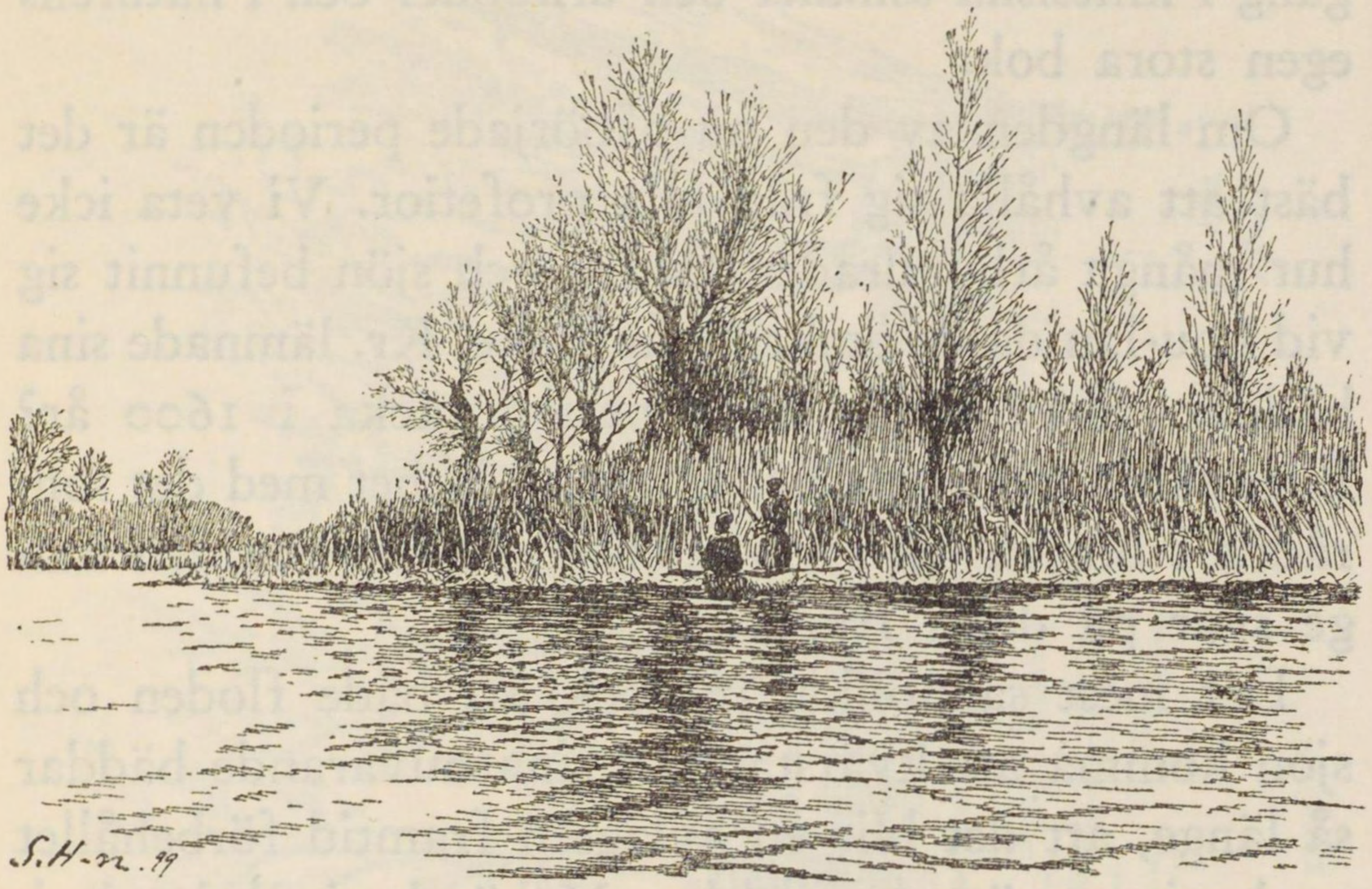

Vass och poppelskog på stränderna (1900).

fullbordats, Tarims nedre lopp och slutsjön skola övergiva sina nuvarande bäddar och vandra tillbaka mot söder för att uppsöka relativt lägre delar av öknen, vare sig dessa bli desamma som på Prschevalskijs tid eller andra, nu torra trakter.

De båda kraftfaktorer, på vilka teorien är byggd, äro avlagring av fasta beståndsdelar i det levande vattnet och uterodering av den torra leröknen genom vinden, en process, som av Hörner bekräftas i en uppsats om "Alternating Lakes", vari han säger: "On the whole, the river changes and lake displacements seem to be a function of sedimentation and wind erosion." Och det är klart att dessa krafter under kommande sekler och årtusenden skola verka på samma sätt som i det förflutna och så som vi kunnat följa händelsernas

gång i kinesiska annaler och urkunder och i naturens egen stora bok.

Om längden av den nu påbörjade perioden är det bäst att avhålla sig från alla profetior. Vi veta icke hur många århundraden floden och sjön befunnit sig vid Lou-lan då de omkring år 330 e. Kr. lämnade sina bäddar. Skall nästa stora period räcka i 1600 år? Eller skola mellanstadier inträda i likhet med det som rådde i början av 1700-talet? Endast framtiden kan ge svar på dessa frågor.

Det mest sannolika är dock att både floden och sjön komma att kvarstanna i sina nuvarande bäddar så länge, att det blir en avlägsen framtid förbehållet att bevittna nästa pendelslag. Måhända skall det dock en gång lyckas turkarna att med dammar tvinga floden tillbaka i dess gamla bädd.

De förändringar som periodiskt inträffa kring Lop-nor medföra verkliga katastrofer för växternas, djurens och människornas riken. För människorna är det icke så farligt att en flod oförmodat börjar att sina och efter någon tid torkar ut fullständigt. De varnas då vattenmängden avtager och kunna i tid utvandra till andra trakter. Även skogarnas, snårens och ströndernas högre djur, fågelvärlden och de med vingar utrustade insekterna kunna emigrera åt det håll varifrån vattnet brukade komma. Men alla fiskar, mollusker och insekter som leva i vatten äro dömda att hastigt dö ut, under det att växterna ännu förmå att kämpa mot förintelsen så länge deras rötter nå ned till grundvattnet. Men även deras dagar äro räknade såsom vi

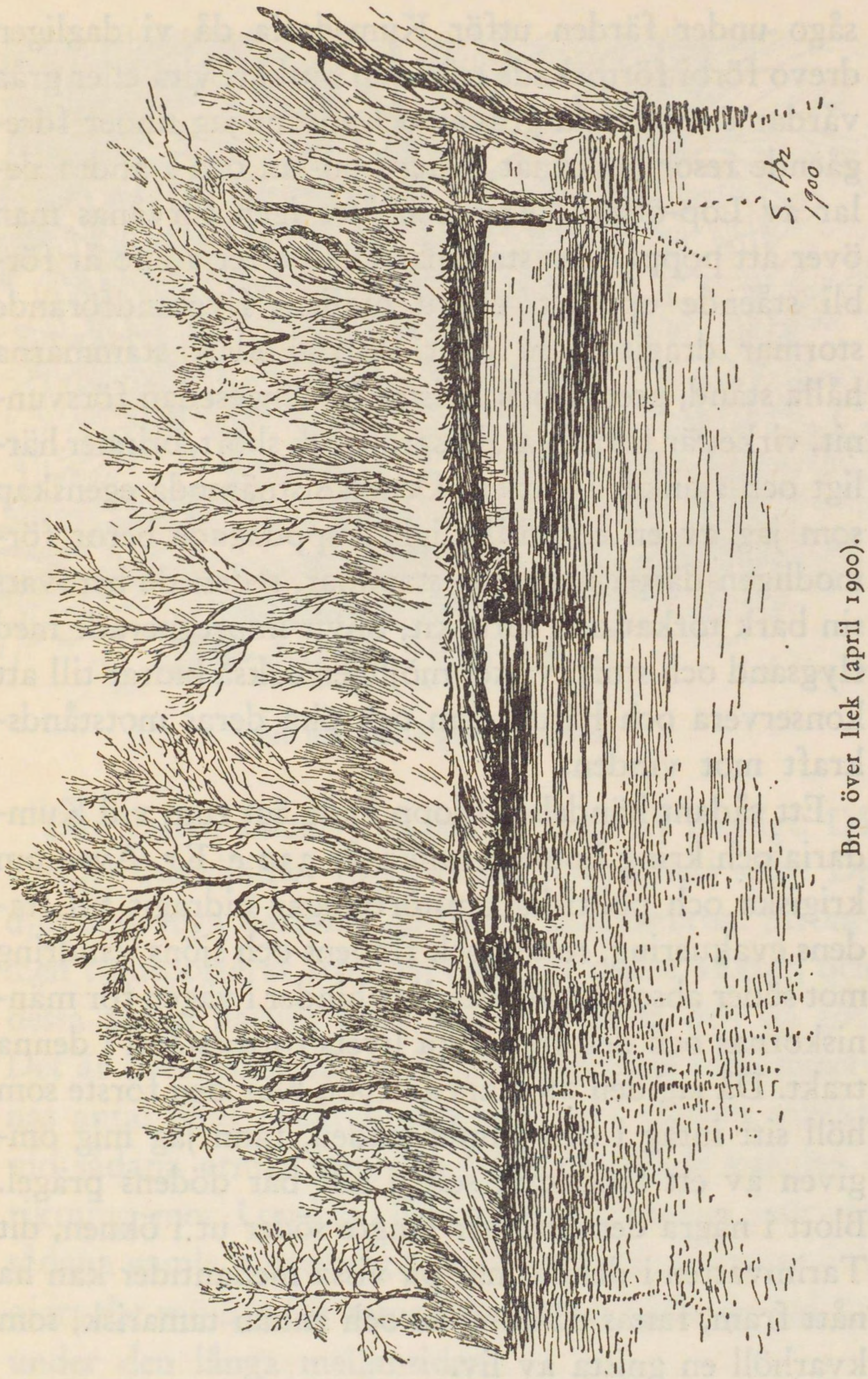

Bro över Ilek (april 1900).

sågo under färden utför Kum-daria då vi dagligen drevo förbi förtorkade träd och buskar, vita eller gråa vårdar över gamla gravar och såsom jag under föregående resor bevittnat kring Lou-lan och i andra delar av Lop-öknen. Åter och åter igen förvånas man över att popplarnas stammar ännu efter 1,600 år förbli stående upprätt, ehuru otaliga, flygsandförande stormar dragit fram över dem. Endast stammarna hålla stånd, grenar och kvistar ha längesedan försvunnit, virket är förtorkat, ljusgrått och skört, brinner härligt och sjunker i vatten. Denna sistnämnda egenskap som jag av en ren tillfällighet uppdagade beror förmodligen därpå att dessa stammar, sedan de berövats sin bark torkat och spruckit, blivit impregnerade med flygsand och stoft, vilket möjligen också bidrar till att konservera och härda dem och öka deras motståndskraft mot vinden.

Ett sådant händelseförlopp hade ägt rum vid Kum-daria och kring Lou-lan omkr. år 330 e. Kr. Även om krigiska och politiska omstörtningar bidragit till stadens evakuering, reste dock flodens och sjöns vandring mot söder absolut oöverstigliga hinder i vägen för människornas och det organiska livets fortbestånd i denna trakt. Då jag den 28 mars år 1900 blev den förste som höll sitt intåg i den gamla staden, fann jag mig omgiven av ett landskap, som i allt bar dödens prägel. Blott i några depressioner längre söder ut i öknen, dit Tarimvatten i deltaarmar på vissa mellantider kan ha nått fram, fanns då ännu en och annan tamarisk, som kvarhöll en gnista av liv.

Ett par gamla popplar (1900).

Där vatten saknas i öknen är intet liv möjligt. Då vattnet återvänder, följer också livet i dess spår. De djur som leva däri äro de första kolonisterna. Strömmen transporterar frön av vass och andra växter, och dessa vinna hastigt fäste vid stränderna och slå rot. Det är överraskande att finna de levande tamariskernas antal ökas nedåt floden och vara särskilt talrika vid sådana armar som den förut skildrade kanalen i riktning mot Lou-lan. Kanske grundvattnet just vid sådana gamla vattenvägar varit jordytan närmare och gjort det möjligt för tamariskerna att hålla sig vid liv under den långa mellantiden.

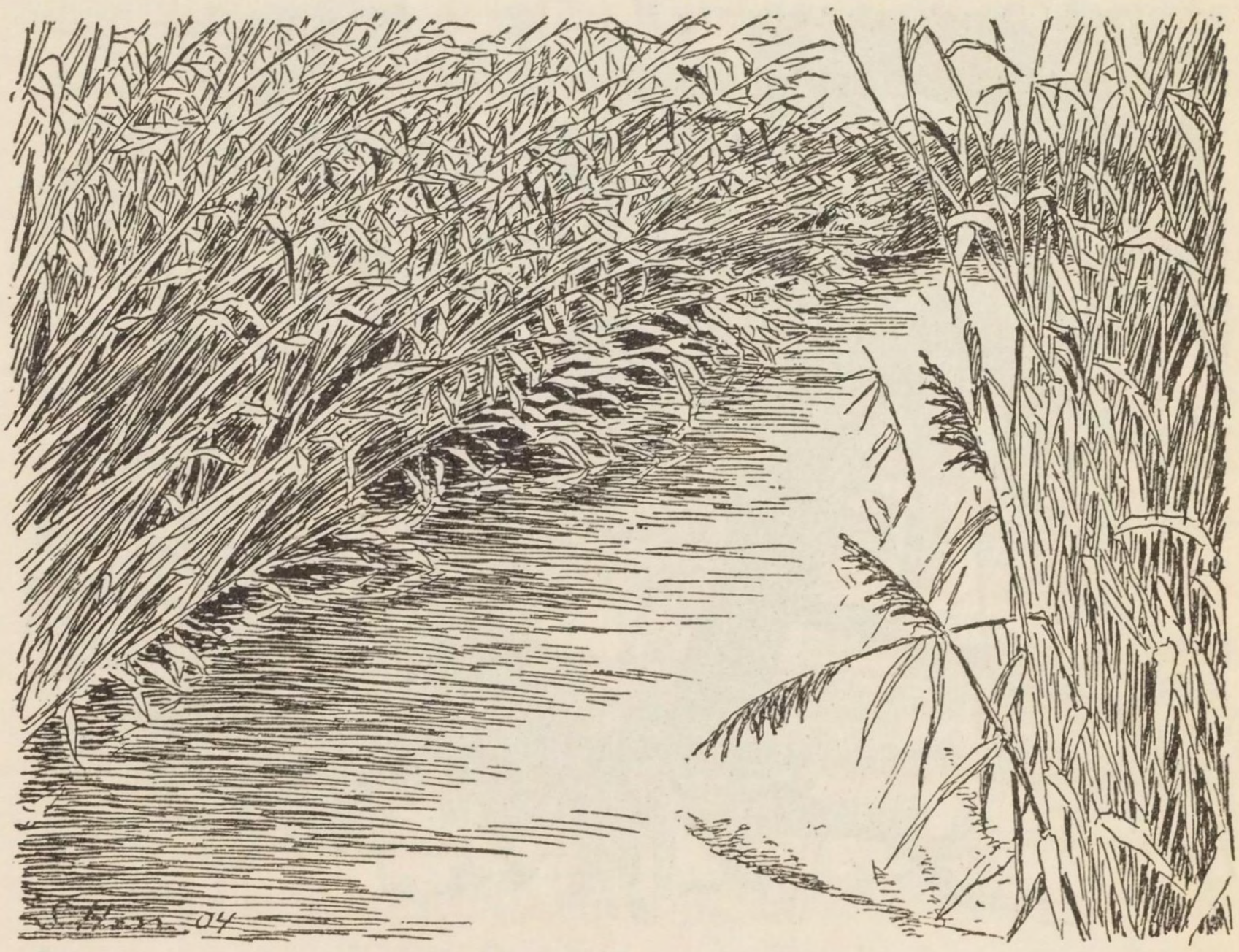

Naturlig kanal i vassen (1900).

Sist invandra popplarna, men vi funno dock under vår färd att även detta, Östturkistans vårdträd och utposten vid öknens rand, börjat sin återinflyttning i det gamla ökenrike, varifrån det fördrevs då floden torkade ut.

Det var med en känsla av högtid och fest som jag i april och maj 1934 lät vattnet självt föra mig öster ut genom det rike det erövrat. Jag kände mig som en främmande gäst vid en naturens egen segerfest och då vinden susade i vassen och vattnet porlade vid strand-uddarna, kunde man tro sig höra ackompanjemanget till en triumfmarsch. I olika gestalter kom det organiska livet tillbaka till den ännu för några få år sedan

så tysta öken, där endast döden och förgängelsen haft sitt hemvist. Friska och yrvakna tronade tamariskerna på sina små kullar och koner och i fjolårets oöverskådliga, gula vassfält började snart den nya vårens gröna stänglar och blad spira upp. Långt ut i deltat voro vildsvinen redan hemmastadda och i Lop-nors norra del, där vattnet ännu är sött, levde fisken i förvånansvärd myckenhet. Från år till år skola vassfälten vidgas och tätna och djurlivet utveckla sig. Om floden bibehåller sitt lopp under tillräckligt lång tid, skall skogen vid Kontje-darias stränder utbreda sig ända fram till Kumdarias delta.

Vid Prschevalskijs gamla vattenvägar och den sjö, Kara-koschun, som han upptäckte spelar naturen i våra dagar inga triumfmarscher. Där råder en gravlik tystnad och de tåg vi bevittna äro återtåg och begravningståg. Det sista året märkte djuren att vattnet

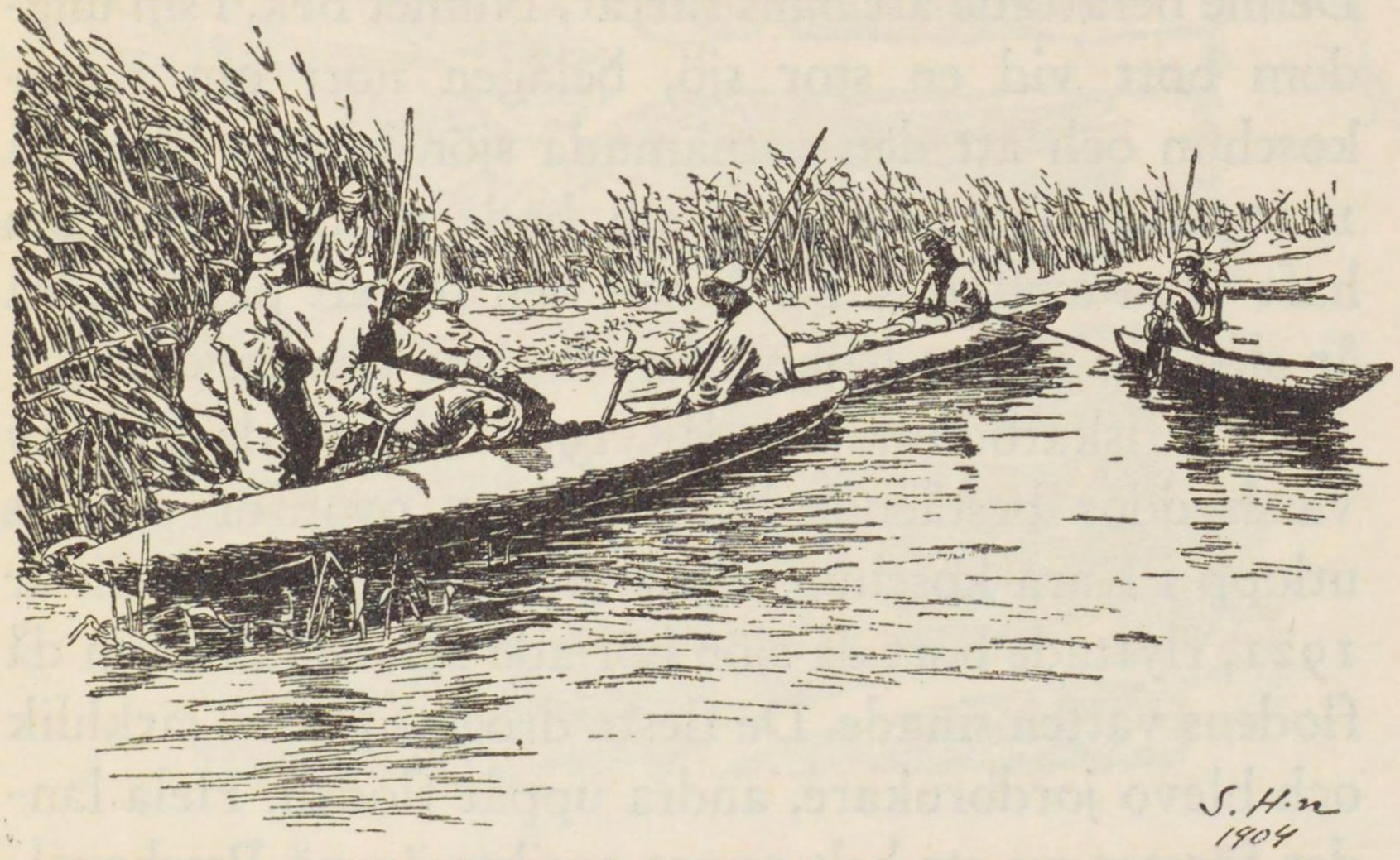

Vid Tjertjen-darias mynning (1900).

sinade, men deras instinkt och sedan århundraden nedärvda erfarenhet sade dem, att vårens eller höstens högvatten som vanligt skulle komma med nya friska flöden. Då det nya vattnet uteblev, avdunstade de sista gölarna och fiskar och mollusker bäddades in i bottenslammet, kvävdes och dogo.

Vassen vissnar och endast stubben blir kvar. Skogen lever ännu på sina rötter så länge dessa hämta livets safter ur grundvattnet. Men den är dömd att förtorka och dö ut om den nuvarande vattenfördelningen fortfar. Dess yttersta förposter i söder skola även i framtiden visa hur långt skogen under det senaste pendelslaget hann att utbreda sig. Till Kara-koschun nådde den aldrig. Stränderna kring denna sjö ha alltid varit nakna och öppna vilket bekräftar de meddelanden jag år 1896 erhöll i fiskarbyn Abdal av Prschevalskijs gamle vän, den 80-årige hövdingen Kuntjekan Bek. Denne berättade att hans farfar, Numet Bek, i sin ungdom bott vid en stor sjö, belägen norr om Kara-koschun och att den sistnämnda sjön bildats först på 1720-talet. Prschevalskijs sjö hade sålunda tydligen haft vissa mellanstadier innan den för ett par hundra år slog sig till ro i öknens sydligaste depression.

Den fiskarbefolkning jag 1901 fann i de små av vasshyddor bestående byarna strax ovanför Tarims utlopp i Kara-koschun och som existerade ända till år 1921, flyttade bort då sjön började att torka ut och då flodens vatten sinade. De flesta drogo sig till Tjarkhlik och blevo jordbrukare, andra uppåt floden. Hela landet företer nu ett helt annat ansikte än på Prscheval-

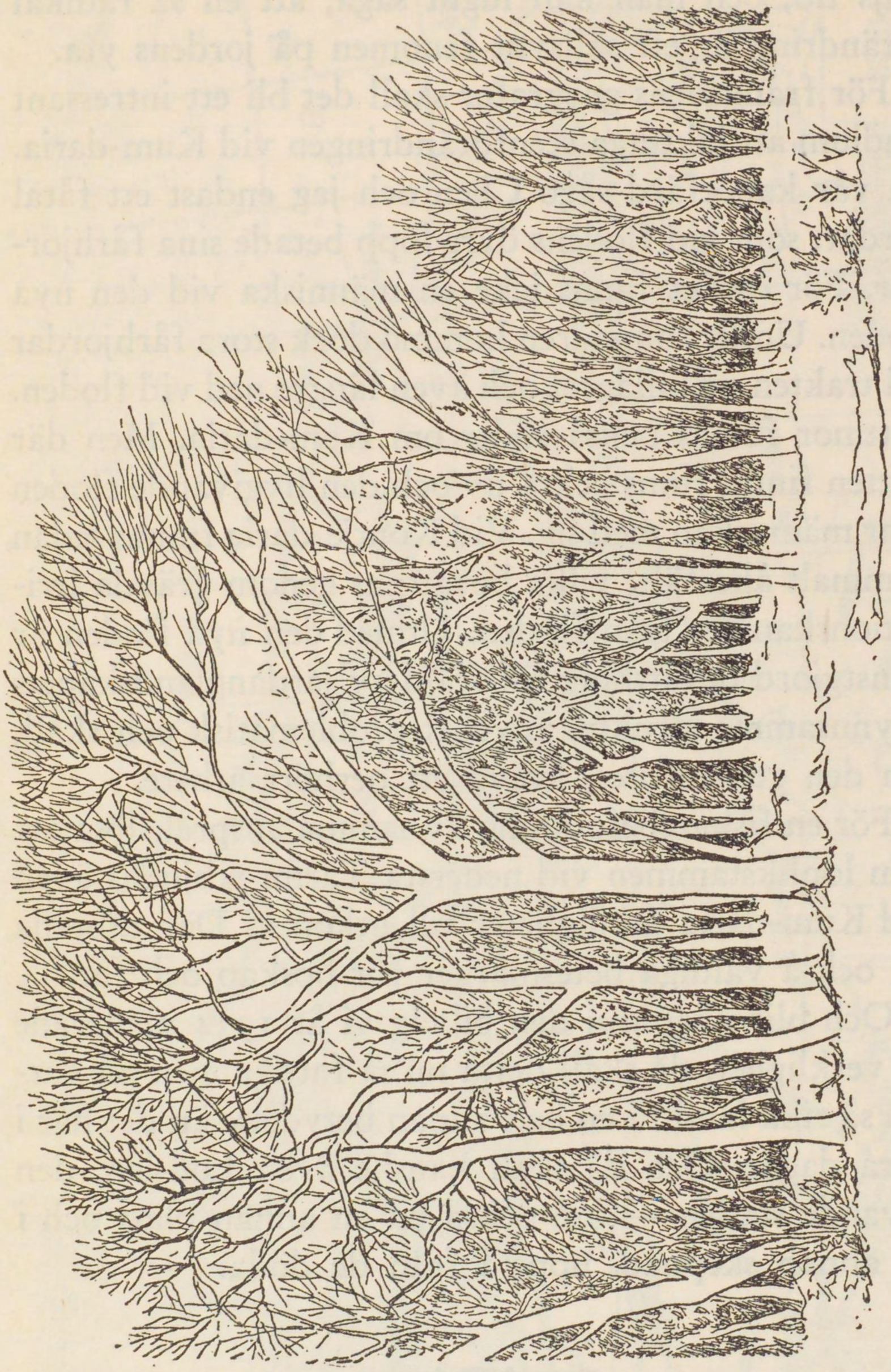

Tät poppelskog på vintern, Kerija-daria (1896).

skijs tid, och man kan lugnt säga, att en så radikal förändring är ett sällsynt fenomen på jordens yta.

För framtidens geografer skall det bli ett intressant studium att iakttaga scenförändringen vid Kum-daria. På vår kanotfärd sågo Chen och jag endast ett fåtal herdar, som vid flodens övre lopp betade sina fårhjordar. För övrigt fanns icke en människa vid den nya floden. Under sommaren kommo dock stora fårhjordar till trakten av billägret och även längre ned vid floden. Sattmor finnas också söder om Kum-daria. Men där vatten finns, finns också liv och den livgivande floden drar människan med sig. Vid Kontje-daria finnas sedan gammalt åkerfält, vilka bevattnas genom grävda irrigationskanaler från floden. Utmed den nya floden är konstgjord bevattning till följd av jardanglandskapets ogynnsamma struktur mycket problematisk och skall, om den genomföres, kräva ett oerhört arbete.

För en fiskarebefolkning av samma anspråkslösa art som loplikstammen vid nedersta Tarim erbjudas även vid Kum-daria möjligheter till utkomst. Där utbreda sig också väldiga betesmarker för boskap och får.

Och blir någonsin den bilväg vi år 1934 planerade en verklighet, då skall detta nu så fattiga men på vatten så rika land få en helt annan betydelse än det har i våra dagar. Och då skall kanske även Lou-lan, den sovande staden — om också på en annan plats och i en annan skepnad, uppstå från de döda.

Översiktskarta av Sinkiang.

Den streckade linjen anger gränserna för den stora kartan.

I N N E H Å L L

Förord V
Uppbrott till Lop-nor 1
Vår första dag på floden 16
Expeditionen samlad vid Saj-tjeke 30
Den sista dagen på Kontje-daria 42
De första dagarna på Kum-daria 55
Mot den hemlighetsfulla öknen 76
Till en okänd prinsessas grav 94
I deltats irrgångar 112
Färden till Lop-nor 131
Våra sista dagar vid Lop-nor och Lou-lan 164
Återtåg till ståndlägret 183
Några ord om djuren vid Kontje-kum-daria 199
Bergmans ökenfärd 206
Chens arbete vid Kum-daria 213
Till Tun-hwang och de tusen buddhornas grottor 221
Till Pei-shans labyrint av berg 242
Ghaschun-gobis sanddyner 261
Genom den vilda kamelens hemland 274
Till vägens slut 292
Den vandrande sjön 311
Det sista pulsslaget 342

Sw. Cr. 28 – (Rönnells Antikvariat AB. 1973)

財団法人東洋文庫
315161
蔵書

東洋文庫

292.28

SVEN HEDIN:

En färd genom Asien. 2 delar. 21 kr.
Forskningar i Lop-Nor-området. 6 kr.
Asien. Tusen mil på okända vägar. 2 delar. 22: 50; inb. 27 kr.
Genom Asiens öknar. Kart. 4: 50.
Tibetanska äventyr. Kart. 4: 50.
Transhimalaya. I. II. 22: 50; inb. 27 kr.
— III. 13 kr.; inb. 15: 50.
Över land till Indien. 2 delar. 17: 50; inb. 22: 50.
Scoutliv i Tibet. Kart. 4: 50.
Tsangpo Lamas vallfärd: I. *Pilgrimerna.* Kart. 4: 50; II. *Nomaderna.* Kart. 4: 50.
Från fronten i väster. 10 kr.; inb. 12 kr.
Kriget mot Ryssland. 12 kr.; inb. 15 kr.
Bagdad, Babylon, Ninive. 15 kr.; inb. 18 kr.
Till Jerusalem. 17 kr.; inb. 20 kr.
Från Peking till Moskva. 9: 50; inb. 13: 25.
Mount Everest och andra asiatiska problem. 6: 75.
En levnads teckning. 15 kr.
Resare-Bengt. 24 kr.; inb. 28: 50.
Sveriges öde. 30 kr.; inb. 35 kr.
Adolf Erik Nordenskiöld. En levnadsbeskrivning. 15 kr.; inb. 18 kr.
Grand Canyon. 12: 50; inb. 16: 25.
Från Pol till Pol. 2 delar à 4: 50; inb. à 6 kr. Skoluppl. I. 3: 50. II. 3: 90.
Åter till Asien. 15 kr.; inb. 18 kr.
Gobiöknens gåtor. 15 kr.; inb. 18 kr.
Erövringståg i Tibet. 15 kr.; inb. 18 kr.
Mitt liv som upptäcktsresande. I—V. Inb. i 5 halvfr. band 25 kr.
Stora Hästens flykt. 10 kr.; inb. 13: 50.
Sidenvägen. 10 kr.; inb. 13: 50.